
מפתח המאמרים לכרכים א-ח ומיונם לפי מחברים ולפי תאריכים

מבנה המפתח ודרך השימוש בו

המפתח כולל שלושה חלקים:

- רשימת המאמרים ומחבריהם לפי סדר הופעתם
- מיון המאמרים לפי שמות המחברים
- מיון המאמרים לפי תאריכים.

השימוש במפתח. המאמרים נרשמו לפי סדר הופעתם בכתב העת **בתנועה**, וליד כל מאמר צוין **מספרו הסידורי**. **המספר הסידורי** מופיע הן במיון המאמרים לפי מחברים והן במיון המאמרים לפי תאריכים, ומכוון את המשתמש למאמר עצמו, המופיע ברשימת המאמרים לפי סדר הופעתם.

רשימת המאמרים ומחבריהם לפי סדר הופעתם

המספרים הסידוריים של המאמרים משמשים גם בחלקי המפתח האחרים (מיון לפי מחברים ומיון לפי תאריכים).

כרך א', חוברת מס' 1

1. רביב, ש., ונאבל, נ. (1991). ריכוז ותלות/אי תלות בשדה כמאפיינים פסיכולוגיים של שחקני כדורסל ברמה גבוהה. **בתנועה**, 1, 5-21.
2. פלד, מ. (1991). הצוות המקצועי בבית הספר העל-יסודי כקבוצת עבודה אפקטיבית. **בתנועה**, 1, 22-41.
3. רוזנפלד, ע., וטננבאום, ג. (1991). השפעת הפעילות הגופנית על תפקוד העובד ובריאותו. **בתנועה**, 1, 42-56.
4. הוצלר, י. (1991). תהליכים קוגניטיביים במשחק הטניס בכסא גלגלים. **בתנועה**, 1, 74-87.
5. מטריני, ר., שגיב, מ., ופישר, נ. (1991). השוואה בין נשים לגברים בתגובות המודינמיות ותגובות החדר השמאלי. **בתנועה**, 1, 75-86.
6. טננבאום, ג., וגולדרינג, א. (1991). תלות איכות הלמידה המוטורית באיכות ההוראה: ממצאי מחקר. **בתנועה**, 1, 87-103.

כרך א', חוברת מס' 2

7. רוטשטיין, א., שגיב, מ., תמיר, א., פישר, נ., ודותן, ר. (1991). ההשפעה המיידית של העישון על השינוי בצריכת החמצן במעבר ממנוחה למאמץ תת-מירבי. **בתנועה, 2**, 20-7.
8. נץ, י., טננבאום, ג., ושגיב, מ. (1991). השיפור במדדים פסיכולוגיים ופיזיולוגיים בקרב מבוגרים כתוצאה מפעילות גופנית. **בתנועה, 2**, 36-21.
9. בר-אלי, מ., טננבאום, ג., ווינברג, ר., פנחס, ס., אלבז, ג., ולוי-קולקר, נ. (1991). ההשפעה של קרבת המטרה על הביצוע הגופני. **בתנועה, 2**, 51-37.
10. ליברמן-רז, צ., וליברמן, ד. (1991). כיוון התפתחות חדש: בקרה מוטורית – הגישה הדינאמית. **בתנועה, 2**, 70-52.
11. פייגין, נ., משיח, א., וואולי, פ. (1991). ניתוח משווה של המניעים לבחירת מקצוע אצל פרחי הוראה במכללות לחינוך גופני בישראל ובפינלנד. **בתנועה, 2**, 88-71.
12. שויד, י. (1991). נזקי ספורט בשאלות ותשובות של הרב רבי אשר. **בתנועה, 2**, 96-89.
13. רביב, ש., ונאבל, נ. (1991). חינוך גופני לגיל הרך כחלק אינטגרלי מתכנית ההכשרה המקצועית של גננות. **בתנועה, 2**, 119-97.

כרך א', חוברת מס' 3 – הנושא המרכזי: תנועה ופעילות שיקום

14. מנחם, נ. (1992). פעילותה של תנועת מכבי בדמשק ובבירות בין שתי מלחמות העולם. **בתנועה, 3**, 26-7.
15. אפרתי, נ. (1992). התנהגויות ההוראה של פרחי ההוראה לחינוך גופני במסגרת ההצמדה הפדגוגית. **בתנועה, 3**, 47-27.
16. הוצלר, י. (1992). הכושר הגופני של נכים המשתמשים בכסא גלגלים: היבטים פיזיולוגיים. **בתנועה, 3**, 70-48.
17. יזדי-עוגב, א. (1992). ילדים כבדי תנועה: מאפיינים פסיכולוגיים ונוירומוטוריים. **בתנועה, 3**, 86-71.
18. ורמיר, א. (1992). הערכת התפקוד והנכות של ילדים שלקו בשיתוק מוחין ודרכי ההתערבות המשקמת בהם. **בתנועה, 3**, 103-87.
19. גלסר, ח. מ., ומנדלברג, ח. (1992). פעילות גופנית וספורט כאמצעי לשיקום חולי נפש: תכנית חלוץ (pilot) טיפולית. **בתנועה, 3**, 116-104.
20. שגיב, מ. (1992). פעילות גופנית בשיקום חולי לב. **בתנועה, 3**, 132-117.

כרך א', חוברת מס' 4 – הנושא המרכזי: פסיכולוגיה של הספורט

21. פייגין, נ., אפרתי, נ., ובן-סירא, ד. (1992). שחיקה בהוראה אצל מורים לחינוך גופני. **בתנועה, 4, 29-7.**
22. ביין, ל. (1992). מחקר בפדגוגיה של הספורט. **בתנועה, 4, 54-30.**
23. לידור, ר., וסינגר, ר. (1992). תרומת תהליכי חשיבה להצלחה של ביצועים גופניים. **בתנועה, 4, 77-55.**
24. בר-אלי, מ. (1992). התערבויות פרדוקסליות בספורט: עקרונות, תיאורי מקרים ויישומים אפשריים. **בתנועה, 4, 94-78.**
25. רביב, ש., וגירון, א. (1992). העקרונות המתודולוגיים של מבחן למדידת מניע ההישג לפעילות מוטורית של ספורטאים. **בתנועה, 4, 120-95.**

כרך ב', חוברת מס' 1 – הנושא המרכזי: תהליכים הכרתיים במיומנויות מוטוריות

26. הלר, ש., ולידור, ר. (1993). היכולת הגופנית של התלמידים (בנים ובנות) בכיתות ז': קבוצת מבחנים ולוחות הישג. **בתנועה, ב(1), 32-7.**
27. דרויאן, ש. (1993). התנסות קינסטטית וההבנה של מושג המהירות. **בתנועה, ב(1), 56-33.**
28. לידור, ר. (1993). התהליכים החשיבתיים בעת הלמידה ובעת הביצוע של מיומנויות מוטוריות (מאמר מערכת). **בתנועה, ב(1), 61-57.**
29. יזדי-עוגב, א. (1993). המאפיינים של התפתחות הלמידה המוטורית: השלכות על הוראת המיומנויות המוטוריות. **בתנועה, ב(1), 80-62.**
30. טננבאום, ג., לוי-קולקר, נ., ושדה, ש. (1993). הזיקה בין ציפייה לאירועים וביטחון בהחלטות בתנאי חוסר ודאות, לבין רמת המיומנות של שחקן הטניס. **בתנועה, ב(1), 103-81.**
31. לידור, ר. (1993). יעילותן של אסטרטגיות למידה והשפעתן על ביצוע מיומנות מוטורית גסה. **בתנועה, ב(1), 124-104.**

כרך ב', חוברת מס' 2 – הנושא המרכזי: ביודינמיקה

32. טננבאום, ג., לוי-קולקר, נ. (1993). בחינת הזיכרון של אירועי משחק בתנאים של הסחת קשב, בקרב ספורטאים מנוסים ובקרב ספורטאים צעירים. **בתנועה, ב(2), 20-7.**
33. הוצלר, י., רביב, ש., וזגורי, ע. (1993). אבחון היכולת המוטורית-ספורטיבית של ילדים בגילאי תשע-עשר: מחקר חלוץ. **בתנועה, ב(2), 38-21.**
34. אלדר, א. (1993). עקרונות בתכנון הכללה: היישום למאמנים ולספורטאים. **בתנועה, ב(2), 54-39.**

35. לידור, ר., וקורו, ג'. (1993). ההשפעה של מתן משוב על ביצועים של מטלת ציפייה: תמיכה בתיאוריה של המשוב המיותר. **בתנועה, ב(2)**, 71-55.
36. ורבר, ג., אננברג, ה., פישר, נ., פרת, י., בן-סירא, ר., ושגיב, מ. (1993). ההשפעה של מאמצים ממושכים ושל כמות הנוזלים על מדדים של תפוקת הלב. **בתנועה, ב(2)**, 92-72.
37. איילון (תווי), מ., איילון, א., בן-סירא, ד., ונתן, ר. (1993). תזמון בפעולת המפרקים של הגפיים התחתונות בעת נחיתה אנכית. **בתנועה, ב(2)**, 113-93.

כרך ב', חוברת מס' 3 – הנושא המרכזי: הפסיכולוגיה של הספורט

38. בן-סירא, ד., איילון, י., שגיב, מ., דודלזק, צ., ובן-גל, ש. (1994). היקף הפעילות הגופנית בקרב התלמידים בבתי הספר התיכוניים בשנה האחרונה ללימודיהם. **בתנועה, ב(3)**, 24-7.
39. רביב, ש., ורכס, א. (1994). ההשפעה של חינוך גופני יומיומי על ההתפתחות המוטורית, על ההישגים בלימודים ועל המושג העצמי של ילדי גן טעוני טיפוח. **בתנועה, ב(3)**, 50-25.
40. קאופמן, ח. (1994). העימות בתקופת המנדט בין התאגדות הפועל ובין הסתדרות מכבי בסוגיית ההשתתפות במכביות. **בתנועה, ב(3)**, 72-51.
41. טננבאום, ג., בר-אלי, מ., הופמן, ג', יבלונבסקי, ר., שדה, ש., ושטרית, ד. (1994). השפעת טכניקות עירור שונות על כוח מרבי ועל הספק מרבי בביצוע תרגיל איזוקינטי. **בתנועה, ב(3)**, 84-73.
42. דרויאן, ש., דני, א., והדדי, ג. (1994). השפעת תנאי המטלה של הפעילות הגופנית על אומדן זמן ביצועה. **בתנועה, ב(3)**, 107-85.
43. לידור, ר., וטננבאום, ג. (1994). חקר מקרה (case study) לנבדק יחיד במדעי הספורט: עקרונות, יישום ודיווח. **בתנועה, ב(3)**, 126-108.

כרך ב', חוברת מס' 4 – הנושא המרכזי: הוראה יעילה והישגים לימודיים

44. גולדשטיין, א., וסימקין, א. (1994). השפעת פעילות גופנית במים על צפיפות העצם של נשים אחרי גיל המעבר (menopausal age). **בתנועה, ב(4)**, 30-7.
45. לידור, ר. (1994). חשיבות התהליך של בחירת מטלות מוטוריות ושל סביבת הביצוע, במחקרי למידה מוטורית. **בתנועה, ב(4)**, 49-31.
46. רביב, ש., רכס, א., והכט, ע. (1994). השפעת הפעילות במרכז הלימודי המוטורי-קוגניטיבי על ההתפתחות הפסיכומוטורית והריגושית ועל ההישגים הלימודיים של ילדים בגיל 5-7. **בתנועה, ב(4)**, 84-50.
47. אלדר, א. (1994). הוראה יעילה בחינוך הגופני: כיווני מחקר וממצאים. **בתנועה, ב(4)**, 116-85.

כרך ג', חוברת מס' 1 – הנושא המרכזי: סקרים

48. שויד, י. (1995). הפעילות הגופנית במשנתו של הרמב"ם. **בתנועה, ג(1)**, 22-7.
49. פלק, ב., ובר-אלי, מ. (1995). תגובות פסיכופיסיולוגיות לצניחה בקרב צנחנים מנוסים ובקרב צנחנים לא מנוסים. **בתנועה, ג(1)**, 36-23.
50. לידור, ר., נאבל, נ., אלדר, א., ואייל, ד. (1995). חשיבות הגיוון (variability) בתהליכי למידה של מיומנויות מוטוריות: מהות, עקרונות ומקרה ייחודי. **בתנועה, ג(1)**, 55-37.
51. קאופמן, ח. (1995). הזיקה הרעיונית בין ספורט הפועלים לבין התאגדות "הפועל" בתקופת המנדט. **בתנועה, ג(1)**, 76-56.
52. רביב, ש., ורוטשטיין, א. (1995). משתני רקע ואישיות המאפיינים מתבגרים המשתתפים בקורסים להכנה לצה"ל. **בתנועה, ג(1)**, 100-77.
53. הוצלר, י., ושושני, ח. (1995). החינוך הגופני במוסדות של החינוך המיוחד: המצב המצוי לעומת המצב הרצוי. **בתנועה, ג(1)**, 122-101.

כרך ג', חוברת מס' 2 – הנושא המרכזי: הילד והמצוינות בספורט

54. אפרתי, נ., ארצי, צ., ובן-סירא, ד. (1995). תפיסת התפקיד העיקרי של המורה לחינוך על ידי סוכני חינוך ועל ידי תלמידים. **בתנועה, ג(2)**, 155-131.
55. פייגין, נ. (1995). מבית מדרש למורים למכללה לחינוך גופני: ניתוח שיח של תהליך המכלול (אקדמיזציה). **בתנועה, ג(2)**, 172-156.
56. אלדר, ד. (1995). הילד והמצוינות בספורט: סיכויים וסיכונים – דו"ח הכנס המדעי הראשון של האקדמיה הישראלית למדעי החינוך הגופני והספורט. **בתנועה, ג(2)**, 176-174.
57. גירון, א., ורביב, ש. (1995). סיכויים וסיכונים בהתפתחות הפסיכולוגית של ילדים המשתתפים בספורט תחרותי. **בתנועה, ג(2)**, 209-177.
58. רסקין, ה. (1995). תחומים ערכיים וחינוכיים בזיקתם למצוינות בספורט במערכות החינוך הגופני בבתי הספר. **בתנועה, ג(2)**, 227-210.
59. שגיב, מ. (1995). הילד והמצוינות בספורט: תגובות לאימון. **בתנועה, ג(2)**, 237-228.
60. רוטשטיין, א. (1995). מערכות חילוף חומרים (מטובליות) כגורם המגביל את היכולת לבצע פעילות גופנית. **בתנועה, ג(2)**, 247-238.
61. ויינגרטן, ג. (1995). דיווח מהשדה: המרכז לטיפול מחוננים צעירים במכון וינגייט, הלכה למעשה. **בתנועה, ג(2)**, 253-248.

כרך ג', חוברת מס' 3 – הנושא המרכזי: מאמץ אירובי ואנאירובי

62. קאופמן, ח. (1996). יסודותיו ומרכיביו הלאומיים של המושג יהדות השרירים. **בתנועה, ג(3)**, 261-282.
63. לידור, ר., ארליך, נ., וארנון, מ. (1996). האם ניתן לאתר, לבחור ולמייץ ספורטאים (כדורסלנים צעירים) על סמך התוצאות של מבחנים גופניים-מוטוריים. **בתנועה, ג(3)**, 283-308.
64. בר-אלי, מ. (1996). הצבת מטרות כאמצעי להגברת ההניעה בספורט: מחקר ויישום. **בתנועה, ג(3)**, 309-328.
65. הוצלר, י., ואוחנה, ש. (1996). יכולת גופנית אירובית של נכי צה"ל המשתמשים בכסא גלגלים. **בתנועה, ג(3)**, 329-345.
66. סטבסקי, ה., הופמן, ג'., ופלך, ב. (1996). ההשפעה של מאזן נוזלים שלילי על יכולתם של שחקנים בקבוצת נוער בכדורסל לבצע מאמץ אנאירובי. **בתנועה, ג(3)**, 346-361.
67. מקל, י., רוטשטיין, א., וגרודז'נובסקי, ע. (1996). הקשר שבין מאפיינים פיזיולוגיים ומיומנות טכנית לבין הישגיהן של אצניות למרחק 100 מטר. **בתנועה, ג(3)**, 362-379.

כרך ג', חוברת מס' 4 – הנושא המרכזי: השפעת הפעילות הגופנית על אוכלוסיות מיוחדות

68. דונסקי, א., לידור, ר., ובר-אלי, מ. (1996). הזיקה בין קשב לבין הפרעות חיצוניות ופנימיות בעת הביצוע מוטורי: היבטים עיוניים ומעשיים. **בתנועה, ג(4)**, 387-410.
69. אלדר, א. (1996). כניסה להוראה (induction) – ממצאי מחקר ומשמעותם ליישום ההתמחות (סטאז') בישראל. **בתנועה, ג(4)**, 411-443.
70. לידור, ר. (1996). שימושי המשוב הגרפי ועקומות למידה בתהליכי למידה של מיומנויות מוטוריות: היבטים תיאורטיים ומעשיים. **בתנועה, ג(4)**, 444-471.
71. הוצלר, י., חכם, ע., ברגמן, א., ושיינברג, א. (1996). השפעת פעילות גופנית טיפולית על ילדים עם שיתוק מוחי. **בתנועה, ג(4)**, 472-484.
72. אלמוסני, י., ורייטר, ש. (1996). פעילות מוטורית יצירתית כאמצעי לשיפור איכות חייהם של אנשים בעלי פיגור שכלי קל ובינוני. **בתנועה, ג(4)**, 485-502.

כרך ד', חוברת מס' 1 – הנושא המרכזי: מאמץ ועייפות

73. הוצלר, י., וסלומון, ג. (1997). שימוש בארגומטר גלילים להערכת כושר אנאירובי של שחקנים ושחקניות כדורסל בכיסא גלגלים. **בתנועה, ד(1)**, 7-29.

-
74. לידור, ר., וארנון, מ. (1997). האם ניתן לנבא מיקום של קבוצת כדורסל על פי הישגיה הטכניים? **בתנועה, ד(1)**, 58-30.
75. קאופמן, ח. (1997). ראשיתם של דיווחי הספורט בעיתונות העברית המנדטורית. **בתנועה, ד(1)**, 80-59.
76. מור-אוניקובסקי, ר., ושמעוני, ע. (1997). האם פעילות גופנית מסוכנת ללבך או מועילה לך? **בתנועה, ד(1)**, 98-81.
77. בן-סירא, ד., איילון, מ., איילון, א., ומורג, א. (1997). שינויים ביחס שבין הכוח האיזוקינטי המירבי של כופפי הברך לעומת פושטי הברך בתנאי עייפות. **בתנועה, ד(1)**, 111-99.
78. לידור, ר. (1997). חידושים וכיווני חשיבה במערכות החינוך. דעה: עיון מחדש בלמדנות (scholarship) בחינוך הגבוה. **בתנועה, ד(1)**, 118-112.

כרך ד', חוברת מס' 2 – הנושא המרכזי: היענות והתמדה בפעילות גופנית ובספורט

79. בר-אלי, מ., ופאר מוסקוביץ, נ. (1997). משחקי סמים: יישום תורת המשחקים בבעיית השימוש בסמים בספורט. **בתנועה, ד(2)**, 145-125.
80. אבני, ר., ולידור, ר. (1997). ההשפעה של הפרעות חזותיות ושל הפרעות קוליות על ביצועים מוטוריים של מתעמלות צעירות. **בתנועה, ד(2)**, 171-146.
81. רסקין, ה. (1997). השתתפות, היענות והתמדה בפעילות גופנית בקרב מבוגרים. **בתנועה, ד(2)**, 202-173.
82. לופי, ד. (1997). ההתמדה בפעילות גופנית והדרכים למניעת הנשירה מהספורט התחרותי. **בתנועה, ד(2)**, 210-203.
83. רביב, ש., וגירון, א. (1997). הנשירה של ילדים מפעילות גופנית ומספורט. **בתנועה, ד(2)**, 232-211.

כרך ד', חוברת מס' 3 – הנושא המרכזי: אמות מידה (קריטריונים) להערכת כתב יד

84. רודניק, א., ומילבואר, א. (1998). טיפול בתנועה: סיוע לשיחות עם חולה הלוקה בסכיזופרניה. **בתנועה, ד(3)**, 249-241.
85. לידור, ר. (1998). גישות משולבות בהוראה של משחקי הכדור: היבטים מוטוריים וקוגניטיביים. **בתנועה, ד(3)**, 276-250.

86. גולדבורט, א. (1998). פעילות גופנית, תמותה ממחלת לב כלילית ותוחלת חיים: לקחי מחקרים של 30 השנים האחרונות. **בתנועה, ד(3)**, 277-294.
87. בר-אלי, מ., שפיגל, א., ויערון, מ. (1998). דפוסי השתתפות של נשים ארץ ישראליות באולימפיאדות ובמכביות, 1936-1996. **בתנועה, ד(3)**, 295-318.
88. שפר, א., ויערון, מ. (1998). המניעים של ספורטאים צעירים בישראל לעסוק בספורט תחרותי. **בתנועה, ד(3)**, 319-337.
89. אפרתי, נ. (1998). שיקולי המערכת של כתב עת בהחלטה האם להוציא לאור כתב יד (manuscript) בנושא מדעי. **בתנועה, ד(3)**, 338-360.

כרך ד', חוברת מס' 4 – הנושא המרכזי: החינוך הגופני והספורט לקראת המאה ה-21

90. הנגבי, ר., ופייגין, נ. (1998). שיתוף מורים לחינוך גופני בקבלת החלטות בבתי-ספר. **בתנועה, ד(4)**, 368-395.
91. הררי, נ., לידור, ר., והררי, י. (1998). טכניקות תדריך בתהליכי הוראה ולמידה בחינוך הגופני: היבטים תיאורטיים ומעשיים. **בתנועה, ד(4)**, 396-419.
92. רסקין, ה. (1998). תרבות הפנאי והחינוך לפנאי לקראת המאה ה-21: חיזוי העתיד, מגמות, התפתחויות וכיווני פעולה אפשריים. **בתנועה, ד(4)**, 421-449.
93. בר-אלי, מ. (1998). עירור וביצוע: חידה בלתי פתורה. **בתנועה, ד(4)**, 450-478.

כרך ה', חוברת מס' 1 – הנושא המרכזי: החינוך הגופני והספורט לקראת המאה ה-21

94. מקל, י. (1999). האנרגטיקה של הספרינט הארוך – ריצת 400 מטר. **בתנועה, ה(1)**, 11-26.
95. ריימן, ר., ולידור, ר. (1999). שילוב של הדגמה בתהליכי למידה של מיומנויות מוטוריות: סקירת ספרות וממצאי מחקר עדכניים. **בתנועה, ה(1)**, 27-64.
96. אלדר, א., טלמור, ר., ארליך, מ., וטישור, א. (1999). תפקידם של המפקחים על החינוך הגופני – משימה בלתי אפשרית? **בתנועה, ה(1)**, 65-94.
97. נץ, י. (1999). פעילות גופנית ותפקוד פסיכולוגי בגיל הזקנה. **בתנועה, ה(1)**, 95-132.
98. פייגין, נ. (1999). הסטטוס החברתי והמקצועי של המורים לחינוך גופני בארץ. **בתנועה, ה(1)**, 133-156.

כרך ה', חוברת מס' 2 – הנושא המרכזי: היבטים היסטוריים בחינוך הגופני ובספורט בישראל

99. נץ, י. (1999). הבדלים בין מורות לחינוך גופני ובין מורות כלליות ברמת הכושר הגופני, ברמת הפעילות הגופנית ובמדדי הערכה עצמית הקשורים לכושר הגופני. **בתנועה, ה(2)**, 180-166.
100. ארליך, א., טלמור, ר., ואלדר, א. (1999). קליטה של מורים מתחילים מנקודת מבטו של מנהל בית הספר. **בתנועה, ה(2)**, 204-181.
101. רובין, י., ורביב, ש. (1999). גורמי ההניעה לפעילות גופנית בקרב תלמידי החטיבה העליונה – מהם, והאם חל שינוי בסוג הגורמים ובעוצמתם עם העלייה בגיל. **בתנועה, ה(2)**, 225-205.
102. קאופמן, ח. (1999). הזיקה בין היהדות, הציונות ובין תרבות הגוף – מבט היסטורי. **בתנועה, ה(2)**, 248-226.
103. רם, י. (1999). השתנות מטרות העל בחינוך הגופני בישראל לאור התפתחות התרבות בחמישים שנות המדינה. **בתנועה, ה(2)**, 268-249.

כרך ה', חוברת מס' 3

104. איילון, מ., בן-סירא, ד., ותירוש, א. (2000). ההשפעה של אימון כוח איזוקינטי של כופפי הברך בטווח מוגבל של תנועה על הכוח בטווח המלא. **בתנועה, ה(3)**, 294-286.
105. ינוביץ, ע., ולידור, ר. (2000). האם מומלץ ללמד בנים ובנות משחקי כדור בגישות לימוד שונות? **בתנועה, ה(3)**, 322-295.
106. פייגין, ע., הנגבי, ר., ובר-אלי, מ. (2000). מועדון הספורט הבית ספרי: צמידות למדיניות ושביעות רצון. **בתנועה, ה(3)**, 348-323.
107. רוטין, י., וענתבי, ט. (2000). התנאים הסביבתיים שבהם מתנהלות פעילויות ספורט בבתי הספר באזור הקריות. **בתנועה, ה(3)**, 361-349.
108. רם, י. (2000). הייחוד בתפיסתה של החסידות היהודית את תרבות הגוף ואת המחול. **בתנועה, ה(3)**, 381-362.

כרך ה', חוברת מס' 4

109. גלילי, י. (2000). מהסטדיום אל המדיום. **בתנועה, ה(4)**, 408-396.
110. שחר, ב., וזך, ס. (2000). השפעת ההזדהות עם התפקיד הספורטיבי על התפתחות הזהות העצמית של ספורטאים מתבגרים. **בתנועה, ה(4)**, 430-409.

111. זימרי, א., ופולידור, ר. (2000). משחקי נמאה ביוון העתיקה. **בתנועה, ה(4)**, 440-431.
112. רוטשטיין, א., וענבר, ע. (2000). תסמונת עייפות כרונית ויכולת גופנית. **בתנועה, ה(4)**, 459-441.

כרך ו', חוברת מס' 1

113. רביב, ש., וקרייטלר, ש. (2001). מוטיבציה לעיסוק בספורט: טיבה וטיפוחה לאור תיאוריית האוריינטציה הקוגניטיבית. **בתנועה, ו(1)**, 31-6.
114. מהרי"ק, מ., ולידור, ר. (2001). "איך לא חשבנו על זה מראש?" – בטיחות בספורט, הערכת סיכונים וחשיבה שיטתית. **בתנועה, ו(1)**, 54-32.
115. גלילי, י. (2001). התרומה של אסכולת התהליך ושל תיאוריית התירבות לחקר הסוציולוגיה של הספורט. **בתנועה, ו(1)**, 66-55.
116. ארליך, א., טלמור, ר., נאבל-הלר, נ., ואלדר, א. (2001). שנת ההוראה הראשונה של המורה לחינוך הגופני – קשיים ומקורות תמיכה. **בתנועה, ו(1)**, 92-67.
117. מנחם, נ. (2001). פעילות "אגודת הפועל" בדמשק ובבירות בין שתי מלחמות העולם. **בתנועה, ו(1)**, 103-93.
118. ויינגרטן, ג., רסקין, ה., ולידור, ר. (2001). נייר עמדה של האקדמיה הישראלית למדעי החינוך הגופני והספורט – התמודדות עם תוקפנות ועם אלימות בספורט: טיפוח משחק הוגן והגינות ספורטיבית. **בתנועה, ו(1)**, 113-104.

כרך ו', חוברת מס' 2-3 – הנושא המרכזי: הקשר ארוך הטווח בין אורחות חיים והיבטים בריאותיים

119. זך, ס., ולידור, ר. (2002). כלי מדידה חוצה גבולות: המקרה של השאלון למשאבי התמודדות. **בתנועה, ו(3-2)**, 148-122.
120. בלקינג, ד. (2002). מרקסיזם מול יהדות השרירים: הספורט היהודי בפולין. **בתנועה, ו(3-2)**, 159-149.
121. חכם, ע., והוצלר, י. (2002). מבחן הסתגלות למים לילדים ולבני נוער נכים: בדיקת תוקף ומהימנות. **בתנועה, ו(3-2)**, 189-160.
122. גולדברט, א. (2002). צריכת אבות מזון, פעילות גופנית בשעות הפנאי ומשקל גוף, בקרב גברים ישראלים, ילידי יבשות שונות, לפני 40 שנה – איזו משמעות ארוכת טווח נודעת להם בבריאות הלב? **בתנועה, ו(3-2)**, 224-192.

-
123. שגיב, מ., ווגלארא, פ. פ., סודרי, מ., וארסאם, ר. (2002). תפקיד הפעילות הגופנית בצמצום האיבוד של גובה השלד עם ההזדקנות. **בתנועה, ו(3-2)**, 225-235.
124. סימפולוס, א. פ. (2002). תזונה ופעילות גופנית עם ההזדקנות: יחסי גומלין מטאבוליים בין פעילות גופנית ובין חומצות שומניות מסוג אומגה 3. **בתנועה, ו(3-2)**, 236-259.

כרך ו', חוברת מס' 4

125. זימרי, א., ופולידורו, ר. (2002). "השלום האולימפי": עובדה או אגדה? **בתנועה, ו(4)**, 280-301.
126. ורטהיים, מ., וקאופמן, ח. (2002). קווי יסוד בהתפתחותו ההיסטורית, החוקתית והטכנית-טקטית של משחק הכדורעף בעולם ובישראל. **בתנועה, ו(4)**, 302-362.
127. הוצלר, י. (2002). מבחן להערכת איכותן של מיומנויות יסוד תנועתיות בכיתות א'-ד': תוקף ונתונים להשוואה. **בתנועה, ו(4)**, 363-391.
128. גבע, ק., ולידור, ר. (2002). עיתוי הצגתה של אסטרטגיית למידה בתהליכי רכישה של מיומנויות מוטוריות סגורות בעלות קצב פנימי. **בתנועה, ו(4)**, 392-420.
129. קירש, מ. (2002). קפיצה בחבל: היבטים פיזיולוגיים וספורטיביים. **בתנועה, ו(4)**, 421-431.

כרך ז', חוברת מס' 1-2

130. שובל, א., וטלמור, ר. (2004). תכנית לימודים שכלולה בה פעילות גופנית לשם התמודדות עם מגוון קשיים בבית הספר: ניתוח יסודות קוהרנטיים. **בתנועה, ז(2-1)**, 7-37.
131. זימרי, א. (2004). משחקי איסתמיה: המשחקים הנשכחים של יוון העתיקה. **בתנועה, ז(2-1)**, 38-55.
132. חריף, ח., וגילי, י. (2004). ספורט ופוליטיקה בארץ-ישראל, 1918-1948: הכדורגל כמראה המשקפת את היחסים בין היהודים לבין הבריטים. **בתנועה, ז(2-1)**, 56-78.
133. מילר, א. (2004). ארגון "המכבי" ברוסיה בהקשר ההיסטורי הכללי. **בתנועה, ז(2-1)**, 79-109.
134. מעין, ז., ולידור, ר. (2004). ה"טקס המוטורי" לפני ביצוע מכות פתיחה בכדורעף: משך, דפוסי התנהגות ויישומים בתהליכי למידה. **בתנועה, ז(2-1)**, 110-129.

כרך ז', חוברת מס' 3-4

135. אלמוסני, ג., רייטר, ש., ובן-סירא, ד. (2005). ההשפעה של סגנונות הוראה שונים בפעילות גופנית על איכות חייהם של צעירים הלוקים בפיגור שכלי קל וביוני.

בתנועה, ז(4-3), 176-139.

136. ארנון, מ., ורביב, ש. (2005). השפעתן של הצבת מטרות, תחרות, יעילות עצמית ואוריינטציה ספורטיבית על ביצוע משימת סבולת. **בתנועה, ז(4-3), 223-177.**
137. קיים, א., וקאופמן, ח. (2005). הרטוריקה הריגושית של פרשני כדורגל בישראל. **בתנועה, ז(4-3), 253-224.**
138. זימרי, א. (2005). חידוש המשחקים האולימפיים בתקופה המודרנית: אתונה ופאריס. **בתנועה, ז(4-3), 280-254.**
139. לויאן-אלול, נ., והוצלר, י. (2005). שינוי תבנית התנועה על פי הגישה האקולוגית-דינאמית: יישומים בהוראת מיומנויות מוטוריות יסודיות ובפעילות גופנית מותאמת. **בתנועה, ז(4-3), 330-281.**

כרך ח', חוברת מס' 2-1 – הנושא המרכזי: כדורגל – היבטים היסטוריים, חברתיים ופסיכולוגיים

140. בן-פורת, א. (2006). הקדמה ומראותיה: האם יש רק עתיד אחד – הקדמה. **בתנועה, ח(2-1), 19-7.**
141. קאופמן, ח. (2006). ראשיתו של הכדורגל העברי בארץ-ישראל (1910-1928). **בתנועה, ח(2-1), 54-20.**
142. חריף, ח. (2006). "הספורט העברי הצעיר מפרפר בין החיים לבין המוות": משבר משחקי הכדורגל בשבתות ביישוב העברי בארץ-ישראל, 1930-1933. **בתנועה, ח(2-1), 87-55.**
143. להב-רז, י., ורזניק, ש. (2006). "משחק החופש – הפועל בנות סחנין" בכדורגל. **בתנועה, ח(2-1), 110-88.**
144. גיא, ש. (2006). אוהדים שרופים בטמפרטורת החדר: אוהדי קבוצות ספורט בישראל מבנים קהילות חברתיות באמצעות האינטרנט. **בתנועה, ח(2-1), 133-111.**
145. בן-פורת, א. (2006). "הו בית"ר": קובלנתו של היציע בשחור צהוב. **בתנועה, ח(2-1), 154-134.**
146. רם, י. (2006). כדורגל תרבות וחינוך. **בתנועה, ח(2-1), 193-155.**
147. בר-אלי, מ., ברדוש, י., וצפיר, ע. (2006). על ההיסטוריה היהודית של פ"צ באיירן מינכן. **בתנועה, ח(2-1), 203-194.**
148. לידור, ר., ואקסלרד, ס. (2006). "לקפוץ לפינה הימנית או לשמאלית" – יכולת הציפייה של השוער בעת בעיטות עונשין מ-11מ'. **בתנועה, ח(2-1), 221-204.**

כרך ח', חוברת מס' 3-4 – הנושא המרכזי: הנחיות קשב בלמידה מוטורית

149. בן-סירה, ד., ואילון מ. (2007). היבטים ביומכאניים בבעיטת כדורגל. **בתנועה, ח(3-4)**, 286-239.
150. מוכתר, ע. (2007). עמדות אוהדי ספורט בנוגע לחומרה של מכירת משחקים. **בתנועה, ח(3-4)**, 312-287.
151. לוי, מ., וגילי, י. (2007). ראשיתם של הימורי הספורט בישראל ותהליך מיסודם. **בתנועה, ח(3-4)**, 334-313.
152. הררי, י., אלדר, א., ושכטר, ח. (2007). "עם זה באתי הביתה היום" – אירועים משמעותיים בעיני מתמחים בהוראה (סטאז'רים) בשנת עבודתם הראשונה. **בתנועה, ח(3-4)**, 360-335.
153. לידור, ר. (2007). הנחיות קשב בלמידה מוטורית – הקדמה. **בתנועה, ח(3-4)**, 366-361.
154. שטרומר, מ., ולידור, ר. (2007). ההשפעה של אסטרטגיות למיקוד קשב על למידה של מטלות מוטוריות סגורות בקרב לומדות בעלות העדפת קשב שונה. **בתנועה, ח(3-4)**, 393-367.
155. סולומון, ה., ולידור, ר. (2007). ההשפעה של אסטרטגיות מיקוד קשב על למידה של מטלות זריקה אצל ילדים בעלי ADHD ואצל ילדים ללא ADHD. **בתנועה, ח(3-4)**, 419-394.

כרך ט' חוברת מס' 1

156. שובל, א., שויד, י., פוקס, א., וזאב, א. (2008). עמדותיהם של מורים לחינוך גופני ביחס לתכנון ההוראה. **בתנועה, ט(1)**, 36-9.
157. וורד, פ., ואייבזו, ש. (2008). הוראת עמיתים בחינוך גופני לכיתה מלאה: בדיקת השפעותיה בקרב ילדי גן הלוקים באוטיזם. **בתנועה, ט(1)**, 52-37.
158. אלמוסני, י. (2008). הפעילות הגופנית כאמצעי להשתלבות חברתית של צעירים בעלי לקות אינטלקטואלית. **בתנועה, ט(1)**, 79-53.
159. פנטוביץ, מ., ולידור, ר. (2008). "אני לא מאמין, קיבלתי שיעורים גם בחינוך גופני" – תרומת שיעורי הבית להשיגי התלמיד בחינוך גופני. **בתנועה, ט(1)**, 97-80.
160. פורמן, ב. (2008). "א"י הראשונה" מול "א"י השנייה" – המקרה הפומבי הראשון של קיפוח אתני ועדתי בכדורגל הישראלי במדינת ישראל. **בתנועה, ט(1)**, 111-98.

כרך ט' חוברת מס' 2

161. עראר, ח'. (2009). תפיסת תלמידי תיכון ערבים את מעמד החינוך הגופני בבית הספר והפעילות הגופנית מחוצה לו: היבטים מגדריים. **בתנועה, ט(2)**, 153-127.
162. פורמן, ב. (2009). ספורט בין גדרות התיל – הפעילות הספורטיבית של אסירי האצ"ל והלח"י במחנות המעצר באפריקה, 1948-1944. **בתנועה, ט(2)**, 173-154.
163. מקל, י., מחנאי, א., ואלייקים, א. (2009). מבחנים למדידת היכולת האנאירובית בענפי כדור. **בתנועה, ט(2)**, 186-174.
164. אלמוסני, א. (2009). התאמת סגנונות הוראה ליחידות למידה בחינוך הגופני על פי תרומתם לממדי איכות חיים בקרב צעירים וצעירות עם לקות אינטלקטואלית. **בתנועה, ט(2)**, 216-187.
165. גרינברג, ל., ובן-בשט, ו. (2009). תפיסת דימוי עצמי, דימוי גוף, הרגלי פעילות גופנית ותזונה בקרב מתבגרות. **בתנועה, ט(2)**, 239-217.

כרך ט' חוברת מס' 3-4 – הנושא המרכזי: כדורסל – היבטים חברתיים, גופניים ופיזיולוגיים

166. זך, כ., וכהן, ר. (2010). למידה שיתופית בחינוך הגופני – סקירת ספרות. **בתנועה, ט(3-4)**, 279-255.
167. אייבזו, ש., ואלחדף-אברג'ל, א. (2010). הוראת עמיתים בחינוך הגופני – סקירת ספרות. **בתנועה, ט(3-4)**, 307-280.
168. אלמוסני, י. (2010). הפעילות הגופנית בשעות הפנאי כאמצעי לשיפור עצמאותם האישית של צעירים עם לקות אינטלקטואלית. **בתנועה, ט(3-4)**, 327-308.
169. בר-אב, ב. (2010). אלימות של אוהדי כדורסל – מאפייני התופעה והצגת מודל לניבויה. **בתנועה, ט(3-4)**, 359-330.
170. בן-פורת, א. (2010). "יד רכה": נשים המשחקות כדורסל. **בתנועה, ט(3-4)**, 380-360.
171. זיו, ג., ולידור, ר. (2010). מאפיינים גופניים ופיזיולוגיים של שחקני כדורסל – נשים וגברים – סקירת ספרות. **בתנועה, ט(3-4)**, 407-381.

מיון המאמרים לפי שמות המחברים

שמות המחברים נערכו בסדר אלפאביתי. המספרים ליד כל שם של מחבר הינם המספרים הסידוריים של המאמרים, כמפורט בחלק הראשון של המפתח.

38	בן-גל, ש.	80	אבני, ר.
54, 38, 37, 36, 21	בן-סירא, ד.	65	אוחנה, ש.
149, 135, 104, 77	בן-פורת, א.	167, 157	אייבזו, ש.
170, 145, 140	בר-אב, ב.	50	אייל, ד.
169	בר-אלי, מ.	77, 37	איילון, א.
68, 64, 49, 41, 24, 9	ברגמן, א.	38	איילון, י.
147, 103, 93, 87, 79	ברדוש, י.	149, 104, 77, 37	איילון (תווי), מ.
71	גבע, ק.	9	אלבז, ג.
147	גולדבורט, א.	34, 47, 50, 69, 96	אלדר, א.
128	גולדשטיין, א.	152, 116, 100	אלדר, ד.
122, 86	גיא, ש.	56	אלחדף-אברג'ל, א.
6	גירון, א.	167	אליקים, א.
44	גלילי, י.	163	אלמוסני, י.
144	גלסר, ח. מ.	72, 135, 158, 164	אנברג, ה.
83, 57, 25	גרודז'ינובסקי, ע.	168	אפרתי, נ.
151, 132, 115, 109	גרינברגר, ל.	36	אקסלרד, ס.
19	דודלזק, צ.	15, 21, 54, 89	ארליך, א.
67	דונסקי, א.	148	ארליך, מ.
165	דותן, ר.	116	ארליך, נ.
96	דני, א.	63	ארנון, מ.
38	דרויאן, ש.	136, 74, 63	ארסאם, ר.
68	הדדי, ג.	123	ארצי, צ.
7	הופמן, ג'.	54	בין, ל.
42	הוצלר, י.	22	בלקינג, ד.
42, 27		120	בן-בשט, ו.
42		165	
66, 41			
71, 65, 53, 33, 16, 4			

88, 87	יערון, מ.	139, 127, 121, 73	
	כהן, ר. 166	46	הכט, ע.
		26	הלר, ש.
143	להב-רז, י.	106, 90	הנגבי, ר.
151	לוי, מ.	152, 91	הררי, י.
32, 30, 9	לוי-קולקר, נ.	91	הררי, נ.
139	לויאן-אלול, נ.		
82	לופי, ד.	11	וואלי, פ.
10	ליברמן, ד.	123	ווגלאר, פ. פ.
10	ליברמן-רז, צ.	9	ווינברג, ר.
35, 31, 28, 26, 23	לידור, ר.	118, 61	ויינגרטן, ג.
68, 63, 50, 45, 43		36	ורבר, ג.
85, 80, 78, 74, 70		126	ורטהיים, מ.
114, 105, 95, 91		18	ורמיר, א.
134, 128, 119, 118		157	וורד, פ.
155, 154, 153, 148			
171, 159			
		156	זאב, א.
114	מהרי"ק, מ.	33	זגורי, ע.
163	מחנאי, א.		זיו, ג. 171
150	מוכתר, ע.	138, 131, 125, 111	זימרי, א.
76	מור-אוניקובסקי, ר.	166, 119, 110	זך, ס.
77	מורג, א.		
5	מטרני, ר.		
84	מילבואר, א.	121, 71	חכם, ע.
133	מילר, א.	142, 132	חריף, ח.
19	מנדלברג, ח.		
117, 14	מנחם, נ.	96	טישור, א.
134	מעין, ז.	130, 116, 100, 96	טלמור, ר.
163, 94, 67	מקל, י.	41, 32, 30, 9, 8, 6, 3	טננבאום, ג.
11	משיח, א.	43	
		41	יבלונובסקי, ר.
116, 50, 13, 1	נאבל, נ.	29, 17	יזדי-עוגב, א.
99, 97, 8	נץ, י.	105	ינוביץ, ע.
37	נתן, ר.		

123	סודרי, מ.	רביב, ש.	1, 13, 25, 33, 39, 46,
155	סולומון, ה.		52, 57, 83, 101, 113,
66	סטבסקי, ה.		136
124	סימפולוס, א. פ.	רובין, י.	101
44	סימקין, א.	רודניק, א.	84
23	סינגר, ר.	רוזנפלד, ע.	3
73	סלומון, ג.	רוטין, י.	107
		רוטשטיין, א.	7, 52, 60, 67, 112
112	ענבר, ע.	רזניק, ש.	143
107	ענתבי, ט.	רייטר, ש.	72, 135
161	עראר, ח'.	ריימן, ר.	95
79	פאר-מוסקוביץ, נ.	רכס, א.	39, 46
125, 111	פולידורו, ר.	רם, י.	103, 108, 146
156	פוקס, א.	רסקין, ה.	58, 81, 92, 118
162, 160	פורמן, ב.	שגיב, מ.	5, 7, 8, 20, 36, 38,
11, 21, 55, 90, 98,	פייגין, נ.		59, 123
106		שדה, ש.	30, 41
36, 7, 5	פישר, נ.	שובל, א.	130, 156
2	פלד, מ.	שוויד, י.	12, 48, 156
66, 49	פלק, ב.	שושני, ח.	53
159	פנטנוביץ, מ.	שחר, ב.	110
9	פנחס, ס.	שטרומר, מ.	154
36	פרת, י.	שטרית, ד.	41
147	צפירי, ע.	שיינברג, א.	71
		שכטר, ח.	152
		שמעוני, ע.	76
102, 75, 62, 51, 40,	קאופמן, ח.	שפיגל, א.	87
141, 137, 126		שפר, א.	88
35	קורו, ג'.		
137	קיים, א.	תירוש, א.	104
129	קירש, מ.	תמיר, א.	7
113	קרייטלר, ש.		

מיון המאמרים לפי תאריכים

המאמרים מיונו לפי תאריכים המופיעים באגרון (תזאורוס) של ספריית מכון וינגייט. התאריכים (descriptors) מפורטים לפי סדר האלף-בית. המספרים ליד כל תאריך הינם המספרים הסידוריים של המאמרים, לפי סדר הופעתם, כמפורט בחלק הראשון של המפתח.

112	בדיקות רפואיות:	150, 144	אוהדים:
55, 11	בחירת מקצוע:	170	אוטונומיה:
63	בחירת ספורטאים:	157	אוטיזם:
114	בטיחות בספורט:	44	אוסטאופרוזיס:
124	ביוכימיה:	57	אוריינטציה למטרה:
149, 37	ביומכניקה:	136	אוריינטציה ספורטיבית:
30	ביטחון עצמי:	164, 135, 72	איכות חיים:
93	ביצוע:	57, 38	אימון:
130	בית הספר:	41	אימון איזוקינטי:
33	בית-ספר יסודי:	65, 59	אימון אירובי:
145	בית"ר	59	אימון אנאירובי:
100, 80	בנות:	41	אימון מנטלי:
149	בעיטה:	52	אימון קדם צבאי:
148	בעיטות עונשין:	158	אינטגרציה חברתית:
10	בקרה מוטורית:	131	איסתמיה:
99, 86, 48	בריאות:	82, 57, 52	אישיות:
124		110	
97	בריאות נפשית:	141, 118	אלימות בספורט:
116, 93, 53	בתי-ספר:	169	אלימות מילולית:
2	בתי-ספר תיכוניים:	169	אלימות פיזית:
88	גורמי הניעה:	88	אמות מידה להערכה:
88	גיל:	114	אמצעי בטיחות:
165	גיל ההתבגרות:	94	אנרגיה:
8	גיל העמידה:	31	אסטרטגיה:
139	גישה אקולוגית-דינאמית:	128	אסטרטגיות למידה:
67	גמישות:	162	אצ"ל:
53, 39, 13	גני ילדים:	65	ארגומטריה:
73, 37	גפיים תחתונות:	96	ארגון ומנהל:

74	הצלחה:	79	דילמת האסיר:
117, 62, 51	התאגדות לתרבות גופנית:	165	דימוי גוף:
113	התנהגות:	165, 135, 39	דימוי עצמי:
166	התנהגות חברתית:		
25, 17	התנהגות מוטורית:	100, 8, 5	הבדלים בין המינים:
80	התעמלות ספורטיבית:	46	הגיל הרך:
46, 39, 26	התפתחות מוטורית:	170	הגמוניה:
127		95	הדגמה:
46, 39	התפתחות נפשית:	29, 22, 15, 6	הוראה:
46	התפתחות קוגניטיבית:	54	הוראה-למידה:
46	התפתחות רגשית:	167, 157	הוראת עמיתים:
		124, 123	הזדקנות:
143	זהות:	142	היישוב היהודי:
32, 29	זיכרון:	151	הימורים:
67	זמן תגובה:	133	היסטוריה:
154	זריקה למטרה:	25	הישגיות:
		159	הישגים:
146	חוליגניזם:	166, 46, 39	הישגים לימודיים:
150	חומרה:	34	הכללה:
126	חוקה:	113, 4	הכרה:
163	חזרות:	116, 55, 15, 13	הכשרה מקצועית:
2	חטיבת ביניים:	55	הכשרת מורים:
89	חיבור מדעי:	92	המאה ה-21:
92	חיזוי העתיד:	155	הנחיות קשב:
60, 36	חילוף חומרים:	113, 64, 11, 9	הניעה:
33, 31, 28, 26	חינוך גופני:	69	הסמכה:
47, 45, 39, 35		168, 158	העצמה:
99, 91, 80		110, 99	הערכה עצמית:
161, 159, 102		54	הערכת מורים:
167		114	הערכת סיכונים:
96, 58, 9	חינוך גופני בבתי-ספר:	47	הערכת תכניות לימודים:
100	חינוך גופני בבתי-ספר תיכוניים:		
13	חינוך גופני לגיל הרך:	75, 62, 51, 40	הפועל:
53	חינוך גופני מיוחד:	141, 117	
139	חינוך גופני מותאם:	136, 64	הצבת מטרות:

146, 142, 141	כדורגל:	167	חינוך גופני משלב:
151, 149, 148		92	חינוך לפנאי:
160		39	חינוך לתנועה:
132	כדורגל בארץ ישראל:	36	חמצן:
143	כדורגל נשים:	43	חקר מקרה:
32	כדור-יד:	57, 49	חרדה:
1, 42, 63, 66	כדורסל:	146	חרות:
169, 74, 73		23	חשיבה:
171, 170			
134, 126	כדורעף:		
67	כוח:	84	טיפול:
13, 2	כוח אדם:	126, 74	טכניקה:
67, 60	כושר אירובי:	30, 4	טניס:
73, 67, 66, 60	כושר אנאירובי:	46, 39	טעוני טיפוח:
9, 16, 33, 65	כושר גופני:	126	טקטיקה:
112, 99		134	טקס מוטורי:
73, 65	כיסא גלגלים:		
119	כלי מדידה:	101, 48	יהדות:
152	כניסה להוראה:	120, 75, 62, 12	יהדות ופעילות גופנית:
57	כשירות:	147	יהודים:
89	כתביה מדעית:	131, 125, 111	יוון העתיקה:
		132	יחסי יהודים-בריטים:
143	לאומיות:	27	יחסים בינאישיים:
36, 5	לב:	165	ייעוץ חינוכי:
117, 14	לבנון:	74	יכולת מוטורית:
162	לח"י:	148	יכולת ציפייה:
57	לחץ:	17, 18, 59	ילדים:
5	לחץ דם:	127, 121	
54	לימודים:	57	ילדים בספורט:
34	למידה:	136	יעילות עצמית:
6, 28, 29, 31	למידה מוטורית:	40, 51, 62, 75	ישוב יהודי בא"י:
33, 35, 43, 45		141, 101	
50, 70, 80, 85		2, 11, 53, 87	ישראל:
91, 95, 128		90, 98, 102	
148, 154, 155		126	
166	למידה שיתופית:		

99	מורים:	166	למידה שיתופית בחינוך הגופני:
55, 21, 15, 11	מורים לחינוך גופני:	43	למידה, תהליכיה:
96, 95, 90, 69		27	למידה תפיסתית:
152, 116, 98		168, 164, 158	לקות אינטלקטואלית:
156		155	לקות קשב:
116, 69	מורים מתחילים:	137	לשון העיתונות:
152	מורים מתמחים:		
145	מחאה	57	מאמן:
58	מחוננים בספורט:	112	מאמץ:
86, 76, 20	מחלות לב וכלי דם:	129	מאמץ אירובי:
122	מחלות לב כלליות:	76	מאמץ גופני:
22, 6	מחקר:	171	מאפיינים גופניים:
170	מחקר איכותני:	171	מאפיינים פיזיולוגיים:
45, 11, 7, 5	מחקר משווה:	81	מבוגרים:
99, 71, 67, 56		26	מבחן:
27	מטה קוגניציה:	25	מבחני הישגים:
128	מטלות מוטוריות סגורות:	8	מבחני כושר גופני:
	מטרות של תכנית	127, 121, 63	מבחנים:
163	מבחן אנאירובי:	8	מבחנים פיזיולוגיים:
162	מחנות המעצר באפריקה:	8	מבחנים פסיכולוגיים:
94, 67	מיאוך:	67	מבנה גוף:
139	מיומנויות יסוד:	161, 143	מגדר:
45, 31, 29, 23	מיומנויות מוטוריות:	163	מדד עייפות:
74, 70, 63, 50		77	מדידות:
127, 95, 91		160	מדינת ישראל:
154, 155	מיומנויות מוטוריות סגורות:	27	מדעי הטבע, הוראתם:
30, 29	מיומנות:	27	מהירות:
	מיומנות מוטורית סגורה	53, 17	מוגבלויות:
134	בעלת קצב פנימי:	79	מודל:
	מימדי המשחקים	169	מודל מצבי:
138	האולימפיים הראשונים:	76	מוות פתאומי:
88	מין:	57	מוטיבציה:
133	מכבי:	161	מוסלמים:
14	מכבי העולמי:	54	מורה מאמן:
75, 62, 51, 40	מכבי ישראל:	54	מורה מקצועי:
141			

מכביות:	87, 40	נכויות גופניות:	121
מכון וינגייט לחינוך		נשים:	170, 99, 44
גופני ולספורט:	61	נשירה:	28
מכות פתיחה:	134	נשירה ילדים:	83
מניעים:	88		
מעורבות הורים:	159	סבולת:	136
מערכת הזרימה:	65, 36, 5	סגנון חיים:	86
מערכת הנשימה:	71	סגנונות הוראה:	135
מערכת השלד והשרירים:	123	בחינוך גופני:	164
מפעלי ספורט:	111	סדרת ספרינטים:	163
מפרקים:	37	סוציולוגיה של	
מצבים פסיכוביולוגיים:	93	החינוך הגופני:	58
מקומי:	144	סוציולוגיה של הספורט:	115, 109, 87
מקום עבודה:	2		160, 151
משאבי התמודדות:	119	סוציולוגיה של הפנאי:	115
משבר:	93	סוריה:	117, 14
משוב:	70, 35	סטאז'	152
משחק:	146	סטטיסטיקה (נתונים):	63
משחק הוגן:	118	סכיזופרניה:	84
משחקי איסתמיה:	131	ספורט:	83, 62, 22
משחקי כדור:	85		162, 146, 113
משחקי ספורט:	32	ספורט בבתי ספר:	94, 67, 66, 58
משחקים אולימפיים:	138, 125, 87	ספורט בתפוצות:	120, 117, 62
משפחה:	88	ספורט הישגי:	82, 61, 34, 1
משפט:	12	ספורט הפועלים:	51
מתבגרים:	110, 52	ספורט ופוליטיקה:	132
		ספורטוטו	151
נוזלים:	66	ספורט נכים:	73, 65, 19, 4
נוער:	38	ספורט נשים:	87, 67
נחישות עצמית:	168, 158	ספורט תחרותי לילדים:	57
נטבול:	171	ספורטאים:	110, 32
ניבוי:	74, 63	ספורטאים צעירים:	63, 32
ניהול סיכונים:	114	ספורטאים צעירים מצטיינים:	88, 66, 61, 59
ניתוח מקרה:	55	סקירת ספרות:	97, 95
ניתוח שיח:	55	סקר:	53

1, 4, 9, 24, 25,	פסיכולוגיה של הספורט:	144	עולמי:
64, 68, 110		89	עורך:
28	פסיכומטוריקה:	77	עייפות:
49	פסיכופיזיולוגיה:	41	עירור:
19	פסיכופתולוגיה:	7	עישון:
19	פסיכותרפיה:	75	עיתונאות:
38	פעולות גופניות:	62	עם ישראל:
42, 48, 58, 75,	פעילות גופנית:	161	עמדות:
81, 83, 86, 97,		65, 123	עמוד השדרה:
99, 100, 121,		88	ענפי הספורט:
122, 123, 124,		44	עצמות:
130, 135		168	עצמאות אישית:
44, 121	פעילות גופנית במים:	143, 161	ערבים בישראל:
	פעילות גופנית		
3	במקומות העבודה:		
19, 20	פעילות גופנית טיפולית:	49	פגיעות:
147	פ"צ באיירן מינכן:	12	פגיעות ספורט:
54	פרחי הוראה:	120	פולין:
42	פרספקטיבת זמן:	151	פוליטיקה:
137	פרשני כדורגל:	73, 135	פיגור שכלי:
150	פשע:	5	פיזיולוגיה סביבתית:
		5, 7, 16, 60,	פיזיולוגיה של המאמץ:
52, 65	צה"ל:	66, 67, 94	
62	ציונות:		פיזיולוגיה של הפעילות
30	ציפיות:	36	הגופנית:
49	צניחה:	158, 159, 165	פעילות גופנית:
123	צפיפות עצם:	163	פעילות מקוטעת:
59	צריכת חמצן:	51, 62, 120	פילוסופיה של הספורט:
		11	פינלנד:
74	קבוצה (ספורט):	96	פיקוח:
2	קבוצות קטנות:	92	פנאי:
90, 168	קבלת החלטות:	17	פסיכולוגיה:
144	קהילה:	2	פסיכולוגיה חברתית:
169	קהל:		פסיכולוגיה של
33, 129	קואורדינציה:	37	החינוך הגופני:
138	קוברטן:		

16, 4	שיתוק:	130	קוהרנטיות:
121, 71, 18	שיתוק מוחי:	171	קורפול:
145	שנות החמישים:	160	קיפוח אתני:
77	שרירים:	37	קפיצה:
		129	קפיצה בחבל:
89	תאריכים:	49	קצב לב:
119	תהליכי תיקוף:	32, 68, 80	קשב:
40, 51, 75	תולדות הספורט:	154	
141, 120, 111		130	קשיים:
84	תופעת ההחשה:	97	קשישים:
118	תוקפנות בספורט:		
	תורת המשחקים,	109	רדיו וטלוויזיה:
79	שיתוף פעולה:	133	רוסיה:
124, 122	תזונה:	137	רטוריקה:
136	תחרות:	1, 68	ריכוז:
156	תכנון הוראה:	129	ריצה:
156, 130, 58	תכנית לימודים:	48	רמב"ם:
	תכניות לקידום	88	רמת הספורטאי:
165	אורך חיים בריא:	144	רעיון:
1	תלות/אי-תלות בשדה:		
54	תלמידים:	38	שאלון:
57	תמיכה משפחתית:	116	שביעות רצון:
89	תמצית (תקציר):	142	שבת
84	תנועה:	121, 71	שחייה:
112	תסמונת עייפות כרונית:	21	שחיקה:
30	תפיסה חזותית:	150	שחיתות:
161	תפיסות:	171	שחקני כדורסל:
42	תפיסת זמן:	171	שחקניות כדורסל:
117, 115	תקופה מודרנית:	34	שיטות אימון:
142	תקופת המנדט:	47, 85, 91	שיטות הוראה:
146, 119, 102	תרבות:	166	
		47	שיטות מחקר:
		157	שילוב:
		159	שיעורי בית:
		18, 19, 20	שיקום:

דבר העורך

חוברת זו של "בתנועה" – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט" (להלן: "בתנועה") – חוברת 4 כרך י – יוצאת לאור בשנה שבה המכללה האקדמית בוינגייט חוגגת 70 שנים להיווסדה. במהלך שבעת העשורים האחרונים ביססה עצמה המכללה כמוסד אקדמי מוביל בישראל לא רק המכשיר מורים לחינוך הגופני אלא גם המקדם מחקר במדעי הספורט והתנועה. אמנם ייעודה העיקרי של המכללה הוא הכשרת סטודנטים להוראת החינוך הגופני בגני הילדים, בבתי הספר היסודיים ובבתי הספר התיכוניים, אולם במשך שנות קיומה והתפתחותה דרבנה המכללה את אנשי הסגל שלה לעשות מחקר בתחומי דעת רבים ומגוונים של מדעי הספורט והתנועה. אחד התוצרים של העשייה המחקרית של חברי הסגל של המכללה היה ייסוד כתב העת "בתנועה" בשנת 1991.

"בתנועה" נועד לתת ביטוי לדברי הגות, לרעיונות חדשים, לממצאי מחקר ולסקירות ספרות בתחום מדעי החיים ומדעי ההתנהגות, הרוח והחברה הקשורים למדעי הספורט והתנועה. כתב העת מפרסם מאמרים בתחומי החינוך הגופני, הספורט, המאמץ הגופני, הפעילות הגופנית, התנועה והבריאות. כתב העת שואף להדגיש הן את הקשר בין תאוריה לבין מעשה החינוך, האימון, ההדרכה, הטיפול והשיקום והן את הייחוד הבין-תחומי של תחומי הדעת השונים שבהם הוא עוסק. "בתנועה" הוא כתב העת היחיד בשפה העברית העוסק אך ורק במדעי הספורט והתנועה. לרבים מן החוקרים בארץ המעוניינים לפרסם את מאמריהם בשפה העברית, הוא האכסניה היחידה המאפשרת זאת.

כתב העת יוצא לאור פעמיים בשנה. עד עתה פורסמו עשרה כרכים של כתב העת. כל כרך כולל ארבע חוברות; סך הכול פורסמו עד כה 193 מאמרים. המאמרים שמתקבלים במערכת לשם פרסום בכתב העת עוברים הליך של שיפוט (review), כמקובל בכתבי עת שפטים. את המאמרים קוראים שני מומחים שאינם חברי מערכת וחבר מערכת אחד המצוי בתחום הדעת שבו עוסק המאמר. במשך השנים נמנו מרבית חברי המערכת של "בתנועה" עם סגל המכללה האקדמית בוינגייט וייצגו בה את תחומי הדעת שבהם פיתחו מומחיות אקדמית לאורך השנים. המומחים שאליהם נשלחים המאמרים לשיפוט הם חברי סגל במכללות ובאוניברסיטאות בישראל העוסקים בתחומים שבו עוסק כתב העת או בתחומים המשיקים לתחומי דעת אלו. בהתבסס על חוות הדעת של קוראי המאמרים המוגשים למערכת מחליט העורך אם לקבל את המאמר לפרסום בכתב העת, או לדחותו. בדרך כלל קבלת מאמר לפרסום בכתב העת נעשית לאחר תיקונים שהמחבר או המחברים מכניסים למאמר המקורי על פי חוות הדעת והערות המומחים. לאחר שהחליט העורך לקבל את המאמר לפרסום ב"בתנועה", עובר המאמר עריכה לשונית, שלב הכרוך בדרך כלל בתיקונים נוספים של המאמר על ידי המחבר/מחברים.

חוברת זו, היוצאת לאור כאמור בשנת השבעים למכללה, כוללת שבעה מאמרים המשקפים את הייחוד הבין-תחומי של כתב העת. כותבי המאמרים מייצגים מגוון של תחומי דעת ממדעי הספורט והתנועה. ייחוד זה של "בתנועה" – הייחוד הבין-תחומי – עולה גם מהמאמר הראשון הכלול בחוברת זו (לידור וטלמור, 2014), המציג ממצאים שעלו ממחקר

ביבליומטרי של 98 המאמרים שפורסמו בכתב העת בעשור השני להופעתו ובתחילת העשור השלישי (2000–2013). בעזרת ניתוח זה אנו למדים על המאפיינים של המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בשנים אלו כמו תחומי הדעת שבהם עוסק כתב העת, ההשתייכות המוסדית של המחברים, מחברי המאמרים לפי מגדר בתחומי הדעת השונים, מספר המחברים למאמר לפי תחומי דעת ומספר המקורות הנכללים ברשימות הביבליוגרפיות במאמרים השונים. המאמר משווה את הממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי הנוכחי לממצאים שעלו מניתוח ביבליומטרי קודם, של 95 המאמרים שפורסמו בכתב העת בשנים 1991–1999 (לידור ומילר, 2000).

הממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי הנוכחי ומההשוואה בינם ובין הממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו בשנים 1991–1999, מספקים "חומר למחשבה" על מטרות כתב העת ויעדיו. לדוגמה, כתב העת שמר במשך העשורים על מערך רב-תחומי המאפשר לחוקרים לפרסם את עבודותיהם במגוון רחב של תחומי דעת. עם זאת על כתב העת לעניין גם חוקרים מאוניברסיטאות וממכללות אחרות ולא רק את חברי הסגל של המכללה האקדמית בוינגייט. פרסום עבודות של חוקרים מאוניברסיטאות וממכללות נוספות בכתב העת ודאי יסייע להעלות את יוקרתו של כתב העת בקרב אנשי אקדמיה. כדי להגביר את חוסנו האקדמי של כתב עת כמו "בתנועה" על מערכת כתב העת לתת את הדעת על הממצאים שעולים מניתוחים ביבליומטריים של המאמרים המופיעים בכתב העת, ולהביא ממצאים אלו בחשבון בעת גיבוש המדיניות האקדמית שלו. "בתנועה" אמור לתת ביטוי לתמורות החלות בתחומי הדעת השונים שבהם הוא עוסק ולפרסם מאמרים המייצגים את חוד החנית במחקר, הן הכמותני והן האיכותני, במדעי הספורט והתנועה. כדי להשיג יעדים אלו עלינו לשאוף שקהילת החוקרים בישראל העוסקת במדעי הספורט והתנועה תהיה מעורבת בכתב העת בשלושה מעגלי עשייה – כתיבת מאמרים איכותיים לכתב העת, הערכה ושיפוט של כתבי יד המוגשים למערכת ועריכת חוברות שיתמקדו בנושאים מרכזיים וייחודיים. אני תקווה שבעשור הקרוב תגדל המעורבות של הקהילה האקדמית במעגלים אלו, שאת ביטוייה נראה בניתוח הביבליומטרי הבא של המאמרים שיפורסמו בעתיד בכתב העת.

רשימת המקורות

לידור, ר., וטלמור, ר. (2014). "בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט": ניתוח ביבליומטרי וסיכום של העשור השני ותחילת השלישי (2000–2013). **בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט**, 4, 399–415.

לידור, ר., ומילר, א. (2000). "בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט": ניתוח ביבליומטרי וסיכום של (כמעט) העשור הראשון. **יד לקורא, ל"ג**, 41–51.

"בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט": ניתוח ביבליומטרי וסיכום של העשור השני ותחילת השלישי (2000-2013)

רוני לידור ורחל טלמור

תקציר

המטרה העיקרית של המאמר הנוכחי היא להציג את הממצאים העיקריים שעלו מניתוח ביבליומטרי (bibliometric analysis) של 98 המאמרים שפורסמו ב"בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט" בעשור השני ובתחילת העשור השלישי להופעתו (2000–2013). ניתוח ביבליומטרי מאפשר למדוד, להעריך ולכמת מאפיינים של טקסטים כתובים, כגון פרסומים מדעיים, עיתונות או כל טקסט אחר של הספרות המדעית או של התקשורת הכתובה בכלל. אחת הדרכים המקובלות בספרות לשימוש בניתוח ביבליומטרי היא ניתוח תוכן (content analysis) של המאמרים המופיעים בכתב עת אחד או בכמה כתבי עת המייצגים תחום דעת אחד. הניתוח הביבליומטרי המוצג במאמר זה כולל חמישה משתנים שנמצאו מתאימים לניתוח מסוג זה: תחומי הדעת, ההשתייכות המוסדית של המחברים, מחברי המאמרים לפי מגדר בתחומי הדעת השונים, מספר המחברים למאמר לפי תחומי דעת ומספר המקורות הנכללים ברשימות הביבליוגרפיות במאמרים השונים. הממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי הנוכחי הושוו לממצאים שעלו מניתוח ביבליומטרי קודם, שנערך על 95 המאמרים שפורסמו בכתב העת בשנים 1991–1999 (לידור ומילר, 2000). הממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי הנוכחי ומההשוואה בינם ובין הממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו בשנים 1991–1999, מספקים "חומר למחשבה" על מטרות כתב העת ויעדיו. לדוגמה, כתב העת שמר במשך העשורים על מערך רב-תחומי המאפשר לחוקרים לפרסם את עבודותיהם במגוון רחב של תחומי דעת. עם זאת על כתב העת לעניין חוקרים גם מאוניברסיטאות וממכללות אחרות ולא רק את חברי הסגל שבמכללה האקדמית בוינגייט. פרסום עבודות של חוקרים מאוניברסיטאות וממכללות אחרות בכתב העת ודאי יסייע להעלות את יוקרתו של כתב העת בקרב אנשי אקדמיה. ממצאים אלו ואחרים עשויים לשמש את חברי המערכת של כתב העת בגיבוש המדיניות האקדמית שלו.

תאריכים: ניתוח ביבליומטרי, ניתוח תוכן, מדעי הספורט והתנועה, "בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט".

“בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט” –

רקע כללי

“בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט” (להלן: “בתנועה”) הוא כתב עת שנועד לתת ביטוי לדברי הגות, לרעיונות חדשים, לממצאי מחקר ולסקירות ספרות בתחום מדעי החיים ומדעי ההתנהגות, הרוח והחברה הקשורים למדעי הספורט והתנועה. כתב העת מפרסם מאמרים בתחומי החינוך הגופני, הספורט, המאמץ הגופני, הפעילות הגופנית, התנועה והבריאות. כתב העת שואף להדגיש הן את הקשר בין תאוריה לבין מעשה החינוך, האימון, ההדרכה, הטיפול והשיקום והן את הייחוד הבין-תחומי של תחומי הדעת השונים שבהם הוא עוסק. “בתנועה” הוא כתב העת היחיד בשפה העברית העוסק אך ורק במדעי הספורט והתנועה. לרבים מן החוקרים בארץ המעוניינים לפרסם את מאמריהם בשפה העברית, הוא האכסניה היחידה המאפשרת זאת.

כתב העת נוסד בשנת 1991 במכללה לחינוך גופני ולספורט ע"ש זינמן במכון וינגייט (להלן: המכללה האקדמית בוינגייט). הוא יוצא לאור פעמיים בשנה, בחודש אוקטובר ובחודש מאי. עד עתה פורסמו עשרה כרכים של כתב העת. כל כרך כולל ארבע חוברות; סך הכול פורסמו עד כה 193 מאמרים. כתב העת הוא שפיט, כלומר כל המאמרים שמתקבלים במערכת לשם פרסום בו עוברים הליך של שיפוט (review). השופטים הקוראים את המאמרים הם שני מומחים שאינם חברי מערכת וחבר מערכת אחד המצוי בתחום הדעת שבו עוסק המאמר. במשך השנים נמנו מרבית חברי המערכת של “בתנועה” עם סגל המכללה האקדמית בוינגייט וייצגו את תחומי הדעת שבהם פיתחו מומחיות אקדמית לאורך השנים. המומחים שאליהם נשלחים המאמרים לשיפוט הם חברי סגל במכללות ובאוניברסיטאות בישראל העוסקים בתחומים שבו עוסק כתב העת או בתחומים המשיקים לתחומי דעת אלו. בהתבסס על חוות הדעת של קוראי המאמרים המוגשים למערכת מחליט העורך אם לקבל את המאמר לפרסום בכתב העת או לדחותו. בדרך כלל קבלת מאמר לפרסום בכתב העת נעשית לאחר תיקונים שהמחבר או המחברים מכניסים למאמר המקורי על פי חוות הדעת והערות המומחים. לאחר שהחליט העורך לקבל את המאמר לפרסום ב“בתנועה”, עובר המאמר עריכה לשונית, שלב הכרוך בדרך כלל בתיקונים נוספים של המאמר על ידי המחבר/מחברים.

ייסוד “בתנועה” בשנת 1991 הוא ביטוי להתפתחות המואצת שחלה בתחומי הדעת של מדעי הספורט והתנועה בחמשת העשורים האחרונים בארץ ובעולם (ראה: Massengale & Swanson, 1996). התפתחות זו באה לידי ביטוי הן בהרחבת תחומי העניין של החוקרים והן בהשבת דרכי ההוראה, האימון, הייעוץ והטיפול של אנשי שדה בתחומי דעת אלו. אחד הסימנים לתהליכי ההתפתחות של תחומי הדעת השונים – חינוך גופני, ספורט, מאמץ גופני, פעילות גופנית, תנועה ובריאות – הוא ההופעה של כתבי עת ייחודיים לתחומים אלו המתארים את עבודתם של החוקרים ואת הניסיון המצטבר של אנשי שדה בעבודתם המעשית (לידור ומילר, 2000). עם היווסדו שאף “בתנועה” להיות ראי לתמורות שחלות בתחום דעת מסוים ומסגרת עיונית המפרה את הקוראים ותורמת להרחבת הידע התאורטי והיישומי שלהם.

ניתוח ביבליומטרי

כדי ללמוד על השינויים ועל התמורות החלים בספרות המדעית – כתבי עת, ספרים, מונוגרפיות וספרי כינוסים (Proceedings) – בתחומי דעת שונים יכול החוקר להשתמש בניתוח ביבליומטרי (bibliometric analysis). בניתוח כזה החוקר משתמש במדדים ובשיטות סטטיסטיות לשם בדיקה של הספרות המדעית או של התקשורת הכתובה בכלל (ראה לדוגמה: טייטלבאום ושור, 1988; Papaioannou, 1988; Lidor, Miller, & Rotstein, 1999; Machaira, & Theano, 2013). אחת הדרכים המקובלות בספרות לניתוח ביבליומטרי היא ניתוח תוכן (content analysis) של המאמרים המופיעים בכתב עת אחד או בכמה כתבי עת המייצגים תחום דעת אחד. למשל, טייטלבאום ושור (1998) ערכו ניתוח ביבליומטרי של מאמרים שהופיעו בכתב העת "מגמות", המציג תחומי דעת כגון חינוך, פסיכולוגיה, סוציולוגיה ורווחה. מטרת המחקר הייתה לבחון היבטים מסוימים הקשורים בכתב העת "מגמות" כמו אופי המאמרים המופיעים בו, מאפייני המחברים של המאמרים וכיווני ההתפתחות של כתב העת. גם בספרות הבין-לאומית ניתן למצוא שימוש לניתוח ביבליומטרי כמו למשל במחקר שבחן את המאפיינים הגאוגרפיים של חוקרים וחוקרות (כגון ארץ מוצא, יבשת, שיוך אוניברסיטאי) שפרסמו את מאמריהם בשישה כתבי עת בפסיכולוגיה של הספורט בשנים 1997–2011: *Journal of Sport and Exercise Psychology*, *The Sport Psychologist*, *Journal of Applied Sport Psychology*, *Journal of Sport Behavior*, *Psychology of Sport and Exercise*, *International Journal of Sport and Exercise Psychology* (Papaioannou et al., 2013) – או במחקר שבחן מגמות בספרות העוסקת בחינוך מיוחד (Shulman & Margalit, 1985). אם כך, בעזרת ניתוחים ביבליומטריים החוקר יכול ללמוד על התמורות החלות בכתב העת ובתחום הדעת לאורך זמן. בנוסף, הממצאים שעולים מניתוח כזה יכולים לסייע לעורך כתב העת ולחברי המערכת לבחון מחדש את מטרותיו של כתב העת, את מדיניות קבלת המאמרים שלו ואת "חוסנו האקדמי".

עם סיומו (כמעט) של העשור הראשון להופעתו של "בתנועה" (1991–2000) נערך ניתוח ביבליומטרי של 95 המאמרים שפורסמו בו בשנים אלו (לידור ומילר, 2000). הממצאים הבולטים שעלו מניתוח זה היו אלו: (א) כתב העת מציג קשת רחבה של תחומי דעת מתוך מדעי הספורט והתנועה, אך לא כולם באים בו לידי ביטוי באופן שווה; (ב) המאמרים המופיעים בכתב העת כוללים ציטוטים רבים מפרסומים בשפה האנגלית. הדבר מאפשר לקוראי כתב העת להיחשף לספרות בין-לאומית; (ג) כתב העת מספק במה, בעיקר לחוקרי מכללות המתמקדות במדעי החינוך הגופני והספורט. רק מספר קטן של חוקרים ממוסדות אקדמיים שמדעי החינוך הגופני והספורט אינם נלמדים בהם פרסמו את עבודותיהם בכתב העת.

משנת 2000 ועד שנת 2013 פורסמו ב"בתנועה" 98 מאמרים נוספים. מטרתו של המאמר הנוכחי היא להציג את הממצאים העיקריים שעלו מהניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בעשור השני ובתחילת העשור השלישי להופעתו. ביתר פירוט, היו

שלוש מטרות לניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בשנים 2000–2013: האחת, לבחון מגמות שונות הקשורות במאמרים שפורסמו בתקופה זו; השנייה, להשוות את ממצאי הניתוח הביבליומטרי הנוכחי, קרי של המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בשנים 2000–2013, לממצאי הניתוח הביבליומטרי הקודם – של המאמרים שפורסמו בשנים 1991–1999; השלישית, להמליץ למערכת כתב העת המלצות הקשורות בעיצוב המדיניות של כתב העת.

השיטה

המאמרים

הניתוח הביבליומטרי נערך ל-98 המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בשנים 2000–2013. נכללו בניתוח מאמרים מחוברת 1 כרך ה עד חוברת 4 כרך י.

המשתנים

חמישה משתנים נותחו במחקר זה: תחומי הדעת, ההשתייכות המוסדית של המחברים, מספר מחברי המאמרים לפי מגדר בתחומי הדעת השונים, מספר המחברים למאמר לפי תחומי דעת ומספר המקורות הנכללים ברשימות הביבליוגרפיות במאמרים השונים.

תחומי הדעת. ניתוח התוכן של המאמרים איתר 19 תחומים: אנטומיה ופיזיולוגיה, הוראה, הכשרה מקצועית, התנהגות מוטורית, חינוך, חינוך גופני והוראת החינוך הגופני, יהדות ותולדות ישראל, היסטוריה של הספורט הבין-לאומי, היסטוריה של הספורט והחינוך הגופני היהודי/ישראלי, סוציולוגיה, ספורט, פילוסופיה, פסיכולוגיה, פעילות גופנית, פעילות גופנית מותאמת, קינזיולוגיה וביומכניקה, מתודולוגיה, בריאות ופעילות גופנית בגיל המבוגר. תחומי דעת אלו מייצגים כמעט את כל מדעי הספורט והתנועה. מבין המאמרים שפורסמו בתחומי הדעת השונים יש שסווגו ליותר מתחום דעת אחד, וזאת לפי נושא המאמר ולפי התאריכים המופיעים בו. למשל, מאמר מסוים יכול להיות מסווג לתחומי דעת כמו התנהגות מוטורית וחינוך, שכן יש לו משמעויות והשלכות לשני תחומים אלו.

ההשתייכות המוסדית של המחברים. כתב העת "בתנועה" יוצא לאור כאמור במכללה האקדמית בוינגייט. אחת ממטרות היסוד של "בתנועה" הייתה לאפשר לחוקרי המכללה להציג את עבודותיהם המחקריות. אולם במהלך השנים נפרץ מעגל המחברים, וגם חוקרים שעובדים במוסדות אחרים החלו לפרסם את עבודותיהם בכתב העת. לפיכך המחברים סווגו על פי השתייכותם למוסדות האלה: המכללה האקדמית בוינגייט, מכון וינגייט לחינוך גופני ולספורט, אוניברסיטאות בארץ, מכללות בארץ, בתי ספר, בתי חולים, אוניברסיטאות בחו"ל ואחר (כגון משרד החינוך). ההשתייכות המוסדית נקבעה על פי הפרטים שסיפק המחבר למערכת כתב העת בעת הגשת המאמר לפרסום. אם המחבר דיווח על השתייכות ליותר ממוסד אחד, הובאה בחשבון השתייכותו למוסד הראשון ברשימה, וזאת מתוך הנחה שזהו המוסד העיקרי שבו הוא עובד.

מחברי המאמרים לפי מגדר בתחומי הדעת השונים. נבדק מספר הגברים והנשים מכלל

המחברים בתחומי הדעת השונים ($n=19$), המייצגים את מדעי הספורט והתנועה. מטרתו של ניתוח זה הייתה לבחון אם קיימים תחומי דעת "גבריים" או "נשיים" במדעי הספורט והתנועה. **מספר המחברים למאמר לפי תחומי דעת.** המאמרים סווגו לפי מספר המחברים המופיעים בו כדי לבחון את מידת שיתוף הפעולה בין מחברים בתחומי הדעת השונים. **מספר המקורות הנכללים ברשימות הביבליוגרפיות במאמרים השונים.** בכל מאמר נספרו המקורות המופיעים בו בשפות העברית והאנגלית. המטרה הייתה לבחון בכמה מקורות משתמשים המחברים במאמריהם ובאילו שפות מקורות אלו כתובים.

ממצאים ודיון

הממצאים מוצגים על פי חמשת המשתנים שנותחו בניתוח הביבליומטרי. לוחות 1 עד 7 מציגים את הממצאים העיקריים של ניתוח זה. כדי להקל את השוואת הממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי שנערך במחקר הנוכחי לממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בשנים 1991–1999 (לידור ומילר, 2000), מוצגים בלוחות 1 עד 7 גם ממצאי הניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו בכתב העת בשנים 1991–1999. כדי להימנע מחזרות יוצגו הממצאים והדיון בהם בחלק אחד.

תחומי הדעת

לוח 1 מציג את התפלגות המאמרים לפי תחומים. כפי שדווח בחלק "השיטה", המאמרים סווגו ליותר מתחום אחד, וזאת על פי נושא המאמר ועל פי התאריכים המופיעים בו. כפי שעולה מלוח 1, ששת תחומי הדעת העיקריים שבהם עסק כתב העת בשנים 2000–2013 הם אלה: היסטוריה של הספורט והחינוך הגופני היהודי/ישראלי (16.8% מכלל המאמרים), חינוך גופני והוראת החינוך הגופני (15.9%), ספורט (12.2%), סוציולוגיה (11.2%), התנהגות מוטורית (9.4%) ופעילות גופנית מותאמת (8.4%). לעומת זאת תחומי דעת כמו קינזיולוגיה וביומכניקה (0.9%) ומתודולוגיה (0.9%) כמעט שאינם באים לידי ביטוי בשנים אלה. תחומי דעת כמו הכשרה מקצועית אינם מיוצגים כלל בכתב העת בשנים 2000–2013. הניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו בשנים 1991–1999 (לידור ומילר, 2000) גילה שחמשת תחומי הדעת העיקריים שבהם עסק כתב העת היו ספורט (18% מכלל המאמרים), פסיכולוגיה (14.3%), התנהגות מוטורית (10.6%), הוראה (10.6%) ואנטומיה ופיזיולוגיה (9%). נראה שההבדל העיקרי בממצאים שעלו משני הניתוחים הביבליומטריים על תחומי הדעת הוא בתחום ההיסטוריה של הספורט והחינוך הגופני היהודי/ישראלי: בשנים 1991–1999 לא הופיעו מאמרים ב"בתנועה" בתחום דעת זה, ואילו בשנים 2000–2013 היה תחום זה הבולט ביותר בהשוואה ל-18 תחומי הדעת האחרים שנכללו בכתב העת. בנוסף, ניכרת עלייה במספר המאמרים בסוציולוגיה ובחינוך גופני ובהוראת החינוך הגופני מהשנים 1991–1999 לשנים 2000–2013. לעומת זאת בתחומי דעת כמו התנהגות מוטורית, ספורט, פסיכולוגיה ופעילות גופנית ניכרת ירידה במספר המאמרים. מספר המאמרים שפורסמו

בתחומי דעת כמו ביומכניקה וקינזיולוגיה ומתודולוגיה היה קטן בשתי התקופות שעליהן נערך הניתוח הביבליומטרי. יש לציין שבתהליך המיפוי של תחומי הדעת נמצא שתחומים כמו הוראה, הכשרה מקצועית, יהדות ותולדות ישראל, שנכללו בכתב העת בשנים 1991–1999 לא נכללו בכתב העת בשנים 2000–2013. בנוסף, תחומי דעת כמו היסטוריה של הספורט הבין-לאומי, היסטוריה של הספורט והחינוך הגופני היהודי/ישראלי, בריאות ופעילות גופנית בגיל המבוגר נכללו בכתב העת בשנים 2000–2013 אך לא בשנים 1991–1999.

לוח 1:

התפלגות המאמרים לפי תחומים

שנות 2000–2013		שנות 1991–1999		תחומים
מס"מ	אחוז מכלל	מס"מ	אחוז מכלל	
מאמרים*	המאמרים	מאמרים*	המאמרים	
שפורסמו	שפורסמו	שפורסמו	שפורסמו	
17	9	2	1.9	אנטומיה ופיזיולוגיה
20	10.6	-	-	הוראה
5	2.6	-	-	הכשרה מקצועית
20	10.6	10	9.4	התנהגות מוטורית
7	3.7	-	-	חינוך
12	6.3	17	15.9	חינוך גופני והוראת החינוך הגופני
9	4.7	-	-	יהדות ותולדות ישראל
-	-	7	6.5	היסטוריה של הספורט הבינלאומי
-	-	18	16.8	היסטוריה של הספורט והחינוך הגופני היהודי/ישראלי
5	2.6	12	11.2	סוציולוגיה
34	18	12	11.2	ספורט
1	0.5	1	0.9	פילוסופיה
27	14.3	5	4.7	פסיכולוגיה
11	5.8	6	5.6	פעילות גופנית
13	6.9	9	8.4	פעילות גופנית מותאמת
2	1	1	0.9	קינזיולוגיה וביומכניקה
5	2.6	1	0.9	מתודולוגיה
-	-	4	3.7	בריאות
-	-	2	1.9	פעילות גופנית בגיל המבוגר
188	100	107	100	סך הכול

* מאמר יכול להיות מסווג ביותר מתחום דעת אחד

ההשתייכות המוסדית של המחברים

מאה שבעים וארבעה מחברים פרסמו את עבודותיהם בכתב העת בשנים 2000–2013. זהו גידול ניכר בהשוואה למספר המחברים שפרסמו מאמרים ב"בתנועה" בין השנים 1991 ו-1999 (לידור ומילר, 2000). הגידול במספר המחברים חל אף על פי שמספר המאמרים בשתי התקופות הוא כמעט זהה. ממצא זה מעיד, אולי, על הצורך הגדל עם הזמן בעבודת צוות הנדרשת לצורך כתיבת מאמרים ועשיית מחקרים בתחומי הדעת השונים של מדעי הספורט והתנועה. נראה שעבודת צוות בן כמה חוקרים היא חיונית כיום, ויש בה כדי לייעל את תהליך העבודה המחקרית ואת כתיבת תוצריה.

לוח 2:

המחברים לפי השתייכותם המוסדית

שנות 2000–2013		שנות 1991–1999		השתייכות מוסדית
מס' המחברים*	אחוז מכלל המחברים	מס' המחברים*	אחוז מכלל המחברים	
52	57.74	108	62	המכללה לחינוך גופני ולספורט ע"ש זינמן
13	13.68	3	1.7	מכון וינגייט לחינוך גופני ולספורט
8	8.42	26	15	אוניברסיטאות בארץ
3	3.16	15	8.6	מכללות בארץ
1	1.05	3	1.7	בתי ספר
5	5.26	5	3	בתי חולים
6	6.32	9	5	אוניברסיטאות בחו"ל
7	7.37	5	3	אחר (משרד החינוך)
95	100	174	100	סך הכול

* כל מחבר נספר רק פעם אחת

ניתוח התפלגות המחברים לפי השתייכותם המוסדית מגלה שכ-60% מכלל המחברים שמאמריהם הופיעו ב"בתנועה" בשנים 2000–2013 נמנים עם סגל ההוראה והמחקר של המכללה האקדמית בוינגייט, כפי שניתן לראות בלוח 2. ממצא זה דומה לממצא שעלה מניתוח ההשתייכות המוסדית של המחברים שפרסמו מאמרים ב"בתנועה" בשנים 1991–1999 – 57% מכלל המחברים נמנה על סגל המכללה האקדמית בוינגייט (לידור ומילר, 2000). בנוסף, כ-9% מכלל המחברים שפרסמו מאמרים בכתב העת בשנים 2000–2013 נמנו עם סגל של מכללות אחרות בארץ. נתון זה מראה על גידול במספר המחברים מהמכללות האחרות בהשוואה לייצוגם בניתוח השנים 1991–1999 (כ-3%; לידור ומילר, 2000). מספר המחברים ממכון וינגייט לחינוך הגופני ולספורט פחת בשנים 1991–1999 ו-2000–2013 (כ-14% ו-3%,

בהתאמה), ואילו מספר המחברים הנמנים עם סגל האוניברסיטאות בישראל גדל בתקופות הללו (כ-8% ו-15%, בהתאמה). ממצאים אלו מלמדים על עלייה בתרומתם של מחברים שנמנים עם מוסדות אקדמיים – אוניברסיטאות ומכללות – לכתב העת.

מחברי המאמרים לפי מגדר בתחומי הדעת השונים

שישים וארבעה אחוזים מכלל המחברים הם גברים (ראה לוח 3). ממצא זה דומה לממצא שדווח על ידי לידור ומילר (2000): 60% מכלל המחברים שפרסמו מאמרים ב"בתנועה" בשנים 1991–1999 היו גברים.

התפלגות זו של גברים ונשים לפי מגדר באה לידי ביטוי אף בתחומי הדעת השונים. לצורך ניתוח זה חילקנו את המאמרים לשתי קטגוריות (בהתבסס על עבודתן של טייטלבוואם ושור, 1998): מאמרים אמפיריים (מאמרים המתבססים על מחקרים כמותיים, קרי על תהליכים של איסוף נתונים וניתוחם במבחנים סטטיסטיים) ומאמרים עיוניים (מאמרים המתבססים על סקירת ספרות).

לוח 3:

התפלגות המחברים לפי מגדר

שנות 2000–2013		שנות 1991–1999		מגדר
מס"מ	אחוז מכלל המחברים	מס"מ	אחוז מכלל המחברים	
גברים	60	63.2	111	64
נשים	35	36.8	63	36
סך הכול	95	100	174	100

מאמרים אמפיריים. ניתוח המאמרים האמפיריים גילה שמאמרים בשני תחומי דעת – ספורט ובריאות – נכתבו רק על ידי גברים בשנים 2000–2013 (ראה לוח 4, חלק א). אף לא מאמר אחד נכתב על ידי נשים בתחומי דעת אלו בשנים שעליהן נערך הניתוח הביבליומטרי. עם זאת יש כמה תחומי דעת שבהם שיעור הנשים גבוה משיעור הגברים שכתבו מאמרים אמפיריים בשנים אלו: חינוך גופני (כ-58% נשים לעומת כ-42% גברים), פסיכולוגיה (כ-71% נשים לעומת כ-29% גברים), פעילות גופנית (כ-57% נשים לעומת כ-43% גברים) ופעילות גופנית מותאמת (75% נשים לעומת 25% גברים). בתחום דעת אחד – התנהגות מוטורית – שיעור הגברים שכתבו מאמרים גבוה משיעור הנשים (כ-53% גברים לעומת כ-47% גברים). בתחומי דעת כמו סוציולוגיה ומתודולוגיה תרומת נשים וגברים נמצאה שווה.

לוח 4:

התפלגות המחברים לפי מגדר בתחומי הדעת השונים

א. מאמרים אמפיריים

שנות 2000–2013				שנות 1991–1999				תחום הדעת
נשים		גברים		נשים		גברים		
אחוז	מס"	אחוז	מס"	אחוז	מס"	אחוז	מס"	
-	-	-	-	23.3	7	76.7	23	אנטומיה ופיזיולוגיה
-	-	-	-	42.9	9	57.1	12	הוראה
-	-	-	-	33.3	3	66.7	6	הכשרה מקצועית
46.7	7	53.3	8	58.3	14	41.6	10	התנהגות מוטורית
-	-	-	-	41.7	5	58.3	7	חינוך
57.7	15	42.3	11	17.8	5	72.2	13	חינוך גופני והוראת החינוך הגופני
-	-	-	-	42.9	3	57.1	4	יהדות ותולדות ישראל
-	-	-	-	-	-	-	-	היסטוריה של הספורט העולמי
-	-	-	-	-	-	-	-	היסטוריה של הספורט והחינוך הגופני היהודי/ישראלי
50	3	50	3	50	5	50	5	סוציולוגיה
-	-	100	8	35.9	14	64.1	25	ספורט
-	-	-	-	-	-	100	1	פילוסופיה
71.4	5	28.6	2	32.4	11	67.6	23	פסיכולוגיה
57.2	4	42.8	3	22.2	4	77.8	14	פעילות גופנית
75	9	25	3	41.2	7	58.8	10	פעילות גופנית מותאמת
-	-	-	-	16.7	1	83.3	5	קינזיולוגיה וביומכניקה
50	1	50	1	50	4	50	4	מתודולוגיה
-	-	100	5	-	-	-	-	בריאות
-	-	100	4	-	-	-	-	פעילות גופנית בגיל המבוגר

ב. מאמרים עיוניים

שנות 2000–2013				שנות 1991–1999				תחום הדעת
נשים		גברים		נשים		גברים		
אחוז	מס״	אחוז	מס״	אחוז	מס״	אחוז	מס״	
-	-	100	1	-	-	-	-	אנטומיה ופיזיולוגיה
-	-	-	-	-	-	-	-	הוראה
-	-	-	-	-	-	-	-	הכשרה מקצועית
				50	1	50	1	התנהגות מוטורית
-	-	-	-	-	-	-	-	חינוך
81.8	9			-	-	-	-	חינוך גופני
1	1	100	1	-	-	-	-	יהדות ותולדות ישראל
-	-	100	14	-	-	-	-	היסטוריה של הספורט העולמי
6.7	1	93.3	14	-	-	-	-	היסטוריה של הספורט והחינוך הגופני היהודי/ישראלי
18.2	2	81.8	9	-	-	-	-	סוציולוגיה
				-	-	100	1	ספורט
-	-	100	2	-	-	-	-	פילוסופיה
66.7	2	33.3	1	67.7	2	33.3	1	פסיכולוגיה
				50	1	50	1	פעילות גופנית
66.7	2	33.3	1	67.7	2	33.3	1	פעילות גופנית מותאמת
-	-	100	2	-	-	-	-	קינזיולוגיה וביומכניקה
				-	-	-	-	מתודולוגיה
-	-	100	3	-	-	-	-	בריאות
1	1	100	1	-	-	-	-	פעילות גופנית בגיל המבוגר

הממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי של התפלגות גברים ונשים שמאמריהם האמפיריים הופיעו בכתב העת בשנים 1991–1999 (לידור ומילר, 2000) שונים מעט מהממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו בשנים 2000–2013. בשנים 1991–1999, מתוך 15 תחומי דעת 12 מיוצגים על ידי גברים יותר מאשר על ידי נשים. למשל, כ-77% מן

המחברים הם גברים בתחומים כמו אנטומיה ופיזיולוגיה ופעילות גופנית, ולמעלה מ-83% מכלל המחברים הם גברים בתחומי דעת כמו קינזיולוגיה וביומכניקה. גם במקצועות מתחומי מדעי החברה וההתנהגות יש לגברים יתרון מספרי על נשים.

בשנים 2000–2013 פורסמו מאמרים אמפיריים רק בעשרה תחומי דעת. בשנים אלו מספר המחברות היה גדול ממספר המחברים בארבעה תחומי דעת, וכן מספר המחברים היה גדול ממספר המחברות בארבעה תחומי דעת, ובשני תחומים הייתה התפלגות המחברים זהה. אף על פי שמספר המחברות נמוך בהרבה ממספר המחברים, הן בשנים 1991–1999 והן בשנים 2000–2013, נראה שייצוג הנשים בכמה תחומי דעת שנכללו בכתב העת בשנים 2000–2013 היה גבוה מייצוגם בתחומי הדעת בשנים 1991–1999. התפלגות המינים כפי שהיא מוצגת בניתוח זה אינה מעידה בהכרח דווקא על הבדלים בין נטיית גברים לנטיית נשים לחקור בתחומי דעת מסוימים ולפרסם את עבודותיהם, אלא עשויה לבטא, במידה מסוימת, את התפלגות מספר הנשים והגברים הפועלים באקדמיה ובמכללות בתחומים השונים.

מאמרים עיוניים. מאמרים עיוניים נכתבו ב-11 תחומי דעת בשנים 2000–2013, כפי שניתן לראות בלוח 4, חלק ב. מתוך 11 תחומי דעת אלו לגברים היה ייצוג גבוה יותר בתשעה תחומים. רק בפסיכולוגיה (כ-67%), בפעילות גופנית מותאמת (כ-67%) ובחינוך הגופני (כ-82%) עלה מספר המחברות על זה של המחברים. גם בניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בשנים 1991–1999 נמצא שמאמרים עיוניים פורסמו במספר קטן של תחומי דעת (חמישה) לעומת מאמרים אמפיריים שפורסמו ב-15 תחומים (לידור ומילר, 2000). עוד עולה מניתוח המאמרים העיוניים שפורסמו ב"בתנועה" בשנים 1991–1999, ובדומה לניתוח המאמרים שפורסמו בכתב העת בשנים 2000–2013, ש-67% מכלל המחברים היו נשים בשני תחומי הדעת: פסיכולוגיה ופעילות גופנית מותאמת.

מספר המחברים למאמר לפי תחומי דעת

מרבית המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בשנים 2000–2013 נכתבו על ידי מחבר אחד (47% מכלל המאמרים) או שניים (37% מכלל המאמרים). בנוסף, 11% מכלל המאמרים פורסמו על ידי שלושה מחברים, 4% על ידי ארבעה מחברים ו-1% על ידי חמישה מחברים. ממצאים אלו דומים למדי לממצאים שעלו מהניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו בכתב העת בשנים 1991–1999 (לידור ומילר, 2000): 43% מכלל המאמרים פורסמו על ידי מחבר אחד, 29% מכלל המאמרים פורסמו על ידי שני מחברים, ו-20% מכלל המאמרים נתרמו על ידי שלושה מחברים. רק 6% מכלל המאמרים נתרמו על ידי ארבעה מחברים.

לוח 5 מציג את ממוצעי מספר המחברים למאמר בתחומי הדעת השונים שבהם פורסמו מאמרים בשנים 2000–2013, ולשם השוואה גם בשנים 1991–1999. מלוח 5 עולה שבעשרה תחומי דעת (מתוך ה-16) שבהם פורסמו מאמרים בשנים 2000–2013 ממוצעי המחברים הם בין אחד לשניים. בשלושה תחומי דעת, ממוצעי המחברים למאמר הם יותר משניים: חינוך גופני, ספורט ופעילות גופנית בגיל המבוגר. ממצאים אלו דומים לממצאים שעלו

מהניתוח הביבליומטרי של המאמרים שנכללו ב"בתנועה" בשנים 1991–1999 (לידור ומילר, 2000): בשמונה תחומים (מתוך ה-15) ממוצע המחברים למאמר הוא כשני מחברים. מספר זה מייצג מאמרים הן ממדעי החברה והן ממדעי החיים.

לוח 5:

ממוצע מחברים למאמר על פי תחומי הדעת

שנות 2000–2013	שנות 1991–1999	תחום הדעת
מס' מחברים למאמר (ממוצע)	מס' מחברים למאמר (ממוצע)	
1	2.6	אנטומיה ופיזיולוגיה
-	1.7	הוראה
-	2	הכשרה מקצועית
1.8	2.05	התנהגות מוטורית
-	2.14	חינוך
2.5	2.17	חינוך גופני
1	1.2	יהדות ותולדות ישראל
1.37	-	היסטוריה של הספורט העולמי
1.25	-	היסטוריה של הספורט והחינוך הגופני
		היהודי/ישראלי
1.4	2	סוציולוגיה
2.2	1.9	ספורט
1	1	פילוסופיה
1.6	2.2	פסיכולוגיה
1.8	1.8	פעילות גופנית
1.6	1.9	פעילות גופנית מותאמת
2	3	קינזיולוגיה וביומכניקה
2	2.5	מתודולוגיה
2	-	בריאות
2.5	-	פעילות גופנית בגיל המבוגר

מספר המקורות הנכללים ברשימות הביבליוגרפיות במאמרים השונים

הממוצעים של מספר המקורות הנכללים ברשימות הביבליוגרפיות במאמרים השונים לפי תחומי הדעת שפורסמו ב"בתנועה" בשנים 2000–2013 מוצגים בלוח 6 (לשם השוואה מוצגים גם הממוצעים של מספר המקורות המופיעים במאמרים השונים לפי תחומי הדעת שנכללו ב"בתנועה" בשנים 1991–1999).

לוח 6:

מספר המקורות למאמר על פי תחומי הדעת

תחום הדעת	שנות 1991–1999	שנות 2000–2013
מס' מקורות למאמר	מס' מקורות למאמר	מס' מקורות למאמר
(ממוצע)	(ממוצע)	(ממוצע)
אנטומיה ופיזיולוגיה	29.9	34
הוראה	35.7	-
הכשרה מקצועית	40.8	-
התנהגות מוטורית	39.2	63.5
חינוך	40.1	-
חינוך גופני והוראת החינוך הגופני	37.1	66.6
יהדות ותולדות ישראל	26.1	5
היסטוריה של הספורט העולמי	-	56.5
היסטוריה של הספורט והחינוך הגופני	-	57.5
היהודי/ישראלי		
סוציולוגיה	27.6	63.9
ספורט	37.9	47.2
פילוסופיה	46	47.5
פסיכולוגיה	39.7	75.8
פעילות גופנית	32	74
פעילות גופנית מותאמת	31.4	109.8
קינזיולוגיה וביומכניקה	25	190
מתודולוגיה	46	64
בריאות	-	77
פעילות גופנית בגיל המבוגר	-	88

כפי שניתן לראות בלוח 6, קיימת שונות רבה בין הממוצעים של מספר המקורות הנכללים בתחומי הדעת השונים. כך למשל בשלושה תחומי דעת (יהדות ותולדות ישראל: חמישה מקורות למאמר; פעילות גופנית מותאמת: כ-110 מקורות למאמר; קינזיולוגיה וביומכניקה: 190 מקורות למאמר) מספרי המקורות הם הנמוכים ביותר (יהדות ותולדות ישראל) או הגבוהים ביותר (פעילות גופנית מותאמת וקינזיולוגיה וביומכניקה) לעומת מספר המקורות הנכללים בתחומי הדעת האחרים, המוצגים בלוח 6. עם זאת גם בשאר תחומי הדעת ניתן להבחין בשונות רבה: 34 מקורות למאמר בתחום הדעת העוסק באנטומיה ופיזיולוגיה ו-88 מקורות למאמר בתחום הדעת העוסק בפעילות גופנית בגיל המבוגר. ממצאים אלו שונים מהממצאים שעלו בניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בשנים 1999–1991 (לידור ומילר, 2000), ומוצגים בחלק הימני בלוח 6: ניתן לראות כי התפלגות מספר המקורות בתחומי הדעת השונים היא די דומה. למשל, ממוצע המקורות הגבוה ביותר

למאמר נמצא במתודולוגיה (46), בהכשרה מקצועית (40.8), בחינוך (40.1) ובפסיכולוגיה (39.7). אמנם גם בפילוסופיה ממוצע המקורות הוא מהגבוהים ביותר (46), אך מדובר על מאמר אחד בלבד. ממוצע המקורות הנמוך ביותר למאמר נמצא בקיניולוגיה ובביומכניקה (25).

ייתכן שהממוצעים הגבוהים יותר של מקורות שנכללו במאמרים שפורסמו בכתב העת בשנים 2000–2013 בהשוואה לאלו שנכללו במאמרים שפורסמו בשנים 1991–1999 משקפים את העשייה המחקרית הרבה בארץ ובעולם במדעי הספורט והתנועה החל מתחילת המילניום השלישי (שנות ה-2000 ואילך). מחברי המאמרים, בעיקר מאמרים המסווגים כסקירות ספרות, שאפו להציג בעבודותיהם את עיקרי הממצאים שעלו במחקרים קודמים שנערכו בתחומי הדעת השונים. היות שניתן לזהות פריחה מחקרית ברבים מתחומי הדעת המוצגים ב"בתנועה", מספר המקורות במאמרים שפורסמו בשנים 2000–2013 בהשוואה לאלו שפורסמו בשנים 1991–1999 הוא גדול הרבה יותר. עם זאת ייתכן שכדאי להגביל את מספר המקורות הנכללים ברשימות הביבליוגרפיות, למעט במאמרים עיוניים, ובעיקר במאמרי סקירה.

לוח 7 מציג את התפלגות הרשימות הביבליוגרפיות לפי שפות במאמרים שפורסמו בשנים 2000–2013 וגם בשנים 1991–1999, לשם השוואה. כ-70% מכלל הציטוטים הביבליוגרפיים שהופיעו במאמרים שפורסמו בכתב העת בשנים 2000–2013 הם בשפה האנגלית, וכ-30% – בשפה העברית. גם בשנים 1991–1999 היו מרבית המקורות שנכללו ב"בתנועה" בשפה האנגלית (כ-86%) ורק כ-11% בשפה העברית. שפות אחרות כמעט שאינן מיוצגות בכתב עת זה. הצגת ביבליוגרפיה בשפה האנגלית מאפשרת לקוראי כתב העת, ובעיקר לסטודנטים שבהם, להיחשף לספרות בין-לאומית הכתובה בשפה מוכרת.

לוח 7:

התפלגות הרשימות הביבליוגרפיות לפי שפות

שפה	שנות 1991–1999		שנות 2000–2013	
	מס'	אחוז מכלל	מס'	אחוז מכלל
הרשימה	הרשימה		הרשימה	
עברית	337	11.7	1,232	31.6
אנגלית	2,491	86.5	2,663	68.4
גרמנית	35	1.2	-	-
אחר	17	0.6	-	-
סך הכול	2,880	100	3,895	100

מסקנות והמלצות לקובעי המדיניות של כתב העת

הממצאים שהתקבלו מהניתוח הביבליומטרי של המאמרים שפורסמו ב"בתנועה" בין השנים 2000–2013 מספקים מידע על העשור השני ותחילת העשור השלישי להופעתו של כתב עת זה. מידע זה עשוי לסייע לחברי המערכת של "בתנועה" בעיצוב המדיניות העיתידית שלו. להלן מסקנות והמלצות לקובעי המדיניות של "בתנועה":

כתב העת "בתנועה" מאפשר לחוקרים בישראל לפרסם את עבודות המחקר שלהם בשפה העברית במגוון רחב של תחומי דעת, הן במדעי החיים והן במדעי החברה וההתנהגות של מדעי הספורט והתנועה. גם בעשור השני ובתחילת העשור השלישי השכיל כתב העת לשמור על מגוון רחב של תחומי דעת, מאפיין שאפיין אותו גם בעשור הראשון להופעתו. מומלץ למערכת כתב העת להמשיך במגמה זו ולכלול מגוון רחב של תחומי דעת גם בעתיד, שכן כתב העת "בתנועה" הוא עדיין היחיד בישראל שעוסק במדעי הספורט והתנועה ומופיע בקביעות, פעמיים בשנה.

בעשור הראשון להופעת כתב העת לא היו בו כמעט מאמרים שעסקו בהיסטוריה של הספורט והחינוך הגופני בישראל ובמדינות אחרות. לעומת זאת כ-25 מאמרים שעסקו בהיבטים שונים של ההיסטוריה של הספורט והחינוך הגופני היהודי/ישראלי ובהיבטים שונים של ההיסטוריה של הספורט הבין-לאומי מופיעים בעשור השני ובתחילת העשור השלישי להופעת כתב העת. תחומי דעת אחרים (כמו פילוסופיה ופעילות גופנית בגיל המבוגר) כמעט שאינם מיוצגים הן במהלך 2000–2013 והן במהלך 1991–1999. ממצאים אלו יכולים לשרת את חברי המערכת של כתב העת בבואם לבחון את נקודות החוזק והחולשה של כתב העת. למשל, אם מספר קטן של מאמרים מייצג תחום דעת מסוים, יכולים חברי המערכת לזיום פעולות שתסייענה בהגדלת ייצוגו של תחום הדעת כמו למשל פנייה לחוקרים מתחום זה שיגישו מאמרים לכתב העת או פנייה לחוקר שישימש עורך אורח ולערוך חוברת שתתמקד בנושא זה. בנוסף, יכולים חברי המערכת לאתר תחומי דעת שאינם מיוצגים לחלוטין בכתב העת (לדוגמה גנטיקה וספורט) ולפנות לחוקרים שיגישו למערכת מאמרים בתחום דעת זה. מרבית ממחברי המאמרים המופיעים בכתב העת "בתנועה" משתייכים מוסדית למכללה האקדמית בוינגייט (כ-57% מכלל המחברים שמאמריהם הופיעו בכתב העת בשנים 1991–1999 וכ-60% מכלל המחברים שמאמריהם הופיעו בו בשנים 2000–2013). על חברי המערכת להשקיע מאמצים בהרחבת מעגל המחברים המשתייכים למוסדות אקדמיים (אוניברסיטאות ומכללות) אחרים ולא רק למכללה האקדמית בוינגייט. תהליך זה יאפשר להשביח את רמתו האקדמית של כתב העת ולהעלות את יוקרתו בקרב אנשי אקדמיה (ראה: לידור ומילר, 2000; Papaioannou et al., 2013). המלצה זו מתבססת הן על ממצאי הניתוח הביבליומטרי של העשור הראשון והן על זה של העשור השני ותחילת העשור השלישי. למעלה מ-50% מהמאמרים שפורסמו ב"בתנועה", הן בשנים 1991–1999 והן בשנים 2000–2013, נכתבו על ידי יותר ממחבר אחד. נראה שקיים שיתוף פעולה רב בין כמה מחברים במאמר אחד. על מערכת כתב העת לעודד שיתוף פעולה זה בין מחברים, שכן הוא עשוי

להשביח את עבודת המחקר והעשייה של חוקרים במדעי הספורט והתנועה. מרבית המקורות הנכללים ברשימות הביבליוגרפיות במאמרים השונים שהופיעו בכתב העת, החל מהיווסדו, הם בשפה האנגלית. דבר זה מאפשר לאלו מקוראי כתב העת שאינם מעודכנים בספרות הלועזית להיחשף לספרות בין-לאומית. על חברי המערכת להמשיך ולעודד כותבים לכלול ברשימות הביבליוגרפיות במאמריהם מקורות בשפה האנגלית, בעיקר, כדי לאפשר לסטודנטים הקוראים מאמרים ב"בתנועה" להעשיר את הידע הראשוני שלהם ולהיחשף לכתבי עת נוספים (ששמותיהם מצוינים ברשימות הביבליוגרפיות הנכללות במאמרים), שמהם יוכלו בעתיד לאתר מאמרים לקריאה.

רשימת המקורות

- טייטלבוים, ר., ושור, ד. (1998). "האמנם מגמות ב"מגמות"? **יד לקורא, ל"א**, 59-69.
- לידור, ר., ומילר, א. (2000). "בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט": ניתוח ביבליומטרי וסיכום של (כמעט) העשור הראשון. **יד לקורא, ל"ג**, 41-51.
- Lidor, R., Miller, U., & Rotstein, A. (1999). Is research on aging and physical activity really increasing? A bibliometric analysis. **Journal of Aging and Physical Activity, 7**, 182-195.
- Massengale, J. D., & Swanson, R. A. (1996). **The history of exercise and sport science**. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Papaioannou, A. G., Machaira, E., & Theano, V. (2013). Fifteen years of publishing in English language journals of sport and exercise psychology: authors' proficiency in English and editorial boards make a difference. **International Journal of Sport and Exercise Psychology, 1**, 1-10.
- Shulman, S., & Margalit, M. (1985). Evaluation of research trends in special education journals (1979-1982). **Studies in Education Evaluation, 11**, 75-81.

זה לא רק ספורט – פעילותה של הסתדרות מכבי ארץ ישראל בקרב העולים בשנותיה הראשונות של המדינה

ברוך פורמן

תקציר

בשנים 1946-1960 קיימה הסתדרות המכבי פעילות רבה בקרב העולים לארץ. לפעילות זו כמה גורמים, כגון הרצון לחזק את כוחו של הארגון ומאבקים עם ארגוני ספורט אחרים שפעלו בקרב העולים, בעיקר זה של הפועל. מאבקים אלה היו פוליטיים בעיקרם אך גלשו גם לתחום הספורט. בניגוד להתאגדות הפועל, שעיקר פעילותה בקרב העולים הייתה ספורטיבית, כללה פעילותה הספורטיבית של הסתדרות המכבי גם ניסיונות להעלות קבוצות של צעירים על הקרקע כדי ליישב את הארץ ולהקים בה נקודות התיישבות חדשות.

תאריכים: ספורט, מכבי, קליטת עלייה 1946-1960.

העשור הראשון למדינה בכלל והשנים 1948-1952 בפרט היו מן החשובים ביותר בתולדות הציונות המודרנית. תחילה גויסו כל המשאבים כדי להדוף את צבאות ערב, ולאחר מכן, כשנסתיימה המלחמה, הופנו כל המשאבים לקלוט את רבבות העולים שעלו ארצה. גלי העלייה, הרכבה האנושי, דרכי קליטתה ודפוסי היחסים שהתגבשו בין הקולטים לנקלטים סרטטו את המפה הפוליטית והחברתית של מדינת ישראל עד עצם היום הזה. פרק הזמן המשמעותי ביותר בעלייה היה מיולי 1948 עד יולי 1951. מספר העולים בתקופה זו נע בין 10,000 ל-31,000 נפש בחודש, והאוכלוסייה בארץ גדלה מ-650,000 נפש ב-1948 ל-1,322,000 נפש במאי 1951.¹

עלייה המונית זו עוררה בעיות קשות בעיתוי שלה, בהיקפה ובהרכבה. עיתוי העלייה היה בעייתי ביותר. הקמת המדינה גררה מלחמה עקובה מדם, שבה התמודדה המדינה הצעירה עם צבאות ערב על עצם קיומה. על המלחמה נוסף משבר כלכלי קשה, שבא לידי ביטוי במחסור חמור במזון, ביגוד, דיור, מקורות תעסוקה וכו'. גם הרכבה של העלייה עורר בעיות וחששות בקרב בני "היישוב הוותיק". עיקר החשש נבע מהקשיים שאותם צפו עם קליטתם של עולי עדות המזרח ובעיקר יהדות צפון אפריקה. בנובמבר 1951 הוחלט על תהליך מיון נוקשה,² אך גם הוא לא הצליח לצמצם את הפערים בין הוותיקים לעולים, שנתגלו בכל תחומי החיים, ובכללם הכלכלה,³ הפוליטיקה,⁴ החינוך⁵ והחברה.⁶ כל הניסיונות שנעשו כדי להתמודד עם קשיים אלה, כגון יצירת פתרונות דיור או מציאת מקורות תעסוקה, לא הצליחו לפתור את הבעיות הרבות שהתעוררו. ניסיון נוסף שנועד להתמודד עם המצוקות והקשיים בראשית שנותיה של המדינה, ושעד היום לא בא לידי ביטוי הן במחקר ההיסטורי והן במחקר הסוציולוגי, היה הפעילות הספורטיבית בקרב העולים. הפעילות האינטנסיבית

ביותר בתחום זה נעשתה על ידי "ההתאגדות לתרבות גופנית הפועל", שהייתה ארגון הספורט הגדול ביותר באותה תקופה וייצגה את מפא"י, שהייתה אז מפלגת השלטון, ואת מפלגות הפועלים האחרות.⁷ מאמר זה נועד אפוא להוסיף ולמלא את החלל שנוצר בתחום זה ולתאר את נושא הפעילות הספורטיבית שהפעילה הסתדרות מכבי בקרב העולים בשנותיה הראשונות של המדינה – מטרותיו, היקפו ומאפייניו.

הסתדרות מכבי א"י – פעילותה, מאפייניה ויחסה לעולים עד הקמת המדינה

צעדים ראשונים ועקרונות מנחים

הסתדרות מכבי א"י היא אחד הארגונים הציוניים שנוסדו בארץ ישראל ומהבודדים ששמרו על ייחודם זה לאורך השנים כמעט עד להקמת המדינה. מראשית דרכה פעלה הסתדרות מכבי כארגון בשני צירים שהונעו על ידי הגדרת תפקידה הלאומי: הציר האחד הוא החינוך הגופני, שמטרתו הייתה ליצור את הבריאות הפיזית והרוחנית הדרושה להתחדשות הלאומית, והציר השני היה עיצוב הוויה לאומית בתוך היישוב היהודי בארץ ישראל. ב-1906 התארגנו צעירים מעולי רוסיה שגרו ביפו ואחדים מצעירי המקום ופנו לד"ר ליו כהן – עולה מקישינב שהיה רופא הגימנסיה הרצליה – וביקשו ממנו לעזור להם להקים קבוצת מתעמלים. ד"ר כהן אסף 500 פרנק ובהם קנה מכשירי התעמלות: מקבילים, מתח, משקולות וכיו"ב. ניתן להם מקום להתעמל בו בחצר בית הספר של חברת "עזרה" בנווה שלום, ובחור מעולי בולגריה שימש להם מדריך. הקבוצה נקראה "אגודת המתעמלים ראשון לציון". הרב עוזיאל התנגד לשם "מכבי", משום שחש שמא יעורר השם עוינות אצל השלטונות התורכיים. רק בשנת 1912 הוסב השם ל"אגודה להתעמלות ולספורט מכבי ביפו" (תל-אביב). ב-1911 נוסדה אגודת מכבי בירושלים, ובשנת 1912 נוסדו אגודות מכבי במקומות אלה: באר טוביה, גדרה, זיכרון יעקב, חיפה, נס ציונה, עקרון, ראשון לציון ורחובות.⁸ הסתדרות מכבי בארץ נוסדה ב-1906 בתל-אביב והייתה מן הפן המגשים של התנועה הלאומית הציונית, ולכן ראתה את תפקידה לא בהפצת הרעיון הלאומי אלא ביצירת הכלים להגשמתו. היא שאפה ליצור בארץ את טיפוס היהודי החדש, ומשום כך היא פעלה באותם נושאים שהיו בעיניה חיוניים להשגת הלאומיות הציונית במגוון מאפייניה הסמליים והמעשיים. היא פעלה להשריש את השימוש בשפה העברית כשפתו של היישוב בחיי היום-יום גם בבית הספר וגם בתאטרון. בצד מאבקה בשפות דיבור אחרות היא עסקה גם בהנחלת הלשון העברית בשיעורי ערב שהנהיגה. היא נאבקה למען "עבודה עברית" במושבות ובעד שימוש ב"תוצרת הארץ". היא פעלה לקיומה של הגנה עצמית מפני פעולות איבה של התנועה הלאומית הערבית ושל פורעים בשליחות עצמם. הכלי להשגת מטרות אלה, ליצירת "העברי החדש" והתחייה הלאומית, היה הגימנסטיקה, כלומר ההתעמלות, כאמצעי לבנייה פיזית של הגוף וכאמצעי חינוך לתעצומות הנפש שדורשת הפעולה הלאומית.

מכבי בתקופת "היישוב" – פעילות ספורטיבית בצד מאבקים ספורטיביים

עם הקמת "ההתאגדות לתרבות גופנית 'הפועל'" ב-1926 על רקע אידאולוגיה מעמדית ופרישת רבים מחברי ההסתדרות הכללית של העובדים מהסתדרות מכבי החל בה תהליך, שגבר עם השנים, של התייצבות מוגדרת בתוך המחנה האזרחי ביישוב. תהליך זה, שהגיע להשלמתו בתחילת שנות השלושים של המאה העשרים, השפיע על כיווני הפעולה של ההסתדרות מכבי. למעשה, עד תחילת שנות השלושים של המאה העשרים היה איזון בין פעילותה של ההסתדרות מכבי בתחום החינוך הגופני והספורט לבין פעילותה בנושאים המדיניים. באותן השנים פעלה מכבי בנושאים מדיניים שעליהם הייתה הסכמה כללית, והם לא היו מזוהים עם זרם פוליטי. את סיומה של התקופה הזו ניתן לראות בשנת 1932 עם כינוסה של המכבייה הראשונה בארץ ישראל. המכבייה הייתה שיאו של הביטוי הלאומי בעשייה של ההסתדרות מכבי ארץ ישראל בתחומי החינוך הגופני והספורט.

שנת 1932 מסמלת גם את כניסתה של ההסתדרות מכבי לחיים הפוליטיים כחלק "מהחוגים האזרחיים". באותה שנה הוקם "ארגון ב" על ידי חברי מכבי, ובכך היא התחברה לאופוזיציה להנהגה היישובית שהייתה נתונה בידי מפלגות הפועלים. היא פעלה בנושאי ההגנה העצמית של היישוב, אלא שעם הקמת "ארגון ב" הפכה הפעילות הביטחונית של מכבי לפעילות פוליטית. בד בבד עם פעילותה בתחומי הביטחון הפכה מכבי להיות מעורבת יותר ויותר בתחומים פוליטיים נוספים של היישוב, כגון המאבק למינוי פנחס רוטנברג ב-1939 להנהגת הוועד הלאומי. ההסתדרות מכבי גם הצטרפה ל"האיחוד האזרחי" וניסתה את כוחה בהקמת מפעלים כלכליים ובמתן שירותים לחבריה, דוגמת קופת חולים מכבי. לעומת חוסר ההצלחה של מכבי כהתארגנות פוליטית, הרי כתנועת התעמלות ציונית לאומית נחלה ההסתדרות מכבי הצלחה רבה. מכבי הנהיגה תנועה של ספורט חובבים, אך ההנהגה הספורטיבית שלה הייתה מקצועית.

ההסתדרות מכבי בזמן מלחמת העולם השנייה

בזמן מלחמת העולם השנייה הקדימה ההסתדרות מכבי את ההנהגה היישובית בהחלטה על גיוס חבריה לצבא הבריטי. הישג מדיני חשוב היה להסתדרות מכבי שקיבלה את הסכמת רשויות הגיוס של הצבא הבריטי לגייס את חבריה ליחידה מיוחדת "פלוגה המכבי", שכל החיילים והמפקדים בה היו חברי מכבי. תרומה נוספת של מכבי להתנהלות הממלכתית של היישוב הייתה דרישה שהציגה במצעה לבחירות לכנסת ישראל בשנת 1944 בבירור להוציא את החינוך מהשפעת התנועות הפוליטיות, לבטל את הזרמים בחינוך ולקבוע זרם ממלכתי אחיד. היא גם דרשה להקים רשות ממלכתית לנושא חלוקת העבודה במקום לשכות העבודה הנתונות להשפעה מפלגתית.⁹

ההסתדרות מכבי ופעולותיה למען קליטת העלייה

הקמת המדינה במאי 1948, גלי העלייה הגדולים שהחלו לשטוף את חופי הארץ והקשיים שהתעוררו בעקבות זה חייבו את הנהגת מכבי להתמודד עם בעיה זו. הטיפול בעולים לא

היה זר לאנשי מכבי. ראשיתו בשנת 1933. בשנה זו החלה במכבי התארגנות במישור של עזרה הדדית, שמטרתה הייתה סיוע לעולים ולחברים במצוקה. המצב ששרר בארץ בתחילת שנות השלושים דמה מאוד למצב ששרר בארץ בתחילת שנות החמישים. שני קשיים עיקריים עמדו בפני העולים: א. מציאת מקומות דיור; ב. מציאת מקורות תעסוקה. הפתרונות של הסתדרות מכבי לבעיות אלה היו הושבתם של העולים במושבות ופנייה לאגודות מכבי בערים כדי שאלה ימנו ועדות שיטפלו בעולים ויסייעו להם מבחינה כלכלית. בשנת 1936 הוקמה שוב ועדת העלייה של הסתדרות מכבי. ועדה זו ראתה את ייעודה העיקרי בטיפול ובסיוע לעולים חברי מכבי בעבודה חקלאית ובארגון פלוגות עבודה. הוועדה חדלה לפעול בשנת 1937 והוקמה מחדש בשנת 1939 בראשות יהודה מ' טוקטלי, חבר ותיק במכבי ואדם בעל אמצעים כלכליים ניכרים. המשרד טיפל בכ-400 פניות של עולים חדשים חברי מכבי. כמו כן הוטל מס בשיעור גרוש אחד לשנה על חברי מכבי הבוגרים וחצי גרוש לשנה על חברי "מכבי הצעיר". המס נועד לעזור לעולים, בעיקר לאלה שביקשו הלוואות. בחודש דצמבר 1939 הופסקה פעילותה של ועדת הסיוע, ובמקומה הוקמה מחלקה לכלכלה ולסיוע. המחלקה החדשה החליטה על מבצע איסוף בגדים מחברי מכבי ועל שכירת דירה בת 4-5 חדרים שבה יוכלו להתגורר במשך תקופה מסוימת כ-40 עולים. המשאבים הכספיים שעמדו לרשות הסתדרות מכבי היו מוגבלים ביותר, וגם ההתנדבות של חברי ההסתדרות בתחומים שונים לא שיפרו את מצבם של העולים, ולכן החליטה הסתדרות מכבי להנהיג "תו סיוע" בצורת בול שיוצמד לכל כרטיס כניסה למפעלים של הסתדרות מכבי שאליהם נמכרו כרטיסים. לאחר שנת 1941, שנת ההתגייסות המסיבית של חברי מכבי לצבא הבריטי, השיפור שחל במצב הכלכלי של המשק בארץ ישראל והקמת הקרן הסוציאלית של קופת חולים מכבי, ייפחת הצורך בטיפול בנושא הסיוע לעולים, וזה הפך לתחום שולי עד להקמתה של מדינת ישראל.¹⁰ אז חזר הטיפול בעולים להיות אחד הנושאים המרכזיים בסדר יומה של הסתדרות מכבי.

המניעים לפעילותה של הסתדרות מכבי בקרב העולים בראשית שנותיה של המדינה

הגורמים להיחלשותה של הסתדרות מכבי והניסיונות לחזקה

הסתדרות מכבי נחלשה מאוד בעקבות התגייסות חבריה לצבא הבריטי ולאחר מכן לצה"ל. אחד הביטויים הבולטים לכך היה בתחום הפוליטי. בבחירות לקונגרס הציוני ה"ב נכשלה הסתדרות מכבי כישלון מוחלט. היא לא הצליחה לשלוח אפילו נציג אחד מטעמה לקונגרס, מאחר שלא הצליחה להשיג את מספר הקולות הדרוש לכך. המדד של מספר מצביעים הדרושים לבחירת ציר אחד לקונגרס היה 2,458. הסתדרות מכבי קיבלה בבחירות אלה רק 1,323 קולות, הרבה פחות ממספר חבריה הבוגרים.¹¹ בעקבות הכישלון הוחלט בהנהגת מכבי לנקוט שורה של פעולות שנועדו להגדיל את מספר חברי התנועה, בין השאר באמצעות פעולות הכנה שיתחילו כבר בחו"ל בטרם עלות החברים ארצה, בעיקר אלה שנמצאו במחנות

העקורים בגרמניה,¹² ובאמצעות השתלבות בגוף פוליטי גדול יותר. מסקנה זו הובילה למגעים בין הסתדרות מכבי להסתדרות "הציונים הכלליים" לצורך הצטרפותה של מכבי למפלגה, ואכן ב-1 באפריל 1948 נחתם בתל-אביב הסכם בין הסתדרות מכבי לציונים הכלליים. אחד הסעיפים בהסכם התייחס לנושא העלייה. בסעיף זה התחייבה הסתדרות הציונים הכלליים **"לעזור למכבי במילוי זכויותיו בשטח ההכשרה, שליחים לגולה, ארגון העלייה של חברי מכבי כמכבים ותגייס את תמיכת הציונים הכלליים בעולם למטרות אלה"**.¹³

בחודש מאי 1948 זמן קצר לאחר חתימת ההסכם יצא שליח מטעם הארגון מיכאל אייזנשטטר (ברזילי) למחנות העקורים בגרמניה. חברי מכבי במחנות ביקשו כבר בסוף שנת 1946 ובתחילת שנת 1947 כי יגיע אליהם שליח מטעם מכבי. לשם כך הם פנו למנהל ארגון הגוינט במינכן בבקשה שישגי בשבילם את המימון הדרוש מהנהלת הגוינט בפריז, אלא שזו דחתה את בקשתם.¹⁴ אייזנשטטר הגיע לגרמניה, ומיד עם בואו החל לעסוק בפעילות ספורטיבית וארגונית. אך עד מהרה הוא הועבר מתפקידו על ידי הנהלת המשלחת הארץ-ישראלית ומונה להיות מפקד מחנה המעבר ליד מינכן. בד בבד עם פעילות זו המשיך אייזנשטטר לעסוק גם בענייני מכבי. על כך תעיד חליפת המכתבים בינו לבין הנהגת מכבי ארץ ישראל שבהם הוא תיאר בפירוט את חיי הספורט במחנות העקורים בגרמניה ואת הפעילות בסניפי מכבי שם. אייזנשטטר ניסה להפעיל גם את השפעתו ולהקל את עלייתם של חברי הסתדרות מכבי ארצה.¹⁵

קושי נוסף שהתעורר בעקבות התגייסותם של ספורטאי מכבי היה צמצום מספרם של סניפי מכבי בארץ וירידה ניכרת במספר הספורטאים הפעילים חברי מכבי. הדרך שבחרה הנהגת מכבי להתמודד עם בעיה זו הייתה למלא את השורות בספורטאים מקרב העולים ופתיחת סניפים חדשים של מכבי במקומות שבהם הם התיישבו: הערים הנוטשות, מעברות ויישובי פיתוח.¹⁶ ואכן בשנים הראשונות לקום המדינה הפנתה הסתדרות מכבי משאבים וכוחות רבים לפעילות בקרב העולים (בכך אדון בהמשך).

"הך פטיש עלה וצנח" – הניסיונות של הסתדרות מכבי ליישב את הארץ

מניע נוסף להתעניינות הרבה שגילתה הסתדרות מכבי בעולים היו ניסיונות ההתיישבות שהיא ביצעה. הניסיונות נעשו בעיקר על ידי חברי מכבי הצעיר. הסתדרות מכבי פעלה בשני תחומים: הראשון – הפעילות הגופנית והחינוך הגופני, והשני – רצון ושאיפה להשגת מטרות לאומיות-ציוניות, בין השאר באמצעות הכשרתם של חברי מכבי להתיישבות ועלייה על הקרקע. ב-26 בדצמבר 1948 התכנס בתל-אביב הקונגרס ה-10 העולמי של מכבי. אחת הבעיות שנדונו בקונגרס זה הייתה בעיית ההתיישבות. הדוברים בקונגרס ציינו את הירידה שחלה בפעולות ההתיישבות שנעשו על ידי הסתדרות מכבי **"המכבי לא מטפחת בהווה את אותם כלים המאפשרים לחבריה להגשים את מטרותם בהתיישבות מסגרות הקיימות וספק אם גם בעתיד יעלה בדעתה להקים כלים מעין אלה..."**.¹⁷

חברי ההנהלה ראו בעולים החדשים את אלה שיוכלו למלא את השורות שהידלדלו ולהמשיך את מפעלי ההתיישבות של הסתדרות מכבי. דוגמה בולטת לכך היא פרשת עלייתה על

הקרקע של קבוצת "הסוללים".

קבוצת "הסוללים" הייתה אחת מפלוגות ההכשרה, שהורכבה מכמה עשרות צעירים של חברי מכבי הצעיר. חברי הקבוצה הכשירו את עצמם לעלייה על הקרקע. בשנת 1948 דחו חברי הקבוצה שתי הצעות להתיישב – האחת באזור רמות נפתלי, והשנייה באזור לטרון – בנימוק כי המקומות שהוצעו להם הם משלטים צבאיים, ולכן אינם מתאימים להתיישבות חקלאית. בסופו של דבר עלו חברי הקבוצה על הקרקע ברעננה והקימו בה משק חקלאי,¹⁸ אלא שעד מהרה התגייסו למעלה ממחצית חברי הקבוצה לצבא ההגנה לישראל. שבעה מהם אף נפלו במהלך הקרבות, ואלה שנותרו על הקרקע עברו תקופה קשה. לכן הוחלט בהנהגת הסתדרות מכבי **"שאין לבנות את קבוצות ההתיישבות על נוער ישראלי בלבד אלא יש לצרף גם גרעינים או קבוצות של נוער עולה"**.¹⁹ בעקבות החלטה זו הצטרפו לקבוצת הסוללים בני נוער שעלו ארצה מארצות הברית, חניכי תנועת הנוער הציונית שם מסדה, יהודה הצעיר והדסה הצעירה.²⁰ נוסף על קבוצת הסוללים פעלו באותה תקופה עוד שבע קבוצות הכשרה של מכבי בנקודות שונות בארץ שמנו מאות חברים.²¹

היחס לעולים-אנשי מכבי, "ראשונים תמיד אנחנו"

בקונגרס העולמי העשירי של מכבי נדון בהרחבה נושא העלייה. לבאי הקונגרס נמסר דיווח על הטיפול והעזרה לעולים חברי מכבי שעלו ארצה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.²² כמו כן התקבלה בקונגרס ההצעה להעביר לתל-אביב את המרכז העולמי של התנועה מלונדון, שם הוא פעל בתקופת מלחמת העולם השנייה. כדי לערוך ארגון מחודש של התנועה ולהשאיר בארץ את הטיפול בעניינים המהותיים שלה כגון עלייה, התיישבות, מכבי הצעיר, חינוך גופני וספורט.²³ ההחלטה שהתקבלה בקונגרס בנושא העלייה הייתה זו: **"לתמוך ולספק לחברי התנועה את כל האמצעים הדרושים להתיישבות בישראל"**.²⁴

חברי מכבי ערבים זה לזה

בהסתדרות מכבי היו מודעים היטב לבעיות שנלוו לתהליך קליטת העלייה, בעיות שהיו נחלת הפרט והפכו לבעיות לאומיות. קצב העלייה האדיר לא אפשר את השתלבותם של העולים בעבודה ובחיי היום-יום והקשה מציאת פתרונות דיור בשבילים. הסתדרות מכבי דאגה בראש ובראשונה לחבריה שעלו ארצה ונמצאו במחנות העולים. כדי להקל את קליטתם בארץ הוחלט להדק את הקשר בין סניפי מכבי בחו"ל לבין הנהגת מכבי בארץ, וזאת כדי לאפשר את עלייתם ארצה של חברי הסתדרות מכבי בקבוצות מאורגנות ולא כבודדים, ובכך תוקל הכוונתם למסגרות הקליטה הלאומיות מחד והפנייתם בעיקר לקבוצות ההכשרה החקלאית של מכבי המתעתדות לעלות על הקרקע מאידך.

בעיה נוספת הקשורה לקליטתם של העולים חברי מכבי בארץ נבעה מאי-הבהירות באשר לגופים ולמוסדות האמורים לטפל בתהליכי קליטתם. עמימות זו נבעה הן מגישתם של המוסדות הלאומיים לעולים והן מחוסר התיאום בין מוסדות מכבי השונים, כגון מרכז מכבי העולמי או מכבי ישראל. הסתדרות מכבי בארץ ישראל הפכה לחברה בהסתדרות

מכבי העולמית בקונגרס של אגודות ההתעמלות היהודיות שהתכנס בקרלסבאד בחודש אוגוסט 1921 בהשתתפות משלחות מכבי מאוסטריה, בולגריה, יוגוסלביה, מצרים, פולניה, תורכיה ושווייצריה. יחסי הגומלין בין הסתדרות מכבי העולמית לסניפי מכבי שפעלו בארצות השונות ידעו עליות ומורדות במשך השנים. גם הסניף הישראלי של מכבי פעל לעתים בניגוד להחלטות שהתקבלו במרכז מכבי העולמי. החומר התיעודי בנושא זה מועט ומצומצם ביותר. להלן שתי דוגמאות: 1. רבים מסניפי מכבי שפעלו בארצות השונות לא השתמשו בשם "מכבי" לציון פעולתם אלא בחרו לפעול בשמות אחרים כגון "הכוח" או "בר-כוכבא"; 2. במכבייה השנייה שהתקיימה בתל-אביב בשנת 1935 התעוררה מחלוקת קשה בין מרכז מכבי העולמי להסתדרות מכבי בארץ ישראל בדבר שיתופם של ספורטאי בית"ר במכבייה. ראשי מכבי בארץ פעלו בניגוד להחלטה שהתקבלה במרכז מכבי העולמי ועל ידי הלורד מלצ'ט ומנעו בסופו של הוויכוח את השתתפותם של ספורטאי בית"ר במכבייה.²⁵

חשש נוסף שהתעורר בהסתדרות מכבי נבע מההשפעה הפוליטית של מפא"י ומפלגות הפועלים של העולים על העולים ומחלוקת המשאבים הכספיים לפי מפתח מפלגתי שאפינה את העבודה במדור הקליטה של הסוכנות היהודית, אותו גוף שטיפל בקליטתם של העולים בארץ. חברי הסתדרות מכבי ראו בכך סכנה לציבור העולים חברי מכבי ולתנועה עצמה, שתאבד את ההגמוניה בקרב חבריה העולים לטובת המפלגות האחרות (בעיקר מפא"י). כדי להתגבר על בעיה זו דרשו בהנהגת מכבי לשלב נציגים מטעמם במדור הקליטה של הסוכנות היהודית. הצעות נוספות שהועלו כדי להקל את קליטתם של חברי מכבי בארץ היו אלה: לסייע לחברים באותם תחומים שמדור הקליטה של הסוכנות היהודית לא טיפל בהם, כגון הכשרתם הגופנית, הדרכה והסבר בעיקר בקשר לעזרה שהם זכאים לקבל מהמוסדות הקולטים וכו'. לשם כך הוחלט בהסתדרות מכבי להקים מדור לעלייה ולקליטה משל עצמם, שיעמוד בקשר עם סניפי מכבי ברחבי העולם ויקבל מהם מידע עדכני על חברי מכבי המתעתדים לעלות לישראל וייצור אתם קשר מיד עם בואם ארצה. כמו כן טיפל המדור במציאת עבודה, שיכון ומתן הלוואות לעולים חברי מכבי ודאג במיוחד לחברי מכבי הוותיקים והצעירים חברי מכבי הצעיר כדי שאלה יוכלו לפעול ולהשתלב בקבוצות מכביות במסגרת עליית הנוער. כך יתאפשר לארגן אותם במסגרת של קבוצות הכשרה שיעלו על הקרקע. בפעילות זו שולבו גם קורסים, הרצאות וקרבן לעזרה כספית.²⁶

העיסוק בעלייה תפס מקום חשוב גם בדיוני הקונגרס העולמי ה-11 של מכבי, שהתקיים בתל-אביב בחודש אוקטובר שנת 1950. לבאי הקונגרס נמסר דיווח על פגישה שהתקיימה בחודש ספטמבר בין חברי הנהלת הסתדרות מכבי לזלמן שזר, שהיה אז ממלא מקום יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית. באותה פגישה הציגו חברי ההנהלה לפניו את הפעילות הרב-גונית שנעשת בסניפי מכבי בחו"ל, ושכל מטרתה לעורר את הנוער היהודי לעלות לארץ.²⁷

מקום מיוחד הוקדש בדיוני הקונגרס לבני הנוער היהודי בגולה **"הסובלים מתסביך של פחד ואנטישמיות. רק באמצעות הספורט ניתן להילחם בתסביך זה ולהביא נוער יהודי חזרה למולדתו"**.²⁸ ההחלטה הראשונה שהתקבלה באותו קונגרס הייתה: **"כי הסתדרות המכבי תמשיך להיאבק בעד זכותו של כל מכבי באשר הוא לעלות לישראל ולהצטרף**

לבוני הארץ ומגיניה²⁹.

ב-3 וב-4 בפברואר 1951 התכנסה בלונדון הוועידה האירופית החמישית של הסתדרות מכבי. בין השאר עסקה הוועידה במצב החדש שנוצר בעקבות הקמת המדינה. צירי הוועידה החליטו להכריז על "צירטר" חדש הנובע מהקמת המדינה והמיועד בעיקר לבני הנוער היהודי הנמצאים בכל העולם. בצירטר יושם דגש על העלייה לארץ. כדי להשיג מטרה זו יש לבוא בדברים עם הארגונים הציוניים כדי שאלה יקבלו החלטה מתאימה ברוח זו בקונגרס הציוני הבא: **"... יש להביע היטב את הצורך בפני המוני בני הנוער היהודי ביחסם כלפי הציונות בכלל ומדינת ישראל בפרט..."**³⁰.

באותו חודש התכנסה הוועידה הארצית של הסתדרות מכבי בארץ וקיבלה כמה החלטות. בעניין העלייה נקבע שם כי **"ההסתדרות מכבי מקבלת בברכה את עלייתם ארצה של המוני מכבים מהגולה ומביעה את תקוותה כי הם יקלטו במהרה בחיי הארץ וימצאו את דרכם להרחבת שורות המכבי במדינה"**³¹. מהחלטה זו עולות שתי מסקנות חשובות, שאפיינו למעשה את כל תהליכי הקליטה של העולים בארץ שבהם הייתה מעורבות הסתדרות מכבי:

1. דאגתה העיקרית של הסתדרות מכבי כוונה בראש ובראשונה לחבריה מקרב העולים.
2. בהתייחסותם לעולים ולעלייה ראו אנשי מכבי את הצד הלאומי של ההשתלבות בבניין הארץ בד בבד עם הצד התנועתי של ההשתלבות במכבי ובפעילותה לחיזוק שורותיה ולהגדלת מספר חבריה. כך למשל העמידו את עצמם חברי מכבי לרשות הסוכנות היהודית ויצאו לעזור לעולים החדשים ולמעברות שנפגעו בשיטפונות הקשים של חורף שנת 1951.³²

הסתדרות מכבי ופעילותה בקרב העולים

ניצנים ראשונים

סניפי מכבי הראשונים ביישובי העולים החלו את פעילותם בשנת 1949. היו אלה הסניפים בגבעת עלייה (גיבליה) וברמלה. בתחילה פעלו הסניפים כמועדונים לילדי העולים חברי מכבי שישבו בשני מקומות אלה, ורק אחר כך הם הפכו להיות מועדוני ספורט.³³ לאחר פתיחתם של הסניפים האלה החלה בהסתדרות מכבי פעילות אינטנסיבית לפתיחתם של סניפים חדשים במקומות נוספים שבהם ישבו העולים חברי מכבי.³⁴ עיקר הפעילות הספורטיבית בקרב העולים הייתה בענף הכדורגל. בשנת 1951 הוקמו קבוצות כדורגל מכביות מקרב העולים, והוכשרו מגרשי כדורגל ברמלה, בית דגן, לוד, עכו, יפו, טבריה ובאר שבע. בנוסף ננקטו צעדים ארגוניים באותם מקומות, כגון בחירת הנהלת הסניף מקרב העולים וכו'.³⁵

תשומת לב רבה הוקדשה לפעילות הספורטיבית בקרב העולים הרבים שישבו ביפו. תחילתו של הסניף ביפו הייתה כ"אגודת בת" של מכבי תל-אביב, אך לאט לאט התרחבה פעילותו ומספר הספורטאים בו גדל עד שלבסוף הוא הפך להיות סניף עצמאי לכל דבר. בשנת 1952

העמידה עיריית תל-אביב לרשות הסתדרות מכבי שני מקומות ביפו שבהם ניתן היה לקיים פעילות ספורטיבית: האחד – אולם ההתעמלות בבית הספר דג'אני, והשני – מגרש כדורגל של בית הנוער שם. במכבי קיוו כי הפעילות בשני מקומות אלה תרכז את ארגון העולים הרבים יוצאי בולגריה בעיר.³⁶ אולם ההתעמלות שהועמד לרשות מכבי אפשר גם את הרחבת הפעילות הספורטיבית שם, משום שניתן היה לקיים בו פעילויות ספורטיביות נוספות כגון התעמלות וכדורעף בחודשי החורף.³⁷ באותה תקופה עמד בראש האגודה היפואית העסקן אלברט קיוסו מעולי בולגריה, אשר פעל ללא לאות להרחבת הפעילות בסניף, בשיתוף עם הנהלת הסניף, שהייתה מורכבת גם היא מעולים חדשים. עיקר הפעילות בסניף התמקדה בענף הכדורגל. קבוצת הכדורגל של מכבי יפו השתתפה במשחקי "הליגה המיוחדת" שהתקיימו במהלך הקרבות במלחמת העצמאות והשיגה בהם את המקום השלישי. כמו כן השתתפה הקבוצה ב"מפעל העשרה" שאורגן על ידי מרכז מכבי לזכרם של עשרה מספורטאי הארגון שנפלו חללים במלחמת העצמאות, והגיעה בו למשחק הגמר אך הפסידה לקבוצת מכבי תל-אביב. כמו כן השתתפה קבוצת הכדורגל של האגודה במשחקי גביע המדינה ובכמה וכמה משחקי ידידות עם קבוצות שונות ברחבי הארץ. בסניף פעלה גם קבוצת נוער בכדורגל, שאף היא הגיעה להישגים נאים. בנוסף התקיימה ביפו פעילות ספורטיבית בכדורסל שבה השתתפו בוגרים ובני נוער, הן במשחקי הליגה הסדירים, הן במסגרת אליפויות פנימיות של מכבי והן במסגרת של משחקי ידידות. כמו כן התקיימה בסניף פעילות בשחייה ובשחמט.³⁸ בראשית שנת 1955 מנה סניף מכבי יפו כ-800 חברים.³⁹ אנשי מכבי יפו הקפידו באותן שנים להדגיש תמיד את זיקתם לציונות נוסף על פעילותם הספורטיבית. עובדה זו באה לידי ביטוי בראש

ובראשונה בשמה של האגודה "אגודה ציונית להתעמלות ולספורט מכבי יפו".⁴⁰ בשנות החמישים הראשונות התרכזה פעילותה של הסתדרות מכבי בשני נושאים עיקריים: א. הפעלתם מחדש של סניפים שהפעילות בהם נחלשה או הופסקה דוגמת בנימינה, בת ים, הרצליה ועוד; ב. פתיחתם של סניפים נוספים במקומות רבים בארץ שבהם ישבו עולים חדשים דוגמת באר יעקב, בית ליד, מגדל גד, לוד, רמלה, טבריה, צפת, עכו ועוד. לסניפים אלה ניתנה תמיכה כספית נוספת על זו הרגילה כדי להרחיב את הפעילות בהם.⁴¹ מלבד סניף מכבי ביפו, שהיה הסניף הגדול ביותר מבין סניפי מכבי שפעלו בקרב העולים בראשית שנותיה של המדינה, נפתחו בראשית שנות החמישים סניפים נוספים במקומות שבהם ישבו העולים, כגון בת ים, באר שבע, בית דגן, בית ליד, טבריה, כפר אתא, לוד, מגדאל, מחנה דוד, עקיר (עקרון), קריית שמונה, קדימה, רמלה, נווה שלום (נתניה) ועוד. בפעילויות אלה השתתפו גם בני נוער רבים.⁴² לקראת סוף שנות החמישים של המאה הקודמת התרחבה פעילותה של הסתדרות מכבי בקרב העולים והוקמו סניפים חדשים. דוגמה בולטת לכך הם חמשת הסניפים שנפתחו בשנים 1958-1959 ביישובי המועצה המקומית גדרות.

בכפר מרדכי, שעלה על הקרקע בשנת 1950 על ידי עולים יוצאי אנגליה, סקוטלנד ודרום-אפריקה, השתתפו בפעילות הספורטיבית כ-30 נערים בגילאי 10-16. הפעילות התמקדה בעיקר בכדורסל ובשחייה בחודשי הקיץ ובהתעמלות בחודשי החורף.

בכפר אביב, שעלה על הקרקע בשנת 1951 על ידי עולים ממצרים, השתתפו בפעילות כ-30

ילדים.

במשגב דוב (זכר לדוב), שעלה על הקרקע בשנת 1950 על ידי יוצאי תנועת החירות ואליהם הצטרפו אחר כך עולים מעירק ומרוסיה, השתתפו בפעילות הספורטיבית כ-50 בני נוער. **בכפר מישר**, שעלה על הקרקע ב-1950 על ידי עולים מגרמניה ומפולין, השתתפו בפעילות הספורטיבית כ-45 בני נוער. **בגן הדרום**, שעלה על הקרקע בשנת 1953 על ידי עולים ממרוקו, השתתפו בפעילות הספורטיבית כ-80 ובני נוער.⁴³

הסתדרות מכבי והמאבק להנחלת הלשון העברית בקרב העולים בראשית שנותיה של המדינה

בשנת 1952 הוקם ביזמת משרד החינוך והתרבות מוסד בשם "חבר פעילי הלשון והתרבות העברית". בראשו עמד דוד לוין, ועם חברי הוועד הארצי נמנו אישים כדוד שמעוני, פרופסור שאקי, שלום לוין, הרב טכורש ואחרים. אלה היו מטרות "החבר":

1. להנחיל את הלשון והתרבות העברית בקרב העולים ובמדינת ישראל.
2. חברי "החבר" יתנדבו להנחלת הלשון העברית בקרב הזקוקים לכך.
3. "החבר" יפעל בתיאום מלא עם מוסדות הממשלה והרשויות המקומיות העוסקות בהנחלת הלשון.
4. "החבר" יפעל לגיוס אמצעים כספיים לבנייתם ולהפעלתם של מבני תרבות במקומות הזקוקים לכך (בעיקר יישובי עולים).
5. "החבר" יפעל ליצירת קשרי אחווה בקרב האוכלוסייה בארץ ובעיקר בין היישוב הוותיק לבין היישוב החדש.

הצורך בהקמת "החבר" נבע כמובן מגלי העלייה הגדולים שהגיעו לארץ בתחילת שנות החמישים. כדי להשיג את המטרות הללו פנו ראשי "החבר" לכל ארגוני הציבור בארץ, ובהם הסתדרות מכבי, שחבריה נרתמו ברצון למפעל זה.⁴⁴

הקורסים להנחלת הלשון העברית

חברי מכבי שעלו ארצה למדו בקורסים להנחלת הלשון העברית. הלימודים התקיימו ביזמת משרד החינוך והתרבות, המחלקה להנחלת הלשון והסוכנות היהודית – מחלקת הקליטה ברחבי הארץ במקומות שונים, כגון בית העולות בשכונת בורכוב ליד בית חרושת עלית ברמת-גן ובית החלוצות בתל-אביב ברחוב המלך ג'ורג' 37. הקורסים סווגו לשלוש רמות: מתחילים, מתקדמים ומשתלמים. בסיום הלימוד באולפנים אפשר היה ללמוד בקורסים להכשרה מקצועית בהנהלת חשבונות ובפקידות. כמו כן ניתנו למשתתפים בקורסים הכוונה וייעוץ בנוגע לסדרי קליטתם בארץ. משך הקורסים היה חמישה חודשים והם התקיימו בבוקר ובערב. בשעות הבוקר התקיימו הלימודים משעה 8:00 עד 12:30 שישה ימים בשבוע, ובשעות הערב – ארבע פעמים בשבוע, בשעות 16:30-20:15. אולפנים נוספים להנחלת

הלשון העברית פעלו גם בירושלים ובקריית מוצקין. חברי הסתדרות מכבי מקרב העולים החדשים נענו לקריאת הנהגתם והשתתפו בקורסים הללו.⁴⁵

עולים ועלייה – המאבק לשינוי הגישה

דרישה לשינוי בגישתה של הסתדרות מכבי לעולים ולעלייה – לטפל בהם כמקשה אחת – עלתה למעשה רק בשנות השישים של המאה העשרים. נושא הדגל של דרישה זו היה דוד גליק (Glueck), פעיל מרכזי במכבי שוודיה ומי שזכה בשנת 1984 לעיטור הגבוה ביותר שמעניקה הסתדרות מכבי לחבריה – עיטור "יקר מכבי". במאמר פרוגרמטי פרי עטו שפורסם בספר היובל למכבי טען גליק כי הבעיה העיקרית של יהודי התפוצות היא האנטישמיות, וכי התחושה שממדיה קטנו לאחר מלחמת העולם השנייה בשל השואה ובשל הקמת מדינת ישראל היא מוטעית וזמנית בלבד, משום שהיא נובעת מנקיפות המצפון של אומות העולם כלפי היהודים. ההוכחה לכך היא התייבבותם של עמי העולם לצד הערבים בסכסוך המזרח-תיכוני. גם תופעות ההתבוללות והמרת הדת אינן מהוות סכר בפני האנטישמיות.

לדעת גליק, הפתרון היחיד לבעיה זו הוא הפניית כל המשאבים והמאמצים הארגוניים של היהודים לעידוד העלייה לארץ ישראל. בפעילות זו יש להסתדרות מכבי תפקיד מרכזי, משום שלזכותה עומדות 50 שנות ניסיון במאבקה על הציונות. על הסתדרות מכבי ללמוד משגיאותיה בעבר ולהפנות את עיקר מאמציה לטיפול בבני הנוער היהודי באשר הם כדי להבטיח את עתידה של מדינת ישראל. הדרך היחידה להשגת מטרה זו היא עידוד העלייה של כולם לארץ. כמו כן על הסתדרות מכבי ליזום פעילויות מקדימות כגון ארגון סיורים של בני נוער יהודי מרחבי העולם בארץ, השתתפות במכביות וכו'. כל הפעולות הללו ייעשו בד בבד עם פעילות ספורטיבית שמפעילה מכבי בהיותה ארגון העוסק בפעילות ספורטיבית. הפעילות הספורטיבית נועדה לעצב טיפוס של צעיר יהודי חזק ובריא וליצור אחווה לאומית בין היהודים לבין עצמם ובין היהודים לבין אומות העולם. בסופו של דבר לא התקבלה דרישתו של גליק, והסתדרות מכבי המשיכה להפנות את עיקר מאמציה להעלאת ספורטאים יהודים מצטיינים מחו"ל, בעיקר אחרי שאלה השתתפו במכביות, ולהפנותם לפעילות ספורטיבית בקבוצות מכבי. דוגמה בולטת לכך היא עלייתו לארץ של טל ברודי, ששיחק כדורסל בקבוצת מכבי תל-אביב והיה שותף מרכזי לזכייתה בגביע אירופה לקבוצות אלופות בשנת 1977. הייתה זו הפעם הראשונה שקבוצה ישראלית זכתה באליפות של מפעל אירופי רשמי ברמה זו.

סיכום

העשור הראשון לקיומה של מדינת ישראל, ובעיקר בשנים הראשונות, התאפיינו בגלי עלייה גדולים. העולים הרבים שהגיעו לארץ נתקלו עד מהרה בקשיים רבים, בכל תחומי חייהם. קשיים אלה גרמו בסופו של דבר להיווצרותה של "ארץ ישראל השנייה". הממסד הפוליטי, על מגוון דעותיו והשקפותיו, גילה עניין רב בציבור העולים, ששימש לו פוטנציאל פוליטי-אלקטוראלי, ולכן נקט שורה של פעולות להשגת מטרה זו. בין השאר באמצעות ארגוני הספורט: הפועל, מכבי, בית"ר ואליצור, שמאחוריהם ניצבו גופים פוליטיים. מארבעת ארגוני הספורט הללו ניסתה ההתאגדות לתרבות גופנית הפועל לשדר גישה ממלכתית של פנייה וטיפול בציבור העולים כולו, ולעומתה ייצגו בית"ר, מכבי ואליצור גישה מפלגתית "צרה יותר", ולפיה יש לטפל בראש ובראשונה באותם עולים המזוהים פוליטית ואידאולוגית עם אותם ארגונים. הסתדרות מכבי החלה לגלות עניין בעולים חברי מכבי בעקבות המכבייה הראשונה ב-1932. לצורך טיפול בעולים אלה, שבאו להשתתף במכבייה ונותרו בארץ, ולצורך טיפול בעולים שבאו אחריהם הקימה הסתדרות מכבי כמה גופים. בזמן מלחמת העולם השנייה חדלו הגופים הללו מפעולתם. עם תום מלחמת העולם השנייה ופרוץ מלחמת העצמאות עברה הסתדרות מכבי משבר ארגוני קשה, שנבע מהתגייסותם לצבא של רבים מחבריה. הדבר גרם לירידה ניכרת במספר הפעילים ולהפסקת פעילותם של סניפים רבים. גם הכישלון הפוליטי הצורב שנחלה הסתדרות מכבי בשנת 1946 הביא להיחלשותה. כדי להתמודד עם בעיות קיומיות אלה, שאיימו על שלמות הארגון, הפנתה הנהגת מכבי את מאמציה לקליטתם של העולים החדשים חברי הארגון כבר בעת קרבות מלחמת העצמאות, מתוך כוונה לשלבם הן בפעילות ספורטיבית והן בפעילות לאומית ציונית, כגון עלייה על הקרקע במסגרת של קבוצות הכשרה, לימוד השפה העברית ולימוד מקצוע בקורסים מיוחדים שנועדו לצורך זה. בד בבד הפנתה הסתדרות מכבי את מאמציה לפתיחתם של סניפים חדשים במקומות שבהם התיישבו העולים. הסניף הגדול ביותר, שמנה מאות עולים, היה של מכבי יפו. הנהלת הסניף ומאות הספורטאים שהשתתפו בפעילויות השונות נמנו עם עולי בולגריה. סניפים אחרים נפתחו גם במקומות אחרים ברחבי הארץ שבהם התיישבו עולים, כגון רמלה, לוד, בית-דגן ועוד. תחום העיסוק המרכזי היה כדורגל, אך גם בענפים אחרים, כגון כדורסל, טניס שולחן וכד', התקיימה פעילות ספורטיבית בקרב העולים.

הערות

1. משה ליסק, העלייה הגדולה בשנות ה-50, כישלוננו של כור ההיתוך, ההוצאה מוסד ביאליק ירושלים תשנ"ט, 1-5.
2. על תהליך המיזון ועקרונותיו ראו: משה ליסק, "מדיניות העלייה בשנות ה-50, כמה היבטים ארגוניים והשלכותיהם החברתיות", בתוך: מרדכי נאור (עורך), עולים ומעברות 1948-1952, מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר, ההוצאה יד יצחק בן צבי ירושלים תשמ"ז, 14-15. על הבעייתיות והדילמות הנוגעות לעולים בשנות החמישים ראו גם דבורה הכהן, "מדיניות העלייה בעשור הראשון למדינה", בתוך: דבורה הכהן (עורכת), קיבוץ גלויות עלייה לארץ ישראל, ההוצאה מרכז זלמן שז"ר לתולדות ירושלים, ירושלים, תשנ"ח עמ' 288-302. על ההשפלה שהתלוותה לתהליכי המיזון ראה גם נתן אלתרמן, "ריצתו של העולה דנינו", הטור השביעי, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2000, 110.
3. ראו למשל חיים ברקאי, ימי בראשית של המשק הישראלי, ההוצאה, מוסד ביאליק ירושלים תש"ן, 80-83.
4. ראו דן הורביץ ומשה ליסק, מישוב למדינה, ההוצאה, עם עובד תל אביב 1977, 276-284, 286-293, 295-299; משה ליסק, העלייה הגדולה, 121-122, 225-234.
5. על הפערים בהכנסות ומכאן גם ברמת ההשכלה בין משפחות יוצאי אסיה ואפריקה למשפחות יוצאי אירופה, ראו: אריה סימון, "על מבנה החינוך היסודי בעיר עולים אחת", מגמות, ד, מס' 4, (יולי 1953) לוח 1, 380, לוח 2, 382, לוח 3-4, 383. ראה גם הנ"ל, "על הישגיהם בלימודים של ילדי עולים בנגב", מגמות, ח, מס' 4, (אוקטובר 1957) 343-353. במאמר מוצגים הישגיהם הלימודיים של תלמידי כיתות ב-ד בארבעה בתי ספר יסודיים בנגב: עירוני, עיירתי, אזורי וכפרי. בסקר נבחנו 481 תלמידים, כולם יוצאי ארצות האסלאם, במקצועות העברית, חשבון ותנ"ך. כקבוצת ביקורת נבחרו תלמידי כיתות אחרות, המורכבות ברובן מבני ותיקים או אשכנזים יוצאי ארצות המערב. מהשוואת תוצאות המבחנים בכתב ובעל פה של קבוצת הסקר והביקורת התקבלו התוצאות האלה: א. בעברית היה שיעור הכישלון 55% בקבוצת הסקר לעומת 11% בקבוצת הביקורת; ב. בתנ"ך היה שיעור הכישלון 54% בקבוצת הסקר לעומת 13% בקבוצת הביקורת; ג. בחשבון היה שיעור הכישלון 44% בקבוצת הסקר לעומת 13% בקבוצת הביקורת; ד. בקריאה — כ-50% מתלמידי כיתה ג וכ-33% מתלמידי כיתה ד לא הגיעו ליכולת קריאה לעומת 9% ו-0%, בהתאמה, בקבוצת הביקורת.
6. משה ליסק, "א"י הראשונה וא"י השנייה", בתוך: דליה עופר (עורכת) בין עולים לוותיקים, ההוצאה, יד יצחק בן צבי, ירושלים, תשנ"ו, 2-14.
7. ראו ברוך פורמן, "ההתאגדות לתרבות גופנית "הפועל" ומעורבותה בקליטת העלייה

- בשנים 1946-1960, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, כ"ג בינואר 2005, 239-169.
8. צבי נשרי, תקופת בראשית בא"י, בתוך אלכסנדר אלכסנדרוני (עורך) אחרים ספר היובל למכבי 1921-1971, תל-אביב, 1971.
9. דוד איש שלום, מכבי א"י 1908-1948, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ד, 284-292 להלן איש שלום, מכבי א"י.
10. איש שלום, מכבי א"י, 170-172.
11. הארכיון הציוני המרכזי, S 5/11, דוח הוועדה הראשית בא"י לבחירות לקונגרס הציוני הכ"ב, מ-14 בנובמבר 1946.
12. ארכיון מכבי, 8-0400, המכבי, שנה ב' מס' 2 (אלול תש"ח), 3. "מכבי על סף תש"ט", "חובה מיוחדת מוטלת על כל אחד מאיתנו והיא לעזור להעלותם ארצה של חברינו המצויים במחנות העקורים עלינו לאפשר ל'מכבים' אלה להגיע למולדת".
13. ארכיון מכבי, 6-0119, הסכם בין הסתדרות מכבי להסתדרות הציונים הכלליים מ-1 באפריל 1948, סעיף 6. ראה גם ארכיון מכבי, 8-1181, דוח המרכז לתקופה תש"ח-תש"ט מיוני 1949, 6, 36. ארכיון מכבי 6-0187, ישיבת ההנהלה מיום 28 במאי 1949, סעיף 111. מניע נוסף לחתימת ההסכם עם הציונים הכלליים הייתה העזרה שתיתן המפלגה לקליטתם של נערים עולים חברי מכבי. "...הגוף האחד בזרם הציוני כללי המוכשר לקלוט נוער עולה בממדים ובתנועה חינוכית אינו אלא 'העובד הציוני' על מכשיריו הכלכליים והחינוכיים..." ארכיון מכבי, 8-0400, "מכבי הצעיר לקראת קונגרס מכבי", המכבי, שנה ב' מספר 4 (כסלו תש"ט), 15.
14. ארכיון מכבי, מָכָל 386, 6-23, מכתב מההסתדרות העולמית מכבי ל"פארבאנד" מ-8 בינואר 1947. מכתב מה"פארבאנד" להסתדרות העולמית מכבי מ-18 בפברואר 1947. ארכיון מכבי, מכל 386, 6-23, מכתבו של ש' פסמן, מנכ"ל הגיוינט בפרז (מספר 102). הנימוק לדחיית הבקשה היה כי ארגון מכבי אינו זקוק לשליח אלא לציוד לשם קיום פעילויות ספורט.
15. ארכיון מכבי, מכל 175, 5-13-1, מכתב מההסתדרות העולמית מכבי למיכאל איזנשטטר במינוח מ-7 באוגוסט 1949. במכבי השלימו גם עם העובדה כי איזנשטטר הועבר מתפקידו וממלא עתה תפקידים שאינם קשורים בספורט משום שבשל הקמת המדינה והעלייה הגדולה הצטמצם היקף הפעילות הספורטיבית: "...אפשר היה לחזות מראש, כי עם חיסול המחנות תרפה שם גם הפעולה מכבית במידה רבה..." שם; ארכיון מכבי, מכל 386, 6-23, מכתבו של מיכאל איזנשטטר למחלקה להכשרה גופנית הוועד הלאומי מ-21 באוגוסט 1948. Monatsbetcht No 1, ארכיון מכבי, מכל 386, 6-23 מכתבו של מיכאל איזנשטטר

- למחלקה להכשרה גופנית בתל-אביב מ-21 באוגוסט 1948. המכתב כתוב בגרמנית. על פעילותו של מיכאל אייזנשטטר במחנות העקורים בגרמניה ראה ברוך פורמן "ספורט ופוליטיקה במחנות העקורים הפעילות הספורטיבית של מכבי 1945-1949", ילקוט מורשת, כ"ד (נובמבר 2007), 124-126. ראה גם ארכיון מכבי, 8-1181, דוח המרכז לתקופה תש"ח-תש"ט, מיוני 1949 "אחד מפעילי מכבי נשלח ביוזמתנו ובעזרתנו הכספית כשליח מיוחד למחנות העקורים בגרמניה והוא פועל שם כשליח מיוחד".
16. ארכיון מכבי, 8-0854, דוח המרכז לתקופה תש"ח-תש"ט "...מיטב חברינו מצאו את מקומם בשורות צבא הגנה לישראל ומכאן התרוקנות השורות והתרופפות ארגונית... פעולה נוספת נעשתה להפעלת סניפים אשר מסיבות שונות הפסיקו עבודתם וכן להקמת סניפים חדשים בכמה מאזורי הארץ...".
17. ארכיון מכבי, 8-0400, ועדת מכבי הראשונה במדינת ישראל, "המכבי", מספר 3 (מרחשון תש"ט), 3.
18. ארכיון מכבי, 8-1066, "הסוללים רעננה", (תמוז, תש"ח), 5.
19. ארכיון מכבי, 8-1181, "דו"ח המרכז לתקופה תש"ח-תש"ט" מיוני 1949, 32.
20. שם, שם.
21. ארכיון מכבי, 6-0087, Report of the XI Maccabi Congress, 29, 1950.
22. ארכיון מכבי, 6-0088, דין וחשבון שנמסר לבאי הקונגרס העולמי ה-10 של מכבי בתל-אביב, 4.
23. שם, שם.
24. ארכיון מכבי, 6-0085, Maccabi World Congress Constitution. ראה גם, ארכיון מכבי, 8-0400, "המכבי", "מכבי על סף תש"ט", 3, "תפקידים מיוחדים יעמדו בפני מכבי עם הגברת העלייה ההמונית של חברינו מהגולה, תפקידים שיתבטאו בעזרה ממשית לבאים...".
25. ארכיון המכבייה 004-02-2, ספר המכבייה השנייה 9-10.
26. ארכיון מכבי, 8-0840, "בעיות קליטה והמכבי", המכבי, שנה ב, מס' 7 (מאי 1949), 5. על החשש מפני ההשפעה של מפא"י ומפלגות הפועלים על העולים ועל המחסור במשאבים ראה גם ארכיון מכבי, 8-0400, "ועידת מכבי הראשונה במדינת ישראל", המכבי מס' 3, (מרחשון תש"ט), 3. "בעיה חשובה היא בעיית קליטת העלייה... האמצעים שבידינו דלים ואנו תלויים בחסדי אחרים... בעומדנו בפני המציאות המרה מי יקבל זכות למקום מועדון מכבי באחד ממחנות העולים או בשטח הנטוש, או באחד מאותם אזורי שיכון העולים זקוקים אנו לחסדי אנשים שגישתם גישה

מפלגתית צרה... אין פלא אפוא שמאות מכבים מעלימים את שייכותם המכבית כבר ביום הראשון לבואם ארצה... שליחי המפלגות השולטים שלטון בלתי מוגבל מרשים לעצמם להתייחס אלינו בביטול". בין השאר נטען שם כי הממסד הפוליטי מתנכל גם למפעל המכבייה, ובכך פוגע בעלייתם ארצה של ספורטאים חברי המכבי שבאו להשתתף במפעל זה.

27. ארכיון מכבי, 6-0087, דוח ההנהלה", 3-4.
28. ארכיון מכבי, 6-0087, הקונגרס העולמי ה-11 של הסתדרות מכבי, ישיבה מס' 1 מ-9 באוקטובר 1950.
29. ארכיון מכבי, 6-0087, החלטות הקונגרס העולמי ה-11 של הסתדרות מכבי, אוקטובר 1950. החלטה דומה התקבלה גם בקונגרס העולמי ה-12 של הסתדרות מכבי שהתקיים בתאריכים 29 בספטמבר–1 באוקטובר 1953: "הסתדרות מכבי תמשיך להיאבק בעד זכותו של כל מכבי באשר הוא לעלות לישראל ולהצטרף לבונה הארץ ומגיניה". ארכיון מכבי, 6-0082, החלטות הקונגרס ה-12 של הסתדרות העולמית מכבי, החלטה מס' 2.
30. ארכיון מכבי, 6-0229, עיקר ההחלטות וההערות של הוועידה האירופית החמישית, החלטה מספר 9.
31. ארכיון מכבי, 8-0854, החלטות הוועדה הארצית של מכבי ישראל, 22-24 בפברואר 1951, החלטה מס' 2.
32. ארכיון מכבי, 1-0076, המחלקה להסברה ותעמולה, בילוטין מס' 154, מ-26 בדצמבר 1951.
33. ארכיון מכבי, 8-1181, דוח המרכז לתקופת תש"ח–תש"ט, מ-7 ביוני 1949.
34. ארכיון מכבי, 8-0854, דוח המרכז לתקופה תש"ט–תש"י, 6, "... פעילות מיוחדת נעשתה להקמת סניפים חדשים ביישובי העולים...".
35. ארכיון מכבי, 1-0076, בילוטין מס' 154, מ-26 בדצמבר 1951.
36. ארכיון מכבי, 1-0076, בילוטין מס' 202, מ-14 במאי 1952: "...קבלת מקומות אלה לצרכים הספורטיביים תפטור באופן חלקי את בעיית אגודת מכבי יפו אשר מונה מאות חברים, כולם עולים חדשים רובם יוצאי בולגריה...".
37. ארכיון מכבי, 1-0076, בילוטין מס' 226, מ-30 ביולי 1952, "... מחלקת ההתעמלות של מכבי יפו מונה עשרות ספורטאים פעילים בגילים שונים... מכבי יפו פתח גם מחלקה לכדורעף...".
38. ארכיון מכבי, 8-0379, דין וחשבון כללי מוגש לוועידה הארצית הכ"ד של מכבי

- שהתכנסה בירושלים, א'-ב' בטבת תשי"ד, 46-47, להלן, דוח הוועדה הארצית הכ"ד.
39. ארכיון מכבי, 1-0075, פרוטוקול ישיבת ההנהלה הארצית, מתאריך 25 בינואר 1955, דיווח שנמסר על ביקור חברי ההנהלה בסניף.
40. ארכיון מכבי, חדשות בספורט, שנה ב, גיליון 107 מ-9 באוקטובר 1958, "קייבונץ גלויות השמח בחלקו..." תוארה של מכבי בולגריה הועתק אף הוא מהגולה לישראל אגודה ציונית להתעמלות ולספורט מכבי יפו. עד היום מקפידים אנשי מכבי יפו על המילה ציונות...".
41. ארכיון מכבי, דוח הוועדה הארצית הכ"ד, 7-8. ארכיון מכבי 1-0078, (איגרת למכבי), מ-26 במרס 1953, 5. ארכיון מכבי, 1-0075, פגישת רכזי סניפים, מתאריך 16 בפברואר 1955.
42. ארכיון מכבי 8-0855, ספר המכבי דוח לתקופה תשי"ד-תשי"ח, הוגש לוועדה הארצית הכ"ה של מכבי שהתכנסה ב-כ"ז-כ"ט תשי"ח, "...חברי הוועדה (הכוונה לוועדה המקצועית של מכבי בכדורגל) השקיעו מאמצים רבים להרחיב את מספר קבוצותינו באזורים השונים, לחדור לריכוזי עולים ולשובים חדשים...לקראת העונה החדשה (1959). סומנו מספר ריכוזי עולים חדשים בדרום, בגליל ובמרכז הארץ שבהם תוקמנה קבוצות כדורגל...", שם עמק 25-26.
43. ארכיון מכבי, 1-0075, דוח סניפי מכבי אזור גדרות, מ-16 באוגוסט 1959.
44. ארכיון מכבי, 6-0201, שאלונים וחוזרים של "חבר פעילי הלשון העברית מדצמבר 1952, "...המדובר הוא בצורך של מאמץ מאורגן מצד המוני מתנדבים בארץ אשר יסייעו בעבודת הקליטה הרוחנית של העולים... המדינה והארגונים הציבוריים עשו אומנם רבות להנחלת הלשון, להפצת השכלה ולהתערותם התרבותית של העולים, אולם בעיה זו היקפה רחב עניינה ותביעותיה כה מרובים שיש צורך במפעל גדול של קליטה רוחנית ותרבותית...".
45. ארכיון מכבי, 6-0194, צרור חוזרים של המחלקה להנחלת הלשון במשרד החינוך והתרבות והסוכנות היהודית – מחלקת הקליטה מדצמבר 1955 – ינואר 1957.
46. אלכסנדר אלכסנדרוני, (עורך), ספר היובל למכבי 1921-1971, תל-אביב, 1971. David Glueck, LA Idea Fundamental-Aliyah, 237-235.

בול ללא פגיעה: ייצוג הספורט על בולי ישראל

יחיאל לימור ואילן תמיר

תקציר

אף שבולי הדואר הם מדיום תקשורתי מובהק – בזכות היותם כלי נפוץ, זול ועממי להפצת מסרים, כמו גם בגלל עיצובם – הם נתפסים בעיקר כקישוט צבעוני ומושכים תשומת לב מחקרית מעטה, ובמיוחד בקרב חוקרי תקשורת. מאחר שבולים הם מסמך רשמי, המונפק אך ורק על ידי ממשלות, אפשר ללמוד, באמצעות ניתוח תוכנם, על ההיסטוריה והתרבות של מדינה, על הדיוקן החברתי-פוליטי שלה, על ערכים תרבותיים, אמנותיים ואסתטיים, על הניסיון להבנות את המציאות של ההווה ושל העבר ואפילו על מצבה הכלכלי או על יכולתה הטכנולוגית. המאמר הנוכחי מוקדש לאחד הנושאים השכיחים על בולים בעולם כולו – הספורט. באמצעות ניתוח תוכן של כלל הבולים שראו אור במדינת ישראל מאז הקמתה נעשה ניסיון ללמוד על מעמדו של הספורט בישראל, על חשיבותו, על ייצוגו ועל מאפייניו כפי שהם משתקפים מעל גבי בולים, שאפשר לראות בהם סוכני תרבות מרכזיים. ממצאי המאמר מלמדים כי למרות הפופולריות הגדולה שלו, עד כדי הפיכתו למעין דת חוצת גבולות ותרבויות, לא זוכה הספורט לבולטות על בולי ישראל. מכלל 2,213 הבולים שהונפקו במדינת ישראל מאז הקמתה ועד סוף שנת 2012 הוקדשו 96 בולים – כלומר, 4.3% מכלל הבולים – לנושא הספורט, על היבטיו השונים. המחקר חושף קבוצות אוכלוסייה, אירועים והישגים הנעדרים מהשיח הספורטיבי, ובעיקר מלמד שהספורט אינו משוּבץ בהיכל התהילה של התרבות הישראלית, כפי שהוא משתקף מעל בולי ישראל.

תאריכים: תקשורת המונים, בולים, ספורט, תרבות.

אף על פי שבולי הדואר הם מדיום תקשורתי מובהק – בזכות היותם כלי נפוץ, זול ועממי להפצת מסרים, ובזכות עיצובם – הם מושכים תשומת לב מחקרית מעטה, ובמיוחד בקרב חוקרי תקשורת. הבולים אינם מעוררים, בדרך כלל, מחשבה שנייה, נטען, והיחס אליהם הוא כאל קישוט צבעוני בלבד (Deans & Dobson, 2005). בולים, כמו שטרות כסף, הם מונופולין של המדינה,¹ והם מוכרים כסמלים המאפיינים את ריבונותה ומשמשים, כהגדרת סיוון (1997), אמצעי יעיל לתעמולה איקונוגרפית בשירותה, ואפשר אף לראות בהם "תעמולה מיניאטורית" (Rowley, 2002). בולים מעצבים ומייצגים, טוען ברינקר (1990), "סימבוליזם תרבותי שהנער בן התשע או העשר הרכון על אוסף הבולים שלו אינו יכול שלא להטמיע בתוכו."

העיסוק הזניח בבולים כנושא למחקר מעורר פליאה, שכן ניתוח תוכן של בולים עשוי ללמד על ההיסטוריה והתרבות של מדינה (ראו למשל: Sexty, 2000), על הדיוקן החברתי-פוליטי שלה, על ערכים תרבותיים, אמנותיים ואסתטיים, על הניסיון להבנות את המציאות ואת העבר ואפילו על מצבה הכלכלי (למשל, סוג הנייר שעליו מודפסים הבולים) או על

יכולת טכנולוגית (איכות ההדפסה). המחקרים המעטים יחסית שבחנו את הבול כמדיום תקשורתי, ולא כאמצעי תשלום בעבור משלוח דברי דואר או כפריט לאספנים, פורסמו בעיקר על ידי היסטוריונים (אילון, 1994; Hoisington, 1960; Hazard, 1960; Gelber, 1992; Adedze, 2012; Brunn, 2011; Reid, 1984, 1993, 2007; Jones, 2001; Scott, 1995). מחקרים ספורים בלבד עסקו עד כה בבולי ישראל (למשל: Raento & Brunn, 2008; Lachover & Gavriely-Nuri, 2013).

המאמר הנוכחי מוקדש לאחד הנושאים השכיחים המוטבעים על גבי בולים בעולם כולו – הספורט. באמצעות ניתוח תוכן של כלל הבולים שראו אור במדינת ישראל מאז הקמתה, ובמיוחד של בולי הספורט, אנו מבקשים ללמוד על מעמדו של נושא הספורט בישראל, על חשיבותו ועל מאפייניו כפי שהם משתקפים מעל גבי בולים, שאפשר לראות בהם "סוכנים חברתיים" (Frewer, 2002), נושאי לפיד "הזיכרון התרבותי" (Scott, 1995), ואפילו "שגרירים של נייר" (Altman, 1991).

בולים – רקע כללי

הבול, שהוכנס לשימוש בבריטניה בשנת 1841 כאמצעי תשלום בעבור משלוח דברי דואר, הפך בהדרגה לאמצעי תשלום מקובל בכל רחבי העולם. התרחבות השימוש בבולי הדואר הפכה את איסוף הבולים לתחביב מכובד, שהיה נפוץ מאוד עד לפני שנים לא רבות.² היו אף שהגדירו אותו כ"מלך התחביבים והתחביב של מלכים" (Phillips, 1936). הנפקת בולים, כמו שטרות כסף, היא כאמור מונופול של המדינה. הנפקת בולים, הנושאים את שם המדינה, היא אחד הסמלים המובהקים של עצמאות מדינית, וכל מדינה הזוכה לעצמאות מנפיקה, כמעט מיומה הראשון, בולי דואר לשימוש תושביה. בהיותם מסמך רשמי של מדינה אפשר להתייחס לבולים כאל סוכנים המשקפים מדיניות וערכים, ובמילים אחרות: הנפקה של בול בנושא מסוים עשויה בהחלט ללמד על חשיבותו במערך הערכים הלאומי.

מדינת ישראל הנפיקה את סדרת הבולים הראשונה – "בולי מטבע דואר עברי" – ב-16 במאי 1948, כלומר מיד לאחר הכרזת העצמאות.³ מאז מנפיקה המדינה בולים כחמש פעמים בשנה, אם כבולים בודדים ואם בסדרות. כל אחד מהבולים או הסדרות מוקדש לנושא, לאירוע או להנצחת זכרו של אדם. כל בול מקבל את אישורה של הממשלה. תהליך אישור הנפקת הבולים בישראל נעשה בשלבים, וזאת לפי תקנות הדואר (דרכי השירות הבולאי), התשמ"ז-1987. בשלב הראשון ממליצה ועדת תכנון לענייני בולים, הפועלת במסגרת השירות הבולאי, על הנושאים שראוי להקדיש להם בולים. בשלב השני מביא מנהל השירות הבולאי את המלצות הוועדה בפני שר התקשורת, כדי שזה ישקול ויבחן אותם. בשלב השלישי מעביר השר את המלצותיו לאישור הממשלה. השלב הרביעי הוא שלב עיצוב הבול, אם על ידי מעצב יחיד ואם במסגרת תחרות עיצוב פתוחה. בשלב החמישי מובאות הצעות העיצוב בפני השר, וזה "רשאי לאשר... להורות על שינויים בו או על עיצוב מחדש". בשלב השישי והאחרון ממנה השר ועדת שיפוט, והיא שבחרת מבין ההצעות השונות את "התרשים

המבטא לדעתה את נושא הבול בצורה הטובה ביותר מבחינה מהותית וגראפית (פרק ג', סעיפים 4-9).

לפי תקנות הדואר (סעיף 10), **"בול יישא את שם המדינה בעברית, באנגלית ובערבית"**. שם המדינה מופיע על בולי כל המדינות, למעט בריטניה, שעל בוליה אין מתנוסס שם המדינה אלא דיוקנה של המלכה.

לבולי ישראל יש כמה מאפיינים ברורים, מקצתם ייחודיים:

א. מספר ההנפקות ומספר הבולים הרואים אור מדי שנה איננו גדול, בעיקר כדי למנוע שחיקה בערך הבולים בקרב אספנים וסוחרים. כך נוהגת לדוגמה גם שווייץ, המקפידה להנפיק מספר קטן של בולים מדי שנה, ובכך שומרת על ערכם הגבוה. לעומת זאת יש מדינות המנפיקות מאות בולים מדי שנה, ובלטו בהן מדינות מזרח אירופה של לפני קריסת הגוש הסובייטי או מדינות מסוימות ב"עולם השלישי".

ב. לכל אחד מבולי ישראל צמוד שובל. השובל עשוי להיות מעין המשך של הבול עצמו, ובמקרים רבים נדפסים עליו דברי הסבר על אודות הבול. לעומת מדינות אחרות שאך לעתים מצמידות שובלים לבוליהן, ישראל היא המדינה היחידה שלכל בוליה צמודים שובלים.

ג. שם המדינה מופיע בשלוש שפות – עברית, ערבית ואנגלית – שהן השפות הרשמיות במדינה.

ד. אין מנפיקים בולים לכבודם של בני אדם בעודם בחייהם. בולים המוקדשים לאישים מזוהים מונפקים רק לאחר מותם. זאת, בשונה ממדינות רבות שבהן מונפקים בולים הנושאים עליהם את דיוקנו של ראש המדינה (למשל בריטניה, בלגיה או ספרד) או של גיבורי תרבות (למשל ספורטאים מצטיינים באוסטרליה או בבריטניה).

כבר במחצית המאה התשע-עשרה החלו מדינות שונות להנפיק בולים לא רק לצורך תשלום עבור שירותי דואר אלא גם לצורכי התרמה, צדקה וגיוס כספים (בר-גל, 1999). כשנה לאחר הקמתה, בשנת 1901, כבר החלה הקרן הקיימת לישראל להוציא לאור בולים, ובין 1902 ל-1947 הנפיקה הלשכה הראשית של הקק"ל כ-250 בולים. בד בבד הונפקו בולים גם על ידי לשכות ארציות-מקומיות של הקק"ל. הבולים נשאו בדרך כלל ציורים סמליים הקשורים לארץ ישראל, למורשת היהודית, למושבות הראשונות בארץ ישראל ואף דיוקנאות של מנהיגים ציונים שהלכו לעולמם כמו הרצל ונורדאו.

המטרה העיקרית של הנפקת הבולים הייתה גיוס כספים – למשל בהדבקת בול על תעודות בבתי ספר – אולם כבר ב-1923 העלה סקר, שנערך על ידי הקק"ל, כי הערך העיקרי של הבולים איננו היותם אמצעי לגיוס כספים אלא דווקא מכשיר תעמולתי חשוב (שם, 134). מסורת הנפקת הבולים על ידי הקק"ל נמשכת עד היום, ורבים מנושאי הבולים (כמו לדוגמה המכבייה) משקפים את התפיסה בדבר הקשר ההדוק בין מדינת ישראל לעם היהודי.

ספורט, חברה, תרבות ופוליטיקה

הספורט הוא לא רק בידור ושעשוע להמונים. הוא גם "דת", שיש לה מאות מיליוני מאמינים ברחבי העולם (Price, 2001); הוא כר נרחב לפעילות פוליטית, ברמה הבין-לאומית והלאומית (חריף, 2011; 1980; Strenk, 1999; Riordan, 2003; Kruger & Murray, 2003), והוא גם תעשיית ענק כלכלית, חובקת ארצות ועמים, המגלגלת סכומי עתק מדי שנה (בן-פורת, 2009א).

כבר ביוון העתיקה עמדו השליטים על חשיבותו של הספורט כמכשיר פוליטי ודיפלומטי, שאפשר בין השאר יצירת תקשורת והבנה לא רק בין ידידים אלא גם בין יריבים. המשחקים האולימפיים ביוון העתיקה היו בעלי אופי לאומי ואתני מובהק, ואילו הספורטאים והצופים הגיעו מערי מדינה שונות שלעתים אפילו היו נתונות במצב של מלחמה, ואף על פי כן "חגגו את הפסטיבל במקום אחד – באולימפיה – כביטוי של חברה שיש לכל רכיביה דת, שפה, מנהגים וערכים חברתיים משותפים" (גלילי, 2009, עמ' 24). הקיסרים ברומא זיהו את חשיבותו של הספורט כסוכן חברתי ואת עצמתו, וארגנו אירועי ספורט המוניים מתוך הכרה ש"לחם ושעשועים" יסיחו את דעת ההמון מהעניינים הפוליטיים. בעידן המודרני מיליארדי בני אדם צופים באירועי ספורט, בעיקר באמצעות תקשורת ההמונים, ותעשיית הספורט מגלגלת מיליארדי דולרים מדי שנה.

הדיון בספורט יכול להיות מעוגן אפוא לפחות בחמישה תחומי מחקר: ספורט כסוכן חברתי; ספורט כמכשיר פוליטי; ספורט כזירת פעילות כלכלית; ספורט ותרבות הפנאי; ספורט ותקשורת ההמונים. כסוכן חברתי תורם הספורט להפנמת ערכים הנחוצים להמשך קיומה התקין של המסגרת החברתית, האזרחית והדמוקרטית (Clifford & Feezell, 1997). פעולות המבוצעות דרך קבע ובאופן שגרתי על מגרשי הספורט, משמעותן המעשית היא גם אימוץ ערכים כמו ציות, קבלת מרות, משמעת, היררכיה, סובלנות ועוד, ובקצרה – פעולות התורמות לחברות (פייגין, 2004; Parry, 1997).

הספורט גם מעודד, כסוכן חברתי, את הניעות החברתית ומאפשר ליחידים ולקבוצות לפרוץ את מסגרות הריבוד החברתי (לידור, 2007; בן-פורת, 2009ב). המחשה בולטת לכך אפשר למצוא בסקר שנעשה בצרפת בשנת 2004 שבו התברר כי שניים מתוך שלושת הצרפתים האהובים ביותר על תושבי המדינה הם ספורטאים מהגרים – הכדורגלן ממוצא אלג'יראי, זינאדין זידאן, ושחקן הטניס כהה העור, יאניק נואה, שהוריו היגרו לצרפת מקאמרון (פינטו, 2004). הכללתם של השחקנים השחורים גיקי רובינסון, ג'וש גיבסון וסאצ'ל פייג' בסדרת בולים אמריקנית שהנציחה את "אגדות הבייסבול" גם קיבעה את מעמדם כשווי ערך לכוכבים הלבנים בהיכל התהילה הספורטיבי, החברתי והתרבותי. הישגיהם של טניסאים שחורי עור, כמו ארתור אש והאחיות ויליאמס, ניפצו את תקרת הזכוכית של "הספורט הלבן", ואילו הישגיו של הגולפאי טייגר וודס הוכיחו כי העיסוק וההצלחה בספורט זה יכולים לחרוג מגבולות ההגמוניה הלבנה.

בעידן המודרני משמש הספורט גם סוכן חברתי חשוב בקידום המודעות לערכי בריאות. מחקרים מלמדים כי כשני שלישים מהעוסקים בפעילות גופנית, כמו הליכה, חדר כושר,

שחייה ועוד, טענו כי הבריאות היא הסיבה העיקרית לפעילותם (גלילי, תמיר, אליקים ומקל, 2011).

במישור הפוליטי שדה הספורט הוא זירת מאבק בשלוש רמות – בין-לאומית, לאומית ומקומית. ברמה הבין-לאומית הצביע אנדרו סטרנק על שישה תפקודים פוליטיים של הספורט: אמצעי להכרה או לאי-הכרה של מדינה אחת באחרת (דוגמה בולטת לכך היא הימנעות של ספורטאים ממדינות מוסלמיות מהתמודדות עם ספורטאים ונבחרות מישראל); ערוץ מחאה (למשל החרם של רבות ממדינות המערב על המשחקים האולימפיים במוסקבה בשנת 1980); מרחב לפעילות תעמולתית (כמו המשחקים האולימפיים בברלין בשנת 1936); אמצעי להשגת יוקרה; מנוף ליצירת קשרי ידידות ושיתוף פעולה; דרך לנטרול וצמצום מתיחויות בין מדינות, ולחלופין – החרפתם (Strenk, 1978).

ברמה הלאומית הספורט הוא אמצעי לטיפוח הלכידות והגאווה הלאומית, והוא משמש גם אמצעי לטיפוח יוקרתם הציבורית של פוליטיקאים כיחידים. אין פלא אפוא כי פוליטיקאים בכירים מתייצבים דרך קבע במגרשי הספורט, כדי שמצלמות הטלוויזיה ילכדו אותם ויקרינו את התצלומים המראים שהם "מחוברים אל העם" ושותפים לחוויותיו ולרגשותיו. הדברים הללו – הן ביצירת "לוקאל פטריטיזם" הן מבחינתם של פוליטיקאים כבודדים – נכונים גם ברמה המקומית.

במישור הכלכלי נהפך הספורט, ובמיוחד בעשורים האחרונים, "ממשחק לסחורה" (בן-פורת, 2002, 2013). מועדוני ספורט רבים נהפכו בהדרגה ממועדונים של חובבים למועדונים של מקצוענים ולתאגידים כלכליים המגלגלים סכומי עתק – ממכירת כרטיסים למשחקי הספורט, ממכירת מוצרים נלווים (מרצינדיז) וממכירת זכויות שידור לטלוויזיה. לדוגמה, מדוח של החברה הבריטית "דלויט" לשנת 2011 עולה כי מחזור הכספים של הליגות האירופיות בכדורגל היה באותה שנה יותר מ-16 מיליארד אירו, וכי הגידול בהכנסות נמשך בעקיבות משנה לשנה (Annual Review of Football Finance, 2011). נתון אחר מלמד כי תעשיית הספורט העולמית כולה גלגלה בשנת 2009 כ-120 מיליארד דולר, וכי סכומים אלה גדלים בהתמדה (Clark, 2010). העניין הגובר והולך בספורט הביא גם לפיתוח מערכות שלמות של יחסי ציבור בגלל מספרם הרב של בעלי העניין בתחום (לימור ותמיר, 2012). במקביל החלו גורמים שונים – ולא רק אגודות הספורט – לפתח ולייצר מוצרי לוואי שונים שבמרכזם עומד הספורט (משחק, אגודה, ספורטאי בודד וכדומה). מבחינה זו אפשר לראות את הקשר הישיר שבין הנפקת בולים המוקדשים לספורט לבין ההיבט הכלכלי-עסקי של תעשיית הספורט על כל שלוחותיה.

הספורט תופס מקום חשוב יותר ויותר בתרבות הפנאי בחברה המערבית. העיסוק בספורט יכול להתנהל בשלוש רמות: רמת הפעילות הספורטיבית-גופנית האקטיבית, רמת הנוכחות והזפייה הפיזית באירועי ספורט ורמת הצריכה הפסיבית של פעילויות ואירועי ספורט. הרמה הראשונה פירושה הקדשת זמן קבועה לפעילות גופנית סדירה, אם במסגרת קבוצתית ואם במסגרת יחידנית. פעילות גופנית סדירה היא פעילות הנעשית לפחות פעמיים בשבוע, למשך 30 דקות בכל פעם, בקביעות, לאורך כל חודשי השנה. הרמה השנייה פירושה נוכחות

מעשית באירועי ספורט או בפעילויות ספורטיביות אחרות (צפייה במשחקים באצטדיון עצמו וכדומה), והרמה השלישית היא הצריכה הפסיבית, שפירושה המעשי הוא התעניינות בספורט וצריכתו באמצעות קריאת עיתונים, האזנה לרדיו ובעיקר צפייה בשידורי ספורט בטלוויזיה.

תחום המחקר האחרון, תקשורת ההמונים, קשור בעידן המודרני קשר בל-יינתק לספורט. העיתונים היומיים מלאים בדיווחי ספורט, שלעתים קרובות כובשים את העמודים הראשונים; לוח המשדרים של הרדיו כולל תכניות ספורט, רבות מהן בשידורים חיים, ובטלוויזיה מוצעים כיום עשרות ערוצים המוקדשים לספורט, ורשת האינטרנט מוצפת באתרים ובבלוגים העוסקים בספורט. בשנת 2010 כבשו שידורי הספורט 18 מתוך 20 התכניות הנצפות ביותר בטלוויזיה האמריקנית (זורנון, 2012), בשנת 2011 כבשו תכניות הספורט תשעה מקומות בעשירייה הפותחת של השידורים הנצפים ביותר (תשע מעשר, 2011), ובשנת 2012 23 מתוך 25 התכניות הנצפות ביותר היו מתחום הספורט (זורנון, שם). בולים אינם רק "קישוט צבעוני" על מעטפות או אמצעי למימון משלוחי דואר, אלא גם אמצעי תקשורת – בבחינת כרזה ממוזערת – ועל כן הם ראויים להיכלל בקטגוריית אמצעי התקשורת, אף שמחקר תקשורת ההמונים נטה עד כה להתעלם מהם.

ספורט על בולים

בולים המוקדשים לנושא הספורט החלו להופיע בשלהי המאה התשע-עשרה, בד בבד עם התפתחות הספורט בעידן המודרני. חלוצת הנפקת בולי ספורט היא ככל הנראה יוון, שהנפיקה בשנת 1896 סדרה של 12 בולים לציון חידוש המשחקים האולימפיים שהתקיימו באותה שנה באתונה. בסדרה הוצגו בעיקר פסלים עתיקים של גברים חטובי גוף העוסקים בפעילויות ספורטיביות שונות, כמו יידי דיסקוס, אגרוף, מרוץ מרכבות ועוד. הנפקת הבולים לכבוד המשחקים האולימפיים יכולה ללמד כי כבר לפני למעלה ממאה שנים נתפסו בולי הדואר כאמצעי תקשורת העשוי לסייע בהפצת רעיונות וערכים, ובתוך כך גם חיזוק המורשת ההיסטורית.

בהדרגה נהפך הספורט למרכיב כמעט קבוע ב"תפריט" הבולאי של מדינות רבות בעולם, כאשר המשחקים האולימפיים, ומאוחר יותר גם הישגים ספורטיביים, הם הסיבה העיקרית להנפקת הבולים. לדוגמה, צרפת הנפיקה ב-1924 סדרה בת ארבעה בולים לציון המשחקים האולימפיים שנערכו באותה שנה על אדמתה, וכמוה עשתה קוסטה ריקה, שהנפיקה סדרה בת שלושה בולים לכבוד אירוע זה; ארצות-הברית הנפיקה ב-1932 בול לציון אירוח המשחקים האולימפיים בלוס אנג'לס; גרמניה הנפיקה בשנת 1935 סדרת בולים לציון אולימפיאדת החורף שנערכה בגרמניה באותה שנה, ושנה לאחר מכן הנפיקה סדרה נוספת, הפעם לציון המשחקים האולימפיים במינכן, ואילו בריטניה, ש"המציאה" את הבול, פיגרה אחרי מדינות אחרות בטיפוח נושא הספורט, ורק ב-1948 הקדישה סדרת בולים לספורט, לציון המשחקים האולימפיים בלונדון. בהדרגה נהפך נושא הספורט למרכיב קבוע ב"תפריט" שירותי הדואר, ומדי שנה מונפקים ברחבי העולם בולים רבים המוקדשים לספורט.

**בולי הספורט הראשונים בעולם: סדרת הבולים שהונפקה
ביוון לרגל המשחקים האולימפיים באתונה ב-1896**

העניין המשולב בספורט ובבולאות הביא להתפתחות ענף מיוחד בפילטליקה (אספנות בולים), ולאחר מכן להקמת התארגנויות של חובבים, כמו (Sport Philatelists International (SPI. בד בבד פרחו אתרי אינטרנט המוקדשים לבולי ספורט בכלל או לענפי ספורט פרטניים כמו כדורגל, כדור-בסיס ועוד.

בולאות ספורט איננה רק תחביב. אוסמונד ופיליפס (2011) טוענים כי הבולים עשויים לתרום להבנת ההיסטוריה של הספורט מארבע סיבות לפחות: (א) הם משקפים תרבות לאומית, מנהגים ואידאולוגיה; (ב) הספורט הוא נושא שכיח על בולים בעולם כולו; (ג) בגלל ממדיהם הקטנים של הבולים עיצובם ממוקד ומחושב מאוד, ולכן לכל פרט יש משמעות

וחשיבות; ד) לבולים יש שימוש כפול: כבולי דואר וכפריט כאספנים, והם מיוצרים בהמוניהם לשימוש נרחב.

ההחלטות על הנפקת בולים משקפות לא רק ערכים לאומיים ותרבותיים אלא לעתים גם שיקולים מסחריים, משום שנושא הספורט חביב על אספנים. אין פלא אפוא כי מדינות מסוימות – ובמיוחד במזרח-אירופה או באפריקה – הרבו, ומרבות, כאמור להנפיק בולים המוקדשים לספורט, מתוך תקווה כי חובבי ספורט יגלו בהם עניין וירכשו אותם.

שילוב בולט של ערכים לאומיים – וליתר דיוק: גאווה לאומית – עם תפיסה שיווקית נעשה באוסטרליה כאשר הנפיקה בשנת 2000 בול מיוחד לכבודה של השחיינית הנכה סיובאן פאטון, שזכתה בשש מדליות זהב במשחקים האולימפיים לנכים שהתקיימה באותה שנה באוסטרליה. זו הייתה למעשה הפעם הראשונה שבה הונפק במדינה זו בול בנושא תצלום דיוקן של בן אדם חי. ארבע שנים לאחר מכן, בעקבות המשחקים האולימפיים באתונה, הפכו האוסטרלים את הרעיון לשיטה והנפיקו בול מיוחד לכבודו של כל ספורטאי, או צוות, שזכו במדליית זהב במשחקים האולימפיים או במשחקים האולימפיים לנכים. הם המשיכו במסורת זו גם בשנים האולימפיות הבאות. בריטניה אימצה את הרעיון, וב-2012 הנפיקה אף היא בול לכבוד כל אחד מהזוכים במדליית זהב – אתלט בודד, צמד או קבוצה. ב-2013 הורחבה השיטה, כאשר הדואר הבריטי החליט להקדיש ארבעה בולים לכבודו של הטניסאי הסקוטי אנדי מארי, שזכה בטורניר וימבלדון, לאחר שהתואר לא נפל בחיקו של בריטי במשך שבעה עשורים.

גיליונית מזכרת, ובה ארבעה בולים, שהופקה על ידי השירות הבולאי הבריטי ב-2013 לציון זכייתו של הטניסאי אנדי מארי במשחקי וימבלדון: גאווה לאומית משולבת בתפיסה שיווקית

הקרן הקיימת לישראל הקדישה לראשונה בולים לנושא הספורט בשנת 1945, והנושא של שני הבולים – האחד בערך של 5 מא"י והשני של 1 מא"י – היה "ספורט יהודי". הבולים הללו שימשו חותם והודבקו על תעודות אות הכושר שהוענקו בשעתן למי שעמדו במבחן זה (צעירי בתי הספר ומבוגרים כאחד).

עד שלהי העשור הראשון של המאה העשרים ואחת היו רק ארבע הנפקות נוספות של בולי קק"ל שעסקו בספורט: המכבייה השלישית ב-1951 (שישה בולים); המכבייה הרביעית ב-1954 (שלושה בולים), הנושאים את הכיתוב "בול החינוך הגופני" וציור של כמה רצים, מקצתם לבושים במדים ואחד בבגדי ספורט, ויש בהם ייצוג של עמדה אידאולוגית בדבר החשיבות הלאומית של הספורט והחינוך הגופני; הנצחת זכרם של הספורטאים שנרצחו במשחקים האולימפיים במינכן ב-1972 (בול אחד), בול אישי לכל אחד מ-11 הספורטאים שנרצחו (11 בולים).⁴

**"המכבייה השלישית" –
בול הספורט הראשון
שהונפק ב-1950 על ידי
מדינת ישראל**

**"ספורט יהודי" – הבול
הראשון שהונפק
ב-1945 על ידי הקק"ל
בנושא הספורט**

הבול הראשון שהנפיקה מדינת ישראל ואשר נושאו היה הספורט הופיע בשנת 1950 לציון משחקי המכבייה השלישית.

שאלות המחקר והמתודולוגיה

מבחינתה של המדינה, המנפיקה את הבולים, לבולים תפקיד כפול: האחד אמצעי הסברה ותעמולה, הן לצרכים פנים-מדינתיים הן לצרכים חוץ-מדינתיים. השני אמצעי לטיפוח ולשימור של ערכים לאומיים, מסורות ונושאים הנמצאים בקונצנזוס החברתי-תרבותי. מכאן שניתוח תוכנם של הבולים עשוי ללמד על מעמדו של הנושא ועל חשיבותו במארג הערכים הלאומי.

המחקר הנוכחי נועד לבחון את מעמדו של הספורט כפי שהוא משקף בבולי המדינה. לפיכך הוצגו שאלות המחקר האלה:

1. מה היקף ייצוג הספורט על גבי בולי ישראל?
2. מהם הנושאים המיוצגים על גבי בולי ישראל, ולמעשה – האם יש תחומים בספורט הזוכים לייצוג מועדף ואחרים לייצוג חסר ואולי אף מודרים לחלוטין?

לצורך המחקר נסקרו כל הבולים שהנפיקה מדינת ישראל מאז הקמתה ועד חודש ספטמבר 2012, ובסך הכול 2,213 בולים. סקירת הבולים התבססה על קטלוג בולי ישראל (2012), שהוצא לאור על ידי התאחדות בולאי ישראל.⁵

ממצאים ודיון

מכלל 2,213 הבולים שהנפיקה מדינת ישראל מאז הקמתה ועד סוף שנת 2012 הוקדשו 96 מהם – כלומר 4.3% מכלל הבולים – לנושא הספורט, על היבטיו השונים. כדי לבחון את הבולטות היחסית של נושא הספורט נבדק ייצוג נושאים ותחומים אחרים על גבי בולי המדינה. בדיקה זו העלתה כי הנושא הזוכה לייצוג הגבוה ביותר על בולי ישראל הוא יהדות ודת – 333 בולים (שהם 15% מכלל הבולים). בקטגוריה זו בעיקר בולים שיצאו לאור לרגל חגים יהודיים (כמו ראש השנה ופסח) ובולים להנצחת זכרם של רבנים ואנשי דת.

במקום השני מבחינת היקף הייצוג עומדים אירועים וסמלים לאומיים – 313 בולים (שהם 14.1% מכלל הבולים). בקטגוריה זו כלולים בין השאר בולים היוצאים דרך קבע לציון יום העצמאות ויום הזיכרון לחללי צה"ל, בולים לציון מפעלים לאומיים (כמו עלייה) ובולים להנצחת זכרם של מנהיגים ציוניים.

נושאים בולטים אחרים הם ספרות, שירה, מוסיקה ואמנות – 207 בולים (9.3%), תקשורת – 143 בולים (6.5%), בעלי חיים ועופות – 130 בולים (כ-6%), התיישבות – 127 בולים (5.7%), טבע ונוף – 119 בולים (5.4%), מדע ומחקר – 79 בולים (3.6%), צבא, ביטחון ושירותי חירום – 78 בולים (3.5%), חינוך – 66 בולים (3%) וילדים ונוער – 56 בולים (2.5%).

ניתוח תוכן כמותי של בולי הספורט מלמד כי הנושא הבולט ביותר בתחום בולי הספורט הוא משחקי המכבייה ומשחקי הפועל, המתקיימים, לסירוגין, אחת לארבע שנים. מאז המכבייה השלישית, שהתקיימה בשנת 1950, כמעט כל משחקי המכבייה (למעט שלושה) זוכים לבולים המציינים את קיומו של האירוע.⁶ משחקי כינוס הפועל, שהחלו בשנת 1928, הונצחו לראשונה על גבי בולי ישראל בשנת 1961 וזכו לאחר מכן לייצוג כמעט קבוע (למעט בשנת 1966).

לעומת זאת לא זכו אירועי ספורט בין-לאומיים שנערכו על ידי ארגוני ספורט פוליטיים אחרים – בית"ר ואליצור – לייצוג על גבי בולי ישראל. הבית"ריאדה העולמית הראשונה, שהתקיימה ב-1958, לא זכתה לבול, ואילו משחקי המכביה, שהתקיימו באותה שנה, הונפק לכבודם בול מיוחד.⁷ גם משחקי האליצוריאדה, שנערכו בשנים 1983, 1988 ו-1994, לא זכו לבולים משלהם, ולעומתם, באותה תקופה, משחקי המכבייה או משחקי הפועל כן זכו להיות מונצחים על גבי בולים (אם כי אין להתעלם כמובן מההיקף השונה של המשחקים). במקום השני ניצבים המשחקים האולימפיים: 27 מכלל 96 בולי הספורט – כלומר 28.1% – הוקדשו למשחקים האולימפיים (ראו לוח 1). שיעור גבוה זה של בולים המוקדשים למשחקים האולימפיים בולט במיוחד על רקע ארבע העובדות האלה: ראשית, הבולים

הראשונים שהוקדשו לנושא זה הונפקו רק בשנת 1964, לקראת המשחקים האולימפיים בטוקיו, וזאת אף על פי שמשלחות ישראליות השתתפו בשלושת המשחקים הקודמים (1952 בהלסינקי, 1956 במלבורן ו-1960 ברומא); שנית, ישראל לא הנפיקה בולים לרגל המשחקים האולימפיים במינכן, בשנת 1972, ככל הנראה בגלל הרגישות הכרוכה במיקום המשחקים; שלישית, לא הונפקו בולים לקראת המשחקים האולימפיים במוסקבה (1980), וזאת משום שישאל לא השתתפה בהם. המשחקים האלה הוחרמו על ידי מדינות המערב, ובראשן ארצות הברית, בגלל הפלישה הסובייטית לאפגניסטן. גם ישראל הייתה במחרימות; רביעית, לא הונפקו בולים לציון המשחקים האולימפיים בסיאול (1988), ולא נמצא הסבר לעניין זה. במילים אחרות, שיעורם הגבוה של הבולים שהוקדשו למשחקים האולימפיים, מכלל בולי הספורט בישראל, בולט שבעתיים לנוכח העובדה ששבעה מתוך 17 המשחקים האולימפיים שהתקיימו בשנים 1948–2012 לא זכו כלל לייצוג על גבי בולי ישראל.

יצוין כי כל הבולים הללו הונפקו לציון קיום המשחקים האולימפיים אך לא לציון הישגים ספורטיביים, וגם כאשר ישראל זכתה במדליית הזהב האולימפית הראשונה, לא זכה הדבר להנצחה על גבי בול. זאת, בשונה ממדינות אחרות, הנוהגות לצייין הישגים ספורטיביים באמצעות בולים.

לוח 1:

קטגוריות נושאות בולטות על גבי בולי הספורט בישראל

מספר הבולים	הקטגוריה
36 (37.5%)	מכביות ומשחקי הפועל
27 (28.1%)	המשחקים האולימפיים
10 (10.4%)	אישים בספורט
9 (9.4%)	סדרה שוטפת ⁸
5 (4.2%)	אירועי ספורט בין-לאומיים
3 (3.2%)	ציון יובלות
3 (3.2%)	ספורט אתגרי
96 (100%)	סה"כ

לעומת המשחקים האולימפיים שבהם זכתה ישראל עד שנת 2012 בשבע מדליות בלבד, שזכו לבולטות רבה, שתי מערכות אחרות של משחקים אולימפיים: משחקי החורף והמשחקים האולימפיים לנוכים (המשחקים הפראלימפיים) לא זכו ליחס דומה.

משחקי החורף מתקיימים מאז שנת 1924, וישראל משתתפת בהם משנת 1994. יצוין כי מדינות רבות בעולם נוהגות להנפיק דרך קבע בולים לציון אירוע זה. המשחקים הפראלימפיים התקיימו לראשונה ב-1960, וישראל הנפיקה לכבודם עד כה בול אחד בלבד – בשנת 1968, שבה נערכו המשחקים בארץ – אף על פי שעד סוף שנת 2012 זכתה ישראל ב-380 מדליות במשחקים הללו.

שלושה אירועי ספורט בין-לאומיים שנערכו בישראל זכו לייצוג על בולי המדינה: משחקי הנכים (1968), אליפות העולם בשיט (1970) ואליפות העולם במפרשיות מדגם 420 (2010). משחקים בין-לאומיים ברמה נמוכה יותר – של קבוצות ולא של מדינות, או של תחרויות המיועדות לצעירים – לא זכו לייצוג דומה, למשל: משחקי גמר גביע אירופה בכדורסל לקבוצות (1994, 2004) או משחקי גביע אירופה בכדורגל לצעירים עד גיל 21 (2013).

שלושה אירועי-יובל בין-לאומיים בספורט זכו לבולים: מאה שנה להקמת הוועד האולימפי הבין-לאומי (1994), 50 שנה להתאחדות הכדורגל האירופית (2004) ומאה שנים להתאחדות הכדורגל הבין-לאומית (2004). לעומת זאת לא זכו לייצוג דומה אירועי-יובל דומים שהם חלק מתרבות הספורט היהודית והישראלית. דוגמאות בולטות לכך הן יובל מאה שנה להקמת תנועת מכבי העולמי (שנחגג בשנת 1995), יובל 75 שנה להקמת "הפועל" (2003) או להקמת בית"ר (1998), יובל חמישים שנה להקמת הוועד האולימפי הישראלי (2001), להקמת תנועת "אליצור" (1998) או להקמת תנועת הספורט האקדמית אס"א (2003). נפקדותם של אירועי יובל אלה ממפת הבולים הישראלית בולטת במיוחד על רקע המספר הגדול של בולים שראו אור במשך השנים והמוקדשים לציון יובלות של מוסדות וארגונים שונים.

שלושה בולים הוקדשו בשנת 2007 לנושא "חינוך גופני וספורט בישראל": האחד, לחינוך הגופני בבתי הספר; השני, לציון 50 שנה להקמת מכון וינגייט; השלישי – לספורט העממי. בשנת 2009 ראו אור שלושה בולים שנושאים "הספורט האתגרי", והם מציגים שלושה ענפי ספורט: גלישת גלים, רכיבה על אופני שטח וצניחה חופשית. עשרת הבולים היחידים שהוקדשו לאישים בתחום הספורט – ואשר ראו אור בשנת 2011 – נועדו כולם להנצחת זכרן של דמויות גבריות בולטות מעולם הכדורגל, ובעיקר כדורגלנים.⁴⁰

למרות הפופולריות הגדולה שלו, עד כדי הפיכתו למעין דת חוצת גבולות ותרבויות, אין הספורט זוכה לבולטות על בולי ישראל, וזאת אף על פי שהבולים הם מדיום תקשורתי זמין ונגיש, המופץ במיליוני עותקים. החשיבות הרבה המיוחסת לבולים, עד כדי הגדרתם "סוכנים חברתיים" או נושאי לפיד "הזיכרון התרבותי", רק מחדדת את השאלה: מדוע רק 4.3% מכלל הבולים שהונפקו במדינת ישראל, מאז הקמתה בשנת 1948 ועד סוף 2012, הוקדשו לספורט?⁴¹

לפער, ולו לכאורה, בין הייצוג הנמוך של הספורט על בולים מצד אחד לבין הפופולריות של

הספורט והחשיבות התעמולתית המיוחדת לבולים מצד אחד עשויים להיות שני הסברים, חלופיים ומשלימים: האחד, מאחר שבולים הם אמצעי תקשורת ממשלתי – ולמעשה אמצעי תקשורת ההמונים היחיד שהוא בבעלות ממשלתית בכל המדינות בעולם – הם מנוצלים כאמצעי תעמולה לקידום ערכים הנתפסים כבעלי חשיבות לאומית או כמשקפים את האידאולוגיה של השלטון, כולל הנצחת דמויותיהם של מנהיגים פוליטיים שהם בבחינת "אבות האומה". הדבר בולט במיוחד במשטרים לא-דמוקרטיים, המשתמשים בבולים – כמו באמצעי תקשורת אחרים וכן באמנות – כסוכני חברות וכערוצים להפצת המסרים של השלטון. לעומת זאת במדינות דמוקרטיות, שבהן אין אידאולוגיה שלטת וניסיון לכפותה, עשויים הבולים לשקף דווקא מגוון רחב של נושאים וערכים בחברה, וככל שמגוון זה רחב יותר, כך יקטן משקלו היחסי של כל נושא ושל כל ערך.

ההסבר השני הוא שבמדינות דמוקרטיות, בגלל נפיצותם הגדולה של הבולים ובגלל היותם מיועדים לשמש כל אזרח, על נושאים להיות במתחם הקונצנזוס הציבורי הרחב ביותר. הספורט, בהכללה, איננו נושא קונצנזואלי במדינת ישראל, אין הוא חלק ממנעד הערכים בעלי החשיבות הלאומית, ואף אין בו כדי לשקף את האידאולוגיה של המעמד השליט, ולו רק משום שאין הוא נתפס כערך חברתי חשוב במגזרים מסוימים בחברה הישראלית – ובראשם המגזר הדתי והחרדי – שתקופות ארוכות היו שותפים להנהגה הפוליטית. למעשה, אפשר להצביע לפחות על חמישה שטחים בחברה הישראלית – ששע בין דתיים לחילוניים, ששע בין מזרחיים לאשכנזים, השטח הפוליטי בין "יונים" ל"נצים", השטח היהודי-ערבי והשטח בין עולים חדשים לבין ותיקים (יער ושביט, 2001). על אלו אפשר להוסיף גם את "השטח השקוף" – בין גברים לבין נשים (למיש, 1998). יש מקום לשער כי נושאים, ערכים ותחומים שאינם בבחינת "גשר" על פני השטחים לא יזכו לייצוג בולט על בולי ישראל, או שייצוגם יהיה מוגבל, אף כי אי אפשר להתעלם, כמובן, מהאפשרות החלופית, כלומר שהספורט, בהיותו שפה אוניברסלית, עשוי דווקא לתרום לאיחוי שטחים בחברה.

לפיכך הייצוג המוגבל של נושא הספורט על בולי ישראל עשוי להיות מוסבר, בין השאר, בכך שיחסו של הציבור הדתי לספורט ולעיסוק בו שונה מזה של הציבור החילוני, כמו גם היחס כלפי הצפייה בספורט. אשר לעיסוק בספורט, טען בזמנו הרב שלמה גורן, כי דינו כביטול תורה, וכי הוא מותר רק מטעמי בריאות או לצורכי פרנסה, ואילו לעניין הצפייה בתחרויות ספורט קבעו פוסקים כמו הרב אבינר והרב פיינשטיין כי יש בכך משום "ליצנות, ביטול זמן וביטול תורה" (זוכמן, 2003).

יתר על כן, ייצוג חזותי של הספורט גם מחדד את סוגיית המגדר, ולו רק משום שהלבוש של ספורטאים, ובעיקר ספורטאיות, נתפס בחוגים מסוימים כלא מהוגן וכלא מוסרי. אף שברבים מבין הבולים משולבות דמויות אנושיות – ולא רק סמלים חזותיים א-פרסונליים – הרי מרביתן הן של גברים. רק בסדרה השוטפת שהונפקה במחצית השנייה של שנות התשעים, ואשר הוקדשה לתשעה ענפי ספורט שונים המוצגים באמצעות רישומי אילוסטרציה, אפשר לראשונה לזהות דמויות נשיות בארבעה מהבולים – כדורעף, גלישה על גלים, חץ וקשת ושיט במים סוערים – אך האיוורים מטשטשים במידה רבה את הזהות

ואת המאפיינים הנשיים. מחקרים שונים כבר הראו כי הספורט תורם לקיבוע הפערים המגדריים ולהעצמת העליונות הגברית (Tamir & Galily, 2010). מבחינה זו ייתכן שבולי הספורט של ישראל תרמו תרומה צנועה להחלשת הקיבוע, שכן ענפי הספורט שבהם שולבו הדמויות הנשיות אינם מזוהים כענפים נשיים במובהק.

הנשים אינן הקבוצה היחידה שהייצוג שלה על גבי בולי הספורט של ישראל הוא מוגבל או זניח. בולטת במיוחד קבוצת הנכים. אף על פי שספורט הנכים מפותח מאוד בישראל וספורטאים ישראלים משתתפים בקביעות במשחקי הנכים (המשחקים הפראלימפיים), ועד כה הניבה השתתפותם מאות מדליות, לא זכה תחום ספורט זה אלא לבול אחד, לציון אירוח המשחקים בישראל. מדינות אחרות נוהגות אחרת בעניין ייצוג ספורט הנכים, ולדוגמה: אוסטרליה הנפיקה עד כה 17 בולים מיוחדים לציון המשחקים האולימפיים לנכים, ובהם שני בולים הנושאים עליהם דיוקנאות של שחיניות אוסטרליות שזכו במדליות זהב; ארצות הברית הנפיקה כמה פעמים בולים לציון המשחקים האולימפיים לנכים; בריטניה הונפק בשנת 2012 בול מיוחד לכבודו של כל ספורטאי בודד או קבוצה שזכו במדליית זהב במשחקים הפראלימפיים בלונדון, ובסך הכול 34 בולים.

לעומת הישגים בתחומים אחרים בחיי המדינה שזכו להנצחה על בולים, לדוגמה שתי סדרות בולים לציון ההישגים בחקלאות או סדרה שהוקדשה לחידושים ישראליים "ששינו את העולם" (בהיי-טק, ברפואה ובחקלאות), הישגי ספורט לא זכו לייצוג דומה. דוגמאות בולטות להישגים בולטים בספורט הן זכייתה של נבחרת ישראל באליפות אסיה בכדורגל, ניצחונות באליפות העולם בשיט, הזכיית בגביע אירופה בכדורסל לקבוצות או הזכייה במדליית זהב אולימפית.

"היכל התהילה" על בולי ישראל כלל עד שנת 2011 מגוון דמויות בתחומי פעילות שונים. בצד נשיאי המדינה וראשי הממשלה, שכל אחד מהם זכה להיות מונצח על בול, הונצחו גם פוליטיקאים אחדים על בולים (כמו יוסף שפרינצק, זאב ז'בוטינסקי, יגאל אלון, פנחס רוזן, יעקב מרידור, משה דיין, אבא אבן, רחבעם זאבי, יצחק גרינבוים או פרץ ברנשטיין). על גבי הבולים הופיעו גם משוררים (לדוגמה: יהודה עמיחי, רחל, לאה גולדברג, חיים נחמן ביאליק, אורי צבי גרינברג), סופרים (לדוגמה: ש"י עגנון, אברהם מאפו), רבנים (לדוגמה: הרב קוק, הרב עוזיאל, הרב הרצוג, הרב מימון, הגאון מווילנה, הבאבא סאלי, הרב אריה לוי), ראשי ערים (מאיר דיזנגוף, טדי קולק), מדענים (יואל רקח, אהרן קציר, שאול אדלר), היסטוריונים (לדוגמה: בן-ציון דינור, יצחק בער, יוסף קלוזנר, צבי גרץ, יעקב טלמון), פובליציסטים (אבא אחימאיר, ישראל אלדד, משה בילינסון, ר' בנימין), אנשי תאטרון (יוסף מילוא, משה הלוי, נסים אלוני, שייקה אופיר), וכן גיבורי תרבות בתחום המוסיקה הישראלית (לדוגמה: עפרה חזה, זוהר ארגוב, אהוד מנור, מאיר אריאל, נעמי שמר, אריק לביא, שושנה דמארי, ברכה צפירה). רק בשנת 2011 הונפקה גיליונית מזכרת ובה דיוקניהם של עשרה ספורטאים מתחום הכדורגל שהלכו לעולמם – שמונה שחקנים, מאמן אחד ושופט אחד. הנצחת דיוקנו של אדם על בול כמוה כהכנסתו לפנתאון, או להיכל התהילה התרבותי, של

המדינה. ארצות הברית לדוגמה מנפיקה זה שנים אחדות סדרת בולים הנושאת את הכותרת "המורשת השחורה", והאישים המונצחים בסדרה זו – מדינאים, פעילים חברתיים, אמנים, סופרים וספורטאים – הם גיבורי תרבות. היעדרן של דמויות מזוהות עם תחום הספורט ממפת הבולים – אף על פי ששניים, לדוגמה, מחתני פרס ישראל בספורט, יהושע רוזין ורלף קליין, כבר הלכו לעולמם שנים אחדות קודם לכן – מבליט עוד יותר את נחיתותו של הספורט לעומת תחומים אחרים בחברה הישראלית. יתר על כן, גם כאשר הונצחו ספורטאים על גבי בולים, הם היו כולם מעולם הכדורגל הגברי.

מדוע אפוא קיבלו הספורטאים לפתע "הכשר" להצטרף להיכל התהילה שהיה עד כה סגור בפניהם? התשובה המתבקשת טמונה ככל הנראה בזירה הכלכלית. השירות הבולאי הישראלי, כמו רבים מעמיתיו בעולם, מחפש כיום דרכים יצירתיות להגדלת הכנסותיו בשל הירידה הנמשכת בשימוש בשירותי הדואר. אחת הדרכים לכך היא הנפקת בולים בנושאים פופולריים, ובהם ספורט, העשויים לעודד את רכישתם על ידי אספנים – ובמקרה של בולי ספורט גם על ידי חובבי ספורט – שלא לצורך הדבקתם על גבי מעטפות. אימוץ הגישה השיווקית החדשה עולה גם מן העובדה כי 22 מכלל 96 בולי הספורט שהונפקו במדינת ישראל (כ-23%) הופיעו בשנים 2008-2012.

בייצוג המוגבל של נושא הספורט על גבי בולי ישראל עד לאימוץ הגישה השיווקית החדשה אפשר אפוא לראות למעשה רק ביטוי אחד לתופעה רחבה הרבה יותר: הדרה מהמרחב הציבורי של הבולים או תת-ייצוג של נושאים שאינם במתחם הקונצנזוס.

רשימת המקורות

- אילון, ע. (1994). בולאות והיסטוריה: תולדות הממלכה ההאשמית בחג'אז. **זמנים**, 49, 66-77.
- בן-פורת, א. (2002). **ממשחק לסחורה: הכדורגל הישראלי 1948-1999**. באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- בן-פורת, א. (2009), כסף הוא שם המשחק: תהליך מסחורו של הספורט. בתוך י' גלילי, ר' לידור וא' בן-פורת (עורכים), **במגרש המשחקים: ספורט וחברה בתחילת האלף השלישי** (עמ' 233-280). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- בן-פורת, א. (2009ב). הזירה: תיאוריה סוציולוגית וספורט. בתוך י' גלילי, ר' לידור וא' בן-פורת (עורכים), **במגרש המשחקים: ספורט וחברה בתחילת האלף השלישי** (עמ' 63-102). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- בן-פורת, א. (2013). **התשוקה, המשחק וערך החליפין: כיצד התמסחר הכדורגל**. חיפה: פרדס.
- בר-גל, י. (1999). בולי הקקי"ל 1923-1947, פרק בעיצוב 'מכשיר תעמולה': **כיוונים חדשים**, 1, 131-160.
- ברינקר, מ. (1990). הצעת-מחקר בנושא תרבות ישראל מנקודת ראות בולאית. **אגרא**, 3, 9-14.
- גלילי, י. (2009). יריית הזינוק: מהו ספורט והאם השתנה במהלך ההיסטוריה. בתוך י' גלילי, ר' לידור וא' בן-פורת (עורכים), **במגרש המשחקים: ספורט וחברה בתחילת האלף השלישי** (עמ' 13-62). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- גלילי, י., תמיר, א., אליקים, א. ומקל, י. (2011). קום והתהלך בארץ: שינויים בהרגלי הפעילות הגופנית בישראל 1992-2008. **סוגיות חברתיות בישראל**, 12, 144-165.
- זוכמן, א. (2003). ריצה בשבת תענוג. **פנים**, 25, 102-106.
- זורנון, ר. (2012, 2 בפברואר). פרצופה של מעצמה. **גלובס**, נדלה ב-15 באוגוסט 2013 מ: <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000721242>
- חריף, ח. (2011). **צינונת של שרירים: תפקידו הפוליטיים של הספורט הייצוגי ביישוב הארץ-ישראלי ובשנות העיצוב של מדינת ישראל – 1898-1960**. ירושלים: יד בן-צבי.
- יער, א., ושביט, ז. (2001), **מגמות בחברה הישראלית**. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- לידור, ר. (2007). ספורט, חינוך וחינוך לספורט. בתוך א' גור-זאב ור' לידור (עורכים), **ספורט – ערכים ופוליטיקה**, (עמ' 189-206). חולון: רכגולד.

- לימור, י., ותמיר, א. (2012). ספורט, עסקים ופוליטיקה – הכל יח"צי. **בתנועה**, 10, 215-197.
- למיש, ד. (1998). השסע השקוף: תצפית פמיניסטית על חברה דרך התקשורת הישראלית. בתוך א. יער ות. הרמן (עורכים), **החברה הישראלית: בין פילוג לאחדות** (עמ' 33-51). תל-אביב: מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב.
- סיון, ע. (1997). **מיתוסים פוליטיים ערביים**. תל-אביב: עם עובד.
- פייגין, נ. (2004). חברות באמצעות ספורט, בתוך: ר' לידור (עורך), **התנהגות מוטורית: היבטים פסיכולוגיים וסוציולוגיים** (עמ' 147-176). ירושלים: מאגנס.
- פינטו, ג. (2004, 26 ביולי). שחקן הכדורגל זינאדין זידאן הוא הצרפתי האהוב ביותר. **הארץ**, עמ' ג3.
- קטלוג בולי ישראל תש"ח-תשע"ב** (2012). תל-אביב: התאחדות בולאי ישראל.
- תשע מעשר התכניות הנצפות בארה"ב בשנת 2011: משדרי ספורט, **גלובס**, נדלה ב-15 באוגוסט מ-<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000711816>.
- Adedze, A. (2012). Visualizing the game: The iconography of football on African postage stamps. **Soccer & Society**, 13, 294-308.
- Altman, D. (1991). **Paper ambassadors: The politics of stamps**. Sydney, Australia: Angus and Robertson.
- Annual Review of Football Finance** (2011). Downloaded August 15, 2013 from http://www.deloitte.com/view/en_GB/uk/industries/sportsbusinessgroup/sports/football/annual-review-of-football-finance-2011/index.htm
- Brunn, S. D. (2011). Stamps as messengers of political transition. **Geographical Review**, 101, 19-36.
- Clark, J. (2010). Back on track? The outlook for the global sports market to 2013. Price Waterhouse Coopers Report. <http://www.pwc.com/gx/en/entertainment-media/pdf/Global-Sports-Outlook.pdf>
- Clifford, C., & Feezell, R. M. (1997). **Coaching for character: Reclaiming the principles of sportsmanship**. Champaign IL: Human Kinetics.
- Deans, P., & Dobson, H. (2005). Introduction: East Asian postage stamps as socio-political artifacts. **East Asia**, 22, 3-7.
- Frewer, D. (2002). Japanese postage stamps as social agents: some anthropological

- p>aspects.
- Japan Forum**
- ,
- 14**
- , 1-19.
- Gelber, S. (1992). Free market metaphor: The historical dynamics of stamp collecting. **Studies in Society and History**, **34**, 742-769.
- Hazard, H. (1960). Islamic philatelic as an ancillary discipline. In J. Kritzeck & R. Bayly Winder (Eds.), **The world of Islam** (pp. 199-232). London, UK: Macmillan.
- Hoisington, W. (1972). Politics and postage stamps: The postal issues of the French state and empire 1940-1944. **French Historical Studies**, **7**, 549-567.
- Jones, R. A. (2001). Heroes of the nation: The celebration of scientists on postage stamps of Great Britain, France and West Germany. **Journal of Contemporary History**, **36**, 403-422.
- Kruger, A., & Murray, W. (2003). **The Nazi Olympics: Sport, politics and appeasement in the 1930s**. Champaign, IL: University of Illinois Press.
- Lachover, E., & Gavriely-Nuri, D. (2013). Israeli stamps 1948–2010: between nationalism and cosmopolitanism. **Israel Affairs**, **19**, 321-337.
- Lebed, F. (n.d.). Sport postage stamps issued in the former socialist camps in the 1950-1980s as a mirror of ideological dependence and political coercion (unpublished paper).
- Parry, J. (1997). **Ethical aspects of the Olympic idea**. Electronic Version International Olympic Academy. Retrieved April 28, 2008 from: http://www.ioa.org.gr/books/reports/1997/1997_233.pdf
- Phillips, C. J. (1936). **Stamp collecting: The king of hobbies and the hobby of kings**. New York, NY: Lindquist.
- Price, J. L. (2001). **From season to season: Sports as American religion**. Macon, GA: Mercer University Press.
- Raento, P., & Brunn, S.D. (2008). Picturing a nation: Finland on postage stamps, 1917-2000. **National Identities**, **10**, 49-75.
- Reid, D. M. (1984). The symbolism of postage stamps: A source for the historian. **Journal of Contemporary History**, **19**, 223-249.
- Reid, D. M. (1993). The postage stamp: A window on Saddam Hussein's Iraq. **Middle East Journal**, **47**, 77-89.

- Reid, D. M. (2007). Egyptian history through stamps. **The Muslim World**, **62**, 209-229.
- Riordan, J. (1999). The impact of Communism on sport. In J. Riordan & A. Kruger (Eds.), **The international politics of sport in the 20th century** (pp. 48-66). London, UK: E & FN Spon.
- Rowley, A. (2002). Miniature propaganda: Self-definition and Soviet postage stamps, 1917-41. **Slavonica**, **8**, 135-157.
- Scott, D. (1995). **European stamp design: A semiotic approach to designing the messages**. London, UK: Academy Editions.
- Sexty, R. (2000). Stamping our history: The story of Canadian business as portrayed by postage stamps. **Canadian Journal of Administrative Sciences**, **17**, 332-341.
- Strenk, A. (1978). The thrill of victory and the agony of defeat: Sport and international relations. **Orbis**, **22**, 453-469.
- Strenk, A. (1980). Diplomats in track suits: The role of sports in the foreign of the German democratic republic. **Journal of Sport & Social Issues**, **4**, 34-45.
- Tamir, I., & Galily, Y. (2010). Women's sports coverage in Israel: Perception vs. reality. **International Journal of Sport Communication**, **3**, 92-112.

הערות

1. כך, כדוגמה, קובע חוק הדואר, התשמ"ו-1986 (סעיף 51א') כי "למדינה הזכות הייחודית להנפיק בולים דביקים ודברי בולים...".
2. עידן האינטרנט החיה, במידה רבה, את אספנות הבולים, שכן הוא מאפשר יצירת קהילות וירטואליות של תחביבאים בתחומים ובנושאים שונים.
3. ראויה לציון העובדה כי בראשית המאה ה-20 הנפיקה הקרן-הקיימת לישראל, באישורו של הדואר האוסטרי, בולים שנועדו לשימוש בדואר המושבות הראשונות בארץ-ישראל.
4. ראוי לציון כי הקק"ל הנפיקה עוד לפני הקמת המדינה סדרה של שישה בולים הנושאים את דיוקנו של מקס נורדאו, מי שנחשב לאבי רעיון הספורט היהודי.
5. בדיקה השוואתית לקטלוג נוסף (בולי ישראל – קטלוג מס' 14 (2008), ירושלים: השירות הבולאי), העלתה שאין הבדל במספור הבולים בין שני הקטלוגים.
6. בשנים 1961 (המכבייה השישית) ו-1965 (המכבייה השביעית) לא הונפקו בולים לציון האירוע. כן לא הונפקו בולים לציון המכביה ה-16 בשנת 2001, ואפשר שהדבר קשור ל"אסון המכבייה", שאירע ארבע שנים קודם לכן.
7. עם זאת זכו משחקי הבית "ריאדה העולמית הראשונה לחותמת דואר מיוחדת.
8. סדרה שוטפת (Definitive stamps) היא שם כולל לבולים הנמצאים בשימוש שוטף וש"תוחלת החיים" שלהם - כלומר משך זמן המכירה שלהם במשרדי הדואר - היא בדרך כלל ארוכה. זאת, לעומת בולי מזכרת (Commemorative stamps), המוצאים לאור לציון אירוע מסוים, להנצחת זכרו של אדם וכדומה, ואשר זמן המכירה שלהם מוגבל.
9. ראוי לציון כי הדמות המצוירת על אחד משלושת הבולים שהונפקו לכבוד כינוס הפועל התשיעי בשנת 1971 היא ככל הנראה דיוקנו של אלוף ישראל בריצות למרחקים בינוניים, יובל וישניצר, אף ששמו אינו מצוין על גבי הבול.
10. לשם המחשה, בשנים 1950-1989 הוקדשו 15.9% מכלל הבולים שהונפקו בפולין לנושא הספורט. באותן שנים הוקדשו 13% מבולי הונגריה לנושא הספורט, בברית המועצות - 10.2%, ובצ'כוסלובקיה - 10% (Lebed, n.d).

שחור על גבי לבן? הבניה חברתית ואתלטיקה בפתח המאה ה-21

משה טלסניק ויאיר גלילי

תקציר

מנקודת הזמן שבה נכנסו האצנים השחורים של ארצות הברית להתחרות בתחרויות בין-לאומיות – המשחקים האולימפיים בלוס אנג'לס 1932 – החליפו כהי העור בהדרגה את הלבנים בצמרת הזמנים המהירים, עד אשר החלו לשלוט בה בלעדית. ההבדל הבולט הזה בין ההישגים של טובי האצנים הלבנים לבין עמיתיהם השחורים בענף של ריצות ה-100 מטר קיזמן 80 שנה אחר כך דיון מעורר מחלוקת בסוגיית ה"גזע" (Race). מאמר זה מציג שלושה הסברים שונים לתופעה תוך שימוש בטענת ההבניה החברתית המודגמת בשלוש אסכולות: סקפטיזם על פי ההיסטוריונית ברברה פילדס, שטוענת שגזע הוא עניין מדומיין לחלוטין הבא לשרת דיכוי וניצול; הבניה על פי הפילוסוף מישל פוקו, הטוען שקיים קו גבול, אך הוא אינו ביולוגי. הביולוגיה משמשת כסות למעשי האלימות נגד ה"נחותים" גזעית; נטורליזם של קבוצות אוכלוסייה על פי האנתולוג קלוד לוי-שטראוס, שטוען כי הגזע הוא פונקציה של התרבות, שקדמה לו בזמן.

תאריכים: הבניה חברתית, גזע, ריצת 100 מטרים, מישל פוקו, ברברה פילדס, קלוד לוי-שטראוס.

ב-9 ביולי 2010 התרחש אירוע היסטורי: לראשונה אי פעם הצליח אצן לבן לחצות את קו הסיום בריצת 100 מטר בירדו מתחום 10 שניות. היה זה כריסטוף למטרה (Lemaitre) הצרפתי, שהגיע באליפות צרפת למקום הראשון בזמן של 9.98. הוא הצליח לשפר את ההישג חסר התקדים שלו במאית שנייה, כאשר קבע בסוף חודש אוגוסט את התוצאה 9.97, שהביאה אותו למקום הרביעי בלבד בתחרות בעיר האיטלקית ריאטי. לשם השוואה, מי שהגיע למקום הראשון היה נסטה קרט (Carter), האצן הג'מייקני השחור, שחצה את קו הסיום לאחר 9.78 שניות.¹

עד לאותו יום בראשית חודש יולי 2010 הצליחו 71 אצנים לעבור מאות פעמים את המרחק בזמן קצר מ-10 שניות – כולם בעלי צבע עור שחור. כבר בשנת 1968 עצר האצן האמריקני השחור ג'ים היינס (Hines) את שעון העצר בזמן של 9.99 שניות (בעזרת שיטות אימון ועזרים מתקדמים פחות מאלה העומדים כיום לרשות למטרה). השיא העולמי המדהים של 9.58 שניות שייך לאצן שחור אחר, הג'מייקני יוסיין בולט (Bolt). אם כך, בזמן שטובי האצנים כיום מתאמצים עוד יותר לרדת מגבול ה-9.6 שניות במרוץ היוקרתי, נרעש עולם האתלטיקה מאצן לבן שבסך הכול ירד מתחום 10 השניות.

ההבדל הבולט הזה בין ההישגים של טובי האצנים הלבנים לבין עמיתיהם השחורים בענף של ריצות ה-100 מטר, קִזְמָן דיון מעורר מחלוקת בסוגיית ה"גזע" (Race). במשך מאות שנים עסקו מלומדים רבים בנושא² וחקרו אותו מנקודות מבט שונות, והעיקריות שבהן הן הגישה הביולוגית וגישת ההבניה החברתית. הגישה הראשונה, המוקדמת מבין השתיים, כשמה כן היא, עוסקת בהבדלים הגופניים המולדים בין קבוצות שונות של בני אדם, שעוברים בתורשה ובאים לידי ביטוי בחיצוניותו של הפרט (כמו צבע עור, מבנה גולגולת ועוד), במאפיינים שאינם נראים לעין (כמו עמידות בפני מחלות), ויש שהרחיקו לכת ודיברו על שונות מנטלית, קוגניטיבית ומוסרית בין גזעים. על פי הגישה השנייה, ההבדלים בין גזעים, או עובדת קיימותם כשלעצמה, אינם עניין טבעי אלא רעיון שפותח (הובנה) במהלך ההיסטוריה במסגרת משא ומתן בין קבוצות בחברה.

את רעיון ההבניה החברתית של הגזע נעמת עם הדוגמה שפתחה מאמר זה – תוצאות ריצת 100 מטר לגברים. עיון ברשימת התוצאות, נכון לספטמבר 2012, מגלה שרובה ככולה מורכבת מאצנים שחורים שמקורם בחוף הצפון-מערבי של יבשת אפריקה.³ היכולות הספציפיות מאוד הנדרשות כדי להצטיין בתחום אתלטי זה אינן נחלקות שווה בשווה בין כל הקבוצות שמקורן באזורים שונים על גבי הגלובוס. כלומר, קיימים הבדלים בין קבוצות שונות של בני אדם – להלן "גזעים" – למרות הטענה שמדובר במושג שהובנה באופן מלאכותי מסיבות שונות על ידי בני אנוש.

במאמר הנוכחי נתחיל במבוא שסוקר בקצרה את התפתחות מושג הגזע, שראשיתו כאמור בטענה הביולוגית. מכאן נמשיך לשלושה הוגים שדבריהם בסוגיית הגזע צוטטו רבות. הם עוסקים, כל אחד מזווית אחרת, בנושא ההבניה החברתית של המושג: ההיסטוריונית ברברה פילדס (Fields), הפילוסוף מישל פוקו (Foucault) והאתנולוג קלוד לוי-שטראוס (Lévi-Strauss). לסיום נחזור לדוגמה מהמבוא (רצי ה-100 מטר) וננסה לעמת את תוצאות הריצה עם מה שטוענים ההוגים שיוצגו להלן.

שורשי הגזע

"התפיסה של גזע מציינת קיבוץ של פרטים אנושיים בעלי סט של מאפיינים פיזיים **מקובלים**, לרוב נקראים 'פנוטיפים', הנחשבים לעוברים בתורשה דרך גורמים הנישאים בדם", כך מוגדר המושג בערך "גזע" באנציקלופדיה לפילוסופיה של אוניברסיטת סטנפורד (Stanford).⁴ על אף הפתיחה שמדגישה את היסוד הפיזיולוגי של המושג, ראשית ההיסטוריה של העיסוק בגזע, על פי כותב הערך גיימס מייקל (Michael), היא בימי יוון ורומא העתיקות. בני שתי הציוויליזציות, הנתפסות כערש התרבות המערבית, הבחינו ביניהם לבין בני קבוצות אחרות שלא היו בהן יסודות ביולוגיים או פיזיים, אלא מה שהיום היינו מכנים בשם "הבדלים תרבותיים". אריסטו (Aristotle) למשל הבחין בין קהילות של יושבי ערי המדינה (יוונים) לבין מי שאינם כאלה (ברברים). הרומאים ייחדו עצמם מקבוצות אחרות באמצעות מבנים חוקתיים, של מי שזכאי להשתייך לקבוצה המיוחסת באימפריה ומי שאינו זכאי.

מייקל ממשיך גם לימים של הקיום המשותף של נוצרים, יהודים ומוסלמים בחצי האי האיברי כמעט לאורך כל ימי הביניים בכיבוש המוסלמי. עם השלמת הכיבוש מחדש של הנוצרים (הרקונקיסטה), בראשות המלכים איזבל ופרדיננד (Isabella & Ferdinand) בסוף המאה החמש-עשרה, גורשו תוך עשור כל היהודים וכל המוסלמים (המוריסקוס) בשל העיקרון של טוהר הדם הקתולי (Limpieza de sangre). עם זאת במקרה של היהודים גורשו מאדמת קסטיליה רק אלה ששמרו על אורח חיים יהודי ולא הסכימו להמיר את דתם המרה מלאה (האנוסים).⁵ מכאן, שעדיין אי אפשר להתחיל לדבר על המושג "גזע" כפי שהוא מופיע בהגדרה שהובאה למעלה.

בשנת 1684 פרסם רופא וטייל צרפתי בשם פרנסואה ברנייה (Bernier) את המאמר "חלוקה חדשה של העולם", המבוסס על הממצאים שלו ממסעותיו במצרים, בהודו ובפרס. ברנייה חילק את האנושות לחמישה או לארבעה מינים או גזעים של בני אדם שההבדלים ביניהם, לטענתו, בולטים מאוד לעין, ואלו הם: אנשי אירופה, צפון אפריקה ומזרח דרך פרס בואכה מרכז הודו (למרות ההבדלים בתוך הקבוצה ברנייה טען לדומות במרקם של שערם ובמבנה העצמות); אנשי אפריקה מדרום לסהרה (בעלי העור השחור); אנשי מזרח אסיה מסין ועד לאוזבקיסטן ומרכז רוסיה (עור לבן, פנים שטוחות ועיניים מלוכסנות); הלאפים ואנשי צפון סקנדינביה (נמוכים וכפופים). ברנייה שקל אם הילידים של האמריקות הם הקבוצה החמישית, אך לבסוף הוא החליט לשייכם לקבוצה הראשונה.

בסוף המאה השבע-עשרה ננקט לראשונה המונח "גזע" בהקשר של בני אנוש. החלוקה של ברנייה את האנושות לקבוצות עוררה את השאלה שהמחקר שלו נמנע מלעסוק בה: מה קדם לזה? האם יש לכל הגזעים גזע-אב קדום אחד שממנו התפצלו הקבוצות (מונוגנסיס – monogenesis)? או שמא התפתח כל גזע בנפרד מהאחרים (פוליגנסיס – polygenesis)? הראשון שנתן את דעתו על מקור הגזעים היה הפילוסוף הסקוטי דייוויד הום (Hume). בחיבורו "על האופי הלאומי" משנת 1742. הוא טוען כי הכושים (Negroes) נחותים מן הלבנים (אפילו מן הטטרים) מכיוון שהם מעולם לא היו לאום מתורבת. יום מסביר זאת בכך ש"שונות קבועה ואחידה זו לא הייתה יכולה לקרות בארצות רבות כל כך אם הטבע לא היה יוצר הבדלה מקורית בין הגזעים של בני האדם".⁶ כלומר, לא ייתכן שיש לבעלי צבע עור שחור ולבעלי צבע עור לבן אותו אב קדום שממנו יצאו הגזעים בעלי ההיררכיה הקבועה ביניהם.⁷ מי שחשבו אחרת, והציגו נימוק משכנע כדי לתמוך בטענתם, היו הפילוסוף הגרמני עמנואל קנט (Kant) ומי שנחשב לאבי האנתרופולוגיה המודרנית, הגרמני יוהן פרידריך בלומנבך (Blumenbach). שני ההוגים מצאו על פי כתביהם מהשנים 1775 ו-1781 (בהתאמה)⁸ את העובדה שבני האדם יכולים להזדווג זה עם זה ולהתרבות (מה שלא מתאפשר עם בעלי חיים אחרים), הסבר מניח את הדעת למונוגנסיס. לדעת שניהם, מה שיוצר את ההבדלים בין הגזעים הם התנאים הסביבתיים.

גישת הפוליגנסיס המשיכה להיות זרם אינטלקטואלי לגיטימי בדיונים על נושא הגזע. המפורסם בהוגים שתמכו בה היה התאורטיקן הצרפתי הנודע לשמצה באנטישמיות שלו, ארתור דה גובינו (Gobineau).⁹ הוויכוח פסק באחת עם המהפכה של האבולוציה של

דרווין (Darwin). כך כתב חוקר הטבע האנגלי בספרו "מוצא האדם" (1871): **"הוויכוח בין המונוגניסטים לפוליגניסטים ימות מוות שקט וסמוי"**.¹⁰ דרווין טען שבני זוג מגזעים שונים יוכלו להביא לעולם צאצא שעשוי לשרוד. מכאן שלכולנו יש כנראה גזע-אב קדום אחד.

עוד גילוי מדעי שהשפיע על השיח הגזעי, שבחלוף המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים כלל גם הדיון באאוגניקה (גישה פילוסופית בעלת יישומים מעשיים, התומכת ב"השבחה גזעית") היה פריצת הדרך בתחום הגנטיקה. האנתרופולוג האמריקני אשלי מונטאגו (Montagu) טען שמאחר שאבולוציה גנטית יכולה לקרות מעירוב בין גנים שונים או ממוטציה של אותו גן שמועברת לאורך הדורות, אי אפשר לייחס את התכונות של הגזעים השונים לגבולות הגנטיים שביניהם, שהרי לדוגמה צבע עור שחור היה יכול להיווצר ממוטציה גנטית. הטענה של מונטאגו בדבר היעדר ההבדלים הביולוגיים בין הגזעים התקבלה בפרסום של UNESCO משנת 1950 (המסמך יוזכר בהמשך הרשימה בדיון על דבריו של לוי-שטראוס). האיגוד האמריקני של האנתרופולוגיה הפיזית (AAPA) יקבל את אותן המסקנות בפרסום רשמי שלו רק בשנת 1996.¹¹

הפילוסופית נעמי זאק (Zack) מפריכה בספרה משנת 2002¹² את כל הטענות בדבר ההבדלים הגנטיים בין הגזעים, וזאת לדעתה משני טעמים: ההבדלים הסביבתיים (ולא הגנטיים) מעודדים התאמות גופניות של צבע עור, מרקם שער ומבנה עצמות. בנוסף, המטען הגנטי המועבר מדור לדור הוא בעל מאפיינים פרטיים המשתנים מאדם לאדם, והוא אינו משותף לכל בני אותו הגזע. לבסוף היא מסיקה ש"מהויות [מונח שמיוחס לאריסטו, המציין הבדל בין קבוצות בני אדם – מ"ט], גאוגרפיה, פנוטיפים, גנוטיפים וגנאולוגיה הם המועמדים הידועים היחידים לבסיס המדעי הפיזי של הגזע. כולם נכשלים [במבחן המדעי]. לפיכך אין שום בסיס פיזי מדעי לטקסונומיה חברתית של גזע".¹³

מאמצע המאה העשרים שוררת תמימות דעים בקרב הפילוסופים והמדענים בדבר אי-קיומו בעולם של המושג "גזע" ככזה שיש לו מאפיינים העוברים ביולוגית בתורשה, שהם משותפים למי ששייך אליו ורק לו ומסבירים התנהגות ותכונות של יחידים וקבוצות. עם זאת מיליארדי בני אדם לאורך ההיסטוריה שילמו, ועודם משלמים, בחייהם או באיכות חייהם רק משום שייחסו להם מאפיינים גזעיים נראים לעין או כאלה שיש צורך בפיסות נייר (מסמכים) כדי לזהות אותם (למשל, יהודי אירופה בימי השואה). את ההסבר לייחוס מקור השונות בין קבוצות של בני אדם על בסיס של גזע לא נמצא בביולוגיה, אלא במדעי החברה. מה שעתידי להחליף את התפיסה הביולוגית-מדעית לגזע היא הגישה הרווחת כיום – ההבניה החברתית. הפרק הבא יעסוק בגישה החדשה.

איך מבנים גזע?

קורנל והרטמן (Cornell & Hartmann) חקרו את המאפיינים של הגזע בארצות הברית והציעו למושג את ההגדרה הזאת: **"קבוצת אנשים המוגדרת על ידי עצמה או על ידי אחרים מכוח מאפיינים פיזיים מורגשים הנחשבים מוכשים [...]. הקביעה אילו מאפיינים מכוננים גזע – הבחירה של הסימנים ומכאן ההבניה של הקטגוריה הגזעית – היא ברירה שבני אנוש עושים. לא הסימנים ולא הקטגוריות נקבעים מראש על ידי גורמים ביולוגיים"**.¹⁴

ההגדרה לעיל מיטיבה לנסח את גישת ההבניה החברתית לגזע. על פי נקודת הראות של תומכיה, אין משמעות למאפיינים ביולוגיים שהאדם נולד אתם אם החברה או אותו אדם (בהשפעתה של החברה) אינם מייחסים להם משמעות. לדוגמה, לצבע עורו של השחור שנולד בארצות הברית לא תהיה משמעות בעיני עצמו או בעיני החברה לו נולד בברזיל. מה שעיצב את ההתייחסות לצבע עורו היא ההיסטוריה של בעלי אותו צבע עור באינטראקציה שלהם עם בעלי צבע עור שונה בצפון אמריקה ובעולם במשך מאות שנים.

במאמר משנת 2006 מיפה הפילוסוף האמריקני רון מלון (Mallon) את המצב האונטולוגי של תפיסת הגזע במחקרים אקדמיים שונים מסוף המאה העשרים ועד לימיו.¹⁵ הוא מציע חלוקה לשלושה סוגים של תפיסת המושג:

1. סקפטיציזם (Racial Skepticism) – מכיוון שיש הוכחות שהשונויות הגנטיות בין בני אותו גזע גדולה לא פחות מהשונויות בין בני גזעים שונים, מסיקים תומכי גישה זו שאין קיימים גזעים. מבחינתם, הטענה שהממשות שיש למושג "גזע" משולה לממשות שאפשר לייחס לקיומם של חדי-קרן.

2. הבניה (Constructionism) – כמו בגישה הראשונה, גם תומכי גישה זו יוצאים מההנחה שגזע הוא אינו קבוצה ביולוגית. ההבדל הוא שבגישה זו מחפשים כיצד הגזע הובנה בצורה חברתית. לדעת אנשי הגישה, יש מקום לעסוק בגזע מכיוון שאם יתייחסו אליו כדבר שאינו קיים, תימנע עשיית הצדק בדמות ההעדפה המתקנת של קבוצות שקופחו עד עתה. מלון מזהה שלוש קבוצות בתוך סוג זה:

א. הבניה דקה (Thin constructivism) – משייכים אנשים לקבוצות על פי מראה גופני, אבות קדומים, מודעות עצמית לאבות קדומים, מודעות של הציבור לאבות קדומים, תרבות, ניסיון והכרה עצמית של כל פרט שכל המאפיינים הללו הם רלוונטיים. מלון קורא לזה "דקה" מפני שיש כאן התייחסות למאפיינים שטחיים של גוף ושל אבות קדומים. הקבוצה הזו היא הבנייתית מכיוון שיש חשיבות למה שהחברה מתייחסת אליו כרלוונטי לשיוך הגזעי.

ב. הבניה המבוססת על יחסי גומלין (Interactive kind constructivism) – מה שמקרב בני קבוצה אחת של אנשים ומה שמבדיל אותם מאחרים מבוסס על היסטוריה של יחסי גומלין עם אנשים אחרים שתייגו אותם כגזע נפרד. אין בסוג זה משמעות למאפיין גופני (כמו למשל צבע עור) אם לא נעשו במהלך ההיסטוריה מעשים שיבדילו בין מי שיש לו המאפיין למי שיש לו מאפיין שונה.

ג. הבניה מוסדית (institutional constructivism) – מוסדות חברתיים הם לוקליים מבחינה תרבותית והיסטורית, הם תוצרים חברתיים, ויש להם עצמה אדירה בתוך החברה. גזע שיתבסס כמוסד חברתי יקבל ממשות משלו שיהיה קשה מאוד לבטלה. כך כותב הפילוסוף מייקל רות (Root): **"במקום שבו R הוא גזע, אדם הוא R באתר מסוים רק אם R משמש בו לחלוקה של אנשים. מכיוון שהיוונים הקדומים לא חילקו אנשים לפי גזע, לא היו גזעים באתונה..."**¹⁶.

3. נטורליזם של קבוצות אוכלוסייה (Population Naturalism) – קבוצות גזעיות שבשווג יוחסו להן בעבר מבחינה ביולוגית תכונות תרבותיות, מנטליות או אפילו פיזיות, בודדו חברתית ואף חוקית לאורך שנים רבות מקבוצות אחרות (למשל השחורים בארצות הברית). היות שהם הזדווגו רק בתוך עצמם, נוצרו קבוצות שיש להן ייחוד ביולוגי – על פי גישה זו הובנו באופן חברתי הגזעים כפי שאנו מכירים אותם היום. כל ההוגים ששייכים לשלושת הסוגים הללו מתרחקים מהטיעון הביולוגי ומעבירים את השיח לשדה החברתי. עם זאת על אף ההבדל ביניהם רובם (בהמשך אציין חוקרת הנמצאת במיעוט) משוכנעים שיש מקום להמשיך לעסוק בגזעים בשל ההשלכות הנורמטיביות של העיסוק הזה על השיח האתי והפוליטי בחברה. בשל הקיפוח הלא מוצדק הנמשך זה שנים רבות. "טאטוא" הנושא מתחת לשטיח, כאילו מעולם לא היה, מונע את התיקון החברתי לקראת שוויון הזדמנויות. לפיכך צפויות לנו עוד שנים רבות של שיח גזעים.

שלושה הוגים שמחקריהם צוטטו רבות עסקו במחצית השנייה של המאה העשרים בנושא ההבניה החברתית של הגזע: ההיסטוריונית ברברה פילדס, הפילוסוף מישל פוקו והאתנולוג קלוד לוי-שטראוס. בחלק זה נציג את עיקרי דבריהם בנושא מושג הגזע ואנסה לסווגם על פי שלוש הקבוצות שהציע מלון, שנמנע מלהדגים את דבריו על פיהם.

סקפטיציזם: ברברה פילדס

הסוג הקיצוני ביותר של גישת ההבניה החברתית של מושג הגזע הוא של הטוענים שאין לו שום קיום ממשי במציאות. דוגמה לדברים ברוח זו ניקח ממאמר חריף של היסטוריונית העבדות האמריקנית ברברה פילדס משנת 1990¹⁷, שלועגת בבוטות לכל אזכור או שימוש תמים או זדוני במושג ה"גזע": **"כל אדם שממשיך להאמין בגזע כתכונה פיזית של פרטים, למרות הטענות הרווחות של ביולוגים ושל גנטיקאים כי אין בכך כל אמת, יכול להאמין שסנטה קלאוס, ארנב הפסחא ופיית השיניים הם ממשיים, וכי הארץ עומדת ללא נוע בעוד השמש סובבת אותה"**¹⁸. עיקר זעמה של פילדס יוצא לא על ההדיוטות אלא דווקא על האינטלקטואלים (למשל אנשי האקדמיה והשופטים) הליברלים של ארצות הברית, שבשם השיח הלכאורה רציונלי הם ממשיכים, מתוך מה שהיא קוראת לו "הרגל מגונה", לשמר בצורה נפשעת את האידאולוגיה הגזענית שמקורה בחטא.

זהו הגזע על פי פילדס: **"[הוא] אינו חלק מן הביולוגיה האנושית (כמו שאיפת חמצן או רבייה מינית); זה אפילו לא רעיון (כמו מהירות האור), שאפשר להניח כי יהיו לו חיי עד**

משל עצמו. גזע אינו רעיון כי אם אידיאולוגיה. הוא הופיע ברגע היסטורי מסוים בגלל סיבות היסטוריות שאפשר להבינן בצורה הגיונית, והוא עתיד להשתנות בגלל סיבות דומות [...]. האידיאולוגיה הגזענית האמריקנית היא המצאה מקורית של המייסדים לא פחות מארצות הברית עצמה".¹⁹

כיצד הומצאה האידיאולוגיה הגזענית? בעשור השני של המאה השבע-עשרה גילתה ההתיישבות האנגלית במזרח ארצות הברית של היום, המכונה וירג'יניה על שם החברה היזמית שפעלה שם, שמה שעשוי להכניס ממון רב לבעלי המטעים בה הוא גידול טבק. הגידול החקלאי הזה הצריך הרבה ידיים עובדות (קשה), שהיו בדרך כלל של משרתים מרצון שהגיעו מאירופה (בעיקר אנגליה) וגם של שחורים שנחטפו ממערב אפריקה. את הראשונים אפשר היה לקנות ולמכור כמו מקנה, לחטוף אותם, להמר עליהם במשחקי קלפים, להטיל בהם מומים ולהרוג אותם בלי לתת על כך את הדין. בתום תקופת שירותם, שנמשכה שבע שנים, היו המשרתים יוצאים לחופשי וזוכים לאדמה. צבע העור הלבן לא הגן עליהם מפני כל אותן התעמרויות שהוזכרו לעיל, ותמיד גם היה אפשר להטיל עליהם עונש בדמות שבע שנות שירות נוספות. ההשפלה היחידה שנחסכה מהם הייתה שעבוד צאצאיהם – מה שהיה מנת חלקם של העבדים שהובאו מאפריקה בלבד.

הסיבה, על פי פילדס, לאי-השוויון בין שני סוגי העובדים היא ההיסטוריה של המאבקים. אבותיהם של המשרתים, שהגיעו לאמריקה מאנגליה, נלחמו במשך דורות כדי לשפר את תנאי עבודתם. המאבקים שניהלו אבותיהם של העבדים האפריקנים לא היו רלוונטיים לשוק שאליו הגיעו בכפייה, ואוקיאנוס הבדיל בין העבדים לבין התגבורת שהייתה יכולה להגיע במקרה של מאבק.

הרגע המכונן של הופעת מושג הגזע, לדבריה של פילדס, היה אחרי מרידה אלימה של משרתים לבנים בשנת 1676 (העבדים הראשונים הובאו מאפריקה כבר בשנת 1616). בנקודה זו הבינו בעלי המטעים שמסוכן מדי להשתמש באירופים בתור כוח עבודה. ברגע שהעבדות של שחורים מאפריקה החליפה לגמרי את עבודת המשרתים האירופים – הרימה הגזענות את ראשה.

היהודים שירדו מקרונות הבקר במחנות ההשמדה בפולין בשנות השואה היו בשיא עליבותם, ונראו בעיני רוצחיהם כיצורים נחותים מדרך הטבע. בדומה לזה פעל על פי פילדס מכניזם הדיכוי של האפריקנים בארצות הברית. אמנם לא קל לדכא אנשים שנראים נחותים מדרך הטבע, ההפך הוא הנכון – קל יותר לראות בהם כאלה לאחר שדיכאו אותם. באמצעות אידיאולוגיית הגזע מתייחסים לאנומליה של אי-מתן חירות למי שאבות האומה של ארצות הברית קבעו שמדרך הטבע מגיע לו. המונח "גזע" הסביר מדוע אפשר למנוע מאנשים מסוימים את מה שאחרים מקבלים כמובן מאליו.

המאמר אינו מסתיים בנימה אופטימית, אלא מוצא את הכוונות הטובות (וכמובן הרעות) של מעצבי המדיניות בארצות הברית משעתקות את מושג הגזע מדי יום בשימוש בביטויים כמו "הבדלים" או "מגוון", שתופסים את מקומן של מילים כמו "עבדות", "אי-צדק", "דיכוי" ו"ניצול". מושג הגזע, שמוביל לשיטתה של פילדס בהכרח להיררכיה בין קבוצות של

אנשים שבה נפגעת תמיד אותה קבוצה, ימשיך להתקיים כל עוד בני דורנו ירצו בכך. לפחות לנו אין "התירוץ הביולוגי" שהיה לאבותינו והוכח כשגוי מיסודו.

הבניה: מישל פוקו

סדרת הרצאות שנשא הפילוסוף הצרפתי מישל פוקו בשנים 1975-1976 (שנת תשל"ו) בקולג' דה פרנס (Collège de France) עלתה על הכתב ויצאה בספר בשם "חברה חייבת להיות מוגנת".²⁰ תנאי יסוד לדיון בדברים אלה לפי הגישה של הבניה חברתית של מושג הגזע היא שלילת היותו עניין ביולוגי: "זה דבר מובן מאליה שהמילה 'גזע' כשלעצמה אינה צמודה למונח הביולוגי שלה [...] אנו יכולים לומר ששני גזעים קיימים, כאשר יש שתי קבוצות, שלמרות הקיום המשותף שלהם, לא התערבבו ביניהן בשל שונות וגבולות שנוצרו באמצעות פריבילגיות, מנהגים וזכויות, חלוקה של עושר, או באופן בו כוח מופעל [על ידי אחת הקבוצות או שתיהן – מ"ט וייג]²¹."

מונח מפתח בדברים של פוקו בהרצאות אלה ובמקומות אחרים הוא ה"מלחמה". מדובר במאבק בין שני כוחות (גם בתוך המדינה) באמצעים המוכרים לנו של שימוש בנשק או באמצעות דיכוי, ניצול, גירוש, הדרה ממוקדי כוח ועוד. זהו מצב שבו כל פרט מצוי באחד הצדדים הניצים, המשוכנע בצדקת דרכו ומאמין באמונה שלמה שהוא שדובר את האמת המוחלטת. הצידוק לברוטליות שלה הוא שכאשר היא תסתיים בניצחון של הצד שאליו אנו שייכים יחזרו השקט וההרמוניה. השיח המלחמתי שהחל במאה השבע-עשרה (עם סיום מלחמות הדת וראשית הקולוניאליזם) הוא לא שיח פילוסופי-יורדי, הנסב על בעיות של ריבונות ושל חוק, אלא הוא שיח היסטורי-פוליטי שבו האמת משמשת כלי נשק לניצחון אחד הצדדים.

הרגע, על פי פוקו, שבו ניתנה לראשונה משמעות מרחיקת לכת לתופעה שהביולוגים קראו לה "גזע" היה עם התפשטות הקולוניאליזם במאה התשע-עשרה ("או נכון יותר עם רצח העם הקולוניאלי"²²). לאויב הפוליטי (הילידים בקולוניות) נעשתה אקסטרפולציה ביולוגית כאשר יוחסה להם הנחיתות הגזעית. בשם הגזענות ניתנה הצדקה לחיילים האירופים במלחמה לסכן את חייהם שלהם וליטול את חייהם של ה"נחותים" מהם. "קו הגבול" שבו גזע אחד נגמר וזה של האחר מתחיל הוא המקום המפריד בין מי שראוי לחיים טהורים ובריאם לבין מי שהוא בבחינת מכשול לכך.

היות שאין לגזע משמעות ביולוגית אמתית, אפשר להבין את הביטוי כשם קוד לקבוצה חברתית שמייחסים לה משמעות כזאת, והיא מצויה במאבק עם קבוצה אחרת משום שהיא מפריעה לסדר התקין שלה (בריאות הציבור, ביטחון, כלכלה וכו'). כאלה הם העמים בקולוניות, כאלה הם בני הדתות האחרות (לדוגמה היהודים), כאלה הם בני המעמדות הנמוכים, וכאלה הם ההומוסקסואלים. שיח של המלחמה הגזעית הוא של קרב "שחייב להתנהל לא בין גזעים אלא על ידי גזע שנתפס כגזע הנכון היחיד, הגזע שאוחז בשלטון ורוצה להגדיר את הנורמה, מול אלה הסוטים מהנורמה הזו, מול אלה המאיימים על המורשת הביולוגית [אמתית או מדומה – מ"ט ...]. זה כבר לא: 'אנחנו צריכים להגן על

עצמנו מפני החברה, אלא אנחנו צריכים להגן על החברה מפני האיומים הביולוגיים מצד גזע אחר, תת-גזע, הגזע המנוגד לשלנו²³.

גם אצל פילדס וגם אצל פוקו אפשר למצוא רגע מכונן שבו לטענתם החל השיח הגזעי להתקיים. כמו כן על פי שני ההוגים הללו תאוריות מתחום הביולוגיה שימשו להצדיק מעשים של שליטה, ניצול ודיכוי.²⁴ עם זאת מה שמשייך את פוקו לסוג השני של גישת ההבניה החברתית (וליתר דיוק לקבוצה שמלון קרא לה "הבניה המבוססת על יחסי גומלין") הוא שהפילוסוף הצרפתי אינו שולל את עובדת קיומו של קו גבול בין קבוצות הגזעים שהובנה מההיסטוריה של יחסי הגומלין ביניהם. הוא אינו מייחס משמעות למהות קו הגבול, וכאמור הוא יכול לעבור בין צמדי נקודות רבים בחברה (של מאפיינים כמו דת, מעמד חברתי, זהות מינית וכו'), אלא מראה שהוא נמצא שם וזה קורה בשל סיבות ספציפיות מאוד, שאף אחת מהן אינה ביולוגית.

נטורליזם של קבוצות אוכלוסייה: קלוד לוי-שטראוס

בשנת 1949, בימים שבהם העולם עדיין עמד משתאה כלא מאמין מול הזוועות שנעשו בימי מלחמת העולם השנייה בשם הגזענות, הזמין ארגון אונסק"ו (UNESCO) ארגון החינוך המדע והתרבות של האו"ם כמה הוגים ממדעי החברה שיביעו את דעתם בשאלה אם הגזעים השונים תרמו לציוויליזציה העולמית. אחת המסות הבולטות בסדרה שראתה אור לאחר שלוש שנים הייתה "גזע והיסטוריה" של האנתולוג הצרפתי קלוד לוי-שטראוס.²⁵ הטקסט הקצר הפך מיד לקלאסיקה וזכה להצלחה רבה בצרפת ובמדינות דוברות הצרפתית. הוא נלמד בבתי הספר התיכוניים ויצא במהדורות רבות בפורמט כיס בהוצאת הספרים היוקרתית גלימר (Gallimard).²⁶ "גזע והיסטוריה" תקף את הגישה של האבולוציה התרבותית, שטוענת כי החברות בעולם ממוקמות על סקאלה שבצד אחד נמצאות החברות ה"פרימיטיביות", שכולן מתקדמות לקראת הצורה ה"משוכללת" יותר של תרבות – היא המדינה הלאומית המתועשת.

לוי-שטראוס לא דחה את המושג "גזע" (חלוקת האנושות לקבוצות) אך יצא נגד האתנוצנטריות שחוקרים רבים ממדעי החברה חוטאים בה. לדעתו, מיקום חברות על רצף לינארי הוא שגיאה, כי חברות מתפתחות כל אחת על פי צרכיה, ומכל מקום הן מתפתחות זו לצד זו (ולא זו אחר זו). כמו כן הקדמה (מושג שלוי-שטראוס אינו דוחה) אינה ייחודית למערב והיא גם אינה תוצר בלבדי שלו כי אם של חברות רבות.

כמו שקורה להוגים רבים, המרגישים ששינויי העתים מתבטאים בדרך חייהם, גם לוי-שטראוס חווה מהפך בתפיסתו שלו את מושג ה"גזע". הגישה האופטימית מראשית שנות החמישים של המאה הקודמת התחלפה לאחר פחות מעשרים שנה (1971), כאשר הוא הוזמן שוב על ידי אונסק"ו לשאת דברים במסגרת כינוס שעסק במאבק בגזענות. המסה "גזע ותרבות",²⁷ שהופיעה בעקבות דבריו בכינוס, תעמוד במוקד הדיון הבא. היא לא זכתה להצלחה של קודמתה וכמעט נשתכחה ונעלמה מעיני הציבור, עד שבשנת 1983 הדפיס לוי-שטראוס אותה מחדש בקובץ מאמרים פרי עטו ושוב עלתה לדיון.

לעומת מועד פרסום המסה המוקדמת, בשנת 1971 היה כבר היה לוי-שטראוס אחד מן ההוגים החשובים ביותר באקדמיה הצרפתית, לאחר שפרסם כמה מן הספרים שהפכו מיד עם הופעתם לקלאסיקה של האנתרופולוגיה: "החשיבה הפראית", "הטוטמיזם היום" (שניהם מ-1962) ו"מיתולוגיות" (1964-1971). למרות זאת החיבור מתחיל באמירה הצנועה על אודות מקומה של הדיסציפלינה שבשמה הוא דובר: **"אין זה מתפקידו של האתנולוג לנסות ולהגדיר את מושג הגזע, שכן מומחי האנתרופולוגיה הפיזית, הדנים בכך זה מאתיים שנה, לא הגיעו מעולם להסכמה בנידון, ודבר אינו מצביע על התקרבותם להסכמה כזו".**²⁸

הוא מניח שהיו תתי-מינים של בני אדם שהתבוללו בקבוצות שהיו מבודדות והתפתחו על פי תנאי הסביבה שבה חיו. מכאן מגדיר לוי-שטראוס את הגזע כמונח "המציין אפוא קבוצות אוכלוסייה הנבדלות מן היתר במידת שכיחותם של גנים מסוימים".²⁹ מכל מקום, לטענתו, אף שיש הבדלים בין קבוצות של בני אדם המתבטאים בתכונות הנראות לעין (כמו צבע עור או מבנה גולגולת), יש גם תכונות שאינן נצפות, וייתכן כי נמצא "גזעים בלתי נראים" בתוך הגזעים המסורתיים. מאחר שמדובר במינונים גנטיים שונים, הגבולות הנקבעים בין הקבוצות לוקים בשרירותיות. מלבד זאת תכונות רבות התגלו בזו אחר זו כקשורות לתופעת ההסתגלות הסביבתית. למשל, עורם של בני החברות שחיו באזורים הממוזגים התבהרו כדי לפצות על קרינת השמש ולהתגונן בפני מחלת הרקקט (מחלת ילדים הנובעת מחשיפה מועטה לאור החמה).

על השאלה שעליה התבקש לוי-שטראוס לענות בהרצאתו "מה הקשר בין גזע לתרבות?" הוא מתקשה לענות ולו רק משום שקשה עד בלתי אפשרי להגדיר את המושג "גזע". במקום זה הוא מתחיל בדיון במאבק בין תרבויות, שהוא אוניברסלי – תמיד היה בכל זמן ובכל מקום. תרבויות רבות שאנשי המערב ראו בהן פרימיטיביות מכנות עצמן "האמתיים", "הטובים" וכו'. יתר התרבויות מכונות "ביצי כינים" או "קופי אדמה". עיונות או מלחמה הם לרוב נקמה על עוולות שחוללה תרבות אחת לאחרת, כמו גנבת נשים או רכוש. לעומת זאת לעתים דווקא הזר נהנה מיוקרה בקרב תרבות אחרת כאשר הוא נתפס למשל כאדם אקזוטי או כשנוכחותו גוררת הרחבת קשרים חברתיים.

מלחמות פורצות לא רק כשאחת מהתרבויות מאיימת על רעותה אלא גם כאשר מושג הגיוון שהכירו בו קודם לכן (אף שיכולים להיות לו צדדים שליליים) מתחלף אצל אחת מהן בתחושת עליונות, המבוססת על אי-שוויון ביחסי הכוחות. לכן הבעיה האמתית אינה הקשר האפשרי, במישור המדעי, בין התורשה הגנטית של קבוצות אוכלוסייה מסוימות לבין הצלחתן המעשית, שעליה הן מסתמכות לטעון לעליונות.³⁰ הספרדים, שהכניעו את ילידי אמריקה במאה השש-עשרה, חשו עליונות טכנולוגית על תושבי "העולם החדש" (ספינות, כלי נשק וכו'), ממש כמו שהאירופים בני המאה התשע-עשרה שיצאו למסעות קולוניאליים באפריקה הכריזו על עצמם נעלים על העולם בזכות מכונת הקיטור ועוד כמה הישגים טכנולוגיים.

כל בן לתרבות מסוימת יכול להעריך את התפתחותה של התרבות על פי הערכים שלו, ואין

הוא אינו מזהה שום התקדמות בתרבות המתמסרת לפיתוח ערכים שונים לגמרי – אין בה היסטוריה, ואם יש, הרי שהיא דורכת במקום. אנו מתקשים לזהות מרקם של יחסי גומלין בתוך תרבות השונה משלנו או להבין את משמעות הפולחנים שלה שיכולים להיראות אוסף של אמונות טפלות. **"אם כך חל היפוך יסודי בנתונה של בעיית הקשרים בין המושגים 'גזע' ו'תרבות'. במשך כל המאה ה-19 והמחצית הראשונה של המאה ה-20 תהו החוקרים אם משפיע הגזע על התרבות ובאילו אופנים [...]** אין כל צורך לתהות האם התרבות הנה או איננה פונקציה של הגזע, שכן מתברר לנו שהגזע – או מה שמציין מונח זה על פי רוב – הוא אחת מן הפונקציות של התרבות".³¹

הבידוד התרבותי של קבוצות מסוימות שאותו זיהה מלון כ"נטורליזם של אוכלוסיות", הוא שיוצר, לדעתו של לוי-שטראוס, את ההבדלים הגנטיים בין לבין הקבוצות האחרות. האתנולוג הצרפתי טוען אף כי **"המחסומים התרבותיים זהים בטבעם למחסומים הביולוגיים, ונבדלים ביניהם רק בדרגתם; הראשונים מתווים מראש את האחרונים, באופן אמין"**.³² מלבד התנאים הסביבתיים שבהם מתפתחת התרבות, בניה יכולים להטביע את חותמם גם על הגוף באמצעות הטלת מומים גופניים (לדוגמה ברית מילה), סגנונות לבוש, תסרוקות ועוד.

מהלך ההיסטוריה אינו קובע את החומר התורשתי, שכן הראשון משתנה מהר יותר מהאחרון. בניגוד לבעלי החיים, הסביבה האנושית לרוב אינה טבעית בעיקרה, והיא שואבת את תכונותיה המובהקות מתנאים טכניים, כלכליים, חברתיים ומנטליים. לפיכך אין משמעות יתרה לתכונות ביולוגיות מיוחדות ש"אמורות" להיות תכונות מולדות של הפרט. התרבות שירכוש האדם תהיה תלויה באקראיות של מוצאו ושל החברה שבה יקבל את חינוכו. המהלך האחרון שעשה לוי-שטראוס בחיבור "גזע ותרבות" – והוא שעורר את תדהמת כולם – היה הכרה בפונקצייה של הגזענות. כאמור, האופטימיות של ראשית שנות החמישים התחלפה בהתפכחות של לוי-שטראוס מחוסר התועלת במאבק נגד הגזענות. במקום לצאת נגד התופעה שהביאה יהודי כמוהו להגר בשנת 1940 ממולדתו, הוא ניסה להבין מהם מקורותיה ואולי אף להצדיק אותה.

יודע כל סטודנט בשנות השנייה בחוג לסוציולוגיה, שכאשר מחלקים אנשים לקבוצות חלוקה אקראית ומציבים אותם במצב של תחרות, מיד עולה תחושה של משוא פנים ועיוות הדין כלפי היריבים. התפיסות הגזעניות (שמקורן על פי לוי-שטראוס כאמור בתרבות) תורמות להגדרת מושג השונות התרבותית של החברות ולחיוזוק הליכוד הפנימי שלהן על רקע העוינות כלפי ה"אחר". ההתנהגות הגזענית היא אחת ממגוון הפונקציות המכוונות של התרבות, והיא אינה תופעה שולית שאפשר להיפטר ממנה באמצעות חינוך לרציונליזם ולהומניזם, אלא רכיב קבוע בכל תרבות אנושית. דחיית האחר חשובה כדי להמשיך לשמור על הגיוון התרבותי גם כאשר המחיר הוא ויתור על רעיונות השוויון והאחוה.

אם כך, הוצגו לעיל דבריהם של שלושה הוגים הרואים במושג הגזע המצאה אנושית שבאה לעולם בשל נסיבות היסטוריות שאין לבין הביולוגיה דבר. בחלק הבא ננסה להראות כי בתחרויות המקצועניות של ריצת 100 מטר של הגברים דווקא יש משמעות יתרה

להשתייכות הגזעית של האצן.³³ שום אצן לבן, אסייתי, יליד אמריקני מקורי או אבוריגיני לא הצליח להתקרב להישגיהם של האצנים השחורים שמקורם במערב אפריקה. המאפיינים הייחודיים של האצנים מאזור זה נותנים להם יתרון ממשי על בני קבוצות אחרות, שמי שדוגל בתפיסת ההבניה החברתית יתקשה להסבירו.

מה אפשר ללמוד בפחות מעשר שניות?

תחרויות הספורט כוללות בתוכן מגוון עצום של ענפים כמו ענפי האתלטיקה, משחקי כדור, שחייה, משחקי מחבט (טניס, קריקט, בדמינטון ועוד), התעמלות, ריקודים וכו'. למעשה, יש מי שטוען שההגדרה של המונח "ספורט" היא כל מה שמשודר בתחנת הטלוויזיה ESPN. גם אם נקבל את ההגדרה הקונבנציונלית יותר, שספורט הוא "כל פעילות גופנית עם מבנה מוסכם או סט של חוקים המאפשרת תחרות של הפרט נגד יריב או נגד עצמו",³⁴ הריצה היא אחת הפעילות הפשוטה מכולן מבחינת מורכבות הטכניקה והתחרות. גם אם האדם לא היה מפתח את המוסד החברתי שנקרא "ספורט" הוא היה נדרש לעתים לרוץ, ומוטב מהר ככל האפשר. בניגוד לזריקה לסל, לקפיצת צוקהרה, ליידי פטיש ולטכניקות אחרות שלמציטינים בהן מובטחת תהילת עולם, מיומנות הריצה מתפתחת אצל כל אדם באופן טבעי, ממש כמו היכולת לדבר. בנוסף, לעוסקים בריצה אין צורך בעזרים מיוחדים כמו כלים (לדוגמה חרבות סייפים או מחבטי גולף), מתקנים מיוחדים (למשל ברכת שחייה או מזון גידוד) ותלבושות מיוחדות. רץ המרתון האתיופי אבבה ביקילה (Bikila) אפילו לא נזקק לנעליים כשהוא ניצח יחד את ריצת המרתון במשחקים האולימפיים שנערכו ברומא בשנת 1960.

מכל תחרויות הריצה, היוקרתית מכולן היא ריצת ה-100 מטר לגברים. מיליארדים בעולם מרותקים למסך בשידור חי בזמן התחרות במשחקים האולימפיים לצפות בספרינטרים הטובים ביותר לזמנם יוצאים מאדני הזינוק בקו הזינוק וחוצים את קו הגמר תוך פחות מעשר שניות. ניסיונותיהם של האצנים להשיג את מתחריהם ולרוץ מהר מכפי שאי פעם רץ בן אנוש מושכים צופים רבים גם כאלה שבדרך כלל אינם מתעניינים בספורט. עיון בטבלת הזמנים המהירים ביותר שנמדדו אי פעם בריצות ה-100 מטר מעלה שהיכולת להגיע למהירויות של כ-40 קמ"ש³⁵ מתאפשרת באופן כמעט בלעדי למאגר כישרונות שמקורו במערב אפריקה, ליתר דיוק באזור שלאורך החוף האטלנטי ממדבר סהרה בצפון ועד לקו המשווה. 100 ריצות ה-100 מטר המהירות ביותר שנמדדו אי פעם נעות בין 9.58 השניות של האצן הג'מייקני אוסיין בולט ל-9.89 של האצן האמריקני שון קרפורד (Crawford). החלוקה בטבלה של האצנים לפי מדינות נראית כך:³⁶

- 47 פעמים מופיעים אצנים מג'מייקה, מתוכם: פאוול (Powell) 30 פעמים, בולט 14 פעמים, וקרטר (Carter) 3 פעמים.
- 35 פעמים מופיעים אצנים מארצות הברית, מתוכם: גיי (Gay) 14 פעמים, גרין (Greene) 11 פעמים, וקרפורד 3 פעמים.
- 8 פעמים מופיע האצן בולדון (Boldon) מטרינידד-טובגו.

- 3 פעמים מופיע האצן פרדריקס (Fredericks) מנמיביה.
 - 3 פעמים מופיעים אצנים מקנדה.
 - פעם אחת מופיעים אצנים מהמדינות: פורטוגל, בריטניה, ניגריה וברמודה.
- מתוך הרשימה עולה שמדובר למעשה במועדון מצומצם מאוד של 19 אצנים מ-9 מדינות בלבד, ו-78 מהזמנים המהירים ביותר שייכים לחמישה אצנים בלבד. פרט מעניין נוסף שעולה מהטבלה הוא שמרבית האצנים (כולם שחומי עור) הגיעו הם או אבותיהם, שנחטפו לעבדות בצפון אמריקה והקריביים, ממערב אפריקה.³⁷ לתוך הרשימה הזו נכנסים האצנים מנמיביה ומניגריה (ששוכנות לחוף האוקיינוס האטלנטי של מערב אפריקה), מג'ייקה, מארצות הברית, מטרנייד-טובגו, מקנדה ומברמודה. אשר לשני האצנים מברייטניה ומפורטוגל (שניהם בעלי צבע עור שחום) אפשר להניח בסבירות גבוהה שגם מוצאם הוא בחבל ארץ מוצאם של 17 האצנים האחרים החולקים עמם את הרשימה היוקרתית.
- בשנת 2000 הוציא לאור העיתונאי האמריקני ג'ון אנטין (Entine) את הספר ששמו אינו מותיר מקום לספקות בדבר הנושא שבו הוא עוסק והמסקנה שאליה הוא מגיע – Taboo: Why Black Athletes Dominate Sports and why We're Afraid to Talk About It.³⁸ כך מצוטט בספר האנתרופולוג וינסנט סאריץ' (Sarich): **"דומיננטיות כזאת [בענפי ספורט בהם שולטים שחורים] לעולם לא תשכנע את אלה שלדעתם הגנטיקה לא משחקת תפקיד בעיצוב התבניות הגזעיות שאנו רואים בספורט. כאשר אנו דנים בנושאים כמו גזע, זה לוחץ על כפתורים מסוימים והקורטקס פשוט מפסיק לפעול".**³⁹
- בחיבורו סוקר אנטין את הנושא שלדעת האנתרופולוג המצוטט לעיל מפסיק אצל רבים את אחד מהתפקודים החשובים של המוח. הוא מראה כיצד השחורים שולטים בכל ענפי הספורט שבהם היכולות הגופניות שלהם נותנים להם עדיפות על בעלי צבע העור הלבן. יכולות אלה, לטענת אנטין, לא נרכשו בזכות אימונים אחרים, תזונה ייחודית או העדפות תרבותיות, אלא הן מולדות ועוברות בגנים של אותן קבוצות אוכלוסייה ספציפיות.
- לעומת הריצות הבינוניות והארוכות, המצריכות מהרצים יכולות אירוביות יוצאות דופן (בזה מצטיינים באופן כמעט מוחלט רצים ממזרח אפריקה ומעט מצפון היבשת, ורשימה זו אינה עוסקת בהם), הריצות הקצרות מצריכות יכולות אחרות לגמרי, שהמטען הגנטי של הספורטאים שמוצאם במערב אפריקה מעניק להם יתרון עצום על פני מתחריהם מאזורים אחרים בעולם. הנה כמה מהמאפיינים הגופניים של מי שהגיע מהאזור שמתחיל בסנגל בצפון וממשיך דרומה לאורך החוף האטלנטי בואכה קמרון:⁴⁰
- כמות מועטה יחסית של שומן תת-עורי בזרועות וברגליים.
 - חלל בית חזה קטן.
 - מסת גוף כבדה בזכות רמה גבוהה יותר של מינרלים בעצמות.
 - רמה גבוהה יחסית של טסטוסטרון, התורמת למסת שריר גבוהה, לרמת שומן נמוכה וליכולת להגיע לרמות מאמץ גבוהות ולאחר מכן להתאוששות מהירה.
 - שיעור גבוה של סיבי שריר מסוג מהיר (Fast-twitch), שיכולים להפיק מתח התכווצות גבוה יותר. מחקרים הראו⁴¹ כי 40% מהשונות הפנוטיפית של סוג סיבי השריר קשורה

למשתנים סביבתיים (תזונה, אימון ועוד), ואילו 45% מהשונות קשורה לפקטורים גנטיים (15% הם מרווח טעות הדגימה).

• כמות גדולה יותר של אנזימים אנארוביים, המיתרגמים לאנרגיה מתפרצת. תנאי הפתיחה הגופניים הללו הם "כרטיס זוכה" למי שרוצה לרוץ מהר יותר בריצות קצרות. עם זאת הם מהווים בעיה לאתלטים שמתחרים בשחייה, בענפי ספורט חורפי או בענפים שדורשים סבולת (למשל, כאמור, בריצות בינוניות וארוכות). מכיוון שההבדלים בתוצאות בין האצנים ברמות-העל מגיעים למאות שנייה, לכל אלמנט שנותן יתרון יש חשיבות רבה ביותר. המאפיינים הגופניים של הספרינטרים המערב-אפריקניים שרצים את מרחק הנדון בפחות מ-9.9 שניות, מבדילים בינם לבין בכיר האצנים הלבן שהשיג את התוצאה ההיסטורית (9.97), הממקמת אותו רק בסביבות המקום ה-470 בכל הזמנים. זמן קצר כל כך, שהעין אינה יכולה כמעט להבחין בו, הוא סיפור הפער העצום בין הגזעים.

הנה כי כן, על פי הטענה של אנטיין, במקרה של האתלטיקה אין מדובר בהבניה חברתית אלא בהבדלים מובהקים בין קבוצות אוכלוסייה מאזורים שונים בעולם – גזעים. ההבדלים הבין-גזעיים נובעים משונות גנטית שנוצרה לאורך השנים והשפיעה על מבנה הגוף. אין כאן טענה שבתחרות ריצה קצרה תמיד ינצח המערב-אפריקני את המתחרה שלו מאזור אחר בעולם, אלא רק שיש לו סיכויים גדולים יותר לעשות זאת בשל המאפיינים הגופניים הייחודיים, ואם מדובר באתלטי-על מקצוענים – הסיכויים גדלים פי כמה. אנטיין מסיים את ספרו במשפטים האלה: **"בני אדם הם שונים. שום כמות של רטוריקה, למרות היותה מונעת במוטיבציה יתרה, יכולה להעמיד בספק את הקלידוסקופ של האנושות. זה הזמן להכיר בעובדה ואף לחגוג אותה: זה לא גזעני, ואף לא שגוי לומר ש: 'לבנים לא יכולים לקפוץ' [White men can't jump]"**⁴².

סוף דבר

כברת דרך ארוכה עבר מושג ה"גזע" וכמעט השלים (נכון להיום) יותר מתנועת מטוטלת שלמה אחת. הוא החל מחלוקת האנושות לקבוצות, מה שהביא, מניה וביה, לכינון היררכיה של מי שביצע את החלוקה (כשקבוצתו היא העליונה). אחד מן השיאים (וללא ספק הקשה שבהם) של ההשלכות האלימות של החלוקה הגזעית היה בימי שואת היהודים, כאשר הייתה השמדה שיטתית של אנשים בגלל שיוכם לגזע נחות. האירועים הביאו לכאקצייה של שלילה (לעיתים מוחלטת) של מושג ה"גזע" והטענה שכמו מושגים אחרים, גם הוא הובנה הבניה חברתית ואין לו שום ממשות ביולוגית.

ברשימה זו הדגמנו שלושה סוגים שונים של טענת הבניה חברתית במחקרים שצוטטו רבות: סקפטסיזם (על פי ההיסטוריונית ברברה פילדס), שלפיו גזע הוא עניין מדומיין לחלוטין הבא לשרת דיכוי וניצול; הבניה (על פי הפילוסוף מישל פוקו), שלפיה קיים קו גבול, אך הוא אינו ביולוגי. הביולוגיה משמשת כסות למעשי האלימות נגד ה"נחותים" גזעית; נטורליזם

של קבוצות אוכלוסייה (על פי האתנולוג קלוד לוי-שטראוס), שלפיו הגזע הוא פונקציה של התרבות שקדמה לו בזמן.

את הטענות על הבניה חברתית של גזע ניסינו לעמת עם התוצאות הטובות בכל הזמנים של רצי ה-100 מטר. מנקודת הזמן שבה נכנסו האצנים השחורים של ארצות הברית להתחרות בתחרויות בין-לאומיות – המשחקים האולימפיים בלוס אנג'לס 1932 – החליפו כהי העור בהדרגה את הלבנים בצמרת הזמנים המהירים, עד אשר הם החלו לשלוט בה שליטה בלעדית, והיום לא נותר בה כמעט אף לבן אחד או בן גזע אחר. מתוך 100 הזמנים המהירים ביותר בריצה היוקרתית הקצרה נמצא היום ש-98% מהרצים באו הם או אבותיהם ממערב אפריקה (כפי שטענו, לא יהיה מופרך להניח כי גם מוצא שני האחרים הוא מאותו אזור).

את הטענות על הסיבה לדומיננטיות המובהקת הזו כל כך שאבנו מספרו של העיתונאי האמריקני ג'ון אנטיון, שטען שאת הפער העצום אפשר להסביר רק בגנטיקה של הגזעים השונים. עם זאת אנטיון מתקשה להתמודד עם הטענה שאחרי שנים רבות של שליטה של שחורים יוצאי מערב אפריקה בריצות הקצרות, אפשר אולי להניח כי מוותרים מראש על מציאת ספרינטר-על לבן. מכאן שעל אף הממצאים הלכאורה חותכים של הגנטיקה יכולה להתגנב טענת הבניה חברתית. קרוב לחמישים אחוזים מהתוצאות המהירות בריצת 100 המטרים הושגו על ידי שני אתלטים בלבד (פאוול ובולט הג'מייקנים). מספיק אתלט אחד או שניים שמקורם אינו ממערב אפריקה שהיו בוחרים לרוץ 100 מטר במקום להצטיין בענפים אחרים כדי לערער את הטענה הגנטית.

בנוסף, יש עוד אזור אחר בעולם שהגיעו אליו לא מעט עבדים ממערב אפריקה – יבשת דרום אמריקה, שמצטיינת במשך שנים בייצוא כדורגלני-על. האצן המהיר ביותר שהצליחה היבשת הלטינית להוציא מתוכה הוא הרץ (שחום העור) רובסון דה סילבה (Da Silva), הממוקם בסביבות המקום ה-600 בטבלת הזמנים המהירים ביותר עם תוצאה של 10.0 שניות. אז נראה שהמספרים של כמה ילדים ברזילאים (כנראה אפילו כאלה שמוצאם במערב אפריקה) עלו בגורל בסיבוב הרולטה הגנטית של היכולות הגופניות, אך בפאבלות שבהן גדלו היו מגרשי הכדורגל נגישים להם יותר ממסלולי הריצה.

ממש כמו ששטח המלבן נקבע במכפלת שני משתנים (אורך ורוחב), נראה שההצטיינות של ספרינטר-העל נקבעת על ידי הגנטיקה בצירוף עם ההבניה החברתית. הרצים הג'מייקנים לא היו מגיעים למסלולי הריצה היוקרתיים ביותר אם לא הייתה מסורת של אצני-על מהאי הקריבי – מסורת שאינה קיימת למשל בקובה. עם זאת יכולות הריצה המופלאות מקורן בגנים שהם ירשו מאבותיהם ממערב אפריקה.

ריצת 100 מטר היא תחרות שזכתה לעדנה רק במאה השנים האחרונות. עד לחידושם של המשחקים האולימפיים על ידי הברון פייר דה קוברטן (de Coubertin) בשנת 1896 רוב תושבי כדור הארץ לא העלו על דעתם כלל שיעניין אותם לצפות בשמונה גברים מתחרים על מקום ראשון בריצה שמסתיימת אחרי כמה שניות, ורק בשנים האחרונות זהו אירוע שיא שעיני מיליארדים נשואות אליו.

נראה שבעתיד הנראה לעין את מסלולי הרקורטן בריצות הקצרות ימשיכו לחרוך רק האצנים

השחורים שמוצאם במערב אפריקה, המסוגלים להגיע למהירויות שרובנו נזדקק לפחות לזוג אופניים כדי להשתוות אליהם. היתרון של הבודדים הללו אינו מוסיף למעמדם של כהי העור בעולם ואולי הוא אף מנציח את הישארותם מאחור בתחומים רבים. העולם של ימינו מעריך בדרך כלל בשכר וביוקרה חברתית את המצטיינים ביכולותיהם הקוגניטיביות ולא הגופניות. העובדה כי כהי העור המפורסמים ביותר הם לרוב אתלטים (וגם מוזיקאים, אך זו כבר "אופרה" אחרת) היא אחד ממקורות הטרגדיה של האדם השחור. יכולותיהם הגופניות יוצאות הדופן, שמביאות אותם למקומות הראשונים בגמרים האולימפיים, לא קידמו ולא הובילו עד עכשיו לשוויון חברתי בין הגזעים. כמו שהיתרון הגנטי מאפשר לשחורים להותיר את הלבנים מאחור בריצה הקצרה, ההבניה החברתית הותירה אותם מאחור בתחומים אחרים.

יתר על כן, יש הטוענים (לדוגמה, בן פורת, 2009) כי יש להצלחות של בני מיעוטים בספורט דווקא אפקט שלילי: בשעה שעלתה הערכת יכולתם המוטורית פחתה הערכת יכולתם האינטלקטואלית, כאילו שחומי העור טובים רק בדברים שאינם תובעים יכולת קוגניטיבית. ברם בה בעת גם בן פורת מודה כי ניתן לטעון כי יש נוכחות מרשימה ל"אפקט האתני" בספורט, כלומר יש בהחלט קשר חזק בין מוצא אתני לבין עיסוק בספורט וההצלחה בו, וזאת אף על פי שהמושג "אתניות" והתרגום שלו למציאות מעוררים כמה בעיות של מדידה והערכה. הממצאים שנאספו במשך שנים רבות מעידים על קיומו של קשר הדוק למדי בין מוצא אתני לספורט: קיימות קבוצות אתניות שלגביהן הקשר הזה חיובי וחזק, וקיימות קבוצות אתניות שהקשר הזה חלש עד בלתי קיים.

קו הסיום

הפנטזיה על העליונות של בן הגזע השחור על זה הלבן מסתיימת במרוץ (Race) אחרי פחות מעשר שניות. בסיום הקרנת ההילוכים החוזרים עוברת המצלמה לקהל שרובו לבן, מפני שרק הוא (בזכות העבודה המכניסה) היה יכול להרשות לעצמו לטוס ולרכוש כרטיס לתחרות היוקרתית שבה משתתפים רק אצנים שחורים. את מה שקורה על מסלול הגנטיקה של הגזעים ניסינו להסביר במאמר הנוכחי בצורה מסוימת. את ההסבר למה שקורה ביציעים ומחוץ להם נצטרך כנראה לחפש במאמר אחר.

רשימת המקורות

אפשטיין, מ. (2009). "האם יוסיין בולט היה יכול להשיג תוצאה טובה יותר?", מתוך **דינמי און ליין** מס' 26:

<http://www.wingate.org.il/Index.asp?CategoryID=648&ArticleID=4561&VolumeID=28>

בן פורת, א. (2009). גזע ואתניות בספורט. בתוך י. גלילי, ר. לידור, וא. בן-פורת (עורכים), **במגרש המשחקים: ספורט וחברה בפתח המאה ה-21**. רעננה: האו"פ.

לוי-שטראוס, ק. (2006). **גזע, היסטוריה, תרבות**. תל אביב: רסלינג.

נייס, ש., וענבר ע. (2003). **הפיזיולוגיה של המאמץ: היבטים תיאורטיים ויישומים בתחומי הכושר, הביצוע הגופני והשמירה על הבריאות**. תל אביב: הוצאת פוקוס.

פילדס, ב.ג. (1991). עבדות, גזע ואידאולוגיה בארצות הברית. **ילקוט למחשבה סוציולוגית**, 24, 31-42. המאמר באנגלית:

<http://webdrive.service.emory.edu/users/mrustow/Fields%20in%20NLR.pdf>

Cornell, S., & Hartmann, D. (1998). **Ethnicity and race: Making identities in a changing world**. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press

Curtin, P. (1969). **The Atlantic slave trade: a census**. Madison, WI: University of Wisconsin Press.

Darwin, C. (1871). **The descent of man**.

(http://www.infidels.org/library/historical/charles_darwin/descent_of_man/chapter_07.html)

Hume, D. (1742). **Of national characters**.

(<http://www.econlib.org/library/LFBooks/Hume/hmMPL21.html>)

Entine, J. (2000). **Taboo: Why black athletes dominate sports and why we're afraid to talk about it**. New York, NY: Public Affairs.

Foucault, M. (2003). **"Society must be defended": Lectures at the Collège de France, 1975-76**. London, UK: Penguin Books

Mallon, R. (2006). 'Race': Normative, not metaphysical or semantic. **Ethics**, 116, 525-551.

<http://www.philosophy.utah.edu/faculty/mallon/Materials/RNNMS.doc>

Root, M. (2000). How we divide the world. **Philosophy of Science**, 67, 628-639.

Zack, N. (2002). **Philosophy of science and race**. New York, NY: Routledge.

הערות

1. כל הנתונים של זמני הריצות שיוצגו ברשימה הבאה לקוחים מתוך האתר של התאחדות האתלטיקה העולמית (IAAF) מיום 5 בספטמבר 2012, מהקישור הזה:
<http://www.iaaf.org/statistics/toplists/inout=o/age=n/season=0/sex=m/list.html>
2. ראה למשל בערך Race בתוך Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2008
[/http://plato.stanford.edu/entries/race](http://plato.stanford.edu/entries/race)
3. סקירתנו מתבססת על הנתונים של 100 התוצאות הטובות בכל הזמנים שחלק ניכר מהן הן תוצאות שאותו רץ קבע כמה פעמים.
4. Ibid.
5. ראה את נוסח צו הגירוש של יהודי ספרד (צו אלהמברה):
http://en.wikisource.org/wiki/Alhambra_decree
6. Hume, 1742, note no. 10.
<http://www.econlib.org/library/LFBooks/Hume/hmMPL21.html#aa10>
7. מעניין שבחיבור זה בפסקה I.XXI.21 טוען יום שההבדלים באקלים גורמים שהצרפתים, המצרים, היוונים והפרסים הם עמים בעלי עליצות לעומת הספרדים, הטורקים והסינים, שהם עמים מלאי תוגה. בלי לבדוק זאת בסקר עולמי כיום, אפשר להניח כי הספרדים והפרסים נתפסים כיום אחרת בנוגע לאופיים לעומת איך שראה אותם הפילוסוף הסקוטי במאה השמונה-עשרה.
8. Stanford Encyclopedia of Philosophy.
9. Ibid.
10. Darwin, 1871.
http://www.infidels.org/library/historical/charles_darwin/descent_of_man/chapter_07.html
11. Stanford Encyclopedia of Philosophy.
12. Zack, Philosophy of Science and Race.
13. Ibid, p. 88.

14. Cornell & Hartmann, 1998, p. 24.
15. Mallon, 2006, pp. 525-551.
16. Root, 2000, p. 632.
17. ברשימה זו נתייחס לתרגום שהופיע בשנת 1991 בכתב העת ילקוט למחשבה סוציולוגית גיליון 24, עמ' 31-42.
18. שם, עמ' 32.
19. שם, עמ' 34.
20. Foucault, 2003, Society Must Be Defended.
21. Ibid, p. 77.
22. Ibid 257.
23. Ibid, p. 61.
24. כל אחד מהם מביא דוגמאות "מהבית": הצרפתי את הקולוניאליזם והאמריקני את העבדות.
25. לוי-שטראוס, בתוך הספר גזע, היסטוריה, תרבות, 2006, עמ' 23-112.
26. שם, עמ' 8.
27. שם, עמ' 113-160.
28. שם, עמ' 115.
29. שם, עמ' 116.
30. שם עמ' 125.
31. שם עמ' 138-139, ההדגשה אינה במקור.
32. שם, עמ' 145.
33. ברשימה זו אעסוק באצנים גברים בלבד משום שאת היכולות של האצניות אפשר (אם כי לא בצורה חוקית) לשפר באמצעות הזרקת הורמונים שהם מטבע גופם של הגברים. לפיכך השונות הגזעית בטבלת ההישגים של האצניות גדולה בהרבה מזו של הגברים – שם אראה מיד שהיעדר השונות הוא מובהק.
34. על פי נייס וענבר, 2003.
35. ניתוח הזמנים של מקטעי הריצה של בולט בגמר האולימפי בביג'ין (מאז הוא הספיק לשבור את השיא) מצוי במאמר של מולי אפשטיין באתר דינמי און ליין:

- <http://www.wingate.org.il/Index.asp?CategoryID=648&ArticleID=4561&VolumeID=28>
36. לא היו רצים שנתפסו משתמשים בסמים והריצות נעשו עם רוח גבית מותרת (עד שני מטרים לשנייה).
- מבוסס על דף רשימת התוצאות הטובות בכל הזמנים של ענף האתלטיקה הקלה. אתר התאחדות האתלטיקה העולמית. נכון ל-5 בספטמבר 2012:
<http://www.iaaf.org/statistics/toplists/inout=o/age=n/season=0/sex=m/list.html>
37. על המסחר האטלנטי של העבדים ראה Curtin, 1969.
38. Entine, 2000.
39. Ibid, p. 338.
40. Ibid, p.268-269.
41. Ibid, p. 253.
42. Ibid, p. 341.

אצטדיוני כדורגל לאומיים: המקרה של אצטדיון רמת-גן

אור לונטל

תקציר

למבנים ולמונומנטים לאומיים תפקיד חשוב הן ביצירת גאווה וזהות לאומית והן ככלי תדמיתי בזירה הבין-לאומית. כשמדובר באצטדיוני כדורגל לאומיים יש להתייחס גם להיבטים החברתיים והפוליטיים של הספורט, למספר המבקרים הגדול ולחשיפה התקשורתית הנרחבת. עם זאת מספר רב של מדינות, לרוב מצמרת הספורט העולמי כגון ארצות הברית, איטליה וספרד, בחרו באירוח משחקי כדורגל בין-לאומיים במגוון אצטדיונים ונמנעו מהכרזה על אצטדיון לאומי אחד. השיקולים לבחירה בין אצטדיון לאומי יחיד או לאירוח בכמה אצטדיונים מתבססים על הימצאותם או העדרם של שלושה רכיבים: הצורך בשימוש במתקני ספורט ככלי נרטיבי כלפי חוץ; הצורך הפוליטי במונומנט לאומי ספורטיבי לשם יצירת זהות מקומית או לאומית; יכולתו של מבנה יחיד, מבחינת מיקום ונראות, לייצג באופן הרצוי את תרבותה של המדינה ושל שלל קבוצות האוכלוסייה שבה. מאמר זה סוקר בהרחבה את שלושת הרכיבים הללו ובוחרן אותם בהקשרו של המקרה הישראלי והאצטדיון הלאומי ברמת-גן. זאת מבחינת הרלוונטיות של הספורט והנבחרת הלאומית ככלי תעמולתי על רקע התמסחרות וגלובליזציה של הספורט, ומבחינת המגבלות החברתיות והפונקציונליות הנובעות ממיקומו במרחב. לשם כך נידונים היבטים משמעותיים של תשתית המתקנים בישראל, דרישות וצרכים ספורטיביים ושיקולים פוליטיים וגאוספורטיביים, וניתנות המלצות והערכות הנוגעות לסוגיה האקטואלית של זהות האצטדיון הלאומי בישראל.

תאריכים: אצטדיונים, גאוספורט, כדורגל, סמלים לאומיים.

מלבד ניצחון או הפסד נודעת להתמודדות ספורטיבית בין מדינות חשיבות גם באירוח של אירועי ספורט, הן בהיבט הבין-לאומי והן בהיבט המקומי. למדינה המארחת ניתנת האפשרות להציג עצמה בזירה הבין-לאומית, כמו גם להדגיש סמלים לאומיים כדי לחזק את הגאווה הלאומית ואת תחושת הלכידות בין האזרחים. המקומות שבהם מתרחשים אירועי ספורט מסוג זה הם האצטדיון או אולם הספורט. בשל כך כמחצית ממדינות העולם השקיעו ומשקיעות משאבים רבים בהקמתם של מבני ספורט לאומיים, שבצד ממדיהם הפיזיים המרשימים גם מעניקים תנאים ספורטיביים מיטביים לנבחרות הלאומיות ומשמשים במקרים רבים סמל לאומי ולעתים גם סמל עירוני, אטרקציה תיירותית, וזו כלכלי, סמל למשאביה הכלכליים והאנושיים של המדינה ומקור גאווה לאזרחים. עם זאת למרות היותם של אצטדיונים לאומיים כלי פוליטי יעיל (ראה למשל; Alegi, 2008; Bairner 2007) הקמת אצטדיון לאומי או הכרזה על אצטדיון קיים כלאומי אינה עניין גלובלי אחד במאפייניו אלא תלויה בשיקולים מקומיים. יותר ממאה מדינות הכריזו על

אחד ממתקני הספורט שלהם כלאומי, ולעומתן יש מדינות, חלקן מצמרת הספורט העולמי כגון ספרד, גרמניה וארצות הברית, אשר בחרו שלא לעשות כן. את הסיבות לכך ניתן לבחון על פי שלושה מרכיבים, פנימיים וחיצוניים, המשתנים ממדינה למדינה:

1. הצורך במתקני ספורט ככלי נרטיבי בשביל גורמים חיצוניים.
2. הצורך הפוליטי במונומנט לאומי ספורטיבי לשם יצירת זהות מקומית או לאומית.
3. יכולתו של מבנה יחיד, מבחינת מיקום ונראות, לייצג באופן הרצוי את תרבות התושבים והמדינה שבה הוא נמצא.

בשל חשיבותו של ההקשר המקומי דן מאמר זה במאפייני המקרה הישראלי של האצטדיון הלאומי ברמת-גן, על הבעיות השונות הכרוכות באצטדיון זה, ההולך ומתיישן. לשם כך נבחן את מעמדו של אצטדיון הכדורגל הלאומי, את השיקולים להקמתו ואת יתרונותיו וחסרונותיו אל מול החלופה הקיימת של אירוח מתחלף במגוון אצטדיונים ברחבי הארץ.

נרטיב, זהות ומיקום

ספורט ואצטדיונים ככלי נרטיבי

העיסוק בספורט על גווניו השונים מספק הקשר חברתי ותרבותי חשוב ומייצר צורות שונות של זהות קולקטיבית הקשורות במעמד חברתי, גזע, אתני, מקומי, אזורי ולאומי (Carrington, 1986). מלק ובקלס (Malec & Beckles, 1999) מייחסים את ההשפעות ההדדיות בין ספורט לתרבות לעובדה כי ניתן להבין תרבות על ידי צפייה במשחקים שלה. כלומר, מאפייניו של ענף ספורט יכולים במידה רבה להסביר את התרבות שבה נוצר. כך למשל הפופולריות של ענף הקריקט במדינות כהודו ופקיסטן ובאיי הודו המערבית יכולה להעיד על השפעת התרבות הבריטית, שהיא תולדה של שליטה קולוניאלית, ואילו ענפי הספורט הייחודיים היפניים, קנדו (Kendo) וקידו (Kyūdō), מעידים על הדומיננטיות של שיטות הלחימה המסורתיות של הסמוראים בארץ זו. במציאות זו ניתן להבין מדוע אירועי הספורט הם במה יעילה להעברת מסרים, הן לקהל המקומי והן לקהלים זרים.

הפוטנציאל הגלום באירועי ספורט לקידום אינטרסים שלטוניים הוביל מדינות רבות, ובעיקר אלו שאינן נמנות עם העולם המערבי, להשתמש באירועי ספורט גדולים כדוגמת משחקים אולימפיים ואליפויות עולם לחיזוק התודעה והלכידות הלאומית (Gupta, 2009). כך היה במקרים של מקסיקו, דרום-קוריאה וסין, אשר השתמשו באירוח המשחקים האולימפיים (מקסיקו סיטי 1968, סיאול 1998, ביגיינג 2008) לחיזוק תדמיתן כמדינות מודרניות בעלות אופי מערבי ולעודד פטריוטיות וגאווה לאומית על ידי הצגת עושר תרבותי ועליונות לוגיסטית וספורטיבית (Collins, 2010); המשטרים הצבאיים בברזיל ובארגנטינה השתמשו בספורט כדי לחזק את התמיכה בהם, וציליה שעשתה שימוש בטורניר גביע העולם בכדורגל שאירחה בשנת 1962 כדי להעלות את המורל הלאומי לאחר רעידת האדמה ההרסנית שהתרחשה שנתיים קודם לכן (Gupta, 2009). ייצוגם של אנשים, תרבות והיסטוריה מרכיב את אבני הבניין של שיח הזהות הלאומית,

ואילו הייצוגים, שאותם מכנה הול (Hall, 1992) "נרטיב של מדינה", הם למעשה הנופים, התמונות, התרחישים היסטוריים, האירועים, הסמלים, הסיפורים, הפולחנים ועוד, אשר מייצגים חוויות משותפות, אכזבות וניצחונות המעניקים למדינה משמעות. בעולם המודרני הבמה הבין-לאומית השכיחה ביותר שמעליה כל מדינה מראה את הייצוגים הללו היא כאמור במת הספורט, ובעיקר אירועי הספורט הבין-לאומיים הגדולים. על פי הוגאן (Hogan, 2003), טקסי הפתיחה של המשחקים האולימפיים בצורתם הנוכחית הם למעשה מערכת ממוסחרת ומבויתת היטב להצגת הנרטיבים הלאומיים. הטקסים מכילים כמה אלמנטים בסיסיים הנקבעים על ידי הוועדה המארגנת, אך הם בעיקר מופעים של פרשנות תרבותית של המדינה המארחת. הנרטיב המסופר באמצעות אירוע ספורטיבי לא רק מאשר את הזהות הלאומית אלא גם משרת את המדינה המארחת בכך שהוא מקדם תירות, השקעות בין-לאומיות, סחר חוץ ואידאולוגיה פוליטית. מקרה קיצוני של שימוש פוליטי-אידאולוגי בספורט ובאצטדיונים כביטוי הפיזי ניתן לראות למשל בתעמולה הנאצית בנוגע למשחקים האולימפיים בגרמניה בשנת 1936 (Krüger & Murray, 2003) ובתכניותיו של אדולף היטלר לקיים את המשחקים האולימפיים באופן בלעדי בנירנברג שבגרמניה, שם תוכנן להיבנות אצטדיון ענק של 400,000 מושבים (Paton & Barney, 2002). מטרתה של תכנית זאת הייתה למצב את גרמניה כמובילה עולמית בספורט ומכאן גם כמובילה תרבותית, שכן האצטדיון הנאצי ימחיש את מה שמכנה טייץ "אידאולוגיה חרוטה באבן" (Tietz, 2006, עמ' 14).

האצטדיון המודרני, אולי יותר מכל מקום ציבורי אחר, הוא מקום שמרכז את מספר האנשים הגדול ביותר באופן התדיר ביותר. נוסף על כך, לאצטדיון עוד יתרונות התורמים להפצת המסרים הפוליטיים, ובהם הכיסוי התקשורתי הרחב בשל הפעילות הספורטיבית המתרחשת בו, בשל המסגרת החברתית הסוחפת של האוהדים ובשל האנונימיות שביציעים. בספרד בתקופת שלטונו של פרנסיסקו פרנקו הייתה אהדת קבוצת הכדורגל של ברצלונה מזוהה עם תמיכה בעצמאותה של קטלוניה. אצטדיון הקאמפ נואו (Camp Nou) היה הזירה שבה התאפשר ל-100,000 אוהדים להתכנס ולהביע בחופשיות את הרעיונות התרבותיים/פוליטיים נגד שיוכה של קטלוניה לספרד הקסטיליאנית (Shobe, 2008). אמנם האצטדיון בברצלונה לא זכה למעמד ייצוגי רשמי של הקהילה האוטונומית בקטלוניה, אך בדומה למקרה של אולם אוסישקין בתל-אביב, מקום הספורט היה לקהל האוהדים המקומי סמל גשמי לתחושות הזהות הייחודיות שלהם (לונטל, 2013).

ההגדרה של מבנים כ"לאומיים" יש בה כדי להפכם לסמלים אשר מייצגים את המדינה כלפי פנים וכלפי חוץ. בישראל ניתן לציין את התאטרון הלאומי, המוזאון הימי הלאומי, המוזאון הלאומי למדע, טכנולוגיה וחלל, הספרייה הלאומית, הפארק הלאומי והאצטדיון הלאומי. למעט הספרייה הלאומית, המבנים הללו אינם ממוקמים בירושלים בירת ישראל אלא בערים אחרות ברחבי המדינה. התואר "לאומי" ניתן להם בשל גודלם הפיזי והפעילויות או הפריטים הרבים הנמצאים בהם. כך, בספרייה הלאומית נמצא אוסף הספרים הגדול במדינה, במוזאון הימי הלאומי שבחיפה נמצאים כלי שיט בעלי גודל מרשים ששירתו בצי

הישראלי, והתאטרון הלאומי "הבימה" שבתל-אביב היה הראשון שפעל בקרב היישוב היהודי בארץ ישראל. האצטדיון הלאומי, שמקומו בתחום המוניציפלי של רמת-גן, נקרא כך מפני שהוא מארח את משחקי נבחרת ישראל, אך הוא גם בעל הקיבולת הגדולה ביותר מקרב האצטדיונים במדינה.

אצטדיונים לאומיים ברחבי העולם ובעיקר אלו שנבנו לצורך תחרויות ספורט גדולות כדוגמת משחקים אולימפיים או גביע העולם בכדורגל, מאופיינים לרוב בארכיטקטורה ייחודית בשל תשומת הלב הציבורית והסיקור התקשורתי העולמי הנרחב שלהם הם זוכים. את החשיבות שבהצגת מבנה ייחודי ומרשים מבחינה ויזואלית ניתן לראות במקרה של האצטדיון הלאומי "קן הציפור" בבייג'ינג. עם תחילת בנייתו הוגשה עצומה נגדו מצד אנשי רוח, מהנדסים וארכיטקטים סינים בשל היותו ראוותני, ועלותו גבוהה, והוא מוביל בבזבוז אדיר של פלדה, מסובך מבחינה הנדסית ובעל בעיות בטיחות פוטנציאליות. רק התעקשותם של מקבלי ההחלטות הביאה להשלמתו על פי התכנון המקורי והייחודי (Ren, 2008).

זהות ונבחרת לאומית

נבחרת לאומית היא כלי חשוב בבניית הזהות הלאומית, ובכוחה לייצר מקור תדיר לגאווה לאומית בזירה הבין-לאומית. הישגים ספורטיביים יכולים להחליף הישגים בתחומי אחרים כגון כלכלה, תרבות, צבא וכדומה, או להוסיף עליהם. למשל, כאשר נבחרת הולנד וגרמניה נפגשות למשחק כדורגל, ההתמודדות מקבלת משמעות רבה בהרבה מהתמודדות ספורטיבית. הזירה הצבאית ההיסטורית מוחלפת בזירת הכדורגל, וניצחון ספורטיבי שקול בעיני חלק מהאוהדים לניצחון צבאי. מיטיב לתאר זאת סימון קופר בספרו "כדורגל נגד האויב" (1996) בצטטו שירים שנכתבו על ידי אוהדי נבחרת הולנד לאחר ניצחון היסטורי במשחק נגד גרמניה בחצי גמר אליפות אירופה בכדורגל בשנת 1988:

"In 1940 they came, in 1988 we came... Sweet revenge, I thought, does not exist; or last only briefly; and there was unbelievable beautiful... Tuesday evening in Hamburg" (עמ' 5).

תחושות ההזדהות של אזרחי מדינה עם נבחרת ספורט לאומית אינן מקריות כמובן אלא תוצאה מכוונת של הרצון ליצור גורם מלכד, שכן נבחרת לאומית מייצגת לכאורה את כלל התושבים ומתחרה תחת סמליה של המדינה. על משמעותה של הנבחרת הלאומית של ישראל בכדורגל כותב בן פורת (2010):

"משחקי הנבחרת הלאומית הם בגדר טקס לאומי מובהק: נגינת המנוני המדינות של הנבחרות המשחקות, הנפת דגלי לאום, ולעתים נישאת ברכה על-ידי אישיות לאומית... כאשר נבחרת הכדורגל של ישראל משחקת בזירה הבין-לאומית עולה מדד הזהות הלאומית-מדינתית: חילונים ודתיים, ימנים ושמאליים, גברים ונשים וגם יהודים וערבים משהים את המחלוקות שביניהם, ומתאחדים מאחורי הנבחרת הלאומית למעין תשעים דקות של פטריוטיות" (עמ' 3-4).

עם זה יש לציין כי נבחרות ישראל בכדורגל ובכדורסל (ענפי הספורט הפופולריים)

משתתפות כיום במשחקים מעטים בכל שנה, ובדרך כלל, לפחות במקרה של נבחרת הכדורגל, אינן משתתפות בשלבי הגמר של טורנירים חשובים. לעומת זאת מועדוני הספורט המקומיים הבכירים משחקים דרך קבע במפעלים האירופיים השונים כגון ליגת האלופות, הליגה האירופית, היורוליג ועוד. נוצר אפוא מצב שבמת הייצוג השכיחה ביותר לספורט ולספורטאים הישראלים היא מחוץ למסגרת הייצוגית של הנבחרת. מצב זה מייצר גישות מנוגדות כלפי זכותן או חובתן של הקבוצות לייצג את המדינה שממנה הגיעו. למשל, דרור קשטן, מאמן הפועל תל-אביב בכדורגל בעונת 2011/12, הצהיר במסיבת העיתונאים לפני משחקה הראשון של הקבוצה במסגרת אירופית כי "הפועל תל אביב מייצגת את ישראל" (ארצי, 2011). לעומת זאת אחד מארגוני האוהדים של הקבוצה – האולטרס – תלה שלט ועליו הכיתוב: "מייצגים את הפועל ולא את ישראל". האפשרות שניתנת ליחידות גאוגרפיות או חברתיות קטנות להשתתף במפעלים בין-לאומיים גורעת מחשיבותה של הנבחרת הלאומית בעיני אוהדי הספורט הישראלים. הקשר הישיר בין כדורגל ובין יצירת זהות לאומית, על פי בן פורת (2003), התרופף והיה רלוונטי ואפקטיבי בעיקר עד אמצע המאה העשרים. ואילו כיום, בעקבות האצה בתהליכי הגלובליזציה, ובעיקר מסחור הענף, יחסם של האוהדים לקבוצתם שונה מאהדתם לנבחרת הייצוגית של ארצם. זאת בעיקר בשל ניגוד אינטרסים, כגון זימון שחקנים לנבחרת, המכביד את העומס שעליהם ועלול לפגום בביצועיהם בקבוצתם. משמע, העדיפות הטבעית שניתנה לנבחרת הלאומית בעיני אוהדי הכדורגל כבר אינה מוחלטת כשהייתה (שם). גם קאופמן וגלילי (2009) כותבים על ירידת כוחה הסמלי של הנבחרת הלאומית ומציינים כי משחקיהן הרשמיים של הנבחרות השונות הפכו לשגרתיים, ותחושת השליחות שליוותה אותם, בנשיאת דגל ישראל לצד דגלי המדינות האחרות, נעלמה. כמו כן נבחרות הספורט אינן משמשות עוד לשמירת הקשר עם קהילות יהודיות מחו"ל ואף לא לתעמולה לאומית (שם).

היבט חשוב נוסף הקשור לסמליות הלאומית שאותה מייצגת הנבחרת הוא מידת יכולתה לייצג במלואו את מגוון המיעוטים השונים הקיימים במדינה. בחברות רבות המאופיינות במאבקים פנימיים (שאלת עצמאותו של חבל הבאסקים בספרד, יחסי יהודים-ערבים בישראל, מאבקי הקתולים והפרוטסטנטים בסקוטלנד ובצפון אירלנד ועוד) ניתן לראות שחלק מן הציבור אינו תומך בנבחרת (בן פורת, 2003). בישראל ניתן לייחס את אי-הזדהותו ואי-תמיכתו של חלק מהקהל האוהדים הערבי בנבחרת לשני סמלים מוחשיים – דגל המדינה וההמנון, שהם חלקים בלתי נפרדים ממדי הנבחרת ומהטקסיות במשחקים. בספרד למשל, הנחשבת לאחת המדינות המובילות בענף הכדורגל, משיקולים של (חוסר) אחידות חברתית הוחלט כי לא אצטדיון אחד ישמש בבלעדיות לאירוח המשחקים הבין-לאומיים, וזאת אף על פי שנמצאים בה שניים מאצטדיוני הכדורגל הגדולים בעולם – סנטיאגו ברנבאו (Santiago Bernabéu) במדריד וקאמפ נואו (Camp Nou) בברצלונה, שאפשר היה, הן מבחינה פונקציונלית והן מבחינת נראות, להכריז על אחד מהם שהוא האצטדיון הלאומי. הימנעות מהכרזה על אצטדיון לאומי מעידה לעתים, כפי שצוין לעיל, על קושי בייצוג מלא של האזרחים, הנובע ממורכבות הזהות האישית והקולקטיבית בתוך המדינה, הבאה

לידי ביטוי בפוליטיקה אזורית חזקה, כפי שניתן לראות גם במקרים של גרמניה ואיטליה (Houlihan, 2008). הוליהאן מציין כי במקרים אלו פיזור המשחקים על פני כמה מקומות יכול דווקא לתרום לחיזוק הזהות הלאומית בד בבד עם הכרה בזהות האזורית.

מיקום האצטדיון הלאומי

אצטדיוני הכדורגל הפזורים ברחבי העולם נבנו כדי לשרת את המרחב הגאוגרפי המידי שבו הם נמצאים, ורוב אוהדיהן של מרבית קבוצות הספורט מתגוררים באותה הסביבה שבה ממוקמים האצטדיונים. היחידה הגאוגרפית שאותה משרת האצטדיון קשורה במרבית המקרים לזהות הגאוגרפית של הקבוצה הביתית. לעתים, כמו במקרים של אצטדיון טדי בירושלים או אצטדיון קריית אליעזר בחיפה, האצטדיון משמש את כל קבוצות הכדורגל בעיר. ולעתים הוא משמש קבוצה אחת בלבד כמו למשל אצטדיון שכונת התקווה בתל-אביב ששימש אך את קבוצת בני יהודה, המייצגת את השכונה. אי לכך, ההחלטה על אצטדיון לאומי אחד כמארח בלעדי של משחקי הנבחרת, שתכליתה למנוע את זיהוי הנבחרת עם קבוצה כלשהי, מקדמת הלכה למעשה העדפתו של יישוב מסוים על פני יישובים ואזורים אחרים. לתושבי היישוב וסביבתו הגישה לאצטדיון נוחה בהרבה מזו של אוהדי הנבחרת האחרים, והיישוב זוכה לשיפור תדמיתי ולתודעה מוגברת ברמה הלאומית והבין-לאומית (בעקבות אזכורים רבים בתקשורת) ואף לקידום של תיירות הפנים ותיירות החוץ בשל הגעתם של אוהדי ספורט רבים.

מאז מאי 1951 התקיימו רובם המוחלט של המשחקים הבין-לאומיים של נבחרת הכדורגל של ישראל באצטדיון המוגדר על פי אתר ההתאחדות לכדורגל (ללא תאריך) כאצטדיון הלאומי. האירוח הכמעט בלעדי באצטדיון רמת-גן ולעתים רחוקות באצטדיון בלומפילד שביפו מונע הלכה למעשה מקבוצות אוהדים נרחבות בישראל להגיע ולצפות במשחקי הנבחרת המייצגת אותם, למרות שטחה הקטן יחסית של ישראל. לאוהדי הנבחרת מאזור הגליל או הנגב למשל נדרשות קרוב לשעתיים ואף יותר (ברכב פרטי או בתחבורה ציבורית) כדי להגיע אל האצטדיון, והדרך חזרה לבתיהם לאחר המשחק נמשכת לעתים זמן רב יותר. מיקומו של האצטדיון הלאומי ברמת-גן רחוק למשל מריכוזי אוכלוסייה ערבית לעומת ריכוזי אוכלוסייה יהודית (הגליל לעומת גוש דן).

נקודה חשובה נוספת היא שהאצטדיונים הלאומיים ברחבי העולם ממוקמים רובם ככולם בערי הבירה (באלג'יר, באפגניסטן, בקרואטיה, במקסיקו ועוד) או בעיר הגדולה ביותר (בפקיסטן, הטורקיה ועוד). לעומת זאת בישראל האצטדיון הלאומי לא רק שאינו ממוקם בירושלים או בעיר הגדולה ביותר אלא בעיר ה-11 בגודלה מבחינת מספר תושבים (הלמי"ס – הרשויות המקומיות בישראל 2008). למרות האמור לעיל ראוי להדגיש כי העיר רמת-גן היא חלק מגוש הדרן – היחידה הגאוגרפית המאוכלסת ביותר בישראל. לפיכך לו הוקם האצטדיון הלאומי מחוץ לאזור זה, היה הופך האצטדיון הלאומי ל"פריפריאלי".

אצטדיון רמת-גן

שתי המכביות הראשונות נערכו בישראל המנדטורית בשנים 1932 ו-1935, באצטדיון המכביה בצפון תל-אביב, אשר יועד לזה עם הקמתו. כעברו 13 שנים, בדצמבר 1948 עת מלחמת העצמאות, התקיים בתל-אביב הקונגרס העולמי העשירי של המכבי, ובו נתקבלה ההחלטה על קיום המכביה השלישית בספטמבר 1950 (ויין, 1980). רבבות הצופים והמשתתפים שהיו צפויים להגיע למכביה השלישית היו רבים מסף כושר הנשיאה של אצטדיון המכביה ונוצר הכרח במתקן חדש. ראש מועצת רמת-גן (קיבלה מעמד של עיר בפברואר 1950), שנעשה לראש העיר ונשא בתפקיד זה 24 שנה, אברהם קריניצי, ענה לאתגר בינואר 1950 והכריז כי רמת-גן תישא בהוצאות המלאות ותבנה אצטדיון בסטנדרטים אולימפיים המתאים לאירוח התחרויות, וכל זאת בטווח זמן של שמונה חודשים. בניית האצטדיון החלה בסוף חודש אפריל והושלמה עד לטקס הפתיחה של המכביה ב-27 בספטמבר 1950. תשעה חודשים לאחר מכן שודרג האצטדיון והוסב לאירוח משחק כדורגל בין-לאומי רשמי נגד היריבה הסקוטית דנדי יונייטד (ההתאחדות לכדורגל בישראל, ללא תאריך). מאז ועד היום מכונה האצטדיון ברמת-גן בתקשורת, בהתאחדות לכדורגל ובפי האוהדים "האצטדיון הלאומי", ומשמש לאירוח כמעט בלעדי של משחקי נבחרת ישראל בכדורגל.

תפקידו העיקרי של האצטדיון הלאומי בכדורגל, כפי שמעיד עליו שמו, הוא לארח את משחקיה של נבחרת ישראל ומשחקים חשובים אחרים כגון משחקי חצאי הגמר וגמר הגביע המקומי. משכך, הוא בעל שני היבטים חשובים – בין-לאומי ולאומי: מהבחינה הבין-לאומית מחויב האצטדיון לעמוד בדרישות סף המתאימות למסגרות הספורטיביות שאותן הוא מארח, שכן באירוח משחקים בין-לאומיים נתון האצטדיון לתקנות המחמירות של התאחדות הכדורגל העולמית פיפ"א, הנוגעות לגודל, לבטיחות, לנגישות, לתקשורת וכדומה; ברמה הלאומית אין חובה חוקתית, אך ראוי כי האצטדיון יהיה ניטרלי ולא יהיה מגרשה הביתי של אחת הקבוצות המשחקות, כדי למנוע יתרון ספורטיבי לאותה הקבוצה.

האצטדיון הלאומי?

בט"ו בשבט בשנת 1951, ארבעה חודשים לאחר חנוכתו של האצטדיון, החלו הנסיעות בפארק הלאומי ברמת-גן. סקירת הפרוטוקולים של העירייה ושל כתבות בעיתונות במהלך שנות החמישים מלמדת כי לפארק התלווה בקביעות התואר "לאומי", ואילו האצטדיון מכונה "אצטדיון רמת-גן" או "האצטדיון העירוני ברמת-גן" בלבד. יתרה מכך, האזכור העיתונאי הראשון של אצטדיון לאומי בהקשר הישראלי שייך ל"אצטדיון הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים" (ללא שם, 1958). בשנות השישים ניתן למצוא בעיתונות אזכורים נוספים המזהים אצטדיון מסוים כלאומי, תואר הניתן לסירוגין לאצטדיון בגבעת רם בירושלים (ללא שם, 1962; 1967) ולאצטדיון רמת-גן (ללא שם, 1961; 1965; 1969), ואילו לאחר מכן הכתבות והדיווחים בעיתונות, רובם ככולם, התייחסו בבלעדיות ל"אצטדיון הלאומי ברמת-גן" (לבד מאזכור יחיד בסוף שנות השבעים (ללא שם, 1979) של "האצטדיון הלאומי

בשועפט", שבנייתו הופסקה, ולימים הועתק מקומו לשכונת מלחה, ושמו – לאצטדיון טדי). ההכרה הציבורית באצטדיון רמת-גן כאצטדיון לאומי מתגבשת אפוא בסוף שנות השישים ובעיקר החל משנת 1969, עת התקיימו מגעים ראשוניים בין ההתאחדות לכדורגל ובין עיריית רמת-גן להחכרת האצטדיון משיקולים של חיסכון כספי. מצדה של עיריית רמת-גן בתפעול והחזקת באצטדיון, ומצדה של ההתאחדות – בהקטנה מסיבית של העלויות לקיום אימוני הנבחרות, בניגוד לדמי השימוש במתקנים אחרים (טבק, 1969). עם זאת חכירתו של האצטדיון החלה רק לאחר 15 שנים (34 שנים לאחר הקמת האצטדיון) ב-4 בדצמבר 1984, כאשר מליאת מועצת עיריית רמת-גן אישרה ברוב קולות את החוזה עם ההתאחדות לכדורגל בישראל בדבר חכירתו של האצטדיון עד 2082. במהלך הדיון כונה המקום פעמים רבות "האצטדיון הלאומי ברמת גן", וראש העירייה דאז אורי עמית אף ציין במפורש את חשיבות הישגותו "לאומי" (לאחר ההסכם). כלומר, הכינוי "האצטדיון הלאומי" היה מושרש בעת חתימת החוזה עם ההתאחדות, אשר סימן את העברת משחקי הנבחרת לרמת-גן באופן בלעדי (פרוטוקול מועצת עיריית רמת-גן מס' 8, 4 בדצמבר, 1984). החוזה לעיל הביא למעורבות הכלכלית המסיבית של מועצת ההימורים וקידם הזרמת כספים רבים לשיפוץ ושדרוג המתחם. בשנת 1986 נחנך היציע המערבי, ובשנת 1993 הותקנו מושבי פלסטיק, אולם קבלת פנים, תשתית דשא חדשה, יציע תקשורת, ולבסוף העבירה ההתאחדות את משרדיה רשמית אל מתחם האצטדיון (ההתאחדות לכדורגל בישראל, ללא תאריך).

אך למרות האזכור התדיר בתקשורת כ"אצטדיון הלאומי" והקשר ההדוק עם ההתאחדות לכדורגל, שמו הרשמי של האצטדיון, כפי שמופיע באתרי האינטרנט של עיריית רמת-גן, בהתאחדות לכדורגל ובהתאחדות הכדורגל האירופי הוא "אצטדיון רמת-גן". היעדרותו של התואר "לאומי" מהשם הרשמי נעוצה בעובדה הפשוטה כי מעולם לא נתקבלה החלטה רשמית בישראל על ידי גוף ציבורי, ממשלתי או מוניציפלי, להכריז על אצטדיון כדורגל שהוא לאומי. מנהל תחום מנהל הספורט של משרד התרבות והספורט, יואב רם, טען לאחרונה כי "אין כל סמכות משפטית לקבוע שמתקני ספורט כלשהם הם 'מתקנים לאומיים'. מי שעשה כן, עשה זאת על דעת עצמו ובאחריותו בלבד. זאת למעט בנושא התאטרון הלאומי 'הבימה', אשר הוכר ככזה מכוח החלטת ממשלה" (התכתבות בדוא"ל, 28 ביוני 2012). תפיסתו הציבורית של אצטדיון רמת-גן כלאומי נובעת במידה רבה מעצם האזכור התדיר של כינוי זה בתקשורת, המושפע משתי סיבות עיקריות: הראשונה היא היותו האצטדיון הגדול ביותר בישראל, והשנייה היא שבו מתקיימים מרבית משחקי הנבחרת הלאומית בכדורגל. התפיסה הציבורית של האצטדיון וכינויו השתרשה עד כי מרבית אוהדי הכדורגל ואף אנשי ציבור אינם מודעים כלל לעובדה שבישראל אין למעשה אצטדיון לאומי בגלל העדר סמכות לקבלת החלטה מסוג זה. כך למשל בשנת 2010 פנה ניר ברקת, ראש עיריית ירושלים, במכתב רשמי אל לימור לבנת שרת התרבות והספורט בבקשה להשפיע על החלטת ההתאחדות לכדורגל בנוגע לזהות האצטדיון הלאומי ולהעביר את התואר ה"רשמי" מרמת-גן לאצטדיון טדי בירושלים (מערכת אתר ONE, 2010).

עמידה בתקנים

התאחדות הכדורגל העולמית – פיפ"א – מפרסמת ומעדכנת מדי תקופה את תקנותיה באשר להיבטים הנדרשים מאצטדיוני הכדורגל בעולם כתנאי סף לקיום משחקים בין-לאומיים. בין הדגשים המופיעים במסמך זה יש לציין היבטים טכניים ומבניים, כגון הסביבה המידית של האצטדיון, דרכי גישה לשחקנים ולרכבי חירום, אזורי צופים, דרכי מילוט, חדרי מאובטחים, אמצעי ניטור, מערכות כריזה, חשמל, תאורה ועוד. נוסף על אלה היבטים תפעוליים וארגוניים, כגון מערך הכניסה לאצטדיון, מכירת כרטיסים, מערך אבטחה, בדיקות ביטחוניות, פיקוח על מזון ואלכוהול, והיבטים כלליים הנוגעים לתכנית האצטדיון, כללים ונורמות התנהגות, מניעת אלימות ופעילות תוקפנית, והתייחסות מיוחדת למשחקים בפרופיל סיכון גבוה (www.fifa.com/mm/document/tournament/competition/51/53/98/safetyregulationse.pdf). הגבלות מחמירות אלו, ובעיקר של קבוצות רבות בישראל באצטדיוניהן הביתיים. בשל אי-עמידתו של אצטדיון קריית אליעזר שבחיפה בתקנות מכבי חיפה למשל לא אירחה את משחקה במסגרת ליגת האלופות האירופית (בעונות הכדורגל 2002/2003 וב-2009/2010) שם ונאלצה לארח באצטדיון רמת-גן. נכפה אפוא מצב שמשחקים רשמיים של קבוצות ישראליות בכלל ושל נבחרת ישראל בפרט ישוחקו אך ורק באצטדיון רמת גן (ובעקבות שדרוגו בשנת 2010, גם באצטדיון בלומפילד).

ניטרליות

אשר לענף הכדורסל הישראלי משחקי חצאי הגמר והגמר משוחקים בדרך קבע בהיכל נוקיה שבתל-אביב (משחק הגמר של עונת 2012/2013 התקיים בהיכל הספורט רוממה שבחיפה, לאחר שדרוגו ב-40 מיליון שקלים והוספת כ-2,000 מקומות ישיבה). בשל הדומיננטיות הספורטיבית של קבוצת מכבי תל-אביב בענף הכדורסל היא מעפילה כמעט בכל שנה למשחקים אלו, ולפיכך המשחקים נערכים מדי שנה במגרשה הביתי של הקבוצה, והדבר מקנה לה יתרון ספורטיבי נוסף על יריבותיה. מצב זה נובע בעיקר מהעדר חלופה ראויה לאירוח המשחקים, שכן היכל נוקיה הוא בעל קיבולת של 11,000 מושבים, ואילו האולמות הגדולים האחרים, כגון היכל הספורט רוממה שבחיפה (5,000 מושבים) ואולם מלחה בירושלים (2,000) אינם ערוכים לארח את מספר הצופים הגדול שמשחקים אלו מושכים. שיקול זה של קיבולת קהל מציב כיום את אצטדיון רמת-גן כאפשרות הסבירה היחידה לאירוח משחקי כדורגל בקנה מידה גדול. אך מצב זה עתיד להשתנות בשנת 2014 עם סיום בניית אצטדיון סמי עופר בחיפה לצד שיפוצו ושדרוגו הנוסף של אצטדיון טדי בירושלים, אשר לשניהם תכולה של למעלה מ-30,000 אלף מושבים¹. וכך הסוגיה המרכזית שתעמוד על הפרק היא האפשרות שהאצטדיון המארח יהיה גם מגרשה הביתי של אחת הקבוצות. באנגליה למשל, עד לשנת 2008, הייתה ההחלטה בדבר המגרש המארח את משחקי חצאי הגמר תלויה בזהות הקבוצות העולות. לאחר שנקבעו העולות, היה נבחר מגרש ניטרלי

ממבחר האצטדיונים במדינה. החל משנת 2008, בעקבות החלטה של התאחדות הכדורגל האנגלית, כל משחקי חצאי הגמר וגמר הגביע משוחקים באצטדיון הלאומי – וומבלי. כיום בישראל אף קבוצה בכירה אחת אינה מארחת את משחקה באצטדיון רמת-גן, ובכך מוקנה לו יתרון הניטרליות הספורטיבית. אך הסיבה שהאצטדיון אינו משמש בית לקבוצה מסוימת היא בעיקרה התנאים הבעייתיים של האצטדיון מבחינת האווירה הביתית הנעדרת ממנו, וזאת לדוגמה בשל מרחק היציעים מהדשא ובעיות אקוסטיקה (רודשיצקי, 2006). לפיכך לא מן הנמנע שבנייתו האפשרית מחדש של אצטדיון רמת-גן תוביל קבוצות בכירות מהאזור לעבור ולשחק בו. מצב זה יפגע ביתרון הניטרליות הספורטיביות שלו כיום.

יחיד מול רבים

לאצטדיון רמת-גן במתכונתו הנוכחית חסרונות רבים, המתבטאים מחד באיכות הצפייה, האקוסטיקה, הנראות והשירותים השונים שמציע המתקן, ומאידך באי-ניצול מלא של תכולתו הגדולה בשל מצבה הספורטיבי של נבחרת ישראל, שיכולתה למשוך מספר צופים גדול למשחקי הבית היא מוגבלת. בשל ההכרה של ההתאחדות במגבלות אלו לצד הזדמנות כלכלית לפיתוח האזור (לוטל, 2013) הועלו רעיונות להקמתו של אצטדיון לאומי חדש במקום זה הנוכחי (בוקר, 2012). אם תצא תכנית זאת אל הפועל, היא אמורה לתת מענה לפחות על החלק הראשון, כלומר לבעיות האקוסטיקה, הצפייה ותנאי הנוחות הכלליים של המבנה, וגם להפחית את יחס צפיפות הקהל ביציעים (Crowd density) בעקבות תכולתו הגדולה יותר. לפיכך מצבו הנוכחי של האצטדיון והתכניות לעתיד מעלות שתי סוגיות הנוגעות קודם לכול לחלופות הקיימות בישראל המתאימות לשמש אצטדיון לאומי, ולאחר מכן לצורך המהותי באצטדיון כדורגל יחיד אשר יישא את התואר הזה.

בהחלטה על אצטדיון לאומי חדש יש להתייחס שלושה גורמים: איכות המתקן, תכולת צופים ומיקומו. אשר לשלושתם השלכות פונקציונליות, כלכליות, ספורטיביות ופוליטיות. סוגיית המיקום המועדף מורכבת ממגוון שיקולים ואינטרסים, ולכן יש להתייחס תחילה לשני תנאי סף והם תכולת צופים מינימלית והיכולת לעמוד בדרישות המחמירות של התאחדויות הכדורגל האירופית והעולמית בנוגע לאירוח משחקים רשמיים בין-לאומיים של נבחרת ישראל בכדורגל. בעקבות תכנית חדשה לפיתוח תשתיות ספורט, בהובלת המועצה להסדר ההימורים בספורט, נבנו בישראל בשנים האחרונות מספר רב של אצטדיונים חדשים (בנתניה, בעכו, בפתח תקווה ועוד). עם זה מתוך היצע המתקנים בישראל, הישנים והחדשים, שלושה אצטדיונים בלבד עומדים כיום בתנאי הסף הנזכרים לעיל והם אצטדיון בלומפילד ביפו, אצטדיון טדי בירושלים ואצטדיון רמת-גן, ואלהם יתווסף עם סיום בנייתו בשנת 2014 אצטדיון סמי עופר.

ירידת קרנה של הנבחרת הלאומית לאחרונה בעקבות מה שנתפס כהישגים דלים בזירה הבין-לאומית, גרמה לירידה במספר הצופים הממוצע במשחקה הביתיים של נבחרת ישראל. לדוגמה, בחמישה משחקים רשמיים שאירחה הנבחרת בטורנירי מוקדמות אליפות אירופה ומוקדמות גמר גביע העולם הגיעו בממוצע כ-18,500 צופים בלבד. עם זה יש לציין

כי כאשר מתקיימים משחקים מכריעים, או כאשר הנבחרת האורחת נחשבת למובילה בעולם הכדורגל, לרוב מגיעים יותר מ-40,000 צופים לאצטדיון רמת-גן. בהתייחס לנתונים אלו ולפוטנציאל הצופים של הנבחרת יש לבחון שני שיקולים הנוגעים לגודל הקהל: כלכלי וספורטיבי. לקהל גדול יותר יש יתרון כלכלי ברור, ולפיכך יש להעדיף את האצטדיון הגדול ביותר (רמת-גן), אולם מבחינה ספורטיבית יכול האצטדיון הגדול להיות חיסרון בשל השפעתו של הקהל על שיעור היתרון הביתי של המארחת. בספרות המחקרית בנושא יתרון הביתי קיימת הסכמה לרוב כי למספר הצופים אין השפעה על מידת היתרון הביתי (ראה למשל (Strauss, 2002; Van de Ven, 2011), אך ככל שצפיפות הצופים, הבאה לידי ביטוי ביחס שבין מספר הצופים לתכולת האצטדיון, דלילה יותר, כך חלה ירידה בשיעור היתרון הביתי (Agnew & Carron, 1994). כלומר, לשם יתרון ספורטיבי יש להעדיף אצטדיון אשר תכולתו תואמת את קהל הצופים הצפוי (בלומפילד, סמי עופר או טדי). בהתייחס ליתרון הספורטיבי, המצוי לכאורה בהכרת (familiarity) השחקנים את האצטדיון היחיד (ראה למשל, (Loughead et al., 2003; Pollard, 2002; Watson & Krantz, 2003), ניתן לטעון כי אין הדבר רלוונטי במקרה של אצטדיון לאומי, שכן נערכים בו משחקים מעטים בשנה, והרכב השחקנים משתנה לעתים קרובות. יתרה מכך, בשל האירוח המשותף של כמה קבוצות ישראליות באצטדיון עירוני אחד, נוצר מצב שבו ניסיונם של רוב שחקני הנבחרת במשחק באצטדיונים כגון בלומפילד או קריית אליעזר רב מניסיונם באצטדיון רמת-גן. כמו כן נבחרות אירופיות מובילות, שאין להן מגרש ביתי יחיד (הולנד, פורטוגל, גרמניה, איטליה, ספרד ועוד), שומרות על רמת ביצועים גבוהה ועל שיעור הצלחות דומה בכל המתקנים שבהם הן מארחות.

סוגיית מיקום האצטדיון נוגעת לקהל הפוטנציאלי ולזהות החברתית המרחבית, אך באותה עת יש לשקול גם את הלגיטימציה של רמת-גן, תל-אביב או חיפה על פני עיר הבירה. מעמדה של ירושלים כבירת ישראל הביא לריכוז של סמלי השלטון ומבנים מרכזיים בעלי חשיבות לאומית בעיר. לעומת זאת מעמדה הבין-לאומי של ירושלים בעייתי, והשגרירויות הזרות בישראל ממוקמות כולן באזור תל-אביב. העברת האצטדיון הלאומי לירושלים נתפסת כחלק מן המאבק על הלגיטימיות שלה כבירה. זאת ניתן לראות בפנייתו של ראש עיריית ירושלים ניר ברקת אל שרת הספורט לימור לבנת במכתב פומבי, שבו הוא מבקר את החלטת ההתאחדות לכדורגל לבנות מחדש את אצטדיון רמת-גן ומציע כחלופה שיפוץ והרחבה של אצטדיון טדי בירושלים. ברקת אף כותב מפורשות:

"...בהחלטת ההתאחדות יש התעלמות משיקולים לאומיים וחשיבותה של בירת ישראל... תמוהה בעיניי האפשרות כי ההתאחדות לכדורגל היא זו שתקבע היכן ישוחקו משחקי נבחרת ישראל והיכן ייקבע האצטדיון הלאומי... אין ראוי מירושלים, בירתה של ישראל, להקים בה את האצטדיון הלאומי ולסייע דרך כלל גורמי המימון, להרחבת אצטדיון טדי לכדי 50,000 מקומות... אבקש לבחון שנית ובהקדם את הנושא ולקבל החלטה ברורה כי אין ראוי מירושלים, בירת מדינת ישראל, להקים בה את האצטדיון הלאומי..." (מערכת אתר ONE, 2010).

ברקת התייחס בהזדמנות נוספת לכוונותיו להפוך את אצטדיון טדי לאצטדיון הלאומי, באמרו:

"הבאת המכביה לירושלים ביולי 2013, תמצב את ירושלים כבירת ספורט ותחזק את ההתפתחות המואצת של ירושלים בתחום התרבות והתיירות... אנחנו רואים חשיבות רבה בהפיכת אצטדיון טדי לאצטדיון הלאומי ובאירוח משחקים וטורנירים בינלאומיים בעיר הבירה. בכלל זה נמצאים האירועים המרכזיים של המכביה... התחרויות יביאו לעיר אלפי ספורטאים שיתרמו רבות לכלכלת העיר, לתרבותה, לשיפור פניה ולחיזוק תדמיתה של העיר בעולם על ידי הספורטאים כשגרירים, כל אחד בארץ מוצאו" (מערכת אתר ONE, 2011).

על פי תגובות הגולשים לכתבה שבה פורסם המכתב, בדומה לתגובותיהם לכתבות רבות אחרות בעניין אצטדיון רמת-גן והתכנית להקמה של אצטדיון חדש במקומו (ראה למשל, בהט, 2013; מערכת וואלה; ספורט, 2010) ניתן לראות כי מרביתם תומכים במעבר הנבחרת לאצטדיון טדי, מקצתם מציעים את אצטדיון בלומפילד וסמי עופר ומעטים בלבד תומכים בהישארות באצטדיון ברמת-גן. חשוב לציין כי למרות חילוקי הדעות בדבר האצטדיון המועדף, רובם ככולם תומכים למעשה בבחירת אצטדיון יחיד לאירוח, ואין דיון כלל בחלופה האפשרית של ריבוי מקומות.

אם הבחירה שנעשתה במדינות אחרות בדבר אירוח משחקי כדורגל בין-לאומיים מוצדקת אם לא אפשר לבחון על פי שני משתנים: הישגיהן של נבחרות הכדורגל המקומיות ושטחן של המדינות. אשר להישגי הנבחרות המקומיות ניתן לראות כי מתוך 20 הנבחרות המדורגות במקומות הראשונים בדירוג של התאחדות הכדורגל האירופי אופ"א (נכון לחודש יוני 2013), כמחציתן מארחות באצטדיון יחיד הנחשב לאצטדיון לאומי, ואילו המחצית האחרת מארחת בכמה אצטדיונים ברחבי המדינה. לפיכך להישגיה ולמעמדה של הנבחרת המקומית אין השפעה רבה בכל הנוגע להחלטה על מיקום האירוח. לעומת זאת בחינתן של שש המדינות האירופיות, שמידות שטחן דומות לאלה של ישראל (סלובניה, קפריסין, בלגיה, לוקסמבורג, מקדוניה ואלבניה), מעלה כי בכולן נבחרת הכדורגל הלאומית משתמשת באצטדיון לאומי אחד בלבד. כלומר, יש התאמה מלאה בין ההיבט הגאוגרפי להחלטתה של מדינה על אצטדיון לאומי.

דיון ומסקנות

הבחירה (או העדרה) באצטדיון יחיד שישמש באופן בלעדי לאירוח משחקי כדורגל בין-לאומיים אינה תלויה אפוא בשיקולים ספורטיביים אלא בשני ההיבטים האלה: ההיבט הגאוגרפי וההיבט הפוליטי-אידאולוגי. במדינות בעלות שטח קטן יחסית, ובמיוחד כאשר האצטדיון הנבחר נמצא במרכז של המדינה מבחינה מרחבית, ניתנת, בדומה ליוממות תעסוקתית, ההזדמנות לכל אוהד ספורט להשתמש במערכות התחבורה השונות כדי להגיע לאצטדיון ולצפות במשחקי הנבחרת הלאומית. אין זה משנה את העובדה שאוהדי הספורט המתגוררים בסמיכות לאצטדיון הנבחר נהנים מיתרון הקרבה למקום. כמו כן בשל

מאפיינים דמוגרפיים ואורבניים של מדינות קטנות, בכל עיר יש מספר מצומצם בלבד של אצטדיונים ומגרשי כדורגל, ולרוב יש התאמה בין מספר הצופים והקבוצות הרב שאותו משרת המבנה ובין איכותו ותכולתו (לונטל, 2013). משמע, יש לצפות כי בעיר הגדולה ביותר יהיה האצטדיון הראוי לתואר "לאומי", ואילו בפריפריה תהיה תשתית ספורטיבית נחותה יחסית. לעומת זאת במדינות בעלות אוכלוסייה גדולה, הערים המרכזיות הן בעלות יכולת כלכלית להקים ולתפעל אצטדיונים מתקדמים, ובשל כך במדינות אלו, המאופיינות בזיקה ספורטיבית חזקה (למשל ארצות הברית, יפן, ברזיל וגרמניה), קיים מערך נרחב של מתקני ספורט מודרניים בפריסה ארצית רחבה.

השיקול השני, הפוליטי-אידאולוגי, שעל פיו לאצטדיון עוד פן חשוב – כסמל לאומי – עומד כיום אל מול תהליכי גלובליזציה והתמסחרות של הספורט. מחד חלה התפתחות בספורט העולמי מבחינת מספר התחרויות הבין-לאומיות, בעיקר ברמת המועדונים, מצב החושף את המדינה דרך קבע ומפחית מחשיבות תפקידה התעמולתי של הנבחרת הלאומית. ומאידך חל גידול ניכר בעשורים האחרונים של הקמת תשתיות ספורטיביות מודרניות, ומכך חלה עלייה במספרם של האצטדיונים האיכותיים בכל מדינה אשר מתאימים לאירוח משחקים חשובים. כל אלו מפחיתים מחשיבותו של אצטדיון הכדורגל הלאומי כסמל לעצמתה ומרכזיותה של המדינה. את חשיבותם של סמלים ארכיטקטוניים-ספורטיביים ניתן לראות כיום בעיקר בנטייה ההיסטורית של מדינות אירופיות לבנות ולתפעל אצטדיון כדורגל לאומי. למשל, מתוך עשר נבחרות הכדורגל המובילות באירופה (על פי דירוג אופ"א לשנת 2013) שלוש המדינות היחידות שבהן קיים אצטדיון לאומי הן אנגליה, צרפת ופורטוגל, אשר היו שלוש המדינות הקולוניאליסטיות הגדולות ביותר (מבחינת מספר הקולוניות). משכך, שימש האצטדיון הלאומי אף כמגדלור תרבותי של מדינת האם.

המקרה הישראלי

מאז הקמתה ועד היום אין במדינת ישראל אצטדיון כדורגל לאומי רשמי, וזאת בשל העדר החלטה בנושא מטעם הגופים הממשלתיים המוסמכים לכך. עם זה העדפתו של אצטדיון רמת-גן לאירוח משחקי הנבחרת במשך שישים השנים האחרונות, אשר נבעה מעצמאותה של ההתאחדות לכדורגל בישראל בקביעת מיקום האירוח, הפכה אותו לכזה בתודעה הציבורית ובתמיכתה המלאה של התקשורת ובעיקר של עיתונות הספורט. ההכרה במגבלותיו של אצטדיון רמת גן אל מול גל הבנייה של אצטדיונים חדשים ומודרניים ברחבי ישראל (עכו, חיפה, נתניה, פתח תקווה, באר שבע ועוד) מעלה את הסוגיה העכשווית באשר לנחיצותו של אצטדיון רמת-גן בפרט ובנחיצותו של אצטדיון כדורגל לאומי בישראל בכלל. עיקר יתרונותיו של אצטדיון לאומי מצויים כאמור בפוטנציאל להיות סמל תדמיתי לאומי ובקיבולת אוהדים גבוהה יותר מהמקסמת את ההכנסות. אך תהליכי מסחר וגלובליזציה, המצויים גם בעולם הספורט הישראלי, הפחיתו במידה ניכרת את השימוש הפוליטי-תעמולתי בנבחרת הכדורגל הלאומית, וממוצע הצופים הנוכחי של הנבחרת אינו מצדיק שימוש באצטדיונים בעלי תכולה העולה על 30,000 צופים. מנגד, חסרונותיו העיקריים

של אצטדיון רמת-גן הם עלויות בנייה ותפעול גבוהות, העדפה וקידום של אזור גאוגרפי מסוים ואי-הכללת קבוצות נרחבות באוכלוסייה. את החסרונות הללו אפשר למלא בחלופה המקובלת של רוטציית אירוח משחקי הנבחרת בשלל אצטדיונים מתוך ההיצע הקיים במדינה.² נוסף על כך, הבחירה בחלופה האחרונה, תתרום להכרה בזהות אזורית, בד בבד עם חיזוק הזהות הלאומית הנובעת מהשתתפות של קהלים רבים יותר בצפייה ובתמיכה בנבחרת.

בשל שאיפותיהם של גופים שונים במדינת ישראל בשנות החמישים של המאה העשרים, ליצירת מונומנטים וסמלים לאומיים ולחיזוק הזהות הקולקטיבית באמצעים אלו, הוקם אצטדיון רמת-גן, ששימש לאירוח תחרויות המכביה, משחקים בין-לאומיים ואף מצעדים צבאיים. עם זה יובל של תמורות כלכליות, חברתיות ותרבותיות דרמטיות בישראל מחייב בחינה מחדש של הצורך הספורטיבי-לאומי באצטדיון לאומי אחד, שכן על רקע התרחבות הפערים בין המרכז לפריפריה והתחזקות הסקטוראליות, מעברה של הנבחרת הלאומית בין אצטדיונים ברחבי הארץ יכול לתרום למימוש ייעודה המקורי – ייצוג מלא של האוכלוסייה המקומית.

רשימת המקורות

- ארצי, ש. (27.7.2011). קשטן: הפועל ת"א מייצגת את ישראל, **YNET**, נדלה ב-27.7.2011.
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4100928,00.html> מ-
- בהט, ד. (17.1.2013). 4 אדריכלים יגיעו להציג את האצטדיון החדש בר"ג, **ONE**, נדלה ב-17.6.2013.
<http://www.one.co.il/Article/211555.html> מ-
- בוקר, מ. (14.7.2012). היורו בדרך לישראל? **הארץ**, נדלה ב-11.6.2012 מ-
<http://www.haaretz.co.il/sport/israel-soccer/1.1775308>
- בן פורת, א. (2003). **כדורגל ולאומיות**. תל-אביב: רסלינג.
- בן פורת, א. (2010). ישראל שפה קשה, אך כדורגל דיברו כולם. **עיונים בתקומת ישראל**, 20, 1-25.
- ויין, ח. (1980). **המכביות בארץ ישראל**. הוצאת הסתדרות עולמית מכבי ומכון וינגייט לחינוך גופני.
- טבק, א. (12.3.1969). ההתאחדות לכדורגל מנהלת מו"מ לחכירת אצטדיון רמת-גן. **מעריב**, עמ' 5, נדלה מ-
<http://www.jpress.org.il>
- לונטל, א. (2013א). שימור והנצחה של מקומות ספורט בישראל. **זמנים**, 121, 100-110.
- לונטל, א. (2013ב). **מתחמי ספורט תחרותי בישראל, פוליטיקה חברה ותרבות**. תזה לתואר שלישי, אוניברסיטת חיפה, חיפה.
- ללא שם (10.3.1958). נשלמת הקמת האצטדיון בירושלים. **מעריב**, עמ' 3, נדלה מ-
<http://www.jpress.org.il>
- ללא שם (7.2.1962). האצטדיון בבירה לרשות בתי הספר – ללא תשלום. **מעריב**, עמ' 8, נדלה מ-
(<http://www.jpress.org.il>)
- ללא שם (3.10.1961). אצטדיון "הפועל" בבאסה ייהפך למגרש אולימפי. **מעריב**, עמ' 10, נדלה מ-
(<http://www.jpress.org.il>)
- ללא שם, (29.7.1965). 53,000 מקומות. **מעריב**, עמ' 19, נדלה מ-
<http://www.jpress.org.il>
- ללא שם (16.5.1967). משחק אורות מרהיב. **דבר**, עמ' 5, נדלה מ-
<http://www.jpress.org.il>
- ללא שם, (28.7.1969). הנשיא יכריז הערב על פתיחת המכביה. **דבר**, עמ' 8, נדלה מ-
<http://www.jpress.org.il>
- ללא שם, (21.5.1979). האצטדיון יבנה. **מעריב**, עמ' 4, נדלה מ-
<http://www.jpress.org.il>

- מערכת ENO, (26.7.2010). ניר ברקת ללבנת: העבירי את משחקי הנבחרת לטדי. **ONE**, נדלה ב-2.6.13, מ-
<http://sites.one.co.il/General/Article.aspx?id=162601&t=100&siteid=7>
- מערכת ONE (9.6.2011). טדי יורחב ל-31,000 מקומות, ברקת: צעד משמעותי. **ONE**, נדלה ב-12.6.2013 מ-
<http://www.one.co.il/Article/181158>
- מערכת וואלה ספורט (19.9.2010). אצטדיון ר"ג יורחב ל-60 אלף מושבים. **וואלה**, נדלה ב-17.6.2013 מ-
<http://sports.walla.co.il/?w=/1734315>
- קאופמן, י., וגלילי י. (2009). ספורט, אידיאולוגיה ציונית ומדינת ישראל. **סוגיות חברתיות בישראל: כתב עת לנושאי חברה**, 8, 31-10.
- קופר, ס. (1996). **כדורגל נגד האויב**. תל אביב: הוצאת חרגול.
- רודשיצקי, ל. (13.11.2006). עדיין חסרי בית. **וואלה**, נדלה ב-14.2.10 מ-
<http://sports.walla.co.il/?w=/7/1007221>
- Agnew, G. A., & Carron, A. V. (1994). Crowd effects and the home advantage. **International Journal of Sport Psychology**, 25, 53-62.
- Alegi, P. (2008). A nation to be reckoned with: the politics of world cup stadium construction in Cape Town and Durban, South Africa. **African Studies**, 67, 397-422.
- Bairner, A. (2007). From sands to Sanchez: the making of a national sport stadium for northern Ireland. **Entertainment and Sports Law Journal**, 5, 1.
- Carrington, B. (1986). Social mobility, ethnicity and sport. **British Journal of Sociology of Education**, 7, 3-18.
- Collins, S. (2010). Asian soft-power: globalization and regionalism in the East Asia Olympic Games. **Proceedings: International Symposium for Olympic Research**, p. 163.
- Gupta, A. (2009). The globalization of sport. **The International Journal of the History of Sport**, 26, 1874-1888.
- Hall, S. (1992). The question of cultural identity. In S. Hall, D. Held, & T. McGrew (Eds.), **Modernity and its futures** (pp. 273-326). Cambridge, MA: Polity.
- Hogan, J. (2003). Staging the nation gendered and ethnicized discourses of national identity in Olympic opening ceremonies. **Journal of Sport & Social Issues**, 27, 100-123.

- Houlihan, B. (2008). **Sport and society** (2nd ed.). London, UK: Sage.
- Krüger, A., & Murray, W. (Eds.). (2003). **The Nazi Olympics: sport, politics, and appeasement in the 1930s**. Champaign, IL: University of Illinois Press.
- Loughead, T. M., Carron, A. V., Bray, S. R., & Kim, A. J. (2003). Facility familiarity and the home advantage in professional sports. **International Journal of Sport and Exercise Psychology**, 1, 264-274.
- Malec, M., & Beckles, H. M. (1999). Baseball, cricket, and social change: Jackie Robinson and Frank Worrell. In R. R. Sands (Ed.), **Anthropology, sport and culture** (pp. 137-144). Westport, CT: Bergin & Garvey.
- Paton, G., & Barney, R. K. (2002). **Adolf Hitler, Carl Diem, Werner Klingenberg, and the Thousand Year Reich: Nazi Germany and its envisioned post-war Olympic world**. The Global Nexus Engorged, Sixth International Symposium for Olympic Research, London, Ontario: ICOS.
- Pollard, R. (2002) Evidence of a reduced home advantage when a team moves to a new stadium. **Journal of Sports Sciences**, 20, 969-973.
- Ren, X. (2008). Architecture and nation building in the age of globalization: construction of the National Stadium of Beijing for the 2008 Olympics. **Journal of Urban Affairs**, 30, 175-190.
- Shobe, H. (2008). Football and the politics of place: Football Club Barcelona and Catalonia, 1975-2005. **Journal of Cultural Geography**, 25, 87-105.
- Strauss, B. (2002). The impact of supportive behavior on performance in team sports. **International Journal of Sport Psychology**, 33, 372-390.
- Tietz, J. (2006). Sport and remembrance: The Berlin Olympic site. In R. Rother (Ed.), **Historic site: the Olympic grounds 1909-1936-2006**. Berlin: Jovis.
- Van de Ven, N. (2011). Supporters are not necessary for the home advantage: evidence from same-stadium derbies and games without an audience. **Journal of Applied Social Psychology**, 41, 2785-2792.
- Watson, J. C., & Krantz, A. J. (2003). Home field advantage: New stadium construction and team performance in professional sports. **Perceptual and Motor Skills**, 97, 794-796.

הערות

1. בשנים 2011–2012 נחנכו שני אצטדיונים חדשים בפתח תקווה (המושבה) ובנתניה (האצטדיון העירוני), שהם בעלי תכולה של 11,500 ו-13,600 מושבים, בהתאמה. וכך למרות התאמתם לסטנדרטים מודרניים מקובלים, אין הם יכולים להכיל את מספר הצופים הממוצע במשחקי הבית של נבחרת ישראל.
2. קיים הבדל בין משחקים רשמיים, המחייבים שהמתקנים יעמדו בדרישות הסף של קיום משחק בין-לאומי רשמי, ושהם גדולים דיים כדי למקסם את ההכנסות ולאפשר צפייה של מספר מרבי של צופים, ובין משחקי ידידות שבהם מספר הצופים קטן יותר והדרישות מן המתקן מצומצמות. לפיכך, כפי שצוין לעיל, עם סיום הבנייה והשדרוג בשנת 2014 תוכל הנבחרת הלאומית לארח משחקים רשמיים בארבעה אצטדיונים: רמת-גן (ישן או חדש), בלומפילד, טדי וסמי עופר, ואילו במשחקי הידידות תוכל הנבחרת לארח בכעשרה אצטדיונים נוספים – מצפון המדינה ועד דרומה.

הכשרת מורים לחינוך הגופני בארץ ישראל – רקע היסטורי וחבלי לידה

יצחק רם

תקציר

הכשרת מורים לחינוך הגופני הוכרה באירופה כשבעים שנה לפני שצורך כזה הורגש במערכת החינוך היישובית. באמצע שנות הארבעים של המאה העשרים, כחלק בלתי נפרד מתהליכים חברתיים-לאומיים שהתרחשו אז ביישוב היהודי בארץ ישראל, הורגש הצורך במערכת הכשרה כזו. מנהיגי הספורט המקומי הבינו את חשיבותו של החינוך הגופני לעתידו של העם, שעמד להיבדק על קוממיותו, ולא חדלו מניסיונות לקדם את מערכת החינוך הגופני ובעקבותיה גם את רעיון הקמתו של מכון להכשרת מורים מקצועיים בתחום. מכון כזה אכן הוקם בסופם של תהליכים בשנת 1944, ועד ההכרזה על הקמת מדינת ישראל הוא סיפק למערכת החינוך המקומית למעלה משליש מן המורים לחינוך גופני ששירתו באותה תקופה את המערכת בפועל.

תאריכים: הכשרת מורים, חינוך גופני, המחלקה להכשרה גופנית, היישוב.

חוקרת החינוך העברי רחל אלבוים-דרור בוחנת את התפתחות החינוך העברי ביישוב לאורם של השינויים שהתחוללו בהתגבשותם של מוקדי הסמכות וההחלטה במערכת החינוך. לפי גישה זו היא מבחינה בשלוש תקופות: התקופה הראשונה מאמצע המאה התשע-עשרה ועד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, התקופה השנייה משנת 1914 ועד שנת 1920, והשלישית – משנת 1920 ועד קום המדינה. בתוך התקופה השלישית היא מבחינה בשתי פאזות: האחת עד שנת 1932 והשנייה משנה זו ועד הקמת המדינה. העברת ההגמוניה בחינוך ה"יישובי" באופן רשמי בשנת 1932 מן ההסתדרות הציונית אל מחלקת החינוך של הוועד הלאומי לכנסת ישראל סימנה את קו התפר שבין שתי הפאזות הללו.¹

מבחינת החינוך הגופני העברי חולל המעבר הזה שינוי של ממש במנגנוני השליטה, ובמקביל גם התפתחות ארגונית לא מבוטלת, אבל בהיקפה הממשי של פעולת החינוך הגופני לא חלה מהפכה רבת, אם כי נצפו כמה שינויים לא מבוטלים. מאמרי זה מתמקד בתקופת הפאזה השנייה והוא נועד לתאר את חבלי הלידה של מערכת הכשרת המורים לחינוך הגופני בישראל, ששורשיה נעוצים בשנים אלה. בנושא זה אלבוים-דרור עצמה לא עסקה כלל באופן ממוקד במחקרה.

בנושא החינוך הגופני העברי בתקופת היישוב נעשה עד היום מחקר מועט יחסית. מאמרי "יסודותיו הרעיוניים של החינוך הגופני בארץ-ישראל בראשית המאה העשרים" היה למעשה יריית הפתיחה של מחקר היסטורי ממוקד בנושא זה, ובו תיארת את התפתחות מערכת החינוך הגופני היישובית בתקופתה הראשונה, כלומר עד מלחמת העולם הראשונה.² במאמר מאוחר מזה – "תכנון הלימודים בחינוך הגופני בארץ ישראל: היבט היסטורי פילוסופי" –

ביקשתי לבדוק באיזה אופן ובאיזה כיוון ניכרו השפעות אידאולוגיות שונות על התפתחות התכנון של פעולות בהוראת החינוך הגופני בישראל מראשית התהוות היישוב ועד מועד ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, אולם לא עסקתי בהיבטים ארגוניים של התפתחות המערכת.³

החוקרת טלי בן ישראל כן עסקה בהיבט זה במחקרה על אודות התפתחות תרבות הגוף העברית בתוך התרבות הארץ-ישראלית. בפרק "ראשית מיסוד החינוך הגופני בתקופת טרום המדינה" היא סוקרת בין השאר גם את התפתחות הכשרת המורים לחינוך הגופני בין שתי מלחמות העולם, את פעילותה של המחלקה להכשרה גופנית כולל פעולות ההדרכה שלה וכן את שני הקורסים הרשמיים הראשונים להכשרת מורים לחינוך הגופני, שנוהלו במכון לחינוך גופני.⁴

גם חיים קאופמן, חוקר תולדות הספורט העברי, עסק בחלק מכתביו בנושא הנדון כאן. במאמרו "המדרשה לחינוך גופני וראשית הכשרת המורים לחינוך גופני בארץ ישראל ובמדינת ישראל" הוא סוקר את התפתחות החינוך הגופני העברי ובתוכו גם את התפתחות מערכת הכשרת המורים באופן מפורט תוך עריכת מעקב קפדני אחר השתלשלות המאורעות ההיסטוריים שהובילו להקמת המדרשה להכשרת מורים לחינוך גופני.⁵

במאמרי זה אני מבקש להוסיף נדבך מחקרי אל העובדות ההיסטוריות, שלובנו כהלכה על ידי קודמיי, באמצעות התבוננות מזווית רחבה מעט יותר על התופעה הנחקרת. בכך אני מתכוון להתבוננות בשני מוקדים שקודמיי לא עסקו בהם: האחד הוא הרקע ההיסטורי הכללי של התפתחות הכשרת מורים לחינוך הגופני בעולם בכלל ובאירופה בפרט במסגרת צמיחתה של המודרנה בעולמנו, והשני הוא התפתחות של מגמות קהילתיות-חברתיות חדשות בתוך היישוב כרקע משפיע לצמיחת ההכרה בצורך במיסוד תהליכי הכשרה של מורים לחינוך הגופני בארץ ישראל. זאת, מתוך הרצון להוכיח כי תהליך התפתחות הכשרת המורים לחינוך הגופני בישראל היה תהליך טבעי של התפתחות חברתית-לאומית של יישוב לאומי לקראת היותו מדינה שבדרך.

תחילה אתאר בתמצית את התפתחות מערכת הכשרת המורים בעולם המערבי ובתוכה גם את ניצני התפתחותה של מערכת הכשרת המורים לחינוך הגופני בעקבות התעוררותם של צרכים אנושיים חדשים בתקופת העת החדשה. אחר כך אתאר את מצבו הכללי של נושא החינוך הגופני ביישוב ומתוך כך את הצורך הגובר בהקמת מרכז להכשרת מורים בתחום זה ואקנה בתיאור הקמתו של המכון הראשון להכשרת מורים לחינוך גופני ביישוב.

העת החדשה והכשרת המורים כפעילות ממוקדת

הקדמה

עם היעשותה של התרבות האנושית בעת החדשה מורכבת ועם הצטברותו של מידע רב ומגוון בידי בני האדם השתנתה גם מפת הצרכים האנושיים וגרמה מצדה להיווצרותם של מוסדות השכלה חדשים. למשל, נפוליון יזם את הקמת הפוליטכניק בראשית המאה התשע-

עשרה לקידום מחקר ומהנדסים בשירות המאמצים המדיניים-מלחמתיים שלו, ובמדינת ישראל יקימו באמצע המאה העשרים, לאור יזמתו זו של נפולאון, ומאותם מניעים – את מוסד "תלפיות".

בד בבד עלתה ההכרה שלא תיתכן חברה שבה חינוך הדור הצעיר לא יהיה עניין של חובה ולא יינתן בידי אנשי מקצוע, אשר על כן על המדינה לשאת בעולו של חינוך ילדיה. לצורך כך היה עליה תחילה להפקיע את הנושא מידי ההורים ומידי מחנכים מזדמנים, בחלקם הארי אנשי דת, ולהפקידו בידי אנשי מקצוע, שהוכשרו במיוחד לצורך זה. מעניין שגם המשכילים היהודים של העת החדשה נתנו דעתם על סוגיה זו. כך עולה למשל ממאמר של משכיל, תושב העיר ברסלב, יוזל מרכנוי, שנדפס בשנת תקמ"ט (1799) בעיתון "המאסף", ובו דרישה מפורשת להפקיע את החינוך מידי ההורים ולהפקידו בידי אנשי מקצוע.

מרכנוי פוסע במאמרו זה צעד אחד לפני מחנה המשכילים היהודים, אשר עסקו בתקופתו בענייני החינוך היהודי, בדברו ברורות על חשיבות החינוך הניתן על ידי אנשי מקצוע. מרכנוי מרצה במאמרו על יתרונות החינוך הניתן על ידי מורים על פני זה הניתן על ידי הורים לא מיומנים ומדגים יתרונות אלה. הוא גם מפרט את תפקידי המורים המקצועיים ומתעכב על מחויבויותיהם כלפי תלמידיהם. בין היתר הוא מציג: **"אבל תמיד יהיו עיניו ולבו עליהם, אל יעזבם ואל יעלים עיניו מהם, אף בשחוק ורקוד עמהם יהיה... והשגחתו על בריאות וחיוזוק גופם, אשר הוא צריך להיזהר בו מאד, תכלול ג"כ שירחיקם מכל מיני עצלה ורפיון... אל יושבם תמיד בעת התלמוד, השבת מרבית חולאים היא, אבל התנועה והעמידה הן טובות לגוף, גם אל יתנם להרים קולם ביותר לצעוק בלימודם, בל תחלש החזה"**.⁶

בד בבד עם ההתפתחות הזו התרחש תהליך נוסף של מיסוד בתי הספר כמוסדות ממלכתיים והנהגת חוק לימוד חובה, והללו הפכו מניה וביה את המורה לפקיד מדינה, שכזה נזקק מעתה לתעודת הכשר. תעודה זו היה עליו לרכוש במוסד מקצועי. לשם כך הוקמו הסמינרים וכך בא לעולם מעט אחרי אמצע המאה התשע-עשרה מקצוע חדש, מקצוע הכשרת המורים.

שורשי הכשרת המורים בעת החדשה

המילה "סמינר" מקורה בשורש "semin", שמשמעו זרע, או ביתר דיוק במילה "seminal", שפירושה זריעה, במובן של הפצת זרעים. המקור ההיסטורי של רעיון הכשרת המורים כהפצת זרעים נעוץ בנוהג שרווח בכנסייה הקתולית עוד בימי הביניים – ה-"propaganda dai" – שפירושו הפצת דעת האל באמצעותם של אורטורים מוכשרים, שהסתובבו בעולם בשם הכנסייה לתכליות מסיוניריות.

מיסוד תהליכי הכשרת המורים היה תהליך מהיר ואינטנסיבי יחסית. בתחילה עסקו בעיקר בהנחלת ה-"subject matter" בתוספת הכללות כלשהן באשר למה שייחשב לחינוך טוב וראוי. בבריטניה הוויקטוריאנית דאז גרסו המחנכים למשל שילד מחונך רואים אבל אין שומעים.⁷ את ההכשרה המקצועית גופא המשיכו פרחי ההוראה לקבל בבית הספר עצמו מפי המומחה להוראה ה-"mainster", שפירושו: האומן או בעל המלאכה. כלומר, בפועל היה זה

תהליך שעדיין הסתמך ברובו על הכשרה שוליאית. המגמה הייתה דעת לשמה במשמע של להרבות דעת, לעבדה ולשמרה בעזרת הזיכרון תוך שימוש בחושים השונים. ממילא יובן שבמהלכן של עשרות שנים זו הייתה הגישה הרווחת גם בהכשרת המורים לחינוך הגופני, שהרי עסקינן במקצוע עמלני ופעלתני במיוחד.⁸

תהליכי המיסוד עצמם היו כאמור מהירים יחסית, אולם גישות חינוכיות ומערכות חינוך בכלל נוטות, יחסית למערכות חברתיות-תרבותיות אחרות לקצב השתנות אטי יותר, ולכן הגישה השוליאית-מסורתית המשיכה לשמש גישת הכשרה מרכזית עוד זמן רב לאחר הקמת הסמינרים הראשונים, ולמעשה עד ימינו אלה ניתנים עקבותיה לאיתור בתכניות הכשרה במקומות שונים בעולם וגם אצלנו, ובכללן של אלה תכניות הכשרת המורים לחינוך הגופני. הראשון שהגה את הרעיון לכלול בתכניות הכשרת המורים בסמינרים את נושא החינוך הגופני היה אותו אדם שגם טבע את המושג "נצרות השרירים", ושלימים יתבקש על ידי מקס נורדאו במסגרת תביעתו בקונגרס הציוני השני לקומם מחדש את "יהדות השרירים". ההוגה הזה היה סופר ואיש מנהל בריטי בשם צירלס קינגסלי (1819-1875), אשר היה בין הראשונים שבפעילי התרבות הבריטית של המאה התשע-עשרה שהעלו על נס את חשיבות האימון הגופני למטרת חישול הגוף כדי להגביר באמצעותו את כוח האמונה דווקא. ברוח משנתו אף נפתח סמינר למורי דת שהכניס בתכנית ההכשרה שלו פרק נרחב של אימון גופני, שכלל התעמלות, שחייה ורכיבה.⁹

בעקבות מהלך זה החלו בשליש האחרון של המאה התשע-עשרה לכלול בחלק מן הסמינרים גם נושאים הקשורים בחינוך הגופני, ותכנית הכשרה ראשונה ספציפית למורים לחינוך הגופני נפתחה בשנת 1861 בברלין והיא כללה לימודי אנטומיה, פיזיולוגיה, היגיינה והתעמלות.¹⁰

הקדמות למכון להכשרת מורים לחינוך גופני ע"ש אורד וינגייט

בארץ ישראל יוקם סמינר ראשון לחינוך כללי בירושלים בשנת 1913, והוא יישא את שמו של המחנך דוד ילין, וסמינר ייעודי למורים לחינוך הגופני בתל-אביב בשנת 1944 והוא יישא את שמו של אורד וינגייט, קצין בריטי, מומחה ללוחמה זעירה, שהקים את פלוגות הלילה המיוחדות של ארגון ההגנה.

היה זה עיצומה של תקופת התפתחות גדולה של החינוך העברי הכללי בארץ ישראל, שאופיינה בתהליכי העברת מוקדי קבלת ההחלטות מן ההסתדרות הציונית אל המוסדות המייצגים של בני היישוב. בפועל הייתה זו העברה של מוקדי קבלת ההחלטות מן ההסתדרות הציונית אל הוועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל (בקיצור: הוועד הלאומי). שינוי זה השפיע באופן מובהק גם על מערכת החינוך היישובית ובתוכה גם על מערכת החינוך הגופני, אבל בפועל הוא היה למעשה המשכו של התהליך שסימניו נראו כבר בתקופה הקודמת, לאמור מסירת סמכויות ההחלטה, המימון וההקצאות השונות במערכת החינוך המקומית מן התנועה הציונית לבני היישוב.¹¹

מצב החינוך הגופני היישובי לקראת אמצע המאה

בשנת 1936 כבר היו בארץ ישראל כמאה מורים שהורו חינוך גופני, אבל רק כשלושים מהם היו גם בעלי הכשרה מקצועית ספציפית מספקת. רובם רכשו את השכלתם בדנמרק בשני מקומות – בסטנס שבקופנהאגן, בית הספר הגבוה בעולם בשעתו להכשרת מורים לחינוך הגופני, שצבי נשרי היה הראשון מקרב המורים הארץ-ישראלים שהשתלם בו בשנת 1911, ובבית הספר לחינוך הגופני של נילס בוק באולרוף. הלימודים במוסדות הללו נמשכו בדרך כלל כשנה אחת, ולאחריה שבו המשתלמים ארצה ונקלטו במערכת החינוך המקומית.

את ספסלי הלימודים במסגרות החינוך של היישוב העברי חבשו אותה השעה כ-35,000 תלמידים, וברור שמכסת המורים לא הספיקה. עוד כ-15,000 צעירים למדו במוסדות האורתודוקסיים: חדרים, תלמודי תורה וישיבות, ובאלה לא ניתן כלל חינוך גופני. במקביל למדו עוד כ-35,000 תלמידים במערכת החינוך הכללית (הממשלתית), שהוקמה ונתמכה על ידי שלטונות המנדט הבריטי, ואלה זכו ליחס עדיף בהחלט בכל הקשור לחינוכם הגופני. במערכת החינוכית הזו הורו חינוך גופני כמאתיים מורים בסך הכול. מתוכם כמאה וחמישים עברו קורסים מקצועיים מיוחדים על חשבון שלטונות המנדט הבריטי, ועוד כשלושים זכו לקורסים גבוהים של ממש בהוראת החינוך הגופני. על קבוצת המורים הזו פיקחו שני מפקחים קבועים במשרה מלאה (אחד בריטי והשני ארמני), והם נעזרו בכמה מפקחים מסייעים במשרה חלקית.¹²

במערכת החינוך הגופני העברי של סוף שנות השלושים הורגש אפוא צורך הולך וגובר ביצירת מסגרת קבועה להכשרתם של מורים לחינוך הגופני. בתחילה הופנו האנרגיות של אנשי הגרעין המארגן לדחיפת הנושא בתוך הסמינרים הכלליים להכשרת מורים. בארכיונים מצויים מזכרים ומכתבים רבים בנושא זה, שנשלחו על ידי פעילי החינוך הגופני של התקופה אל בעלי תפקידים ציבוריים שונים, אבל רק לעתים רחוקות הם זכו לקבל מענה מספק אם בכלל.

המחשבה שליוותה את ההניעה הזו, אשר אגב לא נעלמה גם לאחר הקמתו של בית מדרש מיוחד להכשרתם של מורים לחינוך הגופני, נתלתה בתקווה שאם הסמינריות הצעירות להוראה תיתפסנה לעניין, וחשיבות החינוך הגופני תוטמע בתודעתן, אזי קיים סיכוי מסוים שהן תפתחנה את הנושא במסגרת עבודתן בבתי הספר העממיים, ובעיקר בקרב ילדי הגיל הרך, שעדיין לא זכו אז כלל לשיעורי החינוך הגופני מאת מורים מקצועיים.

על ההניעה הזו של פעילי הענף אנו למדים למשל ממכתבה של המורה לחינוך הגופני אלי ויטקובר אל הנהלת בית המדרש למורים בירושלים. מכתב זה כותר על ידיה בשם: "לתכנית עבודה בחינוך גופני לתלמידות ביה"ס". במכתב היא הציעה פרק שלם של חינוך גופני בתוך תכנית ההכשרה הכללית של המוסד. הפסקה הראשונה במכתבה כללה את "מטרת החינוך הגופני בבית המדרש", והיא פתחה בהצהרה רבת: **"החינוך הגופני צריך להיות חלק אורגני של החינוך בכלל. אנו רוצים לחנך את ילדינו לקראת הרמוניה שלמה של הגוף, הרוח והנפש"**. לאחר שויטקובר סיימה לפרט בסעיף המטרה את הרציונל החינוכי ואת חשיבותו של מקצוע החינוך הגופני, היא עברה להנפקת עצות באשר לדרכים ב"ארגון

העבודה", בקבעה בסעיף הראשון: "על כל תלמידה חובה להשתתף משך שנתיים בשעורי ההתעמלות פעמיים בשבוע. רב השעורים מיועדים להתעמלות של הבנות עצמן; על כל אחת ואחת להשיג את 'אות הספורט' במבחן על יכולתה הגופנית. במשך שנתיים 30 שעות מיועדות להוראת החינוך הגופני במכילות א'-ב".¹³

המפקח על החינוך הגופני יהושע אלוף כתב אל הד"ר ברוך בן-יהודה מכתב שבו הוא פירט את "מצבו של החינוך הגופני בביתה"מד למורים" והתלונן על שלא נעשה שם די בתחום חשוב זה: "בעיית חוסר מורים לחינוך הגופני מחמירה והולכת בה בשעה שערכו של האימון הגופני דווקא בשעת החירום הוכח בצורה הבולטת ביותר. הפקוח על החינוך הגופני טוען זה כמה שנים לשפור המצב בשטח זה בביתה"מד למורים, אבל לצערנו הרב עד כה טרם נעשה הרבה בכון זה".¹⁴

בהמשך המכתב פירט אלוף את דרישותיו בנושא, ובהן שלוש שעות שבועיות חובה לכל פרחי ההוראה עם אפשרות לתוספת של שעותיים מיוחדות "לקבוצת ההכשרה או למתקדמים". הוא אף הציע כי "בתעודת הגמר יינתן ציון בעד 'הוראת החינוך הגופני' וציון בלתי מספיק בה – יעכב מסירת התעודה". משמע, הוא ביקש לראות בתוך תכנית ההכשרה פרק של התנסות של ממש בהוראת החינוך הגופני, ולא פחות חשוב מכך, הוא ביקש לוודא את העלאת הסטטוס של מקצוע החינוך הגופני על ידי הפיכתו לנושא של חובה בתוך המערכת הכללית של הכשרת המורים.

במקביל לטיפול בתכניות החינוך הגופני בסמינרים הכלליים ארגנה המחלקה להכשרה גופנית השתלמויות קצרות מועד וסמינרים תקופתיים ארוכים יותר להכשרת מדריכי ספורט. ההשתלמויות הללו נערכו בנוסח צבאי מובהק. על כך אפשר ללמוד מנוסח "פקודות הקבע" של ה"קורס למורי התעמלות" הכולל מונחים כגון "מפקד כיתה", "מפקד המחנה", "מחסנאי", "מפקח תורני", וכן "תרגילי סדר" ו"תרגילי שדה".¹⁵

מן "הסקירה השנתית" (תש"א) של המחלקה להכשרה גופנית, שנמסרה להנהלת הוועד הלאומי, עולה כי בשתי שנות פעולתה הראשונות קיימה המחלקה שבעה "קורסים", ארבעה "סמינריונים" ושנים-עשר "מחנות", שבהם הוכשרו בסך הכול: 341 מורים, 333 מדריכים ו-54 רופאים.¹⁶

אבל כעת הקורסים הללו לא סיפקו עוד את צורכי המערכת, וכמוהם גם מצב ההכשרה בסמינרים הכלליים. אנשי המחלקה להכשרה גופנית החלו אפוא להגות בהקמתו של סמינר ייחודי לנושא. בינתיים גם פרצה מלחמת העולם השנייה, והקשר עם אירופה נותק. ממילא גם בטלה האפשרות להמשך השתלמותם של כוחות הוראה מקומיים ברחבי היבשת, שהרי אין יוצא ואין בא.

חשיבות הקמתו של מוסד מכשיר מקומי קיבלה משנה תוקף, וככל שנקף הזמן הלך ונתחזק לחצה של המחלקה להכשרה גופנית בשותפות עם ארגון מורי התעמלות על ההנהגה ה"יישובית".

ניסיונות ראשונים

למעשה, כבר באמצע שנות השלושים הגה ארתור בירס את רעיון הקמתו של מרכז להכשרה גופנית, אלא שיותר משהוא נתכוון אז למערכת החינוך, הוא חשב ככל הנראה על מערכת הביטחון, בכוונו בעיקר להכשרתם של בני נוער שראו עצמם בשירות צבאי מקצועי. הוא אף כתב לארגון "ההגנה" תזכיר בשם: "הקמת בית ספר למדריכים וקצינים בארץ-ישראל".¹⁷ האקדמיה, או בשמה הרשמי: "המכון לחינוך גופני", החלה לקרום עור וגידים עם יריית אבן הפינה למבנה שלה, וזה קרה בחודש דצמבר של שנת 1938. באותו מעמד נרשם במגילת היסוד שלה:

"ביום ד' בשבוע, כ"ח כסלו, בחג האורים תרצ"ט היא השנה השלישית למערכת הדמים בארץ המתנכלת למפעל התחיה של עם ישראל, התאספנו וירינו את אבן הפינה למרכז הדרכה לספורט שימושי ע"ש ד"ר בירס... ללמד בני יהודה תורת תרבות הגוף, לאמצם ולחזקם, ולהרבות כוחם למען יוכלו ביום צרה להגן על נפשם ועל כבוד עמם ותקומתו בארץ אבותם".¹⁸

במקביל להתקשרות עם מנהיגות ה"הגנה" עשה בירס נפשות לרעיונו גם בתוך הוועד הלאומי, ומפרוטוקול אחת משיבות הוועד המנהל של הוועד הלאומי אנו למדים כי **"מנהל ביה"ס הריאלי בחיפה, הד"ר ארתור בירס... מסר גם על התכנית של ביה"ס לחינוך גופני העומד להיווסד על הר הכרמל בחיפה. המוסד הזה, אשר יפתח כבר בשנת הלימודים הקרובה, יעמוד בקשר אמיץ עם המרכז להכשרה גופנית שע"י הוועד הלאומי".**¹⁹ מחלקת החינוך בוועד הלאומי השתכנעה בנחיצות העניין. על כך אנו למדים ממזכרים פנימיים וממכתב בנושא שנשלח ממנהל המחלקה אברהם קצנלסון אל אליעזר קפלן, גזר הסוכנות: **"...התכנית המקצועית דומה בקוויה הכלליים לתכנית בתיה"ס הידועים בארצות סקנדינביה, אשר בהם קבלו הכשרה כמעט כל המומחים שלנו להכשרה גופנית, אולם היא הותאמה לתנאי הארץ שלנו. המוסד יהיה סגור והמשטר הפנימי בו יהיה צבאי".**²⁰

בפועל מעולם לא החלה פעולת הכשרה של מדריכים ומורים במקום, שכן מיד לאחר הקמת המבנה הוא הופקע על ידי הבריטים, ורק בתום מלחמת השחרור הוא הושב לרשות בית הספר.²¹ הסיבה לפעולת המניעה של הבריטים נעוצה כנראה בחששם מייעודו הצבאי של המכון. אחד ממכתביו של בירס לוועד הלאומי בנושא המכון נתגלגל לידי הבולשת הבריטית, ובירס הוזמן לחקירה בנושא. הוא לא הצליח לשכנע את חוקריו שהוא התכוון להקמתו של מכון להכשרת מורים לחינוך גופני בלבד. על כך אפשר ללמוד מתוך מה שאמר מאוחר יותר גירוס פארל, מנהל מחלקת החינוך הממשלתית הבריטית בארץ, שמרב החלטותיה האופרטיביות של מחלקת החינוך בוועד הלאומי היו צריכות לקבל את אישורו: **"הוא חושב שאינני יודע מה הוא עושה, אבל אני יודע שהוא מכין קצינים למדינה היהודית".**²² הניסיון הבא להרים בית ספר לחינוך גופני היה ניסיון מקומי של אנשי קיבוץ כפר גלעדי, שביקשו בשנת 1940 לפתוח בית ספר כזה ע"ש חיים ציפורי, מנחם לחינוך הגופני, בן המשק, שנהרג בקרב על הגנת משמר הירדן, ואף הוא לא צלח מסיבות תקציביות בעיקר.²³

הקמת המכון להכשרת מורים לחינוך הגופני

מכל מקום, הרעיון בדבר נחיצות הקמת המכון כבר הוטמע בקרב קהיליית המחנכים הגופניים, ואזכורו התדיר בכתבי העת הלך ורב. מטרתם של הכותבים הייתה הרחבת מעגל המיודעים כדי לעורר אהדה ציבורית לנושא ובכך להגביר את הלחץ על המוסדות המחליטים. וכך מצאנו, בין השאר, במדור: "מפעולות המחלקה להכשרה גופנית" בתוך "ידיעות ארגון מורי ההתעמלות": "60 בקשות שנתקבלו ממועמדים למכון, התעניינות הסתדרויות ספורט וקבוצים הוכיחו שהשעה לפתיחת מכון לחינוך גופני הגיעה. בתי ספר במושבות ובקבוצים והסתדרויות הספורט והנוער היו מפקים תועלת רבה על ידי הכשרת מדריכיהם כאן בארץ... המחלקה להכשרה גופנית רואה בהגשמת המכון לחינוך הגופני בארץ את אחד הדברים החשובים ביותר, שיעזור ליצירת דרך אחידה בחינוך הגופני ולהרחבת מסגרתו".²⁴

לאחר לבטי התארגנות ממושכים וחיפוש אחר מקורות תקציביים הוכרז בספטמבר של שנת 1944 רשמית על פתיחת הקורס השנתי הראשון למורים לחינוך הגופני בתל-אביב. הולדתו של הסמינר למורים לחינוך הגופני, או כפי שהוא נקרא בתחילה "המכון לחינוך גופני", התרחשה על גבעת כורכר בלב העיר בסמוך לחוף הים, באתר שלימים נקרא מחנה יונה. היה זה במקורו מחנה צבאי בריטי קטן, שיהפוך בבוא העת לבסיס הקליטה והמיון הראשון של צה"ל, וממנו גם תופגז אניית הנשק של האצ"ל, אלטלנה.

ההחלטה להפכו למשכן הקורס הראשון למורים לחינוך הגופני נפלה משום קרבתו היחסית למשרדי המחלקה להכשרה גופנית, ששכנו בעיר, וגם מאחר שמדובר בעיר היותר מפותחת מבחינה חינוכית ביישוב, שבה ובסביבתה פעלו בשעתם כמה מורים מעולים לחינוך הגופני, חלקם מחדשים של ממש, ובהם צבי נשרי, יצחק נשר, בתיה הלר ועוד, שניתן היה ללמוד מהם פרקים של חינוך גופני מיטבי. משך הזמן המתוכנן של הקורס היה שנה אחת בלבד, הואיל ונדרשו מורים מקצועיים לעבודה בדחיפות. וכך דווח על הקורס בדוח "מפעלי המחלקה להכשרה גופנית של הוועד הלאומי בשנת תש"ד-תש"ה":

"פרק מיוחד הוא הקמת הקורס השנתי למורי החינוך הגופני – המהווה למעשה התחלה של בית ספר קבוע למורים בחינוך הגופני. המחלקה להכשרה גופנית בשיתוף פעולה עם מחלקת החינוך של הוועד הלאומי רואה במפעל זה את גולת הכותרת של מפעלי ההדרכה שלה. הכרזת הוועד הלאומי אשתקד על הקמת מכון קבוע להכשרת מורים בחינוך הגופני על שם הגינרל ווינגיט נותן לנו את התקווה שהדבר יוקם בהקדם. הצלחת הקורס השנתי מצד אחד וחוסר מורים בבתי הספר מצד שני צריכים להוות שני גורמים נוספים להקמת המפעל. בקורס נמצאים היום 37 חברים וחברות, הגיל הממוצע – 19, הלימודים בקורס מתנהלים 6 ימים בשבוע, 7 שעות לימוד ביום, מהן 3 שעות עבודה עיונית ו-4 שעות עבודה מעשית".²⁵

ניהול הקורס ותכניו

ארבעים ושבעה מגישי המועמדות הוזמנו לראיונות אישיים, והקביעה הסופית של מידת התאמתם הגופנית, החברתית והפדגוגית נקבעה חודש אחד לפני תחילת הלימודים לאחר גיבוש בן שבוע ימים במחנה המחלקה בכפר ויתקין. מקצת המועמדים נמצאו לא מתאימים ושחררו. היו עוד אחדים, שלימודיהם אושרו על תנאי. החודשים הראשונים בשנת הלימודים – ספטמבר ואוקטובר – נקבעו כתקופת מבחן מכרעת, ובסיומם שוחררו מן הקורס משתלמים נוספים. לבסוף נותרו בקורס שלושים ושבעה לומדים – עשרים ושתיים בנות וחמישה-עשר בנים.

הנהלת ההשתלמות הורכבה מארבעת פעילי המחלקה להכשרה גופנית נוסף על רפאל פנון. חיים ויין נקבע להיות מרכז הקורס. מנהלת הקורס פעלה ממשרדי המחלקה להכשרה גופנית במרכז תל-אביב. השיעורים המעשיים היו על מגרשי הספורט של בתי ספר שונים ברחבי העיר, והשיעורים העיוניים היו בחדרי הלימוד של הכיתות שהיו פנויים מתלמידים שיצאו לשיעורי החינוך הגופני וחקלאות.²⁶

על פי רוב הגיעו משתתפי הקורס לבתי הספר המאמנים ולאתרי הלימוד השונים שהיו פזורים ברחבי העיר ברכיבה על אופניים. סיפר על כך אחד ממשתתפי הקורס הראשון:

"הפגישה הראשונה שלי עם הנהלת הקורס הייתה במשרדי המחלקה להכשרה גופנית של הועד הלאומי, בקומה העליונה של בניין הדירות ברח' אלנבי 65. השאלות שנשאלתי היו שגרתיות ביותר (שירות לאומי, עבר ספורטיבי וכו'), אך לפתע נשאלתי שאלה תמוהה באם נמצאים אופניים ברשותי. כתגובה לתמיהתי הוסבר לי כי הקורס יופעל במקומות רבים ומרוחקים זה מזה ברחבי תל-אביב וכי בעלות על אופניים תסייע, ללא ספק, למעבר מקום למקום".²⁷

תכנית הקורס כללה בחלק המעשי שלה התעמלות לבנים ולבנות, אתלטיקה, משחקי תנועה, משחקי ספורט, שחייה, ריקודי עם, מחול מודרני (ניתן על ידי גרטרוד קראוס), ריתמיקה, גיאוגרפיה גייטסו ואגרוף (רק לבנים). לבד מזאת נערכו אימוני הוראה; בחלקה הראשון של שנת הלימודים מוקדו האימונים בתצפיות ובניתוחי שיעורים של המורים הוותיקים, ואילו בחצייה השני של השנה הופקו התנסויות הוראיות עצמיות של משתתפי הקורס בבתי ספר שונים. הפרק העיוני של שנת ההכשרה כלל את הנושאים האלה: תורת החינוך הגופני, תורת גוף האדם, תורת החינוך (פדגוגיה ודידקטיקה), תולדות החינוך הגופני, מונחי ההתעמלות, ציור ושירה.

מחמת לחץ הזמן שמארגני הקורס היו נתונים בו קשה להאמין שציור ושירה נכללו בתכנית ההכשרה מתוך בקשה כנה להרחיב את האופק התרבותי הכללי של המורים לעתיד, ונראה לנו נכון יותר לתלות את הסיבה לכך בעומק הפנמתם של מורי החינוך הגופני בארץ את התפיסה הסטראוטיפית הוותיקה של מערכת החינוך היישובית בדבר קיומה של חבילת מקצועות מעשיים, פחותי ערך בחיבורם, שדי מורה אחד בכל בית ספר להתמחות בהם ולהורותם.

ספר הלימוד המרכזי בקורס היה ספרם של אלוף וסימון: "תורת החינוך הגופני", על שני חלקיו. בסך הכול היו בקורס כאלף ושבע מאות שעות לימוד, כולל שלוש מאות השעות

שהוקדשו לחינוך גופני מוגבר למטרת העלאת רמתם הספורטיבית הכללית של המשתתפים. לרשות משתתפי הקורס הועמדו עשרים וארבעה מטובי המורים והמדריכים במקצועות השונים בארץ. פעילי המחלקה גייסו את אלה מבתי הספר, ממועדוני הספורט, מקופת החולים ומן האוניברסיטה. על פי עדויות בוגרי הקורס ניתן לומר כי רובם המכריע של המורים בשנת ההכשרה הזו פעלו במסירות רבה תוך כדי מתן תשומת לב אישית ללומדים ומתוך תחושת עשייה נחשנית.²⁸

בבחינות הגמר (הבחנים היו אנשי הוועד הבוחן של ארגון מורי ההתעמלות) הוכיחו החניכים על פי רוב שליטה יפה הן בחומר המעשי והן בזה העיוני. רובם המכריע של בוגרי הקורס השתלבו מיד לאחר סיומו בהוראת החינוך הגופני בבתי ספר, בארגוני נוער ובאגודות ספורט שונות ברחבי היישוב, ועל כך הייתה גאוותם של אנשי המחלקה להכשרה גופנית.²⁹

הקורס השני

בשלהי הקורס הראשון הסתיימה המלחמה העולמית השנייה ונתעורר צורך דחוף בהכשרתם המקצועית של חיילים בני היישוב ששירתו בבריגדה היהודית ועמדו להשתחרר. זו גם הייתה הזדמנות פז להעשרת כוח אדם מקצועי בחינוך הגופני היישובי, והמחלקה להכשרה גופנית לא התכוונה להחמיצה.

שיתוף החיילים המשוחררים בקורס תואם עם השלטונות הבריטיים בתיווכה של הסוכנות היהודית, והקורס השני היה אפוא קורס שהורכב בעיקרו מחיילים ומחיילות משוחררים, ואליהם צורפו, בלא קבלת היתר משלטונות המנדט, גם כמה חברי פלמ"ח. סיפר לימים אחד ממשתתפי הקורס, שלום חרמון, שלימים היה המפקח המרכז על החינוך הגופני:

"בתקופת קיום הקורס הראשון ב-1944/5 שהיתי עדיין עם יחידת התותחנים של הבריגדה היהודית במסגרת צבאות הברית באירופה. על קיומו של 'הקורס לחיילים משוחררים' שמענו במחנות הצבא הבריטי באירופה ובמצרים, בפלוגות הפלמ"ח בגליל ובנגב, ביחידות של יתר ארגוני המחתרת, של הנוטרות והמשטרה ברחבי הארץ. כחיילים העומדים להשתחרר אחרי תקופת שירות ממושכת, המתלבטים בעניין קליטתם בחיים האזרחיים, שמחנו להזדמנות זו של הכשרה במקצוע, שהיה קרוב ללבנו".³⁰

מספר המועמדים לקורס היה גדול מכפי יכולת הקליטה של המערכת. על כן היה הפעם הסינון קפדני יותר. תכניתו של הקורס הייתה זהה פחות או יותר למתכונת התכנית של הקורס הראשון, וסיימו אותו 45 איש ואישה. הקורס השלישי לא החל במועדו, ופתיחתו נדחתה עד לשלהי שנת 1949, לאחר הקמת המדינה, מחמת המאורעות בארץ ערב פריצת מלחמת העצמאות.

סיכום

נוכחנו אפוא כי תהליכי מיסוד הכשרת המורים לחינוך גופני בארץ ישראל, ממש כמו תופעות קהילתיות חברתיות אחרות ביישוב של שעתו, לא התפתחו בחלל ריק, וכי הם קיבלו את השראתם הן מן הנעשה בתחום זה בעולם האירופי של המאה התשע-עשרה, כשהם משקפים

מגמות של מודרנה, והן מתהליכים ומשינויים חברתיים-קהילתיים פנימיים, שהתרחשו על רקע של מאבקי שליטה והגמוניה בתוך החברה היישובית. תהליכים אלה גם יצרו את הפער שבין כוונות האבות המייסדים של מערכת הכשרת המורים לחינוך הגופני ביישוב לבין המשאבים, שבסופם של תהליכים הועמדו לרשותם, וכך בעת ההכרזה על הקמת מדינת ישראל עמדו לרשות מערכת החינוך המקומית רק כ-200 מורים לחינוך הגופני. כשבעים היו בוגרי שני הקורסים השנתיים הראשונים שארגנה המחלקה להכשרה גופנית. כלומר, המהלך קצר המועד של פעילות המכון להכשרת מורים סיפק למעלה משליש כוח האדם המקצועי בחינוך הגופני היישובי בשעתו, ללמדנו על חשיבות הקמתו ועל נחישות הפעולה של הוגיו ושל מפקיו, שהיו חדורים תחושת שליחות עמוקה בפעולותיהם לטובת החינוך היישובי. שאר כוח האדם בחינוך הגופני המקומי היה מורכב מכארבעים בוגרי מערכת ההכשרה הדנית: ה"סטטנס" בקופנהאגן ובית הספר לחינוך הגופני של נילס בוק באולרופ, שהיו גם פלח הוותיקים שבקרב המורים המקומיים. עוד כארבעים מורים הוכשרו ב"קורסים לשינון", שהיו השתלמויות קצרות מועד אשר בהן הוכשרו, בעיקר בשנות מלחמת העולם השנייה, אנשי ספורט מובהקים להוראת החינוך הגופני, והשאר היו מורים עולים מארצות שונות ומורים לא מוסמכים שנקלטו בבתי הספר לרגל המחסור החמור והמתמשך בכוח אדם מקצועי.

רשימת המקורות

- אלבוים-דרור, ר. (1982). מוקדי החלטה במערכת החינוך העברי בארץ ישראל. **קתדרה**, 23, 125-156.
- אלבוים דרור, ר. (1986, 1990). **החינוך העברי בארץ ישראל** (כרכים א' וב'). ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- אסף, ש. (תרפ"ה). **מקורות לתולדות החינוך בישראל (מתחילת ימי הביניים ועד תקופת ההשכלה)** כרך א'. תל-אביב: דביר.
- א.צ. – ארכיון צה"ל, גבעתיים.
- א.צ.מ. – הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים.
- א.צ.ג. – ארכיון ע"ש צבי נשרי, מכון וינגייט.
- בן דוד, י., וולוצ'ובר, א. (אוגוסט 1967). אוניברסיטאות ומערכות אקדמיות בחברות מודרניות. **מגמות**, ט"ו, 2-3.
- בן ישראל, ט. (2008). **מהלכה למעשה: סיפורה של תרבות הגוף בתרבות הארץ-ישראלית**. תל-אביב: מכון מופ"ת.
- הלפרין, ש. (1970). **ד"ר א. בירם וביה"ס הריאלי**. ירושלים: ראובן מס.
- וייט, ג. (2001). **החינוך וקץ עידן העבודה**. תל-אביב: מסדה.
- ויין, ח., וזמרי, א. (עורכים) (1979). **זיכרונות מתקופת הבראשית של הכשרת מורים לחינוך גופני בארץ**. נתניה: מכון וינגייט.
- זמרי, א., וארליך, מ. (1999). **החינוך הגופני בישראל**. בתוך: א. פלד, (עורך), **יובל למערכת החינוך בישראל**. ירושלים: משרד החינוך התרבות והספורט.
- לם, צ. (1960). תמורות במעמדה של הדעת. **מאזניים**, כ', 281-285.
- ספנסר, ה. (1861, 1894). **החינוך: השכלי, המוסרי והגופני** (תרגום: דווידוויטש, לייב). ורשה: אחיאסף.
- קאופמן, ח. (2011). המדרשה לחינוך גופני וראשית הכשרת המורים לחינוך גופני בארץ ישראל ובמדינת ישראל. **בתנועה**, 1, 110-124.
- רם, י. (2002). התפתחות יסודותיו הרעיוניים של החינוך הגופני בארץ – ישראל בראשית המאה ה-20. בתוך: ח. קאופמן וח. חריף (עורכים), **תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים** (עמ' 51-80). הוצאת יד יצחק בן-צבי ומכון וינגייט.
- רם, י. (2004). תכנון הלימודים בחינוך הגופני בארץ ישראל: היבט היסטורי פילוסופי.
- בתוך ר. לידור ונ. פייגין (עורכים), **"זה רק ספורט?" ההקשר החינוכי של הספורט בבית הספר ובקהילה** (עמ' 25-62). תל-אביב: הוצאת רמות, אוניברסיטת תל-אביב.
- רשף, ש., ודרור, י. (1999). **החינוך העברי בימי הבית הלאומי 1919-1948**. ירושלים: יהושע צ'ציק.
- Grebner, F.D. (1982). **Physical education teacher education: curriculum, pedagogy, certification... history, issues, trends**. Washington, DC: ERIC.

הערות

1. אלבוים-דרור, ר' (1986), עמ' 5-6.
2. רם, י. (2002), עמ' 51-82.
3. רם, י. (2004), עמ' 25-62.
4. בן-ישראל, ט. (2008), עמ' 225-250.
5. קאופמן, ח. (2011), עמ' 110-124.
6. אסף, ש. (תרפ"ה), עמ' רנ"ז. שם מאמרו של מרכוני אינו מוזכר אצל אסף.
7. על הדרכים ההיסטוריות בהכשרת מורים ראו למ, צ. (1960), וכן בן דוד, י. וזלוצ'ובר, א. (1967).
8. הבחנה מעניינת בין המושגים עבודה, עמלנות ופעולה מציע וייט, ג' (2001), ע"מ 17-52.
9. על פי ספנסר, ה. (1861) (1894), עמ' 161.
10. Grebner, F. (1982), p. 8
11. אלבוים-דרור, ר. (1982), עמ' 125-156.
12. על פי תזכירו של יהושע אלוף להנהלת הסוכנות היהודית משנת 1936 על דבר "הצורך בקביעת מחלקה לשאלת תרבות הגוף ע"י הסוכנות היהודית לא"י". תיק - 6699 / 25 א.צ.מ. מספרי הלומדים במערכת החינוך העברית מתאשרים גם אצל רשף, ש., ודרור, י. (1999), החינוך העברי בימי הבית הלאומי 1919-1948. המחברים הללו מגישים בעמ' 53 טבלת השוואה של מספרי הלומדים בדרגות החינוך השונות בשנים תרע"ט, תרצ"ג ותש"ה.
13. תיק - 5.17/8 א.צ.נ.
14. תיק - 1.02/3 א.צ.נ.
15. תיק - 1.02/29 א.צ.נ.
16. תיק - 664/49-41 א.צ.
17. מצוטט אצל הלפרין, ש. (1970), עמ' 249.
18. תיק - J 1- 1201 א.צ.מ. (נמצא גם בתיק - 5.13/3 א.צ.נ.).
19. תיק - ג' / S 137753 א.צ.מ.
20. הלפרין, ש. (1970), שם, עמ' 293.
21. מצוטט אצל הלפרין, ש. (1970), שם, עמ' 250.

22. "ידיעות ארגון מורי התעמלות", דצמבר, 1940, י"ח, עמ' 18-19. דיונים נוספים בסוגיה הזו בעיתונות היומית הציגו גם חיים ויין במאמרו: "שאלת המכון לחינוך גופני" ב"הארץ" מיום ה-11.10.1940, וכן דב רבינוביץ במאמרו: "שאלת מורי ההתעמלות בארצנו" ב"אמר" מיום ה-21.10.1940.
23. תיק - 1039/40 א.צ.נ.
24. תיק - 1.02/29 א.צ.נ.
25. ע"פ ויין, ח. "ראשית דרכו של בית המדרש", בתוך ויין, ח., וזמרי, א. (1979), עמ' 13-10.
26. ע"פ זמרי, א. "זכרונות מהקורס השנתי הראשון למורי התעמלות (5-1944)", בתוך ויין, ח., וזמרי, א. (1979), שם, עמ' 31.
27. מתוך עדותו חיים ויין, מרכז הקורס, בתוך ויין, ח., וזמרי, א. (1979), שם, עמ' 15.
28. אגב, שנים-עשר מחזורים של בית הספר למורי החינוך הגופני, שניים לפני קום המדינה והשאר לאחר מכן, למדו וסיימו את לימודיהם בקסרקטין הבריטי ונדדו, בדרך כלל בדיווש באופניים, מדרום העיר בבית ספר נווה צדק ועד מגרשי התערוכה הישנים של תל-אביב בצפון.
29. על פי חרמון, ש. "על בית-המדרש למורי החינוך הגופני בראשיתו", בתוך ויין, ח., וזמרי, א. (1979), שם, עמ' 40.
30. זמרי, א., וארליך, מ. (1999), עמ' 673.

ההיסטוריה של השחמט בישראל: ניתוח סוציו-פוליטי

אביטל פלפל ושחר גינדי

תקציר

השחמט בארץ ישראל ובמדינת ישראל הצעירה הגיע להישגים ש"שמים בצל" הישגי ספורט בכל ענף אחר באותה תקופה. לטענתנו השחמט הצליח משום שהוא תמיד נחשב "המשחק היהודי", ולכן היה קל יותר למצוא כישרונות בענף זה (בייחוד אחרי העלייה ה"ייקית"), וכן משום שהצליח להשיל מעליו את אופיו ה"גלותי" ולהיבנות מחדש כמעשה ציוני, למשל: בתיאור שליחת נבחרת מארץ ישראל לאולימפיאדת השחמט ב-1935 כ"בפעם הראשונה לאחר 2000 שנה", בהצגת פתיחת מועדוני שחמט ביישובים מרוחקים כעזר לחיזוק ההתיישבות; בקביעת מונחים עבריים לשחמט (השחמט בארץ ישראל בכלל ומדורי השחמט בעיתונות בפרט עברו לצד הציוני ב"מלחמת השפות") ועוד. לבסוף, שלא כצפוי, לשחמט הייתה חשיבות גם בניסיון לקירוב לבבות ו"אחוות עמים" בין היהודים לערבים בארץ ישראל ואחר כך בין מדינת ישראל למדינות עוינות או יריבות אחרות. נתחיל במאה התשע-עשרה ונסיים באולימפיאדת השחמט של 1964 בתל-אביב, אחד ממאורעות הספורט הבין-לאומיים הראשונים (פרט למכביות) אשר התקיימו בארץ ישראל.

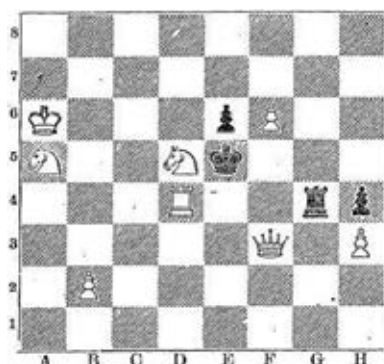
תאריכים: שחמט, היסטוריה, ציונות, היישוב.

השחמט של ימינו הוא פיתוח אירופי מימי הביניים של משחק השחמט הערבי, "שטרנג", אשר שוחק בפרס ואחר כך בערב מאז המאה השביעית. הוא עצמו פיתוח של ה"צ'טרונגה" היהודי מן המאה השישית (Murray, 1913). כאמור, היהודים תמיד היו אוהבי שחמט. השחמט אף ידוע כ"המשחק היהודי" (Winter 2005). אפילו קיימת ספרות מפורטת למדי בנושא השחמט ומעמדו ההלכתי, משלילה גמורה ועד להתלהבות (Pilpel, 2008a). מתוך חמישה-עשר אלופי העולם, מוילהלם שטייניץ ב-1886 ועד אנאנד ב-2007, ארבעה היו יהודים (וילהלם שטייניץ, עמנואל לסקר, מיכאל בוטביניק ומיכאל טאל), אחד יהודי לפי ההלכה, אף על פי שהתבטאויותיו התאפיינו באנטישמיות (רוברט "בובי" פִּישר), ולאחד – גארי קספארוב – אב יהודי, ולפחות לפי עדויות מסוימות, הוא רואה עצמו יהודי (ריאיון אישי, של פלפל עם יוסף "טומי" לפיד ז"ל, לשעבר יו"ר איגוד השחמט, 2008). בוריס גלפנד, שהתמודד על אליפות העולם עם אנאנד ב-2012, גם הוא יהודי. אין סטטיסטיקות מדויקות של מספר היהודים בשחמט – הדבר תלוי יותר מדי בכיצד מגדירים "מיהו יהודי" וגם "מיהו שחמטאי" (האם הכוונה רק לשחקנים מקצוענים? או אולי למאה השחקנים הטובים בעולם? או לכלל חובבי השחמט בעולם?) – אך ברור שמספרם גדול יחסית. בכל הדורות ישבו יהודים בארץ ישראל, ואך טבעי שהיו בהם רבים אשר שיחקו שחמט מאז שהגיע המשחק (בצורתו הערבית) לארץ ישראל. אך המהלכים של משחקים אלו לא נכתבו על ידי השחקנים, ולכן לא השתמרו. מסיבות מורכבות, אשר לא נוכל לדון בהן פה, במאה

השמונה-עשרה והתשע-עשרה נפרצו חומות ה"גטו" ההלכתי-דתי באירופה, והחל עניין מחודש בתרבות חילונית, ובין דברים רבים – גם בשפה העברית. לעתים התבטא הדבר גם בשחמט: למשל, כבר ב-1809 כתב צבי אורי רובינשטיין בעברית את "לימודי העיוני והמעשי בדרכי המשחק הנקרא (שאכספיל)", אשר זכה למהדורות רבות במאה התשע-עשרה, לעתים מלווה בתרגום יידי מתחת לכתב העברי, כמו בספרים עבריים פופולריים אחרים מאותה תקופה (ראה Keats, 1995). "הצפירה" (וארשה), העיתון הפולני הראשון בעברית, אשר שם לו למטרה לפרסם לא רק את "פקודות הממשלה הנוגעות לבני עמינו" ואת "דברי הימים לבני ישראל" אלא גם "סיפורים נעימים המושכים את הלב" ו"ידיעות העולם והטבע" (גלבוע, 1992), החל לפרסם ב-15.1.1888 מדור שחמט, כנראה הראשון בעולם בעברית.

מהדורה מ-1878 של רובינשטיין (1809), מלווה בתרגום יידי
הוצאת הסדנא לתקשורת יישומית 1973

בעיית השחמט הראשונה בעיתונות העברית (מט בשלושה מסעים)
("הצפירה" 15.1.1888)

עם העליות הראשונות רואים מדי פעם בעיתונות העברית של היישוב בארץ ישראל גם חדשות שחמט, ובאופן טבעי מוטעמת ה"זווית" היהודית. למשל, ב"הצבי", עיתונו של בן-יהודה והעיתון העברי הראשון בארץ ישראל, אנו מוצאים ב-1909 כתבה מאת ד"ר רוטנברג על הדו-קרב לאלופות בעולם ב-1908 בין טאראש ללסקר (מצוטט אצל מלמד, 1987, עמ' 11), שאיננו שוכח להטעים ששני "מלכי השחמט" הללו הם יהודים, ושההצטיינות היהודית בשחמט ידועה היטב (אם כי ידוע כיום שטאראש התנצר במאי 1909, ר', Kamm, 2004, pp. 357-359). אך ככלל, לא היה השחמט בעל חשיבות רבה בעיתונות הארץ-ישראלית באותה תקופה.

שחמט בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה ותחילת המנדט

מדור השחמט הראשון בארץ ישראל נערך דווקא בעיתון בריטי עלום שם. לאחר כיבוש הארץ על ידי הבריטים יצא לאור השבועון "חדשות הארץ הקדושה". מהגיליון השני שונה השם ל"חדשות מהארץ" (ומאוחר יותר, בגלגול "אזרחי", ל"הארץ") בשל הצנזורה הבריטית, או במהדורה האנגלית – The Palestine News. השבועון יצא במהדורות באנגלית, ערבית, עברית, ואפילו בדיאלקטים הודיים (למען חיילים הודים-בריטים), תחילה בירושלים ואחר כך בקהיר. עורכי המהדורה העברית היו בצלאל קנטרוביץ ולאחריו ברוך בינה, מורה בקהילה היהודית בקהיר. עורך מדור השחמט היה שאול גורדון (ציוני ותיק שעלה לארץ עוד ב-1905), "ידמות ידועה בירושלים של אותם ימים" (ראה מלמד, 1987, עמ' 11; הון, 1956, עמ' 34; צ'רניאק, 1963, עמ' 155; מוהילבר, 1956, עמ' 142; 'אודות הארץ', 'הארץ' 22.12.2001). מדור השחמט הראשון יצא עם העותק הראשון של השבועון בעברית ב-18.4.18. מבחינה שחמטאית טהורה לא הייתה למדור חשיבות מיוחדת. עם זאת עצם קיומו של מדור שחמט בעברית בארץ ישראל היה בעל חשיבות. לא רק שהדבר היה מקרה של "בפעם הראשונה אחרי 2000 שנה", אלא שהוא גם עזר לפופולריזציה של המשחק בארץ. כמו כן

גורדון ירה את "יריית הפתיחה" ב"מלחמת השפות" בשחמט: כציוני הוא ניסה למצוא חלופות עבריות למונחי השחמט אשר היו ידועים בציבור היהודי בשמות לועזיים. גורדון מבקש מהקוראים ב-7.6.18 להציע מינוח עברי לאלה: "רמיס" (Remis – תיקו בצרפתית) ו"פט" (Patt – מילה בגרמנית המציינת מצב שבו לאחד השחקנים אין, בתורו, מסע חוקי, אבל המלך שלו לא בשח; במקרה זה המשחק מסתיים בתיקו).

נוסף על מדור השחמט הראשון, נוסד ב-1918 גם מועדון השחמט הראשון בארץ ישראל, בירושלים. כנשיא "מועדון השחמט הבין-לאומי" שימש לא פחות מהמושל הצבאי של ירושלים באותו זמן, רגינלד סטורס (Storrs) ("השחמט", 1923, עמ' 20-22). סטורס מוזכר במקורות אחרים כחובב שחמט נלהב, אשר היה משחק שחמט בקביעות, בין השאר עם האמיר עבדאללה מעבר הירדן, הידוע (כפי שנראה עוד בהמשך) גם הוא כחובב שחמט נלהב (Samuel, 1970). מטרת המועדון הייתה לשמש את כל בני הלאומים השונים בירושלים – ערבים, יהודים, אנגלים ואחרים – אך "מסיבות שונות" (כמו שאומר "השחמט" בזהירות), ובהן כנראה המתיחות הגואה בין היהודים לערבים בעיר (כמו שאומר צ'רניאק מאוחר יותר במפורש), שרד המועדון רק זמן קצר ("השחמט", 1923, עמ' 20-22; צ'רניאק, 1963). השחמט כיוצר אחווה בין עמים – אשר מיוצג עד היום בססמה של איגוד השחמט הבין-לאומי, FIDE, Gens Una Sumus, כלומר: "אנחנו משפחה אחת" – כבר החל אז בארץ ישראל. עם זאת לפני סגירתו הצליח המועדון ליצור עוד מאורע בעל ערך פוליטי מבחינת הציונות: תחרות שחמט "רשמית" ראשונה בארץ ישראל: אליפות המועדון הבין-לאומי. המנצח היה אותו שאול גורדון, שערך את מדור השחמט ב"חדשות הארץ", עם לומאר שני וד"ר טאובר ופרץ קורנפלד (דגן) במקומות שלישי-רביעי משותפים ("השחמט", 1923, עמ' 20-22).

שחמט כפעולה ציונית של "היישוב החדש", משנות העשרים ועד למכביות הראשונות

עד שנות העשרים הייתה למנדט הבריטי השפעה רבה מאוד על התפתחות השחמט בארץ ישראל. לא מדור השחמט ב"חדשות הארץ הקדושה" ולא מועדון השחמט הבין-לאומי היו תוצאה של יזמה ציונית או יהודית. לכל היותר הרוויח השחמט ביישוב היהודי מהיזמה הבריטית, ומהציונות של גורדון בחפשו אחר מינוחים עבריים. אך בתחילת שנות העשרים השתנה המצב: נוסדו מועדון השחמט היהודי הראשון, מגזין השחמט העברי הראשון (לעומת מדור בעיתון כללי) ועוד – והפעם באופן מכוון וגלוי כחלק מאגידה פוליטית ציונית. באותה תקופה התבלטו במיוחד שני שחקנים/פעילים שדחפו את השחמט בארץ ישראל קדימה מבחינה ארגונית וציבורית אף על פי שרמת המשחק (אם לשפוט לפי משחקים שפורסמו) עדיין הייתה נמוכה למדי, ונשארה כזו עד לגלי העלייה בשנות השלושים והארבעים: משה "מנדל" מרמורוש בתל-אביב ואריה ליב מוהילבר בירושלים. חשיבותם לא נבעה מהיותם שחקנים דווקא – אף על פי שעד שנות השלושים הם היו אלופי המועדונים שלהם ושחקנים חזקים, לפחות יחסית – אלא אבות השחמט כפרויקט ציוני מאורגן בארץ.

בג' באייר תרפ"ב (1.5.1922) נוסד בירושלים מועדון יהודי-ציוני לשחמט – מועדון לסקר – "על שם גדול שחקני השחמט, עמנואל לסקר היהודי", ולסקר נבחר ל"נשיא כבוד" של המועדון ("השחמט", 1923, עמ' 20-22). המועדון, אגב, שינה את שמו ב-1945 למועדון "רובינשטיין" (ע"ש שחקן יהודי ידוע אחר, עקיבא רובינשטיין), ואין לבלבל בינו לבין מועדון לסקר, שנוסד לאחר מכן בתל-אביב (מוהילבר, 1957, עמ' 233-235).

הנהלת מועדון לסקר, תרפ"ד
יושבים מימין לשמאל: א' ראילסון, י' מיכלין, א' דיסקין
עומדים: ח' יפת, א' מוהילבר (מוהילבר, 1957, עמ' 233)

במועדון זה, כפי שאומר מוהילבר, אורגנו בפעם הראשונה מאורעות שחמטאים המקובלים בעולם אך בארץ ישראל לא נראו עד אז. הוא נזכר:

"נערכו תחרויות, דו-קרבות, משחקים סימולטניים... [ו]משחקי בזק. בחול המועד תרפ"ב (1922) נערכה בו התחרות הראשונה ירושלים – ת"א. התחרויות העירוניות המסודרות הראשונות, בעלות רמה ניכרת, נערכו ב-1923 וב-1924 (ונסתיימו בניצחונו של כותב הטורים האלה). אמנם לא היו לו, למועדון, באותו זמן, שעונים שחמטיים. מה עשו... התגברו על מכשול זה באמצעות שעוני כיס רגילים! ... בשנות 1923-1924 עשה המועדון ניסיון לפרסם כתב-עת – הוא כתב-העת השחמטי העברי הראשון – וארבע חוברות של "השחמט" (בעריכתו של כותב הטורים האלה) ראו אור... באותן השנים ערך המועדון גם מדור שחמטי שבועי קבוע ב"דאר היום" – העיתון הירושלמי היומי – מדור ששימש מקור ידיעות לכל חובבי השחמט בארץ" (מוהילבר, 1957, עמ' 233-234).

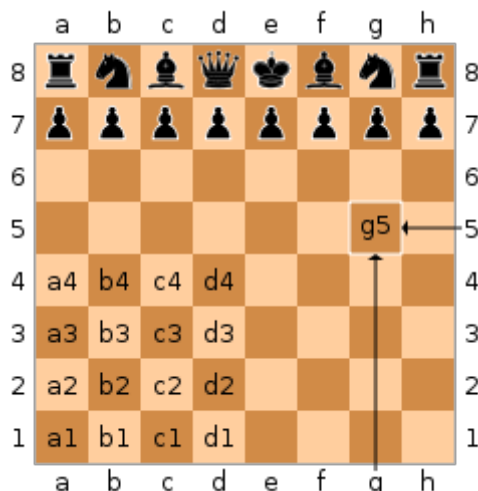
אין ספק שמוהילבר צודק באמרו שהמדור ב"דואר היום" אכן היה המוקד למדורי שחמט בעברית בארץ ישראל מאז הפסקת פעילותו של ה-The Palestine News. נוסף על כך זכה המדור ל"פעם הראשונה לאחר 2000 שנה" – המשחק הראשון ששחק בארץ ישראל שהתפרסם אי פעם בעיתון או מגזין.

3 f-4 f	5 e:4 d	23	משחק ד'
4 f-5 f	3 e-2 e	24	שחק ביום 29 יולי בטועהן יעמנואל לסקר
X:4 g:8 g z	4 e-3 e	25	ד"ר א. מאובר
(7) X:1 f-4 g z	1 h-1 e	26	א. מאובר
3 h:8 e z	1 g:1 h	27	1. 4 e-2 e
3 f:4 e	3 f:2 d	28	2. 4 e-1 f
	ל ב נ ס ו ת ר		3. 3 f-1 g
(1) יותר פשוט ונכון היה אמנם			4. 3 d-2 d
4 d:6 f d			5. 5 d-4 e
(2) אבד"מספו. אין כמובן להחזיר			6. 4 e-3 f
שם פ: ר: כי ח' פ יחזק יותר את החל			7. 4 e-1 e
5 d			8. 4 e-3
(3) מוטב היה סקסם לכזר את עמדת			9. 3 b:5 a
החל 5 d ע"י 3 e-1 b			10. 3 b-7 e
(4) השחור פיתח את השורה e לפעולות			11. 5 d:5 f
הצריח.			12. 5 b-1 g
(5) מנין על 7 b ומתעורר לחקק את			13. 4 f-3 d
3 h			14. 4 f:5 g
(6) אינו במקום. תחת זה היה נחץ			15. 6 f-7 f
לעשות איזה מאלץ-חונת, כגון 3 h-2 חק			16. 5 e-8 d
בשחזור סר במלכו צריך היה לבן לנו			17. 5 f-6 f
בפרש.			18. 7 f-5 h
(7) אם במקום זה היה השחור חולץ			19. 6 e-7 e
2: z, היה משיב חלון ח' 6 e ! ואח			20. 4 e-5 e
4 e:1 e z			21. 8 e-8 h
			22. 5 e:6 d

משחק השחמט הראשון בארץ ישראל שהתפרסם

"דואר היום", 13.8.22

מעיון במהלכי המשחק נראה שרמת המשחק איננה גבוהה במיוחד, אם כי המשחק מעניין. לפי ניתוחנו (ובסיוע תוכנת שחמט), המסע ה-24 של השחור הוא שגיאה גסה, המאפשרת ללבן לשחק 25. ה-6 (!) ולנצח – אך הלבן החמיץ את ההזדמנות. חשובה יותר לצרכינו שיטת הסימון של מהלכי המשחק. המשחק מתואר בשיטה "האלגברית הארוכה", שלפיה הערוגות מסומנות במיקומן על טור a עד h (משמאל לימין) ושורה 1 עד 8 (כאשר 1 היא השורה הראשונה של כלי הלבן בתחילת המשחק, ו-8 האחרונה, ובה נמצאים כלי השחור). כל מהלך (של שחור או לבן) מתואר על ידי סימן של סוג הכלי שנע (או ללא סימון במקרה של חייל), הערוגה שממנה הוא יצא והערוגה שאליה הגיע.

סימון אלגברי. הכלים השחורים עומדים על שורה 7 (החילים) ו-8 (הכלים האחרים). משמאל לימין בשורה העליונה, מס' 8: הסימון הבין-לאומי לצריח, פרש, רץ, מלכה, מלך, רץ, פרש וצריח

יש לשים לב שכבר יש כאן ניסיון לסימון עברי. ראשית כול, המהלכים מסומנים מימין לשמאל, ולא כמו באנגלית, משמאל לימין. שנית, אמנם הערוגות עדיין מסומנות באותיות לועזיות (בתוספת הסימנים הבין-לאומיים: "X" לשח, "י" ללקיחת כלי יריב, "!" למסע חזק ו-"?" למסע חלש), אך סימוני שמות הכלים כבר בעברית: "ר" לרץ, "צ" לצריח, "פ" לפרש (ה"סוס" של כלי השחמט), "מ" למלך ו"ג" לגבירה, כלומר המלכה. למשל, המסע ה-25 של השחור, $g8 : g4 X$! משמעותו שצריח שחור שעמד על הערוגה g8 לקח כלי לבן על g4, נתן שח למלך הלבן, ושהוא (בעיני כותב ההערות למשחק, ד"ר מוהילבר) מסע חזק. ברור שהסיבה לתרגום שמות הכלים בעברית איננה חשש של העורך שמא הקוראים לא יבינו את סימוני הכלים באנגלית, שהרי אז לא היה טורח לרשום את שמות הערוגות באנגלית אלא רצון, כמו המעבר לכתובה מימין לשמאל, ל"עברות" הסימון השחמטאי.

מדוע אפוא לא "עוברות" גם שמות הטורים – טור a לטור א, טור b לטור ב, וכו' – כמו שמקובל היום בכתוב שחמטאי בעברית (המסעים הראשונים היו נכתבים היום 1. ה-2ה 4ה-7ה)? הסיבה היא שהעורכים עוד לא החליטו כיצד "לעברת" את סימני הטורים. הרעיון הטבעי $a = a$, $b = b$ וכו' – לא היה מספיק "עבריי", משום שבמקרה זה טור א יהיה השמאלי ביותר וטור ח הימני ביותר, ולכן ה"עברית" של סימני הטורים תיכתב משמאל לימין, ולא מימין לשמאל...

כדאי להשוות את ה"שעטנז" הזה למשחק בסימון עברי "טהור" אשר בו השתמש "דואר היום" כמה חודשים לאחר מכן:

פ ר ט י ה

פרטית קצרה זו נשחקה בנור חשנישל התחרותלספת" הירושלמית. חלבו —

א- מוהליבר	ל ב ז	ש ח ר
1- ד4	5-	
2- פ ג3	פ ג1	
3- ה4 (הערה א)	ג ג6 (הערה ב)	
4- פ ג1	ד5 לוקה ה4-	
5- פ ה5 (הערה ג)	ג ה8 (הערה ד)	
6- פ לוקה ח4-	פ לוקה פ (הערה ה)	
7- ג לוקה ט4-	ו6 (הערה ו)	
9- ג ד5 שח	ט ד7 (הערה ז)	
9- פ ד7 שח	והר-	

דואר היום, 23.4.1923

ראשית כל, הסימון עבר מסימון אלגברי ארוך – שבו מצוינות גם נקודת המוצא של כלי או חייל וגם נקודת ההגעה שלו – לסימון האלגברי הקצר, והנפוץ יותר, שבו מצוינת רק הערוגה שאליה הוא הגיע בסוף המסע. שנית, במקום סימון בין-לאומי לועזי כמו "X" ללקיחה ו-"X" לציון שח, מסעים מיוחדים אלו מתוארים במילים עבריות. שלישית, והחשוב ביותר, סימון הטורים הוא "עברי" – טור א הוא הטור הימני ביותר (טור h בסימון האנגלי), טור ב לשמאלו וכו', כלומר מימין לשמאל כמו בכתובה עברית, ההפך מהמקובל בסימון הלועזי.

2. פגז למשל משמעותו: מהלך הפרש מהערוגה ב1 (שם הוא נמצא לפני כן) לערוגה ג3, או מ g1 ל f3 בסימון הלועזי. אין ספק ש"עברות" הסימון היה חשוב למוהליבר יותר מהנוחות. ואכן, הסימון העברי לטורים לא התקבל משום שהוא גרם בלבול רב – הוא דומה להתעקשות על כתיבת השנה 1984 ב"עברית" מימין לשמאל: 4891 – ונזנח על ידי מוהליבר עצמו עד מהרה, לטובת סימון הטורים באותיות א עד ח משמאל לימין, המקובלת עד היום. אך אנו רואים שוב את המאמץ הציוני לכתוב שחמט בעברית, כולל סימוני המהלכים עצמם. עוד "בפעם הראשונה אחרי 2000 שנה" הוא פרסום – בעריכת אותו מוהליבר – של מגזין שחמט בארץ ישראל. כמו מגזיני שחמט אחרים באותן שנים הוא יצא פעמים ספורות בלבד. "השחמט", ירחון לחובבי שחמט בארץ ישראל ובחוץ לארץ, הפסיק את פעילותו לאחר שפרסם שלוש חוברות (גיליון 1-2 בספטמבר 1923, 3 ביוני 1924 ומס' 4 בספטמבר 1924). עם זאת בימי חייו הקצרים פרסם המגזין כמה משחקים ששחקו בארץ ישראל על ידי שחקנים יהודים במועדון, ופרסם את בעיות השחמט הראשונות שחוברו בארץ ישראל: בעיות שחוברו על ידי מוהליבר בתחילת שנות העשרים ואשר פורסמו לראשונה ב-1921 ב-Egyptian Post, ו"השחמט" הדפיס שוב שנתיים לאחר מכן ("השחמט", מס' 2-1; פשר, 1964).¹ משחקים ובעיות אלו אינם טובים במיוחד (ניתוח של גינדי ופשר 1964) אך חשיבותם בעצם פרסומם. כמו כן המגזין מכיל מאמר שבו תמונות של משחק ה"שח החי",

שבו שחקנים מזיזים את כלי השחמט על לוח המסומן על כר דשא או מגרש אחר, הראשון בארץ ישראל ("השחמט", 4, עמ' 61-62). את המשחק ארגן אריה פפו ממועדון לסקר בחול המועד פסח 1924 בנוכחות "קהל רב" בבית הכרם, והשחקנים היו חברי מועדון לסקר, שעטו תלבושות שנתפרו במיוחד לאירוע על ידי בוגרות "בצלאל" במסגרת "חגיגות הפסח הלאומיות". כרגיל הודגשו האספקט הלאומי ותרומת המועדון לפרויקט הציוני. כמה שנים מאוחר יותר – 1927 – היה משחק חי נוסף, הפעם בחיפה, וגם הוא הדגיש את הרעיון של תקומת ישראל: במשחק זה שני הצדדים היו לבושים כרומאים לעומת מורדים יהודים, והיהודים ניצחו ("דבר", 26.8.27). סביר להניח שבשני המקרים לא חושבו מהלכי המשחק במקום על ידי השחקנים ש"שיחקו" זה נגד זה, אלא כמו שנהוג ברוב המקרים ב"שחמט חי", משחק ידוע או יפה במיוחד ששוחק בעבר נבחר מראש להנאת הצופים. מסיבה זו לא היו מארגני המשחק בחיפה צריכים לחשוש שמא ניצחו הרומאים, או שהמשחק ייגמר בתיקו.

כמו כן פרסם המגזין תרומות שהתקבלו משחקנים או ממחברי בעיות יהודים ידועים מחו"ל. יעקב מיזס שלח מכתב ברכה, וסביאלי טרטקובר – את ספרו *Am Baum der Schacherkenntnis* ("השחמט", 3, עמ' 46). בעיית שחמט מעניינת במיוחד חוברה על ידי הפולני-יהודי שפייר (Speiser) לרגל "תחיית חיי השחמט בא"י" ("השחמט", 3, עמ' 71) במשחק שבו היו הכלים מסודרים בצורת מגן דוד, והייתה תרומתו של עקיבא רובינשטיין, אחד השחמטאים היהודים החזקים בעולם, שתרם מאמר שלם – "על דבר התחלת הפרטיה" (כלומר, על פתיחת המשחק; "השחמט", 3, עמ' 34). זהו המאמר הראשון שכתב אמן ברמה עולמית במיוחד למגזין שח בארץ ישראל, ועוד בעברית (רובינשטיין למד עברית בילדותו ב"חדר" המזרח-אירופי; צירניאק, 1963, 57).

גם כאן רואים את הניסיון לשלב את ה"גלותיות" השחמטאית דווקא בפרויקט הציוני: לא רק המגזין מדגיש את פעילותם הציונית של אנשי השחמט בארץ ורואה בעצם הוצאת מגזין שחמט תרומה לציונות, גם היהודים בגולה מברכים את "השחמט" על שהוא מהווה "תחייה" לאומית בארץ ישראל. יתר על כן: דווקא ה"גלותיות" של השחמט, המשחק היהודי, נוצלה על ידי מוהילבר ושחקני המועדונים בארץ כדי לפרסם את עצם קיומו של השחמט בארץ ישראל ואת רמתו בגרמו לכך ששחקנים יהודים חזקים בגולה יבואו לבקר בארץ או יכתבו טובות על השחמט בארץ ישראל במגזיני שחמט בין-לאומיים. מוהילבר אומר בגאוה ("דואר היום", 29.6.23) שהם "נושאים בגאון את דגל השחמט בארץ ישראל", ושהודות למועדון לסקר "יצא מוניטין" לשחמט בארץ ישראל "בכמה עיתונים אירופאים חשובים", מה שגרם לכך ש"עיני רבים מחובבי השחמט היהודים בגולה נישאות אלינו".

מוהילבר אולי הגזים, אבל הרעיון המרכזי היה לא לראות בשחמט בארץ "נטע זר" הבא מן הגלות אלא פיתוח ארץ-ישראלי הראוי להערצה בגולה, או לפחות איננו נופל ברמתו מהמקובל בחו"ל. יתר על כן, השחמט בארץ ישראל הוא חיל חלוץ הנושא את דגל השחמטאים היהודים בעולם. כלומר, היחס לשחמט הוא כמו יחסה של הציונות ליהדות העולם: היישוב בארץ ישראל איננו מחרים את יהדות העולם או מתכחש לה – להפך, אבל

הוא דורש לעצמו מעמד בכורה כנושא הדגל הלאומי. זהו הטון השולט בספרות השחמט בארץ ישראל ובמדינת ישראל עד שנות השישים.

באופן פרדוקסלי אפוא דווקא העובדה שהשחמט היה פופולרי בקרב יהודים בגולה אפשרה לשחמטאים בארץ ישראל ובמדינת ישראל להצדיק את מעמדם כציונים – כ"שליחים" או אפילו "מנהיגים" של שחמטאי העם היהודי בעולם – בשל הימצאותם בארץ. דבר זה לא היה אפשרי בענפי ספורט כגון כדורגל, שבהם לא הייתה כידוע השתתפות יהודית רבה בתחום בחו"ל, ולכן אי אפשר היה לראות בכדוגלנים בארץ ישראל או במדינת ישראל "חיל חלוץ" של כדורגלנים יהודים בגולה – משום שכמעט לא היו כאלה – אלא רק דוגמה ל"נורמליזציה" של החיים היהודיים בארץ ישראל באופן כללי. הפרדוקס השחמטאי בארץ ישראל – כיצד להפוך שחמט מגלותי לציוני מבלי לוותר עליו – לא היה שונה מהפרדוקס של הציונות, או לפחות של הציונות הדתית: כיצד להפוך את היהדות לציונית מבלי לוותר עליה כאשר היהדות התפתחה במשך אלפי שנה דווקא בגלות? ציונים רבים ויתרו על כל ביטוי דתי של יהדותם כידוע, ואין ספק שרבים גם הפסיקו לשחק שחמט משום שראו בו "גלותי", כפי שטוען עיתון הפועל הצעיר הציוני כבר ב-1910 (15.3.1910, עמ' 11), כאשר הוא מתלונן ב"מכתב מפתח תקווה" שהפועלים בפתח תקווה "חסרים כוחות אינטליגנטיים", ולכן מנצלים את מועדון הפועלים לפעילויות גלותיות כגון דיבור ביידיש ("זיגרון"), שתיית תה, ומשחקי שחמט. אך הדרך לשילוב בין הגלותיות של השחמט לציונות כבר הייתה ברורה.

מלבד מוהילבר, השחקן החשוב ביותר באותה תקופה ועד לאמצע שנות השלושים היה משה "מנדל" מרמורוש מתל אביב, אשר מתואר בספרו "שח מט: ספר עזר ללימוד המשחק" (ללא ציון שנה, בערך 1930) כ"מחולל התנופה השחמטאית בארץ ישראל" (הכריכה הפנימית). דבר זה הוא אולי מוגזם קצת – הוא ניסה לפרסם מגזין שחמט, אבל הניסיון (1932) נכשל והגיליון הראשון היה גם האחרון – אבל אין ספק שמשנות השלושים הוא היה אחד הכוחות החשובים ביותר בפיתוח השחמט בארץ: קיום משחקים סימולטניים (אחד נגד רבים) מרובים, ארגון ביקורי אנשי שחמט חשובים, לימוד שחמט לטירונים וכן הלאה. בשנות השלושים הופיעו ב"דבר" בקביעות, כמעט מדי שבוע, כתבות על משחקים סימולטניים שמרמורוש ערך. גם כאן ה"תנופה בארץ ישראל" הייתה במפורש אידאולוגית (ריאיון עם ילדיו של מרמורוש, 2009).

עיקר פועלו של מרמורוש הוא עריכת מדור השחמט ב"דבר" החל מ-1930, מדור אשר התקיים עד יומו האחרון של העיתון. מרמורוש שיחק שחמט עם עבדאללה מעבר הירדן, אשר שלח את הרולס רויס הפרטית שלו להביא את מרמורוש אליו לרבת עמון. כפי שאמר לאורי צחור ("דבר", 13.12.62), הוא נזכר שהאמיר (חובב שחמט נלהב) כעס כאשר מרמורוש הפסיד בכוונה משחק אחד, ובמכתב אישי (מהאוסף של רות דוראל, בתו של מרמורוש) הוא מזכיר בין השאר שהוא שיחק – וניצח – את אנשי החצר של המלך לא רק בשחמט רגיל אלא גם בשטרנגי (הצורה הערבית של שחמט), שהם עוד נהגו לשחק. מאורע זה (ריאיון עם ש' סמילטינר, 2007; "דואר היום", 28.3.28) עורר סנסציה בארץ ישראל, והיה דוגמה

לשחמט כמקרב לבבות בין יהודים לערבים: עבדאללה נפרד מאורחו באמרו: "ביתי פתוח לפניך תמיד".

יש לציין שלא הייתה זו הפגישה השחמטאית היחידה של עבדאללה עם יהודים מארץ ישראל בנושא שחמט. פון וייזל ("דואר היום", 18.7.27) – "לורנס איש ערב היהודי" – העיר שהוא עצמו שיחק עם עבדאללה עוד ב-1924, וכן טוען שעבדאללה לימד כמה שליטים ערבים אחרים שחמט (בגרסתו הערבית), ובהם ג'מל פחה מעזה, אשר לאחר מכן "התמנה לוזיר בחצר-האידריסים אשר באססיר" (עסיר שבתים), מקום שפון וייזל בילה בו זמן רב. פחה לימד שם את יורש העצר ואחרים שטרנג', וייזל שיחק אתם – כשהוא נזהר מאוד שלא לנצח את יורש העצר, אך באותה הזדמנות ניצח את פחה. יורש העצר לא שם לב שויזל הפסיד בכוונה, ביטחונו גבר ומיד החל לתת לפחה – מי שלימד אותו את המשחק והיה שחקן חזק הרבה יותר – עצות כיצד לשחק. פון וייזל סיפר שלאחר שעזבו את ביתו של יורש העצר העיר פחה שאין הוא, או אף אחד אחר מאנשי החצר, מעזים לדבר עם יורש העצר על שגיאותיו במשחק – שלא לדבר על שגיאותיו בנושאים חשובים יותר. זו הסיבה, הוסיף פחה בעצב, שהנסיכים הערבים אינם ראויים להיות מושלים: ביטחונם העצמי וחוסר יכולתם ללמוד או לקבל כל ביקורת הם כמעט "שיגעון". פון וייזל מוציא מכלל זה – בשחמט לפחות – את השחקן החזק ביותר שבהם, עבדאללה מעבר הירדן. כמובן, איננו טוענים שיכולתו לקבל ביקורת בשחמט הייתה הסיבה שעבדאללה נודע כשליט מתון וזהיר, אבל אולי אופיו או חינוכו השונה גרם לו להיות ביקורתי יותר כלפי עצמו הן בשחמט והן בפוליטיקה. פון וייזל אמר כי השחמט הוא כלי חשוב ביצירת הקשרים החברתיים הטובים שלו עם שליטים ערבים, והיה מבילויי הזמן החשובים של האצולה הערבית באותה תקופה. הוא ציין שמה שבעיקר הרשים את מארחיהם שלו ושל מרמורוש הוא ששניהם הצליחו לשחק היטב לא רק בגרסה האירופית אלא גם בגרסה הערבית של המשחק.

למרות היעדר פעילות שחמט מקצועית באותה תקופה בארץ ישראל אירעו בה אז שלושה מאורעות חשובים. הראשון והמפורסם שבהם הוא ביקורי אח"מים: ביקורו של עקיבא רובינשטיין בארץ באפריל – מאי 1931, של סאלו פלור ב-1934, ושל יעקב מיזס ב-1936. השחקנים הידועים שיחקו משחקים סימולטניים רבים בארץ, ופלור שיחק גם "שחמט חי" נגד מרמורוש. ב-1931 אחד מהשחקנים בתל-אביב היה ח. נ. ביאליק, חובב שחמט נלהב. כמובן, הדבר נזכר בעיתונות השחמט הארץ-ישראלית כעוד הוכחה להתפתחות השחמט בארץ, להכרה הבין-לאומית בו, וזאת לצד הנרטיב הציוני שנזכר לעיל.

אשר למונחי השחמט כבר נעשו בעבר (כפי שראינו) ניסיונות למצוא מינוח עברי כמו למשל על ידי שאול גורדון ב-1918, במדור השחמט של "דואר היום", וכן הלאה, ולאחר מכן פורסמו גם מונחי שחמט ב"השחמט" של מועדון לסקר ב-1924 על ידי העורך הלשוני של העיתון, ק"י סילמן ("השחמט", שנה 1, מס' 1-2, תשרי – מרחשוון תרפ"ד). אך הבעיה לא נפתרה: כפי שראינו, מונחים לועזיים (כמו "רמי") עדיין היו בשימוש, והיה צריך להחליט איך לקרוא לכלי – "סוס" או "פרש"? "צריח" או "טורה"? "מלכה" (כמו באנגלית) או "גבירה" (כמו בצרפתית)? וכן הלאה – ועוד לא נגענו בשמות של מסעים מיוחדים כגון "הצרחה"

או "הכתרת רגלי", שמות טכניים לסוגים שונים של עמדות (עמדת "פט" למשל) או שמות למצבים מיוחדים המופיעים רק בבעיות שחמט (האם השם הוא "מט לדעת" או "מט עצמי" למונח selfmate?) וכו'.

הנהלת "דבר" ביקשה עזרה מוועד הלשון – קודמה של האקדמיה ללשון העברית – שחלק מקידום הציונות חשיבות במציאת מונחים עבריים בכל תחום, כולל שחמט. ועד הלשון מינה ועדה שכללה את מרמורוש ואת ח. נ. ביאליק ועוד אחרים. הוועדה פרסמה את החלטותיה בעניינים של כשישים (!) מונחי שחמט ב"דבר" ב-24.3.1932. ההצלחה הייתה מלאה: עד היום (כמעט) משמשים בשחמט בארץ כל המונחים שהציעה הוועדה. זהו עוד ניצחון של העברית ב"מלחמת השפות".

המונחים הצליחו משום שהם היו פשרה מעשית בין מונחים בין-לאומיים למונחים עבריים. כללית, הוועדה חיפשה מונחים עבריים קלים לביטוי אשר היו תרגום מילולי של מונחים שחמטאיים בשפות האירופיות, בייחוד גרמנית, אשר שימשו אז את השחקנים אלא אם הייתה סיבה טובה לא לעשות זאת – סיבה שתגרום גם לשחקנים להשתמש בתרגום הלא-מילולי. לא נעשה ניסיון לכפות מונחים עבריים "טהורים" על השחמטאים בארץ ישראל; היה חשוב הרבה יותר לגרום לאנשים להשתמש במונחים העבריים גם אם הם "רק" תרגום מילולי. תרגום מילולי אנו רואים במילים כמו "יריב" – השחקן מולך – "הכאה", "כניעה", "פתיחה", "סיום" ועוד ועוד. לעומתן, "שח", "מט" ו"פט" הם מונחים שהגיעו לשפות אירופיות מהפרסית ומהערבית, שפות שמיות, אחיותיה של העברית – הם הושארו כשהיו ולא תורגמו. כאשר היו כמה אפשרויות לתרגום משפות אירופיות שונות, בחירת השמות נעשתה בצורה ששמרה על היגיון פנימי במונחים העבריים. הדבר ניכר בייחוד בשמות הכלים: השחמט הוא בעיקרו משחק מלחמה, ומכאן – ה"רגלי" (חייל) (במקרה זה, תרגום מילולי מערבית דווקא) ולא "איכר" כמו בגרמנית (Bauer), וה"פרש" (מ-knight באנגלית) ולא "קפצן" כמו בגרמנית (Springer) או "סוס", כדי להדגיש את תפקידו המלחמתי. ה"מלכה" קיבלה את השם האנגלי של הכלי דווקא כדי להתאימה למלך, אך הרץ קיבל את השם הגרמני (Laufer) כדי לא לקרוא לכלי בשם הנוצרי "הגמון" (bishop). לבסוף, כבחירה מעשית, המצאת מילים חדשות היתה חסכנית וננקטה רק במקרה של צורך אמתי, כאשר תרגום מילולי נשמע מסורבל מאוד בעברית, בתקווה שהמילה הקצרה והמצמצמת יותר תיקלט. למשל, הוצעה המילה "מציעה" (מלשון "אמצע") במקום המונח המסורבל "משחק אמצעי" – middle-game, mittelspiel – לציון החלק האמצעי במשחק.

שנות השלושים: "הפלישה היקית" וצלו של היטלר; ספורט, מכביות, אליפויות ואולימפיאדות

עם עליית היטלר לשלטון החלה בריחתם של שחקנים יהודים חזקים מאירופה. לארץ ישראל הגיעו כמה שחקנים חזקים, אשר במידה רבה החליפו את "דור המייסדים" משנות העשרים. כמו כן נערכו בשנים אלו בפעם הראשונה אליפות, תחרויות בין-לאומיות, ונשלחו משלחות לאירוע בין-לאומי: אולימפיאדות השחמט של 1935 ו-1939. מעתה אפשר לטעון שהשחמט בארץ ישראל הוכר בעולם.

באליפות ארץ ישראל הראשונה (1936) השתתפו 16 שחקנים, ומתוכם שבעה לפחות – צירניאק, פורת (אז פרדר), בלאס, אנוך, מאכט (אלוף ליטא), בויטום ווייל – הגיעו מאירופה לארץ ישראל בשנות השלושים (מוהילבר, 1936). הרמה הכללית עלתה כל כך שמוהילבר ומרמורוש, ששנים מעטות לפני כן היו שני השחקנים החזקים בארץ, לא היו חזקים מספיק אפילו להשתתף. מוהילבר היה ממארגני התחרות, ומרמורוש דיווח עליה במדורו ב"דבר" (צירניאק, 1937). אין ספק שאליפות ארץ ישראל בסוכות 1936 הייתה אליפות "אמיתית": משחקים ברמה גבוהה בין שחקנים ברמה בין-לאומית (או קרובה לכך).

מתוך השחקנים שהוזכרו לעיל החשובים במיוחד היו משה צירניאק ויוסף פורת – שני "ענקי" השחמט אשר שלטו בשחמט הישראלי עד שנות השישים (!), לצד אלוני. צירניאק זכה בתחרות והיה לאלוף הארץ הראשון בשחמט, ופורת היה במקום השני (במשותף עם בלאס). שניהם, אגב, זכו לתואר "אמן בין-לאומי" מטעם פדרציית השחמט הבין-לאומית כבר ב-1951, כאשר תואר זה הוענק רשמית לראשונה – אז היו בעולם פחות מ-200 אמנים ורבי-אמנים בין-לאומיים (כיום יש כמה אלפים).

פורת היה שחקן חזק עוד בגרמניה (הפרטים המובאים כאן, אם לא נאמר אחרת, הם מפי פשר ופורת משנת 1989. פורת היה קרוב ל"ילד פלא": הוא קיבל תואר אמן של פדרציית השחמט הגרמנית בגיל 18 (1927) – הצעיר ביותר עד אז – וניצח או סיים בתיקו, עוד בהיותו בן כ-20, משחקים קשים עם כוכבי השחמט האירופי באותה תקופה, כגון פלור, זאמיש, בוגוליובוב ועוד. עליית היטלר לשלטון שינתה הכול, כמובן. פורת מספר (פורת, 1983):

"כמה שבועות אחרי שהיטלר מונה לראש הממשלה... התחילה ב [מועדון השחמט] "מורפי" התחרות על אליפות העיר... כאשר נותרו עוד כמה סיבובים, היו שמועות... שנאצים עלולים לפלוש למועדון באחד הימים, ובכל הסיבובים האחרונים ניגשת למשחק בהרגשת מתח נפשי, האם הסיבוב יעבור בשלום. וייתכן שמתח זה השפיע על תוצאות משחקי, ועל כל פנים לא הצלחתי לגמור כמו בהזדמנויות קודמות בראש הטבלה אלא רק במקום השני".

"ואמנם עד לגמר התחרות לא ארע דבר, אך ימים אחדים לאחר סיומה פלשה באחד הערבים פלוגה של אנשי ס"א אל המועדון, גירשה את היהודים שנכחו, הדיחו את ההנהלה והפכו את המועדון ל"מועדון שחמט נציונאל-סוציאליסטי". היו שסברו

שהנאצים היו אולי פולשים אל המועדון מוקדם יותר, לו הייתי אני עומד בראש הטבלה!"

פורת עלה לארץ ישראל ב-1935 (אחרי שנת הכשרה כחקלאי בריגה), וכבר אז הטביע את חותמו בשחמט הארץ-ישראלי: הוא השתתף בהצלחה במכביה של 1935 ובמשלחת של ארץ ישראל לאולימפיאדת השחמט באותה שנה (ר' להלן). משה צ'רניאק הגיע לארץ ב-1934, זכה כמעט מיד עם הגיעו באליפות ירושלים והשתתף במכביה של 1935 ובאולימפיאדה שנערכה באותה שנה בוורשה. צ'רניאק, ועמו מרמורוש ומוהילבר, היו "הרוח החיה" של ארגון השחמט בארץ ישראל: צ'רניאק לא רק שיחק אלא גם הוציא לאור מגזין שחמט (שלא שרד זמן רב), היה פעיל בלימוד שחמט ועוד (ר' להלן).

השחמט בארץ ישראל לא רק "ייבא" שחקנים מחו"ל אלא החל גם "לייצא" שחמט. באליפות המכביה של 1935 זכה בלאס, ופורת ואנוך חלקו את המקום השני ("דבר", 12.4.1935). במובן מסוים המכביות היו אכזבה: אף על פי ששחקני שחמט יהודים אינם חסרים בעולם, וחלקם היו בצמרת העולמית, הם לא הגיעו כנציגי מדינותיהם ל"אולימפיאדה היהודית" למרות הבטחותיהם. השחקנים היהודים מחו"ל שכן הגיעו לשחק ב-1935 היו ברובם מ"הליגה השנייה", אי לכך צמרת השחמט הארץ-ישראלית הייתה הדומיננטיות בתחרויות אלה. זהו מצב אירוני כשמבינים בדיעבד שהשתתפות במכביה בארץ ישראל הייתה עשויה להיות "פתח מילוט" ליהודים מאירופה באותה תקופה. עד כמה שאפשר לוודא, רק האמן האוסטרי-יהודי בויטוס ניצל את ההזדמנות: הוא הגיע ב-1935 כנציג אוסטריה בשחמט למכביה והשתקע בארץ, כפי שאפשר לראות מהשתתפותו באליפות ארץ ישראל ב-1936 (צ'רניאק, 1979 עמ' 7; מוהילבר, 1936). עם זאת יש לציין שני שחקנים מסתוריים ב-1935 – האחים זילברשץ מלוקסמבורג – שלא היו ידועים כלל כשחקנים. שלא כמו שאר השחקנים, הם הפסידו את כל משחקיהם וצברו בסך הכול נקודה אחת – זו שבמפגש ביניהם. ייתכן שאחים אלו ראו במכביה פתח מילוט מאירופה הנאצית ונשארו בארץ (עם זאת ייתכן שהם פשוט היו שני השחקנים החזקים ביותר בקהילה היהודית בלוקסמבורג, אשר מנתה אז כ-1,000 איש בשה"כ).

עם זאת למכביה של 1935 נודעה חשיבות בשל אלה: ראשית כול היא הייתה התחרות הבין-לאומית הראשונה בהיסטוריה של השחמט בארץ ישראל; שנית, היא שימשה "טבילת אש" ומבחן כושר לקראת ההופעה הראשונה של נבחרת ארץ-ישראלית בשחמט הבין-לאומי – הופעת נבחרת ארץ ישראל (Palestine) באולימפיאדת וארשה, 1935. שחקני הנבחרת (פורת, אנוך, דובקין, וינץ וצ'רניאק) נבחרו מקרב אלו ששיחקו במכביה ב-1935, לבד מבלאס, אלוף המכביה, אשר נחשב למהגר לא חוקי בעיני השלטונות הבריטיים, ולכן לא היה יכול לעזוב את ארץ ישראל (צ'רניאק, 1979 עמ' 7-8; מוהילבר, 1936). הנבחרת עברה את "טבילת האש" בהצלחה – מקום 15 מתוך 20 והישג קבוצתי של 42%: דבר חסר תקדים להופעה ראשונה של נבחרת. יש לציין שהופעה נדירה זו של נבחרת ישראל הייתה לתעמולה לשחמט הציוני ותרמה לעידודו: עיתונאי במשרה מלאה נשלח ללוות את הנבחרת – לא אחר מאשר מרמורוש – אשר דיווח בהרחבה על הישגי הנבחרת בעיתונו "דבר" בזמן

אמת, לעתים קרובות בעמוד הראשון ובליוי תצלומים, ותוך הדגשת החשיבות הציונית של המאורע. אגב, בנוסף הוא גם שיחק בהזדמנות זו משחקים סימולטניים – "אחד נגד רבים" – באירופה, כדי להוסיף לפרסום השחמט הארץ-ישראלי שם (ראה למשל "דבר", 20.9.1935).

ב-1939 נערכה אולימפיאדת השחמט בבואנוס איירס. ה"פריאפוליס", שבה הפליגו טובי שחמטאי העולם לאולימפיאדה, זכתה – בייחוד בשל המספר הרב של יהודים שהיו בה – לכינוי "תיבת נח". המלחמה פרצה כשהאולימפיאדה הייתה בעיצומה, ומדינות רבות סירבו לשחק עם גרמניה. אירונית, דווקא הגרמנים רצו לשחק עם נבחרת ארץ ישראל בטענה שאין מלחמה ביניהן! (הסיבה האמתית הייתה שמפגש בין קבוצות שלא שיחקו זו נגד זו מסיבות פוליטיות הוליד תיקו 2:2, וגרמניה יכלה לצפות לתוצאה טובה יותר מול ארץ ישראל; צירניאק, 1979 עמ' 14-15). צירניאק – מארגן הנבחרת של 1939 – עמד מול דילמה מוסרית קשה: שחקנים אירופים יהודים, ובהם השחמטאי הוותיק רודולף שפילמן והשחקן הווינאי קליין, פנו אל איגוד השחמט הארץ-ישראלי בבקשה לצרפם למשלחת לאולימפיאדה, וכך יוכלו להימלט מאירופה. אך צירניאק נאלץ לסרב להם (שניהם נמלטו בסופו של דבר בדרכים אחרות; "64 משבצות", אפריל 1956, עמ' 51). האולימפיאדה גרמה ל"בריחת מוחות": צירניאק למשל נשאר בדרום-אמריקה וחזר לארץ רק בשנות החמישים, אחרי שפיתח שם קריירת שחמט נאה, ואחרים (וינץ, למשל) לא חזרו כלל.

עד לאחרונה היה השחמט משחק "גברי" מאוד: אלופת העולם לנשים לא עברה, בדרך כלל, את המקום ה-100 בדירוג העולמי. מצב זה הולך ומשתנה: האחיות פולגר (היהודיות) משחקות ברמה גבוהה מאוד (יהודית פולגר הייתה זמן רב בעשירייה הפותחת העולמית), ושחקניות חזקות רבות התגלו בעשור או שניים האחרונים. אך גם לפני כן היו שחקניות חזקות. בארץ ישראל הייתה בשנות השלושים נציגה שזכתה במקום השישי-שביעי המשותף באליפות העולם בשחמט לנשים (!) ב-1937 ייצגה מונה ריי קארף (Karff), ששהתה אז בתל-אביב כ"תחנת מעבר" לארצות הברית מרוסיה (אשר ממנה נמלטה לאחר המהפכה של 1917), את ארץ ישראל באליפות העולם לנשים בסטוקהולם לפני מעברה לארצות הברית ב-1938 ("דבר", 20.8.1937)¹ מאוחר יותר הייתה ידועה כ"מלכת השחמט של ארצות הברית", וזכתה באליפות ארצות הברית לנשים שבע פעמים. למרבה הפלא – אולי בגלל זלזול כללי בשחמט הנשים, או בכלל בשל חוסר התעניינותה בציונות – הופעה זו של קארף כמעט שלא נוצלה לצורכי תעמולה ציונית.

שנות הארבעים והחמישים: התבססות

בזמן מלחמת העולם השנייה הייתה הפעילות השחמטאית בארץ ישראל, מטבע הדברים, מצומצמת מאוד. לבד מאלופיות מקומיות כמעט שלא הייתה פעילות שחמטאית. ברמה הלאומית אליפויות ארץ ישראל לא התקיימו בין 1940 ל-1945, וצ'רניאק עדיין היה בדרום-אמריקה (עד 1950). אך לאחר המלחמה והקמת המדינה החל השחמט הישראלי סוף סוף להתפתח עם נבחרות לאומיות רשמיות, איגוד רשמי וכן הלאה.

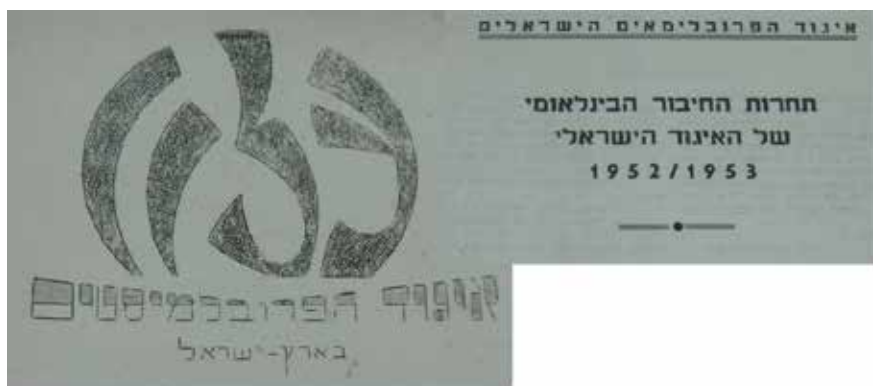
בשנות הארבעים הגיעו לארץ שני שחקנים חזקים במיוחד: אלוני (ב-1943, כעריק מצבא פולין החופשית; קנדלשיין, 1987, עמ' 13) ואורן (שמו המקורי: חבויניק) ב-1949 (אגב, אורן ופורת נפגשו על הלוח כבר באולימפיאדת השחמט של 1928 – אורן ייצג את פולין ופורת את גרמניה). אורן היה, לטענת רבים, השחקן ה"מושלם" של ישראל באותה תקופה, ללא כל חולשות, אך בשל עבודתו (הוא היה מורה בגימנסיה הרצליה) וחוסר נכונותו להכיר בשחמט כמשהו שהוא יותר מתחביב, הוא זכה באליפות ישראל רק פעם אחת ב-1951 (קנדלשיין, 1989, עמ' 11-15; ראיונות עם שמעון כגן ואחרים). אלוני, לעומתו, היה אחד מ"השלישייה" – לצד צ'רניאק ופורת – אשר שלטה בשחמט הישראלי שלטון איתן עד שנות השישים, השתתפה בכל האולימפיאדות (עם "שחקני חיזוק" משתנים כגון קניאזר, סמילטינר, דובקין ואחרים), זכתה בכל אליפויות הארץ ועוד.

כאמור, השחמט נחשב לעניין ציוני – אחד מהתחומים שבהם "הגניוס היהודי" מצליח "בפעם הראשונה אחרי 2000 שנה" להצטיין בשחמט ללא עזרת הגויים. לאליפות ישראל הראשונה בשחמט (1951) הגיע בן-גוריון (חובב שחמט נלהב אם כי שחקן חלש) לתת את הפרס לאורן ודאג לסיקור מרבי בעיתונות ואפילו לסיקור יומי ברדיו. מבחינתו של אורן, הפליט היהודי, קבלת הפרס כאלוף הראשון של מדינת היהודים מידי ראש ממשלת המדינה היהודית היה מאורע מרגש ביותר (צ'רניאק, 1989, עמ' 16-21).

דוד בן-גוריון (מימין) מקשיב לדבריו של אורן (עומד) בטקס סיום אליפות ישראל הראשונה, 1951
משמאל דוד רמז, שר החינוך; במרכז דוד גרינגרד, מנהל התחרות (קנדלשיין, 1989)

התבססות השחמט בארץ נעשתה בכמה שלבים מובנים. ב-1949 נוסד רשמית האיגוד הישראלי לשחמט, אשר ירש את האיגוד הארץ ישראלי. כמו כן נוסד באותה תקופה איגוד הפרובלמאים הישראלי – יורשו של איגוד הפרובלמיסטים בארץ ישראל (שנוסד בעצמו ב-1945; פשר 1964, עמ' 19). הוחל בארגון תחרויות קבועות: אליפות ישראל הפכה להיות קבועה (כל שנתיים, מ-1951); אליפויות לנוער (מ-1951), לנשים (מ-1957), בכתב (מ-1960) וכולי. מדורי שחמט תפסו את מקומם ברוב העיתונים היומיים בסדירות. המדור של "על המשמר" – החל מ-1945 – התמקד בפרובלמיסטיקה. ה-Palestine Post (אח"כ Jerusalem Post) הכיל מדור שחמט באנגלית החל מ-1948, ובכך הפך את השחמט הישראלי לגיש גם בחו"ל. משחקי הליגה נפתחו רשמית ב-1954. התוצאות לא איחרו לבוא: ישראל הגיעה באולימפיאדת השחמט של 1952 (הלסינקי) למקום האחד-עשר המכובד (מקום שני בגמר ב), וב-1954 (אמסטרדם) למקום השביעי בעולם – כולל תיקו 2:2 עם נבחרת ברית המועצות, האלופה הנצחית בשחמט העולמי, וניצחון 3:1 על הונגריה החזקה מאוד. אלוני שיחק את "משחק חייו" וניצח את קוטוב הרוסי, אחד השחקנים החזקים בעולם (צ'רניאק 1979, 25, 32-33; סופר, 2011). בזכות תוצאה זו קיבל השחמט תמיכה ממלכתית, למשל לאולימפיאדת 1956 (מוסקבה) כבר היה "תקציב", לעומת האולימפיאדה ב-1952 אז התאפשרה שליחת משלחת רק לאחר שאורן ששיחק בסדרת משחקים סימולטניים מתישים בארץ, והכנסותיה היו קודש למימון הנסיעה (סופר, 2011). התמיכה הכלכלית ניתנה לא רק לנסיעה לאולימפיאדה ב-1956 אלא גם ל"תחרות העשור" של 1958, התחרות הבין-לאומית הראשונה לשחמט שנערכה בישראל (אתר האיגוד הישראלי לשחמט, 2012).

לפני ואחרי: פותרי ומחברי בעיות בארץ ישראל עברו מעלון בכתב יד (!) ומכונת כתיבה המופץ ב"סטנסיל" (שמאל, 1946) לעלון מודפס (ימין) הביטאון אוחד מאוחר יותר עם "64 משבצות" של צ'רניאק, כמדור קבוע, ולאחר מכן ב"שחמט" (1962). ר' פשר (1964) עמ' 55

כאמור, המאורע השחמטאי החשוב ביותר שנערך בארץ באותה תקופה היה התחרות הבין-לאומית הראשונה ב-1958, שבה זכה רשבסקי (ארצות הברית) לפני סזאבו (הלא יהודי; הונגריה). התחרות זכתה לעניין עצום, ותמונות המשתתפים ותוצאות המשחקים פורסמו כל יום בעמודים הראשונים בעיתונות. השחקנים הזרים סיירו בארץ ושיחקו הרבה משחקים סימולטניים. אפילו הייתה תקופה ששודרה ב"קול ישראל" סדרת תשדירים על שחמט, בהנחיית שאול הון ולאחריו משה צירניאק (היה לפני כן מדור ב"קול ירושלים"). ראה את לוח שידורי הרדיו ב-1948 (למשל, "דבר השבוע", 29.10.1948).

בעיתון "על המשמר" מה-19 באוקטובר 1958,
"עמיר סיים בחיקו עם האמן הבין-לאומי גרנ" בתחרות הבין-לאומית של 1958
באותו עמוד התפרסמו גם כתבות אלה:
הרוסים צילמו את הצד הרחוק של הירח, ונאשמי טבח כפר קאסם יועמדו לדין

בשנות הארבעים והחמישים חלו עוד שלוש התפתחויות ידועות פחות אך חשובות: לראשונה הופיע מגזין שחמט שהאריך ימים יחסית (כשנתיים!) – "64 משבצות" בעריכת צירניאק – אשר יצא לאור בזמן חייו הקצרים באופן סדיר (56-57); השחמט החל להתפתח מחוץ לערים הגדולות: בעידודו של צירניאק (אשר סרק את הארץ לאורכה ולרוחבה בשחקו משחקים סימולטניים, בנשאו הרצאות וכו', כפי שעשה מרמורוש בשנות השלושים) התפתח השחמט בספר, ובייחוד בקיבוצים; אליפות ההתיישבות העובדת נערכה מאז שנות

החמישים בקביעות, ו"64 משבצות" וכמובן "על המשמר" הקדישו מקום נרחב לדיווח על תחרויות שחמט בקיבוצים (למשל "על המשמר", 4.4.52 כדוגמה טיפוסית המכילה גם בעיה וגם משחק מהקיבוצים, או המדור הקבוע "בהתיישבות העובדת" ב-"64 משבצות"). התפתחות זו של השחמט ביישובי הספר לא הייתה מקרית אלא חלק מתכנית שכבר מרמורש ומוהילבר יזמו בשנות העשרים והשלושים. הייתה תמיכה של יחידים "משוגעים לדבר": מרמורש חצה את ארץ ישראל לאורכה ולרוחבה משחק משחקים סימולטניים. צ'רניאק עשה זאת שנים לאחר מכן, וזאת מתוך הרצון הציוני לעזור לפיתוח הספר, ובמקרה זה באמצעות עידוד רמת השחמט ביישובים מרוחקים. בנוסף, ומה שחשוב יותר, מועדוני שחמט רבים נפתחו החל משנות העשרים והשלושים דווקא בספר, בקיבוצים ובערים קטנות, ולא רק בערים הגדולות. עם ייסוד ארגון השחמט הישראלי ב-1949 כבר היו חברים בו יותר מ-20 מועדונים (כיום יש כ-100; אתר האיגוד הישראלי לשחמט, 2012).

כיצד קרה הדבר? בחינת פרסומים במדורי שחמט בשנות העשרים מראה שמדי פעם מודיעים על ייסוד מועדוני שחמט חדשים. חלקם יעוררו חיוך היום: "פתח תקוה: נוסד קלוב שחמטי בדירת מטבח הפועלים" ("דבר", 14.11.1930). רוב המועדונים העצמאיים האלה לא שרדו, אך כבר בשנות העשרים – וביתר שאת מאז – מועדוני שחמט חדשים שייכו את עצמם יותר ויותר לאיגודי הספורט הגדולים או לארגונים אחרים, כגון התנועה הקיבוצית או אגודות הסטודנטים. למשל, מועדון הספורט של הפועל בכפר סבא כולל גם מחלקת שחמט ("דבר", 24.4.1930); מועדון מכבי בירושלים מארח את אליפות השחמט העירונית ("דבר", 16.2.1930); נפתח מועדון שחמט של "הפועל" בירושלים ("דבר", 4.1.28); סניף הפועל בגבעת השלושה כולל גם "סקציית שחמט" ("דבר", 23.6.26) ועוד. בקישור השחמט לארגונים אלו הצליחו מועדונים לא רק לשרוד אלא גם להתפתח ולארגן תחרויות פנימיות בין המועדונים השייכים לארגון מסוים, כגון אליפות הפועל, אליפות ההתיישבות העובדת ועוד.

לבסוף, ענף הפרובלמיסטיקה התפתח מאוד מאז התחלותיו המהוססות בשנות העשרים והשלושים. לפרובלמיסטיקה יתרון אחד על שחמט תחרותי: אין צורך ביריב, ואפשר לשלוח (ולקבל) בעיות שחמט גם בדואר ללא הוצאות נסיעה או ארגון של תחרויות. לכן גם בתקופת ה"יובש" של שנות הארבעים המוקדמות נערכו תחרויות חיבור בארץ ישראל (פשר, 1964, עמ' 40-41). כבר ב-1946 זכו פרובלמיסטים ישראלים, יוסף ואליהו שחף (פיגין), בהכרה בתחרות חיבור בעיות באנגליה (פשר, 1964, עמ' 43). אליהו שחף גם כיהן (1952-1947) כמזכ"ל ארגון הפרובלמיסטים הבין-לאומי – בהמלצת הנשיא, הבריטי קיפינג (פשר, 1964, עמ' 43) – אחד הישראלים הראשונים, אם לא הראשון, שכהן בתפקיד כה בכיר בארגון בין-לאומי. קיפינג המליץ על שחף לתפקיד אף על פי שבאותה תקופה, 1947, היחסים בין בריטניה ליישוב היהודי לא היו טובים, בלשון המעטה. שחמט גורם לעתים קרובות לאנשים לשכוח את הפוליטיקה. דוגמה מאלפת היא זו של המחבר הכישרוני יהודה ויסברג, אשר נפל במלחמת השחרור. ב-1946 הוא קיבל מכתב מעורך מדור שחמט בריטי שמודיע שהוא יפרסם את בעיותיו – כאשר היה עצור על ידי הבריטים ברפיח (פאר, 1964, עמ' 48). גם כאן

השחמט "קירב לבבות". את יתרונותיה של הפרובלמיסטיקה מבחינתם של מי שחיו בספר ולא תמיד מצאו יריבים ראויים למשחק ניתן לראות בעיסוקם של ויסברג, יחזקאל הלל, לוי הרצוג ומחברי בעיות כישרוניים אחרים, שהיו חברי קיבוצים – פתרון בעיות שחמט במשך יום העבודה. הלל והרצוג למשל היו רועי צאן, וכשויסברג שלח בעיה חדשה שחיבר להלל, שלח זה בחזרה תשובה נלהבת: **"ארבעה ימי מרעה עבדתי על הבעיה עד שהצלחתי להתגבר עליה – באמת רעיון עצום!"** (פשר, "למרחב", 8.5.1959). מנגד, כאשר הרצוג, אשר שלח בעיות רבות לעיתון שחמט הונגרי, ציין לבקשת העורך כמה פרטים אישיים על חייו ועיסוקו, השיב העורך: **"אני שמח מאוד שבארצכם האסיאתית הגיעו רועי הצאן לרמה כה גבוהה בשחמט"** וניתק קשר עמו... (פשר, "שחמט להנאתך", 1980, עמ' 138).

בשנות החמישים נפרץ הסכר: בשחמט תחרותי נשלטו התחרויות על ידי "ארבעת הגדולים" של שנות הארבעים (צ'רניאק, פורת, אלוני ואורן), בפרובלמיסטיקה צמח דור חדש של "צברים" כישרוניים אשר זכו בתחרויות ובפרסים בין-לאומיים רבים, וישראל הייתה למדינה עם מספר הפרובלמיסטים הגדול ביותר (יחסית לאוכלוסייה), לבד מיוגוסלביה, ולאחת מעשר המדינות החזקות בעולם בפרובלמיסטיקה (פשר, 1964, עמ' 58-59).

שנות השישים: האולימפיאדה של 1964, ושחמט כמקרב לבבות

השחמט בשנות השישים התאפיין בארץ בפרישתו של דור הוותיקים (פרט לצ'רניאק – אורן נפטר, ואלוני ופורת שיחקו את האולימפיאדות האחרונות שלהם בשנות השישים), בייסוד – סוף סוף – של ירחון קבוע ("שחמט", החל מ-1962 ועד 2012), בצמיחת דור חדש של שחקנים מוכשרים "תוצרת הארץ", כגון רפי פרסיץ (אשר "התגלה" בהיותו סטודנט באנגליה) ויאיר קריידמן, ובאופן כללי יותר, לאחר עשור של התבססות – בפריצת דרך פוליטית לשחמט העולמי, שהתבטאה מעל לכול באירוח אולימפיאדת השחמט ב-1964 בתל-אביב. באולימפיאדה זו נכחו כל גדולי השחמט העולמי, ובראשם (כמובן) נבחרת ברית המועצות (אשר כללה ארבעה אלופי עולם בשחמט – בוטביניק, פטרוסיאן, ספסקי וסמיסלוב).

כיצד זכתה ישראל באירוח האולימפיאדה? מדוע החליטו ברית המועצות ושאר המדינות העוינות פוליטית את ישראל להשתתף? והאם הייתה לדבר השפעה על יחסי ישראל-ברית המועצות? התשובות לשאלות אלה הן סיפור מרתק בפני עצמו, אשר דורש מאמר נפרד. נציין פה רק שהאולימפיאדה הוכתרה בהצלחה ארגונית ופוליטית. המטרות הפוליטיות היו – כרגיל – להראות שמדינת ישראל מסוגלת לארגן אירועים כמו כל מדינה אחרת ולרתום את השחמט לקירוב לבבות בין מדינות עוינות: אותן מטרות שהיו לשחמט הישראלי או הארץ-ישראלי 40 שנה קודם לכן.

על קצה המזלג נציין: ישראל הגיעה למקום ה-14 – האחרון – בבית א, וברית המועצות (כרגיל) למקום הראשון. יש לציין שבטקס הסיום נכחו בן-גוריון ואבא אבן, וכפי שכבר ראינו בהזדמנויות אחרות, המתח הפוליטי בין ישראל לגוש המזרחי באותה תקופה לא מנע מיחסים לבביים להתפתח בין השחקנים. אמנם מקובל שנאומים בזמן טקסי הפתיחה

והסיום, של הנבחרות או של השחקנים, יהיו ידידותיים ומנומסים, ושימי החופש בין המשחקים יישמשו לתיור במדינה המארכת, אך איש לא הכריח את סמיסלוב (הלא יהודי) לשחק משחקים סימולטניים במועדון ראשון לציון, למשל. נספר שהכתבים ציינו שבן-גוריון דיבר עם חברי המשלחת של ברית המועצות ברוסית – שפת אמו (הון, "מעריב", 26.11.1964, עמ' 17).

שחמט שימש גשר לא רק לגוש המזרחי או (בזמן המנדט) לבריטניה אלא גם למדינות ערב, אם כי עד היום שחקנים ערבים רבים מחרימים את ישראל, ולאולימפיאדות שהיו במדינות ערב לא הוזמנה ישראל. המקרה הראשון של קשר ספורטיבי עם מדינות ערב בספורט אירע באולימפיאדת וארנה, 1962. שחקני תוניס שיחקו מול ישראל במוקדמות. אגב, ישראל ניצחה 3:1, והתוניסאים ספגו נזיפה מנשיא תוניס דאז, חביב בורגיבה (צ'רניאק 1979, עמ' 70). כמו כן הלבנונים, אף שלא יועדו לשחק עם ישראל, הסכימו לחתום לקפטן המשלחת – עסקן השחמט אליעזר פאר – במחברת אשר בה הוא החתים את כל השחקנים באולימפיאדה.

חתימתם של שחקני לבנון ותוניסיה במחברתו של אליעזר פאר, קפטן נבחרת ישראל, וארנה 1962 (האוסף של אליעזר פאר)

סיכום

שחמט בארץ ישראל התפתח בין שנות העשרים לשנות השישים – מתחביבם של כמה "משוגעים לדבר" לענף ספורט שבו היו לישראל הישגים גבוהים ביותר, והיה אפילו לדרך לקירוב לבבות בין-לאומי בין ישראל לאויביה ויריבותיה. הדבר לא היה מקרי. השחמט בארץ ישראל, אף על פי שחסר את התקציבים אשר ניתנו לענפי ספורט אחרים (שלא לדבר על תקציבים במדינות אחרות כגון ברית המועצות או יוגוסלביה), פותח על ידי חובביו כ"פרויקט ציוני הולם". שחמט היה לא רק משחק אלא גם הוכחה ל"גניוס היהודי", ופעולות השחמט בארץ ישראל היו הוכחה שהיהודים יכולים לארגן אליפויות, תחרויות ומשלחות עצמאיות לאולימפיאדות ללא עזרת ה"גויים", ואפילו למצוא מונחים עבריים טהורים לשחמט. לאחר שנות השישים אימץ את השחמט בישראל דור ה"צברים", תלמידיהם של הדור הקודם, ולאחר מכן – עם גל העלייה מחבר המדינות (לשעבר ברית המועצות והגוש המזרחי) – קפץ המשחק מדרגה נוספת. אך תקופות אלו ראויות לדיון נפרד.

רשימת המקורות

- אודות הארץ. (22 בדצמבר, 2001). **הארץ**. (עדכון 20.7.2009). <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1271971>
- גלבע, מ. (1992). **לקסיקון העיתונות העברית במאה השמונה-עשרה והתשע-עשרה**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- הון, ש. (26 בנובמבר, 1964). טקס נעילה רב רושם. **מעריב**, 17.
- הון, ש. (1965). **פתיחות בשחמט** (מהדורה שלישית). תל אביב: הוצאת "שח".
- המועדון השחמטי בירושלים "עמנואל לסקר". **השחמט** שנה 1, 1-2, תשרי-חשוון תרפ"ד (ספטמבר-אוקטובר, 1923), 20-22.
- לוח שידורי קול ישראל. (29 לאוקטובר, 1948). **דבר השבוע**, 43.
- מוהילבר, א. (אוגוסט-אוקטובר, 1956). שאול גורדון ז"ל. **64 משבצות**, 7-9, 142.
- מוהילבר, א. (ספטמבר, 1936). ההתחרות לאלופות א"י. **השחמט**, א', 15.
- מוהילבר, א. (מאי-יוני, 1957). המועדון הירושלמי בן 35 (קצת זכרונות, מספרים, וציוני דרך). **64 משבצות**, 5-6, 233-235.
- מוהילבר, א. (אפריל, 1994). אלייכין כאדם. **שחמט**, שנה 33, 2, 2.
- מועדון שחמט ראשון לציון (אתר אינטרנט): <http://rishonchessclub.com/history.html#1938>
- מלמד, ד. (אפריל, 1987). ואין שולפים במלחמתם חרבות: תולדות מדור השחמט בעיתונות העברית. **עת-מול**, 11-13.
- מרמורש, מ. (ללא שנה). **שח-מט: ספר עזר ללימוד המשחק**. תל אביב: ברלוי.
- סופר, ר. (2011). **העשור הראשון**. אתר האיגוד הישראלי לשחמט: http://www.chess.org.il/users/ShowSub.aspx?site_content_id=195&isFather=False
- פורת, י. (מאי, 1983). שחמט יהודי בצל הנאצים (מכתב למערכת). **שחמט**, שנה 22, 5, 155.
- פשר, א. (1964). **הפרובלמאי הישראלי**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- פשר, א., ופורת, י. (1989). **יוסף פורת אמן השחמט: 70 משחקים נבחרים**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- צ'רניאק, מ. (ינואר, 1937). ההתחרות הראשונה לאלופות א"י. **השחמט**, ב', 18-31.
- צ'רניאק, מ. (אפריל, 1956). ישראל באולימפיאדות השחמט. **64 משבצות**, 3, 51.

- צ'רניאק, מ. (1963). **תולדות השחמט**. תל אביב: מזרחי.
- צ'רניאק, מ. (1979). **ישראל באולימפיאדות השחמט**. תל אביב: רותם.
- קנדלשיין, ש. (1987). **הלוחם: יצחק אלוני, חייו ומשחקיו של אלוף שחמט**. תל אביב: רשפים.
- קנדלשיין, ש. (1989). **אורן בצמרת: ד"ר מנחם אורן, אלוף השחמט הראשון של מדינת ישראל**. תל אביב: רשפים.
- קלדור, א. ושוידלר, א. 4 (דצמבר, 1990). ראיון עם ד"ר מיכאל בוטביניק. **שחמט בישראל**, עמ' ס"ד-ס"ו.
- רובינשטיין, א. צ. [1973 (1809)]. **לימודי העיוני והמעשי בדרכי המשחק הנקרא שאכשפיל**. הוצאת הסדנא לתקשורת ישומית.
- Kamm, W. (2004). **Siegbert Tarrasch Leben und Werk**. Unterhaching, Germany: Manuel Fruth.
- Keats, V. A. (1995). **Chess in Jewish history and Hebrew literature**. Jerusalem, Israel: Magnes Press, The Hebrew University.
- Murray, H. J. R. (1913). **A history of chess**. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Pilpel, A. (2008a). **Chess in Judaism**. Berlin, Germany: Emmanuel Lasker Gesellschaft.
- Pilpel, A. (2008b). **Walking stick speed chess**. (Interview with Eliezer Pe'er). <http://jewishchesshistory.blogspot.com/2008/10/walking-stick-speed-chess.html>.
- Samuel, E. (Second Viscount Samuel). (1970). **A lifetime in Jerusalem**. Jerusalem, Israel: Israel Universities Press.
- Winter, E. (2005). Chess and Jews. In E. Winter (Ed.), **Chess facts and fables** (pp. 110-113ff). Jefferson, NC: McFarland.

הערות

1. תודה למשה רויטמן על הסבת תשומת לב המחברים למקור זה.

מפתח המאמרים לכרכים א-י

ומיונם לפי מחברים ולפי תאריכים

מבנה המפתח ודרך השימוש בו

המפתח כולל שלושה חלקים:

- רשימת המאמרים ומחבריהם לפי סדר הופעתם
- מיון המאמרים לפי שמות המחברים
- מיון המאמרים לפי תאריכים.

השימוש במפתח. המאמרים נרשמו לפי סדר הופעתם בכתב העת **בתנועה**, וליד כל מאמר צוין **מספרו הסידורי**. **המספר הסידורי** מופיע הן במיון המאמרים לפי מחברים והן במיון המאמרים לפי תאריכים, **ומכיון את המשתמש למאמר עצמו**, המופיע ברשימת המאמרים לפי סדר הופעתם.

רשימת המאמרים לפי סדר הופעתם

המספרים הסידוריים של המאמרים משמשים גם בחלקי המפתח האחרים (מיון לפי מחברים ומיון לפי תאריכים).

כרך א', חוברת מס' 1

1. רביב, ש., ונאבל, נ. (1991). ריכוז ותלות/אי תלות בשדה כמאפיינים פסיכולוגיים של שחקני כדורסל ברמה גבוהה. **בתנועה**, 1, 5-21.
2. פלד, מ. (1991). הצוות המקצועי בבית הספר העל-יסודי כקבוצת עבודה אפקטיבית. **בתנועה**, 1, 22-41.
3. רוזנפלד, ע., וטננבאום, ג. (1991). השפעת הפעילות הגופנית על תפקוד העובד ובריאותו. **בתנועה**, 1, 42-56.
4. הוצלר, י. (1991). תהליכים קוגניטיביים במשחק הטניס בכסא גלגלים. **בתנועה**, 1, 57-74.
5. מטרני, ר., שגיב, מ., ופישר, נ. (1991). השוואה בין נשים לגברים בתגובות המודינמיות ותגובות החדר השמאלי. **בתנועה**, 1, 75-86.
6. טננבאום, ג., וגולדרינג, א. (1991). תלות איכות הלמידה המוטורית באיכות ההוראה:

כרך א', חוברת מס' 2

7. רוטשטיין, א., שגיב, מ., תמיר, א., פישר, נ., ודותן, ר. (1991). ההשפעה המיידית של העישון על השינוי בצריכת החמצן במעבר ממנוחה למאמץ תת-מירבי. **בתנועה, 2**, 20-27.
8. נץ, י., טננבאום, ג., ושגיב, מ. (1991). השיפור במדדים פסיכולוגיים ופיזיולוגיים בקרב מבוגרים כתוצאה מפעילות גופנית. **בתנועה, 2**, 21-36.
9. בר-אלי, מ., טננבאום, ג., ווינברג, ר., פנחס, ס., אלבז, ג., ולוי-קולקר, נ. (1991). ההשפעה של קרבת המטרה על הביצוע הגופני. **בתנועה, 2**, 37-51.
10. ליברמן-רז, צ., וליברמן, ד. (1991). כיוון התפתחות חדש: בקרה מוטורית – הגישה הדינאמית. **בתנועה, 2**, 52-70.
11. פייגין, נ., משיח, א., וואוולי, פ. (1991). ניתוח משווה של המניעים לבחירת מקצוע אצל פרחי הוראה במכללות לחינוך גופני בישראל ובפינלנד. **בתנועה, 2**, 71-88.
12. שוויד, י. (1991). נזקי ספורט בשאלות ותשובות של הרב רבי אשר. **בתנועה, 2**, 89-96.
13. רביב, ש., ונאבל, נ. (1991). חינוך גופני לגיל הרך כחלק אינטגרלי מתכנית ההכשרה המקצועית של גננות. **בתנועה, 2**, 97-119.

כרך א', חוברת מס' 3 – הנושא המרכזי: תנועה ופעילות שיקום

14. מנחם, נ. (1992). פעילותה של תנועת מכבי בדמשק ובבירות בין שתי מלחמות העולם. **בתנועה, 3**, 7-26.
15. אפרתי, נ. (1992). התנהגויות ההוראה של פרחי ההוראה לחינוך גופני במסגרת ההצמדה הפדגוגית. **בתנועה, 3**, 27-47.
16. הוצלר, י. (1992). הכושר הגופני של נכים המשתמשים בכסא גלגלים: היבטים פיזיולוגיים. **בתנועה, 3**, 48-70.
17. יזדי-עוגב, א. (1992). ילדים כבדי תנועה: מאפיינים פסיכולוגיים ונוירומוטוריים. **בתנועה, 3**, 71-86.
18. ורמיר, א. (1992). הערכת התפקוד והנכות של ילדים שלקו בשיתוק מוחין ודרכי ההתערבות המשקמת בהם. **בתנועה, 3**, 87-103.
19. גלסר, ח. מ., ומנדלברג, ח. (1992). פעילות גופנית וספורט כאמצעי לשיקום חולי נפש: תכנית חלוץ (pilot) טיפולית. **בתנועה, 3**, 104-116.

20. שגיב, מ. (1992). פעילות גופנית בשיקום חולי לב. **בתנועה**, 3, 117-132.

כרך א', חוברת מס' 4 – הנושא המרכזי: פסיכולוגיה של הספורט

21. פייגין, נ., אפרתי, נ., ובן-סירא, ד. (1992). שחיקה בהוראה אצל מורים לחינוך גופני. **בתנועה**, 4, 7-29.
22. בייך, ל. (1992). מחקר בפדגוגיה של הספורט. **בתנועה**, 4, 30-54.
23. לידור, ר., וסינגר, ר. (1992). תרומת תהליכי חשיבה להצלחה של ביצועים גופניים. **בתנועה**, 4, 55-77.
24. בר-אלי, מ. (1992). התערבויות פרדוקסליות בספורט: עקרונות, תיאורי מקרים ויישומים אפשריים. **בתנועה**, 4, 78-94.
25. רביב, ש., וגירון, א. (1992). העקרונות המתודולוגיים של מבחן למידת מניע ההישג לפעילות מוטורית של ספורטאים. **בתנועה**, 4, 95-120.

כרך ב', חוברת מס' 1 – הנושא המרכזי: תהליכים הכרתיים במיומנויות מוטוריות

26. הלר, ש., ולידור, ר. (1993). היכולת הגופנית של התלמידים (בנים ובנות) בכיתות ז': קבוצת מבחנים ולוחות הישג. **בתנועה**, ב(1), 7-32.
27. דרויאן, ש. (1993). התנסות קינסטטית וההבנה של מושג המהירות. **בתנועה**, ב(1), 33-56.
28. לידור, ר. (1993). התהליכים החשיבתיים בעת הלמידה ובעת הביצוע של מיומנויות מוטוריות (מאמר מערכת). **בתנועה**, ב(1), 57-61.
29. יודי-עוגב, א. (1993). המאפיינים של התפתחות הלמידה המוטורית: השלכות על הוראת המיומנויות המוטוריות. **בתנועה**, ב(1), 62-80.
30. טננבאום, ג., לוי-קולקר, נ., ושדה, ש. (1993). הזיקה בין ציפייה לאירועים וביטחון בהחלטות בתנאי חוסר ודאות, לבין רמת המיומנות של שחקן הטניס. **בתנועה**, ב(1), 81-103.
31. לידור, ר. (1993). יעילותן של אסטרטגיות למידה והשפעתן על ביצוע מיומנות מוטורית גסה. **בתנועה**, ב(1), 104-124.

כרך ב', חוברת מס' 2 – הנושא המרכזי: ביודינמיקה

32. טננבאום, ג., ולוי-קולקר, נ. (1993). בחינת הזיכרון של אירועי משחק בתנאים של

- הסחת קשב, בקרב ספורטאים מנוסים ובקרב ספורטאים צעירים. **בתנועה, ב(2)**, 20-7.
33. הוצלר, י., רביב, ש., וזגורי, ע. (1993). אבחון היכולת המוטורית-ספורטיבית של ילדים בגילאי תשע-עשר: מחקר חלוץ. **בתנועה, ב(2)**, 21-38.
34. אלדר, א. (1993). עקרונות בתכנון הכללה: היישום למאמנים ולספורטאים. **בתנועה, ב(2)**, 39-54.
35. לידור, ר., וקורו, ג'. (1993). ההשפעה של מתן משוב על ביצועים של מטלת ציפיה: תמיכה בתיאוריה של המשוב המיותר. **בתנועה, ב(2)**, 55-71.
36. ורבר, ג., אננברג, ה., פישר, נ., פרת, י., בן-סירא, ר., ושגיב, מ. (1993). ההשפעה של מאמצים ממושכים ושל כמות הנוזלים על מדדים של תפוקת הלב. **בתנועה, ב(2)**, 72-92.
37. איילון (תווי), מ., איילון, א., בן-סירא, ד., ונתן, ר. (1993). תזמון בפעולת המפרקים של הגפיים התחתונות בעת נחיתה אנכית. **בתנועה, ב(2)**, 93-113.

כרך ב', חוברת מס' 3 – הנושא המרכזי: הפסיכולוגיה של הספורט

38. בן-סירא, ד., איילון, י., שגיב, מ., דודלוק, צ., ובן-גל, ש. (1994). היקף הפעילות הגופנית בקרב התלמידים בבתי הספר התיכוניים בשנה האחרונה ללימודיהם. **בתנועה, ב(3)**, 24-7.
39. רביב, ש., ורכס, א. (1994). ההשפעה של חינוך גופני יומיומי על ההתפתחות המוטורית, על ההישגים בלימודים ועל המושג העצמי של ילדי גן טעוני טיפוח. **בתנועה, ב(3)**, 25-50.
40. קאופמן, ח. (1994). העימות בתקופת המנדט בין התאגדות הפועל ובין הסתדרות מכבי בסוגיית ההשתתפות במכביות. **בתנועה, ב(3)**, 51-72.
41. טננבאום, ג., בר-אלי, מ., הופמן, ג', יבלונובסקי, ר., שדה, ש., ושטרית, ד. (1994). השפעת טכניקות עירור שונות על כוח מרבי ועל הספק מרבי בביצוע תרגיל איזוקינטי. **בתנועה, ב(3)**, 73-84.
42. דרויאן, ש., דני, א., והדדי, ג. (1994). השפעת תנאי המטלה של הפעילות הגופנית על אומדן זמן ביצועה. **בתנועה, ב(3)**, 85-107.
43. לידור, ר., וטננבאום, ג. (1994). חקר מקרה (case study) לנבדק יחיד במדעי הספורט: עקרונות, יישום ודיווח. **בתנועה, ב(3)**, 108-126.

כרך ב', חוברת מס' 4 – הנושא המרכזי: הוראה יעילה והישגים לימודיים

44. גולדשטיין, א., וסימקין, א. (1994). השפעת פעילות גופנית במים על צפיפות העצם של נשים אחרי גיל המעבר (menopausal age). **בתנועה, ב** (4), 7-30.
45. לידור, ר. (1994). חשיבות התהליך של בחירת מטלות מוטוריות ושל סביבת הביצוע, במחקרי למידה מוטורית. **בתנועה, ב** (4), 31-49.
46. רביב, ש., רכס, א., והכט, ע. (1994). השפעת הפעילות במרכז הלימודי המוטורי-קוגניטיבי על ההתפתחות הפסיכומוטורית והריגושית ועל ההישגים הלימודיים של ילדים בגיל 5-7. **בתנועה, ב** (4), 50-84.
47. אלדר, א. (1994). הוראה יעילה בחינוך הגופני: כיווני מחקר וממצאים. **בתנועה, ב** (4), 85-116.

כרך ג', חוברת מס' 1 – הנושא המרכזי: סקרים

48. שוויד, י. (1995). הפעילות הגופנית במשנתו של הרמב"ם. **בתנועה, ג** (1), 7-22.
49. פלק, ב., ובר-אלי, מ. (1995). תגובות פסיכופיסיולוגיות לצניחה בקרב צנחנים מנוסים ובקרב צנחנים לא מנוסים. **בתנועה, ג** (1), 23-36.
50. לידור, ר., נאבל, נ., אלדר, א., ואייל, ד. (1995). חשיבות הגיוון (variability) בתהליכי למידה של מיומנויות מוטוריות: מהות, עקרונות ומקרה ייחודי. **בתנועה, ג** (1), 37-55.
51. קאופמן, ח. (1995). הזיקה הרעיונית בין ספורט הפועלים לבין התאגדות "הפועל" בתקופת המנדט. **בתנועה, ג** (1), 56-76.
52. רביב, ש., ורטשטיין, א. (1995). משתני רקע ואישיות המאפיינים מתבגרים המשתתפים בקורסים להכנה לצה"ל. **בתנועה, ג** (1), 77-100.
53. הוצלר, י., ושושני, ח. (1995). החינוך הגופני במוסדות של החינוך המיוחד: המצב המצוי לעומת המצב הרצוי. **בתנועה, ג** (1), 101-122.

כרך ג', חוברת מס' 2 – הנושא המרכזי: הילד והמצוינות בספורט

54. אפרתי, נ., ארצי, צ., ובן-סירא, ד. (1995). תפיסת התפקיד העיקרי של המורה לחינוך על ידי סוכני חינוך ועל ידי תלמידים. **בתנועה, ג** (2), 131-155.
55. פייגין, נ. (1995). מבית מדרש למורים למכללה לחינוך גופני: ניתוח שיח של תהליך המכלול (אקדמיזציה). **בתנועה, ג** (2), 156-172.
56. אלדר, ד. (1995). הילד והמצוינות בספורט: סיכויים וסיכונים – דו"ח הכנס המדעי הראשון של האקדמיה הישראלית למדעי החינוך הגופני והספורט. **בתנועה, ג** (2),

57. גירון, א., ורביב, ש. (1995). סיכויים וסיכונים בהתפתחות הפסיכולוגית של ילדים המשתתפים בספורט תחרותי. **בתנועה, ג(2)**, 177-209.
58. רסקין, ה. (1995). תחומים ערכיים וחינוכיים בזיקתם למצוינות בספורט במערכות החינוך הגופני בבתי הספר. **בתנועה, ג(2)**, 210-227.
59. שגיב, מ. (1995). הילד והמצוינות בספורט: תגובות לאימון. **בתנועה, ג(2)**, 228-237.
60. רוטשטיין, א. (1995). מערכות חילוף חומרים (מטבוליות) כגורם המגביל את היכולת לבצע פעילות גופנית. **בתנועה, ג(2)**, 238-247.
61. ויינגרטן, ג. (1995). דיווח מהשדה: המרכז לטיפוח מחוננים צעירים במכון וינגייט, הלכה למעשה. **בתנועה, ג(2)**, 248-253.

כרך ג', חוברת מס' 3 – הנושא המרכזי: מאמץ אירובי ואנאירובי

62. קאופמן, ח. (1996). יסודותיו ומרכיביו הלאומיים של המושג יהדות השרירים. **בתנועה, ג(3)**, 261-282.
63. לידור, ר., ארליך, נ., וארנון, מ. (1996). האם ניתן לאתר, לבחור ולממן ספורטאים (כדורסלנים צעירים) על סמך התוצאות של מבחנים גופניים-מוטוריים. **בתנועה, ג(3)**, 283-308.
64. בר-אלי, מ. (1996). הצבת מטרות כאמצעי להגברת ההניעה בספורט: מחקר ויישום. **בתנועה, ג(3)**, 309-328.
65. הוצלר, י., ואוחנה, ש. (1996). יכולת גופנית אירובית של נכי צה"ל המשתמשים בכסא גלגלים. **בתנועה, ג(3)**, 329-345.
66. סטבסקי, ה., הופמן, ג'., ופלך, ב. (1996). ההשפעה של מאזן נוזלים שלילי על יכולתם של שחקנים בקבוצת נוער בכדורסל לבצע מאמץ אנאירובי. **בתנועה, ג(3)**, 346-361.
67. מקל, י., רוטשטיין, א., וגרודז'ינובסקי, ע. (1996). הקשר שבין מאפיינים פיזיולוגיים ומיומנות טכנית לבין הישגיהן של אצטיות למרחק 100 מטר. **בתנועה, ג(3)**, 362-379.

כרך ג', חוברת מס' 4 – הנושא המרכזי: השפעת הפעילות הגופנית על אוכלוסיות מיוחדות

68. דונסקי, א., לידור, ר., ובר-אלי, מ. (1996). הזיקה בין קשב לבין הפרעות חיצוניות ופנימיות בעת הביצוע מוטורי: היבטים עיוניים ומעשיים. **בתנועה, ג(4)**, 387-410.
69. אלדר, א. (1996). כניסה להוראה (induction) – ממצאי מחקר ומשמעותם ליישום.

- ההתמחות (סטאזי) בישראל. **בתנועה**, ג(4), 443-411.
70. לידור, ר. (1996). שימושי המשוב הגרפי ועקומות למידה בתהליכי למידה של מיומנויות מוטוריות: היבטים תיאורטיים ומעשיים. **בתנועה**, ג(4), 471-444.
71. הוצלר, י., חכם, ע., ברגמן, א., ושיינברג, א. (1996). השפעת פעילות גופנית טיפולית על ילדים עם שיתוק מוחי. **בתנועה**, ג(4), 484-472.
72. אלמוסני, י., ורייטר, ש. (1996). פעילות מוטורית יצרנית כאמצעי לשיפור איכות חייהם של אנשים בעלי פיגור שכלי קל ובינוני. **בתנועה**, ג(4), 502-485.

כרך ד', חוברת מס' 1 – הנושא המרכזי: מאמץ ועייפות

73. הוצלר, י., וסלומון, ג. (1997). שימוש בארגומטר גלילים להערכת כושר אנאירובי של שחקנים ושחקניות כדורסל בכיסא גלגלים. **בתנועה**, ד(1), 29-7.
74. לידור, ר., וארנון, מ. (1997). האם ניתן לנבא מיקום של קבוצת כדורסל על פי הישגיה הטכניים? **בתנועה**, ד(1), 58-30.
75. קאופמן, ח. (1997). ראשיתם של דיווחי הספורט בעיתונות העברית המנדטורית. **בתנועה**, ד(1), 80-59.
76. מור-אוניקובסקי, ר., ושמעוני, ע. (1997). האם פעילות גופנית מסוכנת ללבך או מועילה לו? **בתנועה**, ד(1), 98-81.
77. בן-סירא, ד., איילון, מ., איילון, א., ומורג, א. (1997). שינויים ביחס שבין הכוח האיוקניטי המירבי של כופפי הברך לעומת פושטי הברך בתנאי עייפות. **בתנועה**, ד(1), 111-99.
78. לידור, ר. (1997). חידושים וכיווני חשיבה במערכות החינוך. דעה: עיון מחדש בלמדנות (scholarship) בחינוך הגבוה. **בתנועה**, ד(1), 118-112.

כרך ד', חוברת מס' 2 – הנושא המרכזי: היענות והתמדה בפעילות גופנית ובספורט

79. בר-אלי, מ., ופאר מוסקוביץ, נ. (1997). משחקי סמים: יישום תורת המשחקים בבעיית השימוש בסמים בספורט. **בתנועה**, ד(2), 145-125.
80. אבני, ר., ולידור, ר. (1997). ההשפעה של הפרעות חזותיות ושל הפרעות קוליות על ביצועים מוטוריים של מתעמלות צעירות. **בתנועה**, ד(2), 171-146.
81. רסקין, ה. (1997). השתתפות, היענות והתמדה בפעילות גופנית בקרב מבוגרים. **בתנועה**, ד(2), 202-173.

-
82. לופי, ד. (1997). ההתמדה בפעילות גופנית והדרכים למניעת הנשירה מהספורט התחרותי. **בתנועה**, ד(2), 210-203.
83. רביב, ש., וגירון, א. (1997). הנשירה של ילדים מפעילות גופנית ומספורט. **בתנועה**, ד(2), 232-211.

כרך ד', חוברת מס' 3 – הנושא המרכזי: אמות מידה (קריטריונים) להערכת כתב יד

84. רודניק, א., ומילבואר, א. (1998). טיפול בתנועה: סיוע לשיחות עם חולה הלוקה בסכיזופרניה. **בתנועה**, ד(3), 249-241.
85. לידור, ר. (1998). גישות משולבות בהוראה של משחקי הכדור: היבטים מוטוריים וקוגניטיביים. **בתנועה**, ד(2), 276-250.
86. גולדברט, א. (1998). פעילות גופנית, תמותה ממחלת לב כלילית ותוחלת חיים: לקחי מחקרים של 30 השנים האחרונות. **בתנועה**, ד(3), 294-277.
87. בר-אלי, מ., שפיגל, א., ויערון, מ. (1998). דפוסי השתתפות של נשים ארץ ישראליות באולימפיאדות ובמכביות, 1996-1936. **בתנועה**, ד(3), 318-295.
88. שפר, א., ויערון, מ. (1998). המניעים של ספורטאים צעירים בישראל לעסוק בספורט תחרותי. **בתנועה**, ד(3), 337-319.
89. אפרתי, נ. (1998). שיקולי המערכת של כתב עת בהחלטה האם להוציא לאור כתב יד (manuscript) בנושא מדעי. **בתנועה**, ד(3), 360-338.

כרך ד', חוברת מס' 4 – הנושא המרכזי: החינוך הגופני והספורט לקראת המאה ה-21

90. הנגבי, ר., ופייגין, נ. (1998). שיתוף מורים לחינוך גופני בקבלת החלטות בבתי-ספר. **בתנועה**, ד(4), 395-368.
91. הררי, נ., לידור, ר., והררי, י. (1998). טכניקות תדרוך בתהליכי הוראה ולמידה בחינוך הגופני: היבטים תיאורטיים ומעשיים. **בתנועה**, ד(4), 419-396.
92. רסקין, ה. (1998). תרבות הפנאי והחינוך לפנאי לקראת המאה ה-21: חיזוי העתיד, מגמות, התפתחויות וכיווני פעולה אפשריים. **בתנועה**, ד(4), 449-421.
93. בר-אלי, מ. (1998). עירור וביצוע: חידה בלתי פתורה. **בתנועה**, ד(4), 478-450.

כרך ה', חוברת מס' 1 – הנושא המרכזי: החינוך הגופני והספורט לקראת המאה ה-21

94. מקל, י. (1999). האנרגטיקה של הספרינט הארוך – ריצת 400 מטר. **בתנועה, ה(1)**, 26-11.
95. ריימן, ר., ולידור, ר. (1999). שילוב של הדגמה בתהליכי למידה של מיומנויות מוטוריות: סקירת ספרות וממצאי מחקר עדכניים. **בתנועה, ה(1)**, 27-64.
96. אלדר, א., טלמור, ר., ארליך, מ., וטישער, א. (1999). תפקידים של המפקחים על החינוך הגופני – משימה בלתי אפשרית? **בתנועה, ה(1)**, 65-94.
97. נץ, י. (1999). פעילות גופנית ותפקוד פסיכולוגי בגיל הזקנה. **בתנועה, ה(1)**, 95-132.
98. פייגין, נ. (1999). הסטטוס החברתי והמקצועי של המורים לחינוך גופני בארץ. **בתנועה, ה(1)**, 133-156.

כרך ה', חוברת מס' 2 – הנושא המרכזי: היבטים היסטוריים בחינוך הגופני ובספורט בישראל

99. נץ, י. (1999). הבדלים בין מורות לחינוך גופני ובין מורות כלליות ברמת הכושר הגופני, ברמת הפעילות הגופנית ובמדדי הערכה עצמית הקשורים לכושר הגופני. **בתנועה, ה(2)**, 166-180.
100. ארליך, א., טלמור, ר., ואלדר, א. (1999). קליטה של מורים מתחילים מנקודת מבטו של מנהל בית הספר. **בתנועה, ה(2)**, 181-204.
101. רובין, י., ורביב, ש. (1999). גורמי ההניעה לפעילות גופנית בקרב תלמידי החטיבה העליונה – מהם, והאם חל שינוי בסוג הגורמים ובעוצמתם עם העלייה בגיל. **בתנועה, ה(2)**, 205-225.
102. קאופמן, ח. (1999). הזיקה בין היהדות, הציונות ובין תרבות הגוף – מבט היסטורי. **בתנועה, ה(2)**, 226-248.
103. רם, י. (1999). השתנות מטרות העל בחינוך הגופני בישראל לאור התפתחות התרבות בחמישים שנות המדינה. **בתנועה, ה(2)**, 249-268.

כרך ה', חוברת מס' 3

104. איילון, מ., בן-סירא, ד., ותירוש, א. (2000). ההשפעה של אימון כוח איזוקינטי של כופפי הברך בטווח מוגבל של תנועה על הכוח בטווח המלא. **בתנועה, ה(3)**, 286-294.
105. יוביץ, ע., ולידור, ר. (2000). האם מומלץ ללמד בנים ובנות משחקי כדור בגישות

-
- לימוד שונות? **בתנועה**, ה(3), 295-322.
106. פייגין, ע., הנגבי, ר., ובר-אלי, מ. (2000). מועדון הספורט הבית ספרי: צמידות למדיניות ושביעות רצון. **בתנועה**, ה(3), 323-348.
107. רוטין, י., וענב, ט. (2000). התנאים הסביבתיים שבהם מתנהלות פעילויות ספורט בבתי הספר באזור הקריות. **בתנועה**, ה(3), 349-361.
108. רם, י. (2000). הייחוד בתפיסתה של החסידות היהודית את תרבות הגוף ואת המחול. **בתנועה**, ה(3), 362-381.

כרך ה', חוברת מס' 4

109. גלילי, י. (2000). מהסטדיום אל המדיום. **בתנועה**, ה(4), 396-408.
110. שחר, ב., וזך, ס. (2000). השפעת ההזדהות עם התפקיד הספורטיבי על התפתחות הזהות העצמית של ספורטאים מתבגרים. **בתנועה**, ה(4), 409-430.
111. זימרי, א., ופולידורו, ר. (2000). משחקי נמאה ביוון העתיקה. **בתנועה**, ה(4), 431-440.
112. רוטשטיין, א., וענבר, ע. (2000). תסמונת עייפות כרונית ויכולת גופנית. **בתנועה**, ה(4), 441-459.

כרך ו', חוברת מס' 1

113. רביב, ש., וקרייטלר, ש. (2001). מוטיבציה לעיסוק בספורט: טיבה וטיפול לאור תיאוריית האוריינטציה הקוגניטיבית. **בתנועה**, ו(1), 6-31.
114. מהרי"ק, מ., ולידור, ר. (2001). "איך לא חשבנו על זה מראש?" – בטיחות בספורט, הערכת סיכונים וחשיבה שיטתית. **בתנועה**, ו(1), 32-54.
115. גלילי, י. (2001). התרומה של אסכולת התהליך ושל תיאוריית התירבות לחקר הסוציולוגיה של הספורט. **בתנועה**, ו(1), 55-66.
116. ארליך, א., טלמור, ר., נאבל-הלר, נ., ואלדר, א. (2001). שנת ההוראה הראשונה של המורה לחינוך הגופני – קשיים ומקורות תמיכה. **בתנועה**, ו(1), 67-92.
117. מנחם, נ. (2001). פעילות "אגודת הפועל" בדמשק ובבירות בין שתי מלחמות העולם. **בתנועה**, ו(1), 93-103.
118. ויינגרטן, ג., רסקין, ה., ולידור, ר. (2001). נייר עמדה של האקדמיה הישראלית למדעי החינוך הגופני והספורט – התמודדות עם תוקפנות ועם אלימות בספורט: טיפוח משחק הוגן והגינות ספורטיבית. **בתנועה**, ו(1), 104-113.

כרך ו', חוברת מס' 2-3 – הנושא המרכזי: הקשר ארוך הטווח בין אורחות חיים והיבטים בריאותיים

119. זך, ס., ולידור, ר. (2002). כלי מדידה חוצה גבולות: המקרה של השאלון למשאבי התמודדות. **בתנועה**, ו(3-2), 148-122.
120. בלקינג, ד. (2002). מרקסיזם מול יהדות השרירים: הספורט היהודי בפולין. **בתנועה**, ו(3-2), 159-149.
121. חכם, ע., והוצר, י. (2002). מבחן הסתגלות למים לילדים ולבני נוער נכים: בדיקת תוקף ומהימנות. **בתנועה**, ו(3-2), 189-160.
122. גולדבורט, א. (2002). צריכת אבות מזון, פעילות גופנית בשעות הפנאי ומשקל גוף, בקרב גברים ישראלים, ילידי יבשות שונות, לפני 40 שנה – איזו משמעות ארוכת טווח נודעת להם בבריאות הלב? **בתנועה**, ו(3-2), 224-192.
123. שגיב, מ., ווגלארא, פ. פ., סודרי, מ., וארסאם, ר. (2002). תפקיד הפעילות הגופנית בצמצום האבידוד של גובה השלד עם ההזדקנות. **בתנועה**, ו(3-2), 235-225.
124. סימפולוס, א. פ. (2002). תזונה ופעילות גופנית עם ההזדקנות: יחסי גומלין מטאבוליים בין פעילות גופנית ובין חומצות שומניות מסוג אומגה 3. **בתנועה**, ו(3-2), 259-236.

כרך ו', חוברת מס' 4

125. זימרי, א., ופולידורו, ר. (2002). "השלום האולימפי": עובדה או אגדה? **בתנועה**, ו(4), 301-280.
126. ורטהיים, מ., וקאופמן, ח. (2002). קווי יסוד בהתפתחותו ההיסטורית, החוקתית והטכנית-טקטית של משחק הכדורעף בעולם ובישראל. **בתנועה**, ו(4), 362-302.
127. הוצר, י. (2002). מבחן להערכת איכותן של מיומנויות יסוד תנועתיות בכיתות א'-ד': תוקף ונתונים להשוואה. **בתנועה**, ו(4), 391-363.
128. גבע, ק., ולידור, ר. (2002). עיתוי הצגתה של אסטרטגיית למידה בתהליכי רכישה של מיומנויות מוטוריות סגורות בעלות קצב פנימי. **בתנועה**, ו(4), 420-392.
129. קירש, מ. (2002). קפיצה בחבל: היבטים פיזיולוגיים וספורטיביים. **בתנועה**, ו(4), 431-421.

כרך ז', חוברת מס' 1-2

130. שובל, א., וטלמור, ר. (2004). תכנית לימודים שכלולה בה פעילות גופנית לשם

התמודדות עם מגוון קשיים בבית הספר: ניתוח יסודות קוהרנטיים. **בתנועה**, ז(2-1), 37-7.

131. זימרי, א. (2004). משחקי איסתמיה: המשחקים הנשכחים של יוון העתיקה. **בתנועה**, ז(2-1), 55-38.

132. חריף, ח., וגילי, י. (2004). ספורט ופוליטיקה בארץ-ישראל, 1918-1948: הכדורגל כמראה המשקפת את היחסים בין היהודים לבין הבריטים. **בתנועה**, ז(2-1), 78-56.

133. מילר, א. (2004). ארגון "המכבי" ברוסיה בהקשר ההיסטורי הכללי. **בתנועה**, ז(2-1), 109-79.

134. מעין, ז., ולידור, ר. (2004). ה"טקס המוטורי" לפני ביצוע מכות פתיחה בכדורעף: משך, דפוסי התנהגות ויישומים בתהליכי למידה. **בתנועה**, ז(2-1), 129-110.

כרך ז', חוברת מס' 3-4

135. אלמוסני, ג., רייטר, ש., ובן-סירא, ד. (2005). ההשפעה של סגנונות הוראה שונים בפעילות גופנית על איכות חייהם של צעירים הלוקים בפיגור שכלי קל ובינוני. **בתנועה**, ז(4-3), 176-139.

136. ארנון, מ., ורביב, ש. (2005). השפעתן של הצבת מטרות, תחרות, יעילות עצמית ואוריינטציה ספורטיבית על ביצוע משימות סבולת. **בתנועה**, ז(4-3), 223-177.

137. קיים, א., וקאופמן, ח. (2005). הרטוריקה הריגושית של פרשני כדורגל בישראל. **בתנועה**, ז(4-3), 253-224.

138. זימרי, א. (2005). חידוש המשחקים האולימפיים בתקופה המודרנית: אתונה ופאריס. **בתנועה**, ז(4-3), 280-254.

139. לויאן-אלול, נ., והוצלר, י. (2005). שינוי תבנית התנועה על פי הגישה האקולוגית-דינאמית: יישומים בהוראת מיומנויות מוטוריות יסודיות ובפעילות גופנית מותאמת. **בתנועה**, ז(4-3), 330-281.

כרך ח', חוברת מס' 1-2

140. בן-פורת, א. (2006). הקדמה ומוראותיה: האם יש רק עתיד אחד – הקדמה. **בתנועה**, ח(2-1), 19-7.

141. קאופמן, ח. (2006). ראשיתו של הכדורגל העברי בארץ-ישראל (1910-1928). **בתנועה**, ח(2-1), 54-20.

142. חריף, ח. (2006). "הספורט העברי הצעיר מפרפר בין החיים לבין המוות": משבר

- משחקי הכדורגל בשבתות ביישוב העברי בארץ-ישראל, 1930-1933. **בתנועה**, ח(2-1), 87-55.
143. להב-רז, י., ורזניק, ש. (2006). "משחק החופש – הפועל בנות סחנין" בכדורגל. **בתנועה**, ח(2-1), 110-88.
144. גיא, ש. (2006). אוהדים שרופים בטמפרטורת החדר: אוהדי קבוצות ספורט בישראל מבנים קהילות חברתיות באמצעות האינטרנט. **בתנועה**, ח(2-1), 133-111.
145. בן-פורת, א. (2006). "הו בית"ר": קובלנתו של היציע בשחור צהוב. **בתנועה**, ח(2-1), 154-134.
146. רם, י. (2006). כדורגל תרבות וחינוך. **בתנועה**, ח(2-1), 193-155.
147. בר-אלי, מ., ברדוש, י., וצפריר, ע. (2006). על ההיסטוריה היהודית של פ"צ באיירן מינכן. **בתנועה**, ח(2-1), 203-194.
148. לידור, ר., ואקסלרד, ס. (2006). "לקפוץ לפינה הימנית או לשמאלית" – יכולת הציפייה של השוער בעת בעיטות עונשין מ-11מ'. **בתנועה**, ח(2-1), 221-204.

כרך ח', חוברת מס' 3-4

149. בן-סירא, ד., ואיילון מ. (2007). היבטים ביומכאניים בבעיטת כדורגל. **בתנועה**, ח(4-3), 286-239.
150. מוכתר, ע. (2007). עמדות אוהדי ספורט בנוגע לחומרה של מכירת משחקים. **בתנועה**, ח(4-3), 312-287.
151. לוי, מ., וגלילי, י. (2007). ראשיתם של הימורי הספורט בישראל ותהליך מיסודם. **בתנועה**, ח(4-3), 334-313.
152. הררי, י., אלדר, א., ושכטר, ח. (2007). "עם זה באתי הביתה היום" – אירועים משמעותיים בעיני מתמחים בהוראה (סטאז'רים) בשנת עבודתם הראשונה. **בתנועה**, ח(4-3), 360-335.
153. לידור, ר. (2007). הנחיות קשב בלמידה מוטורית – הקדמה. **בתנועה**, ח(4-3), 366-361.
154. שטרומר, מ., ולידור, ר. (2007). ההשפעה של אסטרטגיות למיקוד קשב על למידה של מטלות מוטוריות סגורות בקרב לומדות בעלות העדפת קשב שונה. **בתנועה**, ח(4-3), 393-367.
155. סולומון, ה., ולידור, ר. (2007). ההשפעה של אסטרטגיות מיקוד קשב על למידה של מטלות זריקה אצל ילדים בעלי ADHD ואצל ילדים ללא ADHD. **בתנועה**, ח(4-3), 419-394.

כרך ט' חוברת מס' 1

156. שובל, א., שויד, י., פוקס, א., וזאב, א. (2008). עמדותיהם של מורים לחינוך גופני ביחס לתכנון ההוראה. **בתנועה, ט(1)**, 9-36.
157. וורד, פ., ואייבזו, ש. (2008). הוראת עמיתים בחינוך גופני לכיתה מלאה: בדיקת השפעותיה בקרב ילדי גן הילדים באוטיזם. **בתנועה, ט(1)**, 37-52.
158. אלמוסני, י. (2008). הפעילות הגופנית כאמצעי להשתלבות חברתית של צעירים בעלי לקות אינטלקטואלית, **בתנועה, ט(1)**, 53-79.
159. פנטוביץ, מ., ולידור, ר. (2008). אני לא מאמין, קיבלתי שיעורים גם בחינוך גופני – תרומת שיעורי הבית להישגי התלמיד בחינוך גופני, **בתנועה, ט(1)**, 80-97.
160. פורמן, ב. (2008). הא"י הראשונה" מול "א"י השנייה" – המקרה הפומבי הראשון של קיפוח אתני ועדתי בכדורגל הישראלי במדינת ישראל, **בתנועה, ט(1)**, 98-111.

כרך ט' חוברת מס' 2

161. עראר, ח' (2009). תפיסת תלמידי תיכון ערבים את מעמד החינוך הגופני בבית הספר והפעילות הגופנית מחוצה לו: היבטים מגדריים, **בתנועה, ט(2)**, 127-153.
162. פורמן, ב. (2009). ספורט בין גדרות התיל – הפעילות הספורטיבית של אסירי האצ"ל והלח"י במחנות המעצר באפריקה, 1944-1948, **בתנועה, ט(2)**, 154-173.
163. מקל, י., מחנאי, א., ואליקים, א. (2009). מבחנים למדידת היכולת האנאירובית בענפי כדור, **בתנועה, ט(2)**, 174-186.
164. אלמוסני, א. (2009). התאמת סגנונות הוראה ליחידות למידה בחינוך הגופני על פי תרומתם לממדי איכות חיים בקרב צעירים וצעירות עם לקות אינטלקטואלית, **בתנועה, ט(2)**, 187-216.
165. גרינברג, ל., ובן בשט, ו. (2009). תפיסת דימוי עצמי, דימוי גוף, הרגלי פעילות גופנית ותזונה בקרב מתבגרות, **בתנועה, ט(2)**, 217-239.

כרך ט' חוברת מס' 3-4

166. זך, כ., וכהן, ר. (2010). למידה שיתופית בחינוך הגופני – סקירת ספרות, **בתנועה, ט(4-3)**.
167. אייבזו, ש., ואלחדף-אברגיל, א. (2010). הוראת עמיתים בחינוך הגופני – סקירת ספרות, **בתנועה, ט(4-3)**.
168. אלמוסני, י. (2010). הפעילות הגופנית בשעות הפנאי כאמצעי לשיפור עצמאותם

- האישי של נערים עם לקות אינטלקטואלית, **בתנועה, ט (4-3)**,
169. בר-אב, ב., (2010). אלימות של אוהדי כדורסל – מאפייני התופעה והצגת מודל לניבוייה, **בתנועה, ט (4-3)**,
170. בן-פורת, א., (2010). יד רכה – נשים המשחקות כדורסל, **בתנועה, ט (4-3)**,
171. זיו, ג., ולידור, ר. (2010). מאפיינים גופניים ופיזיולוגיים של שחקניות ושחקני כדורסל – סקירת ספרות, **בתנועה, ט (4-3)**,

כרך י' חוברת מס' 1

172. זועבי, ב. (2011). שינוי חברתי ביחסי ילדים יהודים וערבים בקונכיית הספורט. **בתנועה, י(1)**, 9-35.
173. תמיר, א., וגלילי, י. (2011). ספורט וטרור – מדיניות ארגוני הספורט הבין – לאומיים בנושא קיום אירועי ספורט בזמני טרור בישראל. **בתנועה, י(1)**, 36-58.
174. לידור, ר., פייגין, נ., לבד, פ., גלילי, י., נץ, י., ורטהיים, מ., וחרל"פ, א. (2011). דוח ועדה: מהו ספורט? שישה תבחינים מומלצים להגדרה של פעילות ספורט דוח הוועדה המייעצת לתיקון ועדכון המונח "ספורט". **בתנועה, י(1)**, 58-69.
175. קאופמן, ח. (2011). הקמת התאגדות "הפועל" בגולה בשנות השלושים של המאה העשרים. **בתנועה, י(1)**, 70-86.
176. פרומן, ב. (2011). קולטים עלייה: האמנם תרמה ההתאגדות לתרבות גופנית "הפועל" לקליטתם של העולים בשנותיה הראשונות של המדינה? **בתנועה, י(1)**, 87-109.
177. קאופמן, ח. (2011). המדרשה לחינוך גופני וראשית הכשרת המורים לחינוך גופני בארץ ישראל ובמדינת ישראל. **בתנועה, י(1)**, 110-128.

כרך י' חוברת מס' 2

178. רם, י. (2012). חינוך גופני ופילוסופיה של חינוך גופני. **בתנועה, י(2)**, 129-157.
179. כרמי, א. (2012). חותרים למגע – הסיוף כגשר בין יהודים להונגרים. **בתנועה, י(2)**, 158-181.
180. שחף, מ., כץ, י., ושוכל, א. (2012). הקשר בין העיסוק בספורט ומגדר לבין הישגים לימודיים בקרב תלמידי תיכון בישראל. **בתנועה, י(2)**, 182-196.
181. לימור, י., ותמיר, א. (2012). ספורט, עסקים ופוליטיקה – הכול יח"צ. **בתנועה, י(2)**, 197-215.

182. בן-פורת, א. (2012). אהדת הכדורגל: חומר שאינו מתכלה. **בתנועה, י(2)**, 216-235.
183. מורגולב, א., זך, ס., וגלילי, י. (2012). הקשר בין משתנים סוציו-אקונומיים לנפח פעילות גופנית ברחבי העולם. **בתנועה, י(2)**, 236-250.
184. לידור, ר., ופרי, ע. (2012). משך הזמן, דפוסי התנהגות ויישומים בתהליכי למידה בעת ביצוע "טקס מוטורי" לפני ביצוע חבטה בגולף. **בתנועה, י(2)**, 251-263.

כרך י' חוברת מס' 3

185. בן-פורת, א. (2013). אוטונומיה יחסית: נשים אוהדות כדורגל. **בתנועה, י(3)**, 286-286.
186. בן אשר, ס., וברגר, ר. (2013). שיפור כישורי למידה של תלמידות עם לקויי למידה באמצעות אימון בתנועה משולב בהתערבות קוגניטיבית התנהגותית – מחקר גישוש. **בתנועה, י(3)**, 287-307.
187. כרמי, א. (2013). המשחקים האולימפיים במינכן ועיצוב תדמיתה החדשה של גרמניה. **בתנועה, י(3)**, 308-323.
188. אלמוסני, י. (2013). יעילותה של הפעילות הגופנית בשעות פנאי ע"פ מודל ההפנמה והשפעתה על נחישות עצמית של נשים צעירות עם לקות אינטלקטואלית. **בתנועה, י(3)**, 324-344.
189. רם, א. (2013). הגינות: התפתחותו ההיסטורית של מושג ההגינות בספורט עד שלהי ימי הביניים. **בתנועה, י(3)**, 345-366.
190. לידור, ר., טלמור, ר., וארנון, מ. (2013). "איך קוראים לך?" – ניתוח השמות של תכניות הלימודים לתואר ראשון ושני בחינוך גופני בישראל. **בתנועה, י(3)**, 383-367.
191. מורגולב, א. (2013). קבלת החלטות בעולם הספורט: שאלת הרציונאליות. **בתנועה, י(3)**, 384-396.

כרך י' חוברת מס' 4

192. לידור, ר., וטלמור, ר. (2014). "בתנועה – כתב עת למדעי החינוך הגופני והספורט": ניתוח ביבליומטרי וסיכום של העשור השני ותחילת השלישי (2013-2000). **בתנועה, י(4)**, 399-415.

193. פורמן, ב. (2014). זה לא רק ספורט – פעילותה של הסתדרות מכבי ארץ ישראל בקרב העולים בשנותיה הראשונות של המדינה. בתנועה, י(4), 432-416.
194. לימור, י., ותמיר, א. (2014). בול ללא פגיעה: ייצוג הספורט על בולי ישראל. בתנועה, י(4), 452-433.
195. טלסניק, מ., וגלילי, י. (2014). שחור על גבי לבן? הבניה חברתית ואתלטיקה בפתח המאה ה-21. בתנועה, י(4), 472-453.
196. לונטל, א. (2014). איצטדיוני כדורגל לאומיים: המקרה של אצטדיון רמת-גן. בתנועה, י(4), 490-473.
197. רם, י. (2014). הכשרת מורים לחינוך גופני בארץ ישראל - רקע היסטורי וחבלי לידה. בתנועה, י(4), 504-491.
198. פלפל, א., וגינדי, ש. (2014). ההיסטוריה של השחמט בישראל: ניתוח סוציו-פוליטי. בתנועה, י(4), 528-505.

מיון המאמרים לפי שמות המחברים

שמות המחברים נערכו בסדר אלפאביתי. המספרים ליד כל שם של מחבר הינם המספרים הסידוריים של המאמרים, כמפורט בחלק הראשון של המפתח.

22	ביין, ל.	80	אבני, ר.
120	בלקינג, ד.	65	אוחנה, ש.
186	בן-אשר, ס.	167, 157	אייבזו, ש.
165	בן-בשט, ו.	50	אייל, ד.
38	בן-גל, ש.	77, 37	איילון, א.
54, 38, 37, 36, 21	בן-סירא, ד.	38	איילון, י.
149, 135, 104, 77		149, 104, 77, 37	איילון (תווי), מ.
182, 170, 145, 140	בן-פורת, א.	9	אלבז, ג.
185		96, 69, 50, 47, 34	אלדר, א.
169	בר-אב, ב.	152, 116, 100	
64, 49, 41, 24, 9	בר-אלי, מ.	56	אלדר, ד.
103, 93, 87, 79, 68		167	אלחדף-אברגיל, א.
147		163	אליקים, א.
71	ברגמן, א.	164, 158, 135, 72	אלמוסני, י.
186	ברגר, ר.	188, 168	
147	ברדוש, י.	36	אנברג, ה.
		89, 54, 21, 15	אפרתי, נ.
128	גבע, ק.	148	אקסלרד, ס.
122, 86	גולדבורט, א.	116	ארליך, א.
6	גולדרינג, א.	96	ארליך, מ.
44	גולדשטיין, א.	63	ארליך, נ.
144	גיא, ש.	190, 136, 74, 63	ארנון, מ.
198	גינדי, ש.	123	ארסאם, ר.
83, 57, 25	גירון, א.	54	ארצי, צ.

18	ורמיר, א.	109, 115, 132, 151,	גלילי, י.
157	וורד, פ.	173, 174, 183, 195	
		19	גלסר, ח. מ.
156	זאב, א.	67	גרודזיינובסקי, ע.
33	זגורי, ע.	165	גרינברג, ל.
172	זואבי, ב.		
171	זיו, ג.	38	דודלוק, צ.
138, 131, 125, 111	זימרי, א.	68	דונסקי, א.
183, 166, 119, 110	זך, ס.	7	דותן, ר.
		42	דני, א.
121, 71	חכם, ע.	42, 27	דרויאן, ש.
142, 132	חריף, ח.		
174	חרל"פ, א.	42	הדדי, ג.
		66, 41	הופמן, ג'.
96	טישלר, א.	4, 16, 33, 53, 65,	הוצלר, י.
130, 116, 100, 96	טלמור, ר.	71, 73, 121, 127,	
192, 190		139	
195	טלסניק, מ.	46	הכט, ע.
3, 6, 8, 9, 30, 32,	טננבאום, ג.	26	הלר, ש.
43, 41		90, 106	הנגבי, ר.
		91, 152	הררי, י.
41	יבלונובסקי, ר.	91	הררי, נ.
29, 17	יזדי-עוגב, א.		
105	ינוביץ, ע.	11	וואלי, פ.
88, 87	יערון, מ.	123	ווגלארא, פ. פ.
166	כהן, ר.	9	ווינברג, ר.
180	כץ, י.	61, 118	ויינגרטן, ג.
187, 179	כרמי, א.	36	ורבר, ג.
174	לבד, פ.	126, 174	ורטהיים, מ.
143	להב-רז, י.		
151	לוי, מ.		

לוי-קולקר, נ.	9, 30, 32	נאבל, נ.	1, 13, 50, 116
לויאן-אלול, נ.	139	נץ, י.	8, 97, 99, 174
לונטל, א.	196	נתן, ר.	37
לופי, ד.	82		
ליברמן, ד.	10	סודרי, מ.	123
ליברמן-רז, צ.	10	סולומון, ה.	155
לדור, ר.	23, 26, 28, 31, 35,	סטבסקי, ה.	66
	43, 45, 50, 63, 68,	סימפולוס, א. פ.	124
	70, 74, 78, 80, 85,	סימקין, א.	44
	91, 95, 105, 114,	סינגר, ר.	23
	118, 119, 128, 134,	סלומון, ג.	73
	148, 153, 154, 155,		
	159, 171, 174, 184,	ענבר, ע.	112
	190, 192	ענתבי, ט.	107
לימור, י.	181, 194	עראר, ח'.	161
		פאר-מוסקוביץ, נ.	79
מהר"ק, מ.	114	פולידורו, ר.	111, 125
מחנאי, א.	163	פוקס, א.	156
מוכתר, ע.	150	פורמן, ב.	160, 162, 193
מור-אוניקובסקי, ר.	76	פייגין, נ.	11, 21, 55, 90, 98,
מורג, א.	77		106, 174
מורגולב, א.	183, 191	פישר, נ.	5, 7, 36
מטרני, ר.	5	פלד, מ.	2
מילבואר, א.	84	פלפל, א.	198
מילר, א.	133	פלק, ב.	49, 66
מנדלברג, ח.	19	פנטוביץ, מ.	159
מנחם, נ.	14, 117	פנחס, ס.	9
מעין, ז.	134	פרומן, ב.	176
מקל, י.	67, 94, 163	פרי, ע.	184
משיח, א.	11	פרת, י.	36

53	שושני, ח.	147	צפיר, ע.
180	שחף, מ.		
110	שחר, ב.	40, 51, 62, 75, 102,	קאופמן, ח.
154	שטרומר, מ.	126, 137, 141, 175,	
41	שטרית, ד.	177	
71	שיינברג, א.	35	קורו, ג'.
152	שכטר, ח.	137	קיים, א.
76	שמעוני, ע.	129	קירש, מ.
87	שפיגל, א.	113	קרייטלר, ש.
88	שפר, א.		
		1, 13, 25, 33, 39,	רביב, ש.
104	תירוש, א.	46, 52, 57, 83, 101,	
194, 181, 173, 7,	תמיר, א.	113, 136	
		101	רובין, י.
		84	רודניק, א.
		3	רוזנפלד, ע.
		107	רוטין, י.
		7, 52, 60, 67, 112,	רוטשטיין, א.
		143	רזניק, ש.
		72, 135	רייטר, ש.
		95	ריימן, ר.
		39, 46	רכס, א.
		103, 108, 146, 178,	רם, י.
		189, 197	
		58, 81, 92, 118	רסקין, ה.
		5, 7, 8, 20, 36, 38,	שגיב, מ.
		59, 123	
		30, 41	שדה, ש.
		130, 156, 180	שובל, א.
		12, 48, 156	שויד, י.

מיון המאמרים לפי תאריכים

המאמרים מוינו לפי **תאריכים** המופיעים באגרון (תזאורוס) של ספריית מכון וינגייט. התאריכים (descriptors) מפורטים לפי סדר האלף-בית. המספרים ליד כל תאריך הינם **המספרים הסידוריים** של המאמרים, לפי סדר הופעתם, כמפורט בחלק הראשון של המפתח.

169	אלימות מילולית:	175	אגודות ספורט:
169	אלימות פיזית:	182	אהדה:
88	אמות מידה להערכה:	150, 144	אוהדים:
179	אמנציפציה:	185	אוהדות כדורגל:
114	אמצעי בטיחות:	170	אוטונומיה:
94	אנרגיה:	185	אוטונומיה יחסית:
187	"אסתטיקה אולימפית":	157	אוטיזם:
31	אסטרטגיה:	44	אוסטאופורוזיס:
128	אסטרטגיות למידה:	185	אורח חיים:
196	אצטדיונים:	57	אוריינטציה למטרה:
162	אצ"ל:	136	אוריינטציה ספורטיבית:
65	ארגומטריה:	164, 135, 72	איכות חיים:
96	ארגון ומנהל:	178	אידיאולוגיות:
176, 173	ארגוני ספורט:	57, 38	אימון:
		41	אימון איזוקינטי:
112	בדיקות רפואיות:	65, 59	אימון אירובי:
194	בולים:	59	אימון אנאירובי:
55, 11	בחירת מקצוע:	41	אימון מנטלי:
63	בחירת ספורטאים:	52	אימון קדם צבאי:
114	בטיחות בספורט:	158	אינטגרציה חברתית:
124	ביוכימיה:	131	איסתמיה:
149, 37	ביומכניקה:	82, 57, 52	אישיות:
30	ביטחון עצמי:	110	
93	ביצוע:	141, 118	אלימות בספורט:

178	דילמות פדגוגיות:	130	בית הספר:
79	דילמת האסיר:	33	בית-ספר יסודי:
165	דימוי גוף:	145	בית"ר
165, 135, 39	דימוי עצמי:	100, 80	בנות:
		149	בעיטה:
100, 8, 5	הבדלים בין המינים:	148	בעיטות עונשין:
195	הבניה חברתית:	10	בקרה מוטורית:
46	הגיל הרך:	195	ברברה פילדס:
189	הגינות:	99, 86, 48	בריאות:
170	הגמוניה:	190, 124	
95	הדגמה:	97	בריאות נפשית:
	ההתאגדות לתרבות	187	ברלין 1936:
176	גופנית – הפועל:	116, 93, 53	בתי-ספר:
22, 15, 6	הוראה:	2	בתי-ספר תיכוניים:
29			"בתנועה – כתב עת
54	הוראה-למידה:		למדעי החינוך הגופני
167, 157	הוראת עמיתים:	192	והספורט":
124, 123	הזדקנות:		
198, 197	היישוב:	196	גאוספורט:
142	היישוב היהודי:	184	גולף:
175	היישוב היהודי בא"י:	88	גורמי הניעה:
151	הימורים:	195	גזע:
198, 133	היסטוריה:	88	גיל:
25	הישגיות:	165	גיל ההתבגרות:
159	הישגים:	8	גיל העמידה:
166, 46, 39	הישגים לימודיים:	139	גישה אקולוגית-דינאמית:
180	הישגים אקדמיים:	67	גמישות:
34	הכללה:	53, 39, 13	גני ילדים:
113, 4	הכרה:	73, 37	גפיים תחתונות:
55, 15, 13	הכשרה מקצועית:		
116		172	דו-לאומי:

46, 39	התפתחות נפשית:	197, 177, 55	הכשרת מורים:
46	התפתחות קוגניטיבית:	186	הליכה אין-סופית:
46	התפתחות רגשית:	92	המאה ה-21:-
		177	המדרשה לחינוך גופני:
182, 143	זהות:		המחלקה להכשרה
179	זהות יהודית:	197	גופנית:
32, 29	זיכרון:	187, 179	המשחקים האולימפיים:
67	זמן תגובה:	155	הנחיות קשב:
154	זריקה למטרה:	9, 11, 64,	הניעה:
		113	
173	חברה ישראלית:	69	הסמכה:
172	חד-לאומי:	158, 168,	העצמה:
146	חוליגניזם:	188	
150	חומרה:	110, 99	הערכה עצמית:
126	חוקה:	54	הערכת מורים:
163	חזרות:	114	הערכת סיכונים:
2	חטיבת ביניים:	47	הערכת תכניות לימודים:
89	חיבור מדעי:	40, 51, 62,	הפועל:
92	חיזוי העתיד:	75, 117,	
60, 36	חילוף חומרים:	141, 175	
31, 28, 26,	חינוך גופני:	64, 136	הצבת מטרות:
39, 35, 33		74	הצלחה:
80, 47, 45		117, 62, 51	התאגדות לתרבות גופנית:
102, 99, 91		113	התנהגות:
161, 159		166	התנהגות חברתית:
177, 167		17, 25	התנהגות מוטורית:
190, 178		80	התעמלות ספורטיבית:
197			התערבות קוגניטיבית
96, 58, 9	חינוך גופני בבתי-ספר:	186	התנהגותית:
	חינוך גופני בבתי-ספר	26, 39, 46,	התפתחות מוטורית:
100	תיכונים:	127	

132	יחסי יהודים-בריטים:	189	חינוך גופני הוליסטי:
27	יחסים בינאישיים:	13	חינוך גופני לגיל הרך:
181	יחסי ציבור:	53	חינוך גופני מיוחד:
165	ייעוץ חינוכי:	139	חינוך גופני מותאם:
74	יכולת מוטורית:	167	חינוך גופני משלב:
148	יכולת ציפייה:	92	חינוך לפנאי:
17, 18, 59,	ילדים:	39	חינוך לתנועה:
127, 121		36	חמצן:
57	ילדים בספורט:	43	חקר מקרה:
136	יעילות עצמית:	179	חרב:
40, 51, 62,	ישוב יהודי בא"י:	49, 57	חרדה:
141, 101, 75		146	חרות:
2, 11, 53,	ישראל:	23	חשיבה:
87, 90, 98,			
126, 102		189	טורנירים:
		84	טיפול:
141, 142,	כדורגל:	74, 126	טכניקה:
146, 148,		4, 30	טניס:
149, 151,		39, 46	טעוני טיפוח:
160, 182,		126	טקטיקה:
196		134	טקס מוטורי:
132	כדורגל בארץ ישראל:	173	טרור:
143	כדורגל נשים:		
32	כדור-יד:	172	ידידות וקרבה חברתית:
1, 42, 63,	כדורסל:	48, 101, 175	יהדות:
66, 73, 74,		179	יהדות השרירים:
169, 170,		12, 62, 75,	יהדות ופעילות גופנית:
171		120, 175	
126, 134,	כדורעף:	147	יהודים:
67	כוח:	111, 125,	יוון העתיקה:
2, 13	כוח אדם:	131	

166	בחינוך הגופני:	67, 60	כושר אירובי:
43	למידה, תהליכיה:	,67, 66, 60	כושר אנאירובי:
27	למידה תפיסית:	73	
,164, 158	לקות אינטלקטואלית:	,33, 16, 9	כושר גופני:
188, 168		112, 99, 65	
155	לקות קשב:	73, 65	כיסא גלגלים:
137	לשון העיתונות:	119	כלי מדידה:
		183, 181	כלכלה:
57	מאמן:	152	כניסה להוראה:
112	מאמץ:	57	כשירות:
129	מאמץ אירובי:	89	כתיבה מדעית:
76	מאמץ גופני:		
171	מאפיינים גופניים:	143	לאומיות:
171	מאפיינים פיזיולוגיים:	36, 5	לב:
81	מבוגרים:	117, 14	לבנון:
26	מבחן:	162	לחיי:
25	מבחני הישגים:	189	לחם ושעשועים:
8	מבחני כושר גופני:	57	לחץ:
127, 121, 63	מבחנים:	5	לחץ דם:
8	מבחנים פיזיולוגיים:	54	לימודים:
8	מבחנים פסיכולוגיים:	186	ליקויי למידה:
67	מבנה גוף:	34	למידה:
,161, 143	מגדר:	,29, 28, 6	למידה מוטורית:
180		,35, 33, 31	
172	מגע חברתי:	,50, 45, 43	
163	מדד עייפות:	,85, 80, 70	
77	מדידות:	,128, 95, 91	
160	מדינת ישראל:	,154, 148	
27	מדעי הטבע, הוראתם:	155	
192	מדעי הספורט והתנועה:	166	למידה שיתופית:
27	מהירות:		למידה שיתופית

162	מחנות המעצר באפריקה	53, 17	מוגבלויות:
94, 67	מיון:	79	מודל:
139	מיומנויות יסוד:	169	מודל מצבי:
31, 29, 23	מיומנויות מוטוריות:	76	מוות פתאומי:
63, 50, 45		57	מוטיבציה:
91, 74, 70		161	מוסלמים:
127, 95		54	מורה מאמן:
	מיומנויות מוטוריות	54	מורה מקצועי:
154, 155	סגורות:	99	מורים:
184		21, 15, 11	מורים לחינוך גופני:
30, 29	מיומנות:	90, 69, 55	
	מיומנות מוטורית סגורה	98, 96, 95	
134	בעלת קצב פנימי:	152, 116	
	מימדי המשחקים	156	
138	האולימפיים הראשונים:	116, 69	מורים מתחילים:
88	מין:	152	מורים מתמחים:
187	מינכן 1972:	179	מועדון ה-ו.א.צ.:
195	מישל פוקו:	145	מחאה
193, 133	מכבי:	58	מחוננים בספורט:
175, 14	מכבי העולמי:	86, 76, 20	מחלות לב וכלי דם:
62, 51, 40	מכבי ישראל:	122	מחלות לב כלליות:
175, 141, 75		22, 6	מחקר:
87, 40	מכביות:	170	מחקר איכותני:
	מכון וינגייט לחינוך	45, 11, 7, 5	מחקר משווה:
177, 61	גופני ולספורט:	71, 67, 56	
134	מכות פתיחה:	99	
88	מניעים:	27	מטה קוגניציה:
159	מעורבות הורים:	128	מטלות מוטוריות סגורות:
65, 36, 5	מערכת הזרימה:		מטרות של תכנית
71	מערכת הנשימה:	163	מבחן אנאירובי:
123	מערכת השלד והשרירים:	184	מוכנות גופנית:

28	נשירה:	111	מפעלי ספורט:
83	נשירה ילדים:	37	מפרקים:
		93	מצבים פסיכוביולוגיים:
136	סבולת:	144	מקומי:
86	סגנון חיים:	2	מקום עבודה:
135	סגנונות הוראה:	119	משאבי התמודדות:
	סגנונות הוראה	93	משבר:
164	בחינוך גופני:	70, 35	משוב:
163	סדרת ספרינטים:	146	משחק:
	סוציולוגיה של	118	משחק הוגן:
58	החינוך הגופני:	131	משחקי איסתמיה:
109, 87	סוציולוגיה של הספורט:	85	משחקי כדור:
151, 115		32	משחקי ספורט:
160		138, 125, 87	משחקים אולימפיים:
115	סוציולוגיה של הפנאי:	88	משפחה:
117, 14	סוריה:	12	משפט:
152	סטאז'	110, 52	מתבגרים:
63	סטטיסטיקה (נתונים):		
172	סטראוטיפים:	66	נוזלים:
179	סיוף:	38	נוער:
84	סכיופריה:	168, 158	נחישות עצמית:
196	סמלים לאומיים:	188	
83, 62, 22	ספורט:	171	נטבול:
146, 113		74, 63	ניבוי:
173, 162		114	ניהול סיכונים:
189, 174		192, 190	ניתוח ביבליומטרי:
193, 190		55	ניתוח מקרה:
194		55	ניתוח שיח:
67, 66, 58	ספורט בבתי ספר:	192	ניתוח תוכן:
94		121	נכויות גופניות:
120, 117, 62	ספורט בתפוצות:	170, 99, 44	נשים:

44	עצמות:	1, 34, 61,	ספורט הישגי:
188	עצמאות:	82	
168	עצמאות אישית:	51, 175	ספורט הפועלים:
161, 143	ערבים בישראל:	132	ספורט ופוליטיקה:
189	ערכים ומוסר:	151	ספורטוטו:
		4, 19, 65,	ספורט נכים:
49	פגיעות:	73	
12	פגיעות ספורט:	67, 87	ספורט נשים:
120	פולין:	57	ספורט תחרותי לילדים:
181, 151	פוליטיקה:	32, 110	ספורטאים:
135, 73	פיגור שכלי:	32, 63	ספורטאים צעירים:
5	פיזיולוגיה סביבתית:		ספורטאים צעירים
60, 16, 7, 5,	פיזיולוגיה של המאמץ:	59, 61, 66,	מצטיינים:
94, 67, 66		88	
	פיזיולוגיה של	95, 97	סקירת ספרות:
36	הפעילות הגופנית:	53	סקר:
159, 158,	פעילות גופנית:		
180, 165		144	עולמי:
183		89	עורך:
183	פעילות גופנית בפנאי:	77	עייפות:
163	פעילות מקוטעת:	187	עיצוב חזותי:
120, 62, 51	פילוסופיה של הספורט:	41	עירור:
178	פילוסופיה של חינוך גופני:	7	עישון:
11	פינלנד:	75	עיתונאות:
96	פיקוח:	176	עלייה:
92	פנאי:	62	עם ישראל:
17	פסיכולוגיה:	161	עמדות:
2	פסיכולוגיה חברתית:	65, 123	עמוד השדרה:
	פסיכולוגיה של	88	ענפי הספורט:
37	החינוך הגופני:		

59	צריכת חמצן:	1, 4, 9, 24,	פסיכולוגיה של הספורט:
		25, 64, 68,	
74	קבוצה (ספורט):	110	
2	קבוצות קטנות:	28	פסיכומטוריקה:
168, 90,	קבלת החלטות:	49	פסיכופיזיולוגיה:
191, 188		19	פסיכופתולוגיה:
144	קהילה:	19	פסיכותרפיה:
169	קהל:	38	פעולות גופניות:
129, 33	קואורדינציה:	42, 48, 58,	פעילות גופנית:
138	קוברטן:	75, 81, 83,	
130	קוהרנטיות:	86, 97, 99,	
171	קורפול:	100, 121,	
186	קינזיולוגיה חינוכית:	122, 123,	
160	קיפוח אתני:	124, 130,	
195	קלוד לוי-שטראוס:	135, 188	
	קליטת עליה	44, 121	פעילות גופנית במים:
193	1946-1960:		פעילות גופנית
37	קפיצה:	3	במקומות העבודה:
129	קפיצה בחבל:	19, 20	פעילות גופנית טיפולית:
49	קצב לב:	147	פ"צ באיירן מינכן:
80, 68, 32,	קשב:	54	פרחי הוראה:
154,		181	פרסום:
130	קשיים:	42	פרספקטיבת זמן:
97	קשישים:	137	פרשני כדורגל:
		150	פשע:
172	רגשות:		
109	רדיו וטלוויזיה:	52, 65	צה"ל:
184	רוטינות:	62, 198	ציונות:
133	רוסיה:	30	ציפיות:
137	רטוריקה:	49	צניחה:
68, 1,	ריכוז:	123	צפיפות עצם:

174	תבחינים:	129	ריצה:
187	תדמית לאומית:	195	ריצת 100 מטר:
119	תהליכי תיקוף:	48	רמב"ם:
,75 ,51 ,40	תולדות הספורט:	88	רמת הספורטאי:
,120 ,111		144	רעיון:
141			
84	תופעת ההחשה:	38	שאלון:
	תוצר מקומי גולמי	116	שביעות רצון:
183	(תמ"ג):	142	שבת
118	תוקפנות בספורט:	191	שופטים:
	תורת המשחקים,	121 ,71	שחייה:
79	שיתוף פעולה:	21	שחיקה:
124 ,122	תזונה:	150	שחיתות:
136	תחרות:	198	שחמט:
156	תכנון הוראה:	171	שחקני כדורסל:
156 ,130 ,58	תכנית לימודים:	171	שחקניות כדורסל:
190	תכניות לימודים:	34	שיטות אימון:
	תכניות לקידום אורך	,91 ,85 ,47	שיטות הוראה:
165	חיים בריא:	166	
1	תלות/אי-תלות בשדה:	47	שיטות מחקר:
54	תלמידים:	157	שילוב:
180	תלמידי תיכון:	159	שיעורי בית:
57	תמיכה משפחתית:	191	שיפוט:
89	תמצית (תקציר):	20 ,19 ,18	שיקום:
84	תנועה:	16 ,4	שיתוק:
112	תסמונת עייפות כרונית:	121 ,71 ,18	שיתוק מוחי:
30	תפיסה חזותית:	145	שנות החמישים
161	תפיסות:	77	שרירים:
42	תפיסת זמן:		
117 ,115	תקופה מודרנית:	176	תאוריה סוציולוגית:
142	תקופת המנדט	89	תאריכים:

194	תקשורת המונים:
,119, 102	תרבות:
194, 146	

MOVEMENT

JOURNAL OF PHYSICAL EDUCATION & SPORT SCIENCES

Editor: **R. Lidor, Prof.**
Editorial Board: **M. Bar-Eli, Prof.**
A. Ben-Porat, Prof.
D. Ben-Sira, Prof.
A. Eliakim, Prof.
N. Feigin, PhD
U. Goldbourt, Prof.
Y. Kaplanski, Prof.
M. Semyonov, Prof.

Vol. 10 ● 4

2014

The Zinman College of Physical Education & Sport Sciences at the Wingate Institute

Contributors

Furman, B., PhD	- Bar-Ilan University
Galily, Y., PhD	- Zinman College of Physical Education and Sport Sciences at the Wingate Institute
Gindi, S., PhD	- Beit-Berl College
Levental, O., PhD	- Zinman College of Physical Education and Sport Sciences at the Wingate Institute
Lidor, R., Prof.	- Zinman College of Physical Education and Sport Sciences at the Wingate Institute
Limor, Y., Prof.	- Tel-Aviv University
Pilpel, A., PhD	- Haifa University
Ram, I., PhD	- Zinman College of Physical Education and Sport Sciences at the Wingate Institute
Talmor, R., PhD	- Zinman College of Physical Education and Sport Sciences at the Wingate Institute
Talesnik, M.	- Bar-Ilan University
Tamir, I., PhD	- Ariel University Center and Bar-Ilan University

Table of Contents

Editor's note	
R. Lidor.....	397
"Movement – A Journal of Physical Education and Sport Sciences": A bibliometric analysis and summary of the second decade and the beginning of the third decade of publication	
R. Lidor, R. Talmor.....	399
It's not only about sport – The Maccabi organization and its involvement among new immigrants in Israel between the years 1946-1960	
B. Furman.....	416
Presentation of sport through Israeli stamps	
Y. Limor, I. Tamir.....	433
Black on white? Social constructivism and sport at the beginning of the 21st century	
M. Talesnik, Y. Galily.....	453
National football stadiums: The case of Ramat Gan Stadium	
O. Levental.....	473
Physical education teacher training in the land of Israel – historical background and pains of birth	
I. Ram.....	491
The history of chess in Israel: A socio-political examination	
A. Pilpel, S. Gindi.....	505
Index (Hebrew).....	529
Abstracts.....	IV

"Movement – A Journal of Physical Education and Sport Sciences": A bibliometric analysis and summary of the second decade and the beginning of the third decade of publication

R. Lidor, R. Talmor

The purpose of this study was to examine the trends, developmental perspectives, and main characteristics of the 98 articles published in *Movement – A Journal of Physical Education and Sport Sciences* between 2000-2013, namely the second decade and the beginning of the third decade of the journal, using a bibliometric analysis. A bibliometric analysis is the application of mathematical and statistical methods to the study of bodies of writing – for example scientific periodicals, which may reveal the historical development of subject fields and patterns of authorship and publication. This type of analysis is widely used in literature, mainly to provide a picture of the state of research in a discipline, as well as to determine broad characteristics of material currently in print. In the bibliometric analysis conducted on the empirical and theoretical papers published in *Movement* between 2000-2013, five variables were analyzed: (a) scientific domains (e.g., biomechanics, motor behavior, sport pedagogy), (b) academic affiliation of the authors, (c) gender of the authors, (d) number of authors per article, and (e) number of references cited in each article. Among the findings that emerged from the bibliometric analysis were that physical education and sport sciences were represented by 18 different domains, however some (e.g., motor behavior) were presented frequently, while others (e.g., biomechanics) were presented less often; and that about 70% of the authors were male. Based on the findings obtained in this study, we discuss a number of editorial perspectives that can be taken into account by the Editorial Board of the journal in the development of the future publication policies of *Movement*.

Descriptors: A bibliometric analysis, content analysis, exercise and sport sciences, physical education.

It's not only about sport – The Maccabi organization and its involvement among new immigrants in Israel between the years 1946-1960

B. Furman

Between the years 1946 and 1960 the Maccabi organization was actively involved among new immigrants to Israel. The reasons for this included the wish to strengthen their organization, and the struggle against other sports organizations (mainly the Hapoel organization). Those struggles mainly represented the extension of political conflicts between the organizations. The Hapoel organization was a sports organization that was primarily involved in physical activity. In contrast to the Hapoel organization, the Maccabi organization was also involved in active attempts to settle the land of Israel.

Descriptors: Sport, Maccabi, imigrants 1946-1960.

Presentation of sport through Israeli stamps

Y. Limor, I. Tamir

Stamps are clearly a communicative medium: They are an inexpensive and common tool which carries a message, they are used for mass distribution, and their design is approachable and captivating. Nevertheless stamps are usually seen as decorative, colorful artifacts, and so far have attracted little research attention, particularly among media researchers. As stamps are official state objects, issued solely by governments, their analysis can shed light on the cultural, sociological, and political aspects of their time, as well as on its artistic and aesthetic values. They can help in an attempt to reconstruct the reality of their times – the way the society that issues them grasps its past, and can even open a window to its financial situation and technological capacities. The present article is devoted to one of the more common themes in world stamps – sport. Using content analysis of all the stamps that were issued by the State of Israel since its establishment, this article seeks to learn about the status of the sport in Israel: its importance, and its representations and characteristics as reflected in stamps as a major cultural agent. The article's findings indicate that in spite of the great popularity of sport – and even, as some scholars hold, as kind of a modern religion that crosses borders and cultures, sports have low visibility in Israeli stamps. Out of 2,213 stamps that were issued in Israel from the state's establishment in 1948 to the end of the year 2012, only 96 stamps (4.3%) were devoted to sport.

Descriptors: Mass communication, postage stamps, sport, culture.

Black on white? Social constructivism and sport at the beginning of the 21st century

M. Talesnik, Y. Galily

The current paper presents three different explanations for the phenomenon of race in sport by using the argument of social construction, as illustrated by three schools of thought. The first, Skepticism (according to historian Barbara Fields), argues that race is something completely imaginary, and serves oppression and exploitation. The second is Social Construction (according to philosopher Michel Foucault), which has a limit, but is not biological – biology serves as a cover for acts of violence against “racially inferior” people. The third explanation is Naturalism of the population (according to the ethnologist Claude Lévi-Strauss), which claims that race is a function of culture, which preceded it in time.

Descriptors: sociology of sport, race, social constructive, Claude Lévi-rauss.

National football stadiums: The case of Ramat Gan Stadium

O. Levental

National places and monuments play an important part in creating and designing a national identity, on both the domestic and international level. National football stadiums are also laden with the social and political aspects of sport, and receive a great amount of attention due to the large number of visitors and broadened media exposure. Nonetheless, a significant number of countries, usually with a rich heritage of sport excellency such as the USA, Italy, and Spain, have chosen the alternative of hosting national competitions in various stadiums throughout the country. This decision is based on the presence or absence of three factors: the need for a sport facility to be used as a narrative tool, the political need for strengthening local and national identity, and the ability of a single place to appropriately represent the culture of the country and its various social groups. This paper examines these factors in the Israeli context of the national stadium in Ramat Gan, focusing on the changing importance of the national team in accordance with the modern trend of commercialization and globalization of sports, as well as the social and functional limitation of the stadium's location. Significant aspects such as sport infrastructure, sportive needs and demands, and political and geosportive consideration are discussed, and assessments and recommendations are proposed for the current issue of the identity of the new national stadium of Israel.

Descriptors: Stadiums, geosport, football, national symbols.

Physical education teacher training in the land of Israel – historical background and birth pains

I. Ram

The need for physical education teacher training was recognized in Europe seventy years before such a need became evident within the education system of the Jewish settlers in the land of Israel. This need arose in the mid-1940s, and became an integral part of certain social-national processes that evolved within the Jewish community of that time. The local sport leaders understood well the importance of physical education to the future of a nation that was about to fight for its independence. They never ceased in their attempts to promote physical education and encourage the establishment of a training institute for professional teachers in the field.

Eventually, such an institute was set up in the year 1944, and until the declaration of the establishment of the State of Israel it provided the local education system for one-third of the physical education teachers who actually worked in the field.

Descriptors: Teacher training, physical education, department of physical training, Jewish settlement.

The history of chess in Israel: A socio-political examination

A. Pilpel, S. Gindi

Chess in Mandatory Palestine and in the early State of Israel was unparalleled in its sporting achievements. We argue that this is due to two reasons: First, chess was always a “Jewish game”, so talented players were relatively easy to find (especially after many European Jews fled Hitler in the 1930s); and, second, it managed to shed its “diaspora” image and re-invent itself as a Zionist enterprise. For example, the Palestine team to the 1935 Olympiad was praised as the first Jewish team on the world stage in 2000 years; opening chess clubs in remote villages was deemed as helping the residents to settle the land; and, Hebrew chess terms were invented to replace foreign ones. What’s more, chess surprisingly served to connect Jews and Arabs in various ways. We begin with the 19th century and end with the 1964 Olympiad in Tel Aviv, perhaps the early state’s greatest sporting event.

Descriptors: Chess, history, Zionism, Palestine.